

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

UNIVERSITAȚII „AL. I. CUZA” DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

(Științe Sociale)

TOMUL I, ANUL 1955

FASC. 1 — 2

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. L. BARTFELD, Conf. D. BERLESCU, Prof. I. DAVIDSON,
Conf. G. ISTRATE, Prof. P. JITARU, Conf. I. ȘANDRU, Prof. T. VESCAN

Acad. O. MAYER *Redactor responsabil*

C. NAGIȚ *Tehoredactor*

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII
„AL. I. CUZA“ DIN IAȘI

TOMUL I, s. III, Fasc. 1—2

1955

S U M A R

	Pag.
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, E. BOLD și M. DINU, Cercetări arheologice în Podișul central moldovenesc	1
A. FLORESCU, Citeva noi descoperiri arheologice în Depresiunea Jijiei	51
M. DINU, Descoperirile arheologice de la Valea Lupului-Iași	65
VALERIAN POPOVICI, Inceputurile industriei de hirtie în Moldova	87
V. ARVINTE, Din terminologia exploatării forestiere și a plutăritului (grainer, german, neamț, ștronț etc.)	111
ECATERINA TEODORESCU, Gramatica lui Ion Eliade Rădulescu	127
AL. ANDRIĚSCU, Observații asupra întrebunțării expresiei idiomatice în proza artistică	139
CONST. CIOPRAGA, Proza literară a lui Vasile Alecsandri	157
V. PAVELCU, „Liniile de perspectivă“ și reflexele condiționate	189
S. GĂINA, Contribuții la problema orelor de consultații	203
I. ANTOHI, Reglementarea unor probleme școlare în legiuirile Regula- mentului organic	215
GR. THEODORU, Unele probleme ale trimeritiei în judecată	225
I. IAVORSCHI, Rolul dreptului muncii în apărarea proprietății socialiste	243

N O T E

PAUL I. DEMETRESCU, Concepția politico-juridică a lui Montesquieu	257
ELVIRA GOLDMAN, Notă asupra contribuției <i>Contemporanului</i> 1881-1885 în problema alcătuirii manualelor didactice cu caracter științific	263
V. MANOLE, Dubla condiționare a incriminării pe bază de norme penale în alb	267

R E C E N Z I I

TUDOR VIANU, <i>Anton Pann</i> , 1955 (I. D. Lăudat)	275
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE LITERARĂ ȘI FOLCLOR anul III 1954 (Maria Platon și Ion Lăudat)	277
MIHAIL SADOVEANU, <i>Opere</i> , vol. I, (E.S.P.L.A. 1955) (Al. Andriescu)	282
IORGU IORDAN, <i>Limba română contemporană, Manual pentru instituțiile de învățămînt superior</i> . București, 1954, p. 774, în 8 ^o . (Ecaterina Teodorescu)	285
ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE, <i>Gramatica limbii romine</i> vol. I și II, 1954 (D. Gafițanu)	289
DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE (G. Istrate)	295

C O M E M O R Ă R I

TIMOTEI CIPARIU (cu ocazia împlinirii a o sută cincizeci de ani de la naștere) (G. Istrate)	302
---	-----

НАУЧНЫЕ ЗАПИСКИ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ „А. Л. И. КУЗЫ“

ТОМ. I, отд. III, вып. 1-2

1955 г.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

	Стр.
М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА, Е. ВОЛД, М. ДИНУ, Археологические исследо- вания на центральном плоскогории Молдавии верхней быградской долины	1
А. ФЛОРЕСКУ, Некоторые новые археологические открытия в Долине Жижки М. ДИНУ, Археологические открытия в Валя-Луцулуй (Иесской области)	51 65
ВАЛЕРИАН ПОПОВИЧ, Начало бумажной промышленности в Молдавии	87
В. АРВИНТЕ, Из терминологии лесных промыслов и слава леса (графнер, джерман, плиц, штронц и т. д.)	111
ЕКАТЕРИНА ТЕОДОРЕСКУ, Грамматика Иоана Елиаде Рэдулеску	127
АЛ. АНДРИЕСКУ, Некоторые замечания об использовании идиоматических вы- ражений в художественной прозе	139
КОНСТ. ЧОПРАГА, Художественная проза Василе Александри	157
В. ПАВЕЛКУ, „Перспективные линии“ и условные рефлексы	189
С. ГЭИНА, К вопросам о консультациях со студентами	203
И. АНГОХИ, Упорядочение некоторых школьных вопросов в законах органи- ческого Регламента	215
ГР. ТЕОДОРУ, Некоторые вопросы о передаче суду	225
И. ЯВОРСКИЙ, Роль трудового права в деле защиты социалистической собет- ственности	243
З А М Е Т К И	
ПАУЛ И. ДЕМЕТРЕСКУ, Политико-юридическое мировоззрение монтеескье	257
ЭЛЬВИРА ГОЛДМАН, Заметки о роли журнала Контемпораниа 1881-1885 гг. в составлении учебников научного характера	263
В. МАНОЛЕ, Двойное обуславливание инкриминаций на основе бланкетных уго- ловных норм	267
Р Е Ц Е Н З И И	
ТУДОР ВИАНУ, Антон Пани, 1955 (И. Д. Лэудат)	275
СТАТЬИ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ВОПРОСАМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ И ФОЛЬКЛОРА, III, 1954 (Мария Платон и Поп Лэудат)	277
МИХАИЛ САДОВЯНУ, Сочинения, том I. (Е. С. П. Л. А., 1955) (Ал. Андриеску)	282
ИОРГУ ИОРДАН, Современный румынский язык. Учебник для вузов., Бухарест, 1954, 774 стр., 8 ⁰ (Екатерина Теодореску)	285
АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ, Грамматика румын- ского языка, том I и II, 1954. (Д. Гафциану)	289
СЛОВАРЬ СОВРЕМЕННОГО РУМЫНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА (Г. Истрате)	295
П А М Я Т Н Ы Е Д А Т Ы	
ТИМОТЕЙ ЧИПАРИУ (по случаю 150-летия со дня рождения) (Г. Истрате)	302

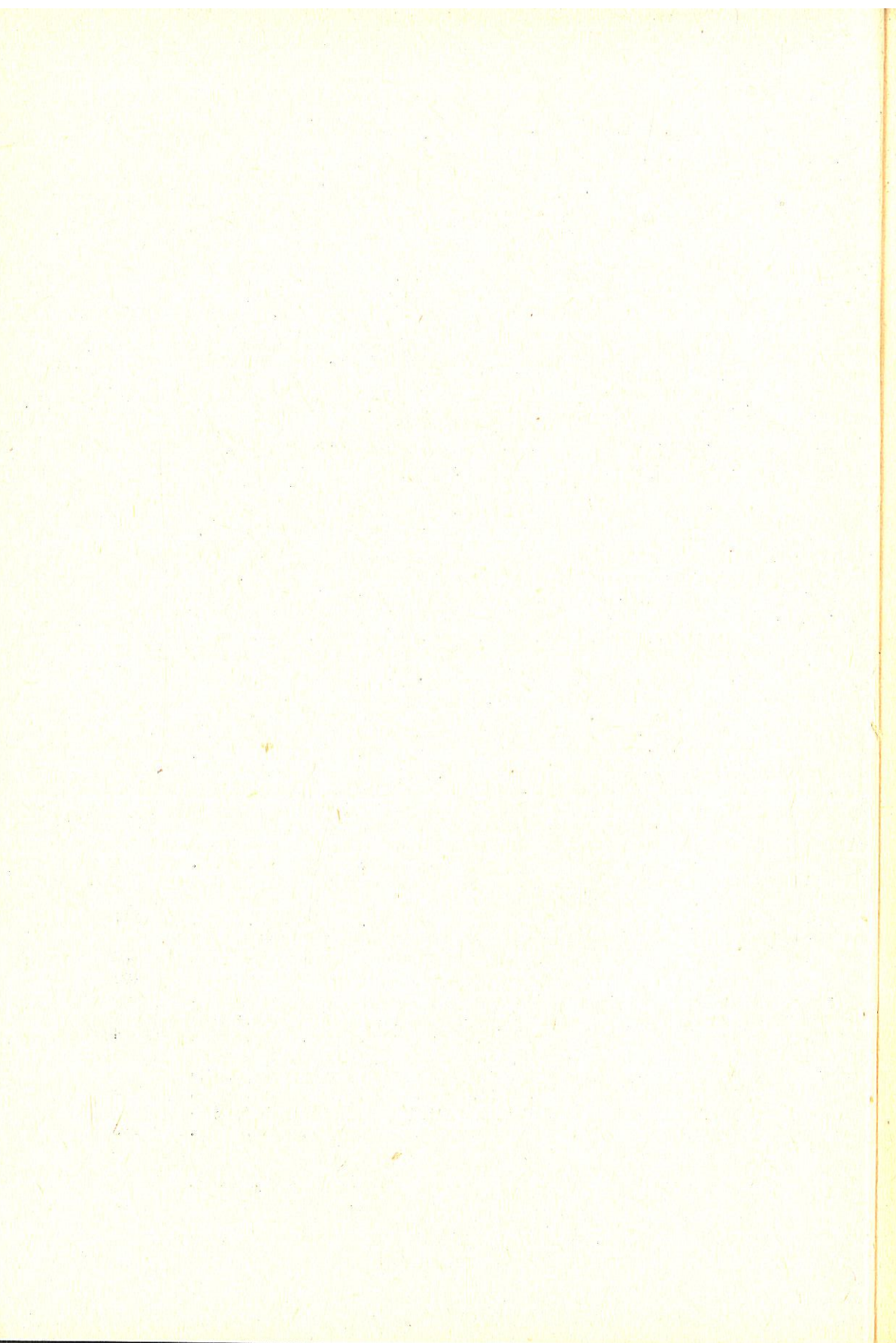
ANNALES SCIENTIFIQUES DE L'UNIVERSITÉ „AL. I. CUZA“ — JASSY

TOME Ier, s. III, Fasc. 1-2

1955

SOMMAIRE

	<u>Page</u>
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, E. BOLD, M. DINU, Recherches archéologiques dans le Plateau central moldave. I. La vallée du Birlad supérieur	1
A. FLORESCU, Quelques nouvelles découvertes archéologiques dans la Dépression de Jijia	51
M. DINU, Les découvertes archéologiques de Valea-Lupului, district de Jassy	65
VALERIAN POPOVICI, Les débuts de l'industrie du papier en Moldavie	87
V. ARVINTE, De la terminologie de l'exploitation forestière et de la manœuvre des trains de bois (<i>grainer, german, neamț, ștronț</i> etc.)	111
ECATERINA TEODORESCU, La grammaire de I. H. Rădulescu	127
AL. ANDRIESCU, La valeur stylistique des expressions idiomatiques	139
CONST. CIOPRAGA, La prose littéraire de V. Alecsandri	157
V. PAVELCU, „Les lignes de perspective“ et les réflexes conditionnés	189
S. GĂINA, Contribution au problème des consultations pour les étudiants	203
I. ANTOHI, Quelques problèmes scolaires dans les lois du Règlement organique	215
GR. THEODORU, Quelques problèmes de l'accusation devant les instances pénales	225
I. IAVORSCHI, Le rôle du droit ouvrier dans la défense de la propriété socialiste	243
NOTES	
PAUL I. DEMETRESCU, La conception politico-juridique de Montesquieu	257
ELVIRA GOLDMAN, Note sur la contribution du <i>Contemporanul</i> 1881 - 1885 dans le problème de l'élaboration des manuels didactiques à caractère scientifique	263
V. MANOLE, La double condition de l'incrimination sur la base des normes pénales en blanc	267
COMPTES-RENDUS	
TUDOR VIANU, <i>Anton Pann</i> , 1955 (I. D. Lăudat)	275
ETUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE LITTÉRAIRE ET FOLKLORE III ^{ème} année, 1954 (Maria Platon et Ion Lăudat)	277
MIHAIL SADOVEANU, <i>Oeuvres</i> , I ^{er} vol. (E.S.P.L.A. 1955) (Al. Andriescu)	282
IORGU IORDAN, <i>Le roumain contemporain. Manuel pour les instituts d'enseignement supérieur</i> . Bucarest, 1954, p. 774, en 8 ^o (Ecatarina Teodorescu)	285
L'ACADEMIE DE LA REPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE, Grammaire de la langue roumaine, vol. I ^{er} et II ^{ème} , 1954 (D. Gașițanu)	289
LE DICTIONNAIRE DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE CONTEMPORAINE (G. Istrate)	295
COMMÉMORATIONS	
TIMOTEI CIPARIU, (à l'occasion du cent-cinquantième anniversaire de sa naissance) (G. Istrate)	302

**CERCETĂRI ARHEOLOGICE
ÎN PODIȘUL CENTRAL MOLDOVENESC
I. Valea Birladului superior de la izvoare și pînă la Buhăiești**

D E

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, E. BOLD și M. DINU

*Comunicare prezentată în a doua sesiune științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 22 - 24 Mai 1955*

În anii regimului de democrație populară cercetările arheologice din Moldova, efectuate sub conducerea Academiei R.P.R., au cunoscut o extraordinară creștere în comparație cu cercetările de acest fel din trecut.

În primul rînd, sporind în mod considerabil volumul săpăturilor și sondajelor, s-au adus contribuții deosebit de importante pentru cunoașterea dezvoltării societății locale din Moldova, în vremea orînduirii comunei primitive, a începuturilor feudalismului și a orînduirii feudale.

Apoi, intensificîndu-se recunoașterile, s-a completat harta arheologică a Moldovei cu numeroase descoperiri noi.

Totuși, cu toată marea dezvoltare a cercetărilor arheologice din Moldova, sînt încă goluri în documentarea noastră, alît în ceea ce privește succesiunea etapelor de dezvoltare a societății locale, cit și rîspîndirea diferitelor culturi materiale.

Pentru înlăturarea acestor goluri, care reprezintă piedici serioase în calea lucrărilor de sinteză, se impune intensificarea cercetărilor de suprafață și a sondajelor.

În acest scop, membrii colectivului de istorie veche al catedrei de istorie R.P.R. de la Facultatea de Istorie și Filologie din Iași au participat din 1949 pînă în 1954 la cercetările de suprafață din Cîmpia Moldovei (Depresiunea Prutului mijlociu), organizate de Academia R.P.R. și de Muzeul de Antichități din Iași. Datele noi obținute cu prilejul acestor cercetări, la care s-au adăugat și acelea ale colectivelor de geografi, medici higieniști, profesori din învățămîntul mediu și studenți de la Facultatea de Istorie din Iași, au contribuit în mod substanțial la completarea hărții arheologice a acestei regiuni din nordul Moldovei.

În 1954, avîndu-se în vedere faptul, că prin cercetările de suprafață, sondaje și săpături s-a ajuns la o cunoaștere mai temeinică a Cîmpiei Moldovei, membrii colectivului de istorie veche al catedrei de istorie R.P.R. s-au hotărît să cerceteze o altă regiune a Moldovei, rămînînd ca o parte a colectivului științific al Muzeului de Antichități din Iași să continue recunoașterile în Cîmpia Moldovei. Pentru aceasta, ei și-au înseris în planul de lucru recunoașteri arheologice în Podișul central moldovenesc, una din subunitățile geografice importante din Podișul Birla-

dului, imediat la sud de Cîmpia Moldovei. Aceste cercetări de suprafață au fost planificate pe trei ani, pînă în 1956 inclusiv, urmînd ca pentru unele porțiuni din zonele de contact de la nord, vest și est ele să fie făcute în colaborare și cu colectivul științific al Muzeului de Antichități din Iași.

Apoi, de comun acord cu colectivul de geografi de la Facultatea de Geologie și Geografie din Iași s-au fixat următoarele trei sectoare pentru cercetări :

a) Valea Birladului Superior, de la izvoare și pînă la Buhăiești, inclusiv relieful interfluvial dintre afluenții de pe stînga Birladului.

b) Sectorul dintre Birlad și Racova (subregiunea Stennic-Racova), inclusiv valea Birladului Superior între Buhăiești și Vaslui.

c) Regiunea de la nord de valea Birladului, denumită a platformelor înalte și a Coastelor Iași.

Cercetarea primului sector a avut loc în 1954-1955, iar a celorlalte două urmează să se efectueze în 1955 și 1956.

Planificarea cercetărilor din 1954—1955 numai pe partea stîngă a văii Birladului este justificată din punct de vedere morfologic, din cauza caracterului asimetric al primului sector al văii Birladului Superior între izvoare și Buhăiești. Astfel, înafară de faptul că aici tipurile de văi și orientarea lor, precum și circulația, sînt diferite la nord și sud de valea Birladului Superior, apoi la sud de această vale se intră într-o altă subregiune, împădurită și izolată față de Birlad, dar care se leagă de al doilea sector al văii Birladului Superior dintre Buhăiești și Vaslui ¹⁾.

În felul acesta, prin recunoașterile recente din Podișul Central Moldovenesc se începe cercetarea metodică a Podișului Birladului, care împreună cu Podișul Sucevei și Cîmpia Moldovei face parte din Podișul Moldovei. În viitor, recunoașterile arheologice din Podișul Birladului vor trebui extinse și în celelalte subunități ale sale: colinele Tutovei și Depresiunea Huși-Elan-Horincea, precum și în platforma Covurluiului, în care s-au făcut unele cercetări de suprafață în 1939, 1943 și 1950 ²⁾. Înafara Podișului Birladului va trebui să se cerceteze și Podișul Sucevei, treapta cea mai înaltă de relief a Podișului Moldovei, care prin poarta de trecere de la Tg. Frumos (seaua de la Ruginoasa) este în legătură cu Cîmpia Moldovei, destul de bine cunoscută astăzi din punct de vedere arheologic.

În legătură cu aceste recunoașteri arheologice, considerăm că în stadiul actual al dezvoltării cercetărilor arheologice din Moldova se impune astăzi, mai mult ca oricînd, planificarea de urgență a cercetărilor de su-

1. Informațiile geografice din această lucrare le-am obținut de la C. Martiniuc, conferențiar la Facultatea de Geologie și Geografie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

2. Vezi Corn. Mateescu, *Raport asupra cercetărilor arheologice în toamna anului 1943 în jud. Tutova*, în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anul 1942 și 1943*, p. 52 și urm.; M. Petrescu-Dîmbovița, *Călătorie de cercetare arheologică în județul Covurlui*, în „*Orizonturi*”, Revista asociației Profesoriilor secundari din Galați, III (1940), 5-9, p. 3 și urm.; de același: *Archeologische Forschungsreise im Bezirk Covurlui, Dacia VII-VIII (1937-1940)*, p. 427 și urm. și raportul preliminar asupra cercetărilor arheologice de la Șuletea și Birlăiești (r. Murgeni), în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, II (1951), 2, p. 217 și urm.

prafață în principalele subunități geografice ale Moldovei. Pentru aceasta recunoașterile arheologice trebuie ridicate la o nouă treaptă, în efectuarea lor ținându-se seamă de posibilitățile de trai și de dezvoltare istorică a populației din diferitele regiuni ale Moldovei. Numai în acest fel ele pot deveni auxiliare prețioase pentru lămurirea diferitelor probleme de arheologie, bineînțeles cu rezervele impuse de caracterul întâmplător al descoperirilor și de lipsa de observații stratigrafice. De asemenea, pe baza lor se vor putea determina mai bine locurile pentru sondaje și săpături, în funcție de anumite probleme.

În fine, prin aceste cercetări se vor completa cu date noi Repertoriul arheologic, lucrare colectivă în manuscris, și Harta arheologică a Moldovei. În afară de aceasta, se vor verifica pe teren toate informațiile mai vechi relativ la descoperirile anterioare, amintite în Repertoriul Arheologic, contribuindu-se prin aceasta la îmbunătățirea acestei lucrări de cea mai mare utilitate pentru toți acei care se ocupă cu studiile de istorie veche R.P.R.

Din punct de vedere geografic. Podișul Central Moldovenesc, cunoscut și sub denumirile de Podișul Sarmatic sau Masivul Birladului, este o importantă subunitate naturală a Podișului Birladului, alcătuită din roci de rezistență dură și caracterizată printr-o variație de forme de relief, a căror înălțime medie este de 350 m³).

În literatura geografică de specialitate, limitele de vest, est și nord ale acestei subunități naturale sînt bine precizate. Astfel, geografii sînt de acord că limita de vest este valea Siretului, cea de est valea Prutului, distingîndu-se aici o subunitate aparte, Depresiunea Hușilor și în fine cea de la nord Coasta Iașului, care delimitează Podișul Central Moldovenesc față de Cîmpia Moldovei ³). În schimb, în literatura geografică nu există un consens general asupra limitei sudice a acestei forme de teren. După unii geografi, Podișul Central Moldovenesc coboară mai mult spre sud, cunrînzînd și o parte din bazinele riurilor Zeletin și Tutova (din Colișele Tutovei ⁵), iar după alții, limita de sud a acestei subunități naturale este mai la nord, chiar la nord de valea superioară a Birladului ⁶). Față de aceste păreri s-a exprimat și o altă care pare mai iustă, după care această limită este plasată pe valea Racovei și la nord de Masivul Colonești ⁷).

3. V. Tufescu, *Fundamentul Podișului Moldovenesc în Revista Geografică Română*, III (1940), fasc. 1, p. 77 și urm.

4. *Ibid.*, p. 78. Vezi deasemenea M. David, *Relieful coastei Iașilor și problemele pe care le ridică sub raportul geomorfologic și antropogeografic*, în *Lucrările Societății geografice „Dimitrie Cantemir”*, Iași, vol III (1941), p. 1 și urm., și Natalia C. Șenchea, *Cercetări geografice în bazinul superior al Birladului*, *ibid.* vol. IV (1943), p. 1 și urm.

5. V. Tufescu, *op. cit.*, p. 77, fig. 2 și Vintilă Mihăilescu, *România. Geografia fizică*, București 1936, p. 92, fig. 15.

6. M. David, *O schiță morfologică a podișului sarmatic din Moldova*, în *Buletinul Societății de Geografie*, vol. XXXIX (1920), p. 37, fig. 8.

7. Natalia Șenchea, *op. cit.*, pl. IV, V, XV, XX și două hărți și C. Martiniuc, *Podișul Moldovenesc. Privire fizico-geografică*, în *Cursul de Geografie fizică a R. P. R.*, editat de Ministerul Învățămîntului, 1955 (sub tipar).

Din punct de vedere morfologic, Podișul Central Moldovenesc se caracterizează printr-o serie de dealuri sub formă de platforme întinse, care constituie un teren propriu pentru circulație și așezări, apoi prin numeroase văi largi și terase a căror lățime variază între 1 și 4 km și, în fine, prin dese alunecări de straturi, urmate de crearea unor microreliefuli specifice de hărtoapă, prilenice așezărilor, prin constituirea condițiilor microclimatice favorabile de adăpostire ⁸⁾.

În ceea ce privește rețeaua hidrografică, cel mai important curs de apă din Podișul Central Moldovenesc este Birladul Superior, care curge aproximativ prin mijlocul acestei regiuni având ca afluenți mai importanți pe stînga Șacovățul, Stavnicul și Rebricea, iar pe dreapta Stemnicul și Racova. Din cauza orientării deosebite a afluenților de pe stînga și dreapta, valea propriu zisă a Birladului Superior, în sectorul dintre valea Ursului și Buhăiești, prezintă un caracter asimetric. Unele porțiuni ale șesului din acest sector sînt adevărate albi majore zvîntate, cu mături înalte și abrupte, spre deosebire de porțiunea foarte largă a șesului Birladului de la Buhăiești la Vaslui, care este o adevărată luncă inundabilă ⁹⁾.

În afară de acestea, Podișul Central Moldovenesc prezintă și o bogăție de ape subterane, care apar imediat la baza plăcilor de calcar și gresii sarmatice, precum și mari întinderi de păduri.

După geografi, în trecut, cînd pădurile nu erau defrișate, cursul Birladului avea un regim constant cu eroziuni reduse, și cu revărsări puține și pe suprafețe mici. Deci erau condiții de folosire a terenului pînă la albia Birladului. Ulterior, decînd s-au început defrișările în masă și s-a introdus agricultura cu orientarea ogoarelor în pantă, s-au creat condiții pentru revărsări periodice cu inundații pe suprafețe întinse și cu eroziuni laterale puternice. De asemenea, s-a ajuns la crearea unui șes aluvionar și mlăștinos, care s-a înălțat cu cîtiva metri. Toate aceste condiții au contribuit la îndepărtarea așezărilor de albia Birladului.

În concluzie, relieful variat cu înălțimi potrivite, apă abundentă, climatul favorabil și pădurile cu zonele variate de vegetație au fost elemente de atracție pentru o bună locuire și deasă răspîndire de așezări din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi ¹⁰⁾.

În afară de acestea, pe aici trecea și drumul tălăresc care lega Lembergul cu Caffa, numit și drumul „Tarigradului“ sau „drumul cel mare care vine de la Iași la Birlad“, îndreptîndu-se prin pădurea Bîrnovei în valea Rebriceii, la Scînteia, de unde se continua spre sud prin valea Birladului ¹¹⁾. Drumul acesta a fost foarte mult umblat, în special după căderea Chilieii și Celății Albe, fiind al doilea drum important din Moldova, alături de drumul moldovenesc sau drumul Siretului, care de asemenea făcea legătura cu Caffa ¹²⁾.

8. Cf. Natalia Șenchea, *op. cit.*, p. 199 și C. Martiniuc, *op. cit.*

9. Natalia Șenchea, *op. cit.*, p. 200.

10. *Ibid.*, p. 232.

11. Vezi Emil Diaconescu, *Vechi drumuri moldovenesti, Contribuțiuni în legătură cu luptele lui Ștefan cel Mare pentru ocuparea domniei*, în *Lucrările Societății Geografice „Dimitrie Cantemir“*, vol. II (1949), p. 105.

12. *Ibid.*, p. 109 și 68.

În afară de drumul Siretului, prin Podișul Central Moldovenesc mai trecea un drum și potecă interioară în legătură și cu țările vecine, care făcea legătura dintre Roman și Buhăiești prin Gădini, Băcești și Negrești, precum și o potecă între Roman-Băcești-Valea Ursului și Brătești¹³).

Deci, la condițiile favorabile de locuire din Podișul Central Moldovenesc se adaugă și aceste drumuri vechi, prin care se făcea legătura cu valea Birladului din sud, cu Hușii, cu valea Siretului și Iașii și apoi și mai departe cu țările vecine.

Până în prezent nu există o sinteză de caracter istoric cu privire la așezările din aceste regiuni, din cele mai vechi timpuri și până în perioada feudală inclusiv, întocmită pe baza tuturor descoperirilor cunoscute și a informațiilor din documente. În legătură cu această problemă, s-au făcut considerații mai mult sau mai puțin generale în unele lucrări de geografie sau istorie¹⁴) și s-a studiat proprietatea răzășească, întrucît la sud de cursul superior al Birladului sînt multe sate răzășești¹⁵). De asemenea, pentru urmărirea impopulării pe faze, s-au cartat localitățile pomenite în documente¹⁶. Cu acest prilej s-a constatat o răspîndire generală a așezărilor în tot bazinul Birladului Superior și în special o roire a lor între izvoarele Birladului și Buhăiești, unde s-au dezvoltat tirgurile Băcești și Negrești, care au avut un rol economic în valea Birladului Superior¹⁷). În schimb, pe valea Vasluiului așezările sînt mai rare și mai departe de această cale de circulație, din cauza deselor și marilor inundații¹⁸).

În general, după cum s-a arătat, identificarea satelor vechi în vederea cartării nu este totdeauna ușoară, întrucît unele din ele au dispărut, iar altele și-au schimbat numele în decursul vremii. Această problemă a identificării așezărilor nu va fi atinsă în această lucrare decît în mod tangențial, întrucît ea urmează să constituie obiectul unei alte lucrări, bazată pe confruntarea datelor arheologice și a recunoașterilor de pe teren cu informațiile din documente.

În lucrarea de față, ca și în celelalte două care vor urma, ne înteresează în primul rînd dovezile arheologice relativ la impopularea Podișului Central Moldovenesc, pe baza cărora, în limitele permise de descoperiri, vom încerca să tragem concluzii de caracter istoric privind dezvoltarea societății omenești din această regiune a Moldovei.

Pentru aceasta trebuie luate în considerație toate descoperirile arheologice cunoscute pînă în prezent în Podișul Central Moldovenesc, alți vechi cit și noi.

În ceea ce privește descoperirile vechi, în Repertoriul Arheologic

13. *Ibid.*, *Harta vechilor drumuri moldovenești* și p. 98.

14. Vezi M. David, *op. cit.*, p. 40 și urm.; Natalia Șenchea, *op. cit.* p. 231 și urm.; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 125 și urm.

15. V. Tufescu, *Răspîndirea satelor de răzeși* (Contribuții la studiul popu-
lării Moldovei), în *Arhivele Basarabiei*, VI (1934), 1 p. 19 și urm.

16. Natalia Șenchea, *op. cit.*, pl. XX.

17. *Ibid.*, p. 245 și urm.

18. *Ibid.*, p. 245.

s-au adunat o serie de date din publicații, manuscrise, dosare din arhive și muzee, care sînt deosebit de prețioase atît pentru descoperirile menționate cit și pentru toate informațiile cunoscute în legătură cu ele ¹⁹).

Din aceste date rezultă că în Podișul Central Moldovenesc s-au făcut o serie de descoperiri atît în mod întîmplător, cit și mai ales în urma recunoașterilor, sondajelor și chiar săpăturilor.

Dintre descoperirile întîmplătoare, cele mai importante sînt acelea de tezaure de monede imperiale romane de la Văleni, Muntenești, Hîrsova, Bozieni, Negri și Oniceni, două pumnale scitice de fier (*akinakes*) de la Comarna și Bicu și o aplică de bronz cruciformă cu ornamente zoomorfe de stil scitic de la Armășoia, publicate de Anton Nițu ²⁰), precum și două cimitire cu urne de incinerație din epoca migrațiilor de la Comarna.

Cele mai multe recunoașteri s-au efectuat pe valea Racovei și a Stemnicului de către C. Cihodaru și colectivul șantierului Poieniști, descoperindu-se în special numeroase resturi de locuire neolitică din vremea culturii Cucuteni și foarte puține din epoca bronzului, La Tène, epoca migrațiilor și perioada feudală. În afară de aceste recunoașteri, s-au mai făcut și altele în diferite locuri din Podișul Central Moldovenesc, mai demult, de către Beldiceanu și Buțureanu și mai recent de către Ecaterina și Radu Vulpe, Anton Nițu, Szekely Zoltan, Zaharia Neculae, Dinu Marin, Buraga Constantin, Brăteanu Alexandru și M. Petrescu-Dimbovița, descoperindu-se mai multe resturi de locuire neolitică din vremea culturii Cucuteni, precum și altele mai sporadice din epoca bronzului, Hallstatt, La Tène, începuturile feudalismului și perioada feudală. De asemenea, cu prilejul cercetărilor întreprinse aici de către colectivul de geografi și pedologi de la Facultatea de Geografie și Geologie s-au mai făcut cîteva descoperiri din vremea orînduirii comunei primitive și de la începuturile feudalismului care au fost semnalate Muzeului de Antichități din Iași.

În afară de recunoașteri s-au efectuat și mai multe sondaje, de către Buțureanu și Beldiceanu la Vaslui, Rafaila, Bradu, Găunoasa și Dagița, de către O. Tafrali și C. Cihodaru la Coșești și de către C. Cihodaru singur la Bălești, Ivănești și Poieniști, descoperindu-se în special resturi de locuire din vremea culturii Cucuteni și mai puțin din epoca fierului, a bronzului și a migrațiilor, precum și morminte din grupul înmormîntărilor cu ocră și din epoca migrațiilor. Cele mai multe din rezultatele acestor descoperiri au fost publicate în revista ieșană de arheologie *Arta și Arheologia* și în *Anuarul Liceului M. Kogălniceanu* din Vaslui.

În fine, în 1949, un colectiv al Academiei R.P.R. condus de R. Vulpe a efectuat săpături la Poieniști în necropolele din La Tène și epoca mi-

19. *Repertoriul arheologic al R. P. R.*, lucrare colectivă în manuscris, aflată la Muzeul Național de Antichități, a fost consultată, cu aprobarea Direcțiunii acestui Muzeu, pentru adunarea tuturor informațiilor relativ la descoperirile arheologice din localitățile de pe valea Birladului superior, în vederea verificării lor pe teren.

20. Anton Nițu, *Desore unele urme scitice în Moldova, în Materiale arheologice privind Istoria Veche R. P. R.*, vol. I, 1953, p. 3 și urm.

grațiilor, publicindu-se rezultatele într-o monografie bine documentată și amplu ilustrată.

În afară de descoperirile amintite, care sînt în cea mai mare parte publicate, mai există pentru anumite localități din Podișul Central Moldovenesc și o serie de informații arheologice inedite, în manuscrisele de la Academia R.P.R. și dosarele din arhivă, care trebuie luate în considerație în vederea verificării lor prin cercetările de pe teren. Astfel, în manuscrisul care cuprinde răspunsurile învățătorilor din satele Podișului Central Moldovenesc la Chestionarul Arheologic al lui Alex. Odobescu se găsesc informații generale relativ la descoperiri de așezări vechi, monede, oseminte omenești, șanțuri și valuri de pământ, cimitire și tumii din cca. 15 localități din Podișul Central Moldovenesc ²¹). De asemenea și în manuscrisele lui Gr. Tocilescu și P. Polonic sînt unele informații generale cu privire la așezările din vremea orînduirii comunei primitive, precum și mai ales la cetățile, șanțurile și valurile vechi de pe teritoriul a 18 localități din aceeași regiune ²²).

În afară de acestea, mai există unele informații inedite în dosarele vechi din arhiva Muzeului Național de Antichități din București și a Muzeului de Antichități din Iași, precum și în arhiva Ministerului Instrucțiunii Publice de la Arhivele Statului din București.

În fine, mai trebuie amintit și Marele Dicționar Geografic al Romîniei în care se găsesc unele informații relativ la descoperiri de așezări din vremea orînduirii comunei primitive, cetăți, monede și movile din diferite localități din Podișul Central Moldovenesc ²³).

Cartînd pe harta Podișului Central Moldovenesc toate descoperirile arheologice cunoscute pînă în 1954, rezultă că cele mai multe dintre ele provin de pe valea Birladului Superior, de pe văile afluenților de pe stînga ai Birladului Superior și de pe valea Racovei și într-o mai mică măsură din regiunea dinspre Siret. Majoritatea descoperirilor sînt de așezări cucuteniene și de tezaure monetare imperial romane. În comparație cu acestea, numărul localităților în care s-au făcut descoperiri din epoca bronzului și Hallstatt este redus, iar al aceloră în care s-au găsit resturi din La Tène, epoca migrațiilor și perioada feudală este foarte mic.

Din acest punct de vedere, caracterul mai mult sau mai puțin sporadic al cercetărilor din această regiune, exceptînd valea Racovei, documentarea insuficientă sau lipsind total pentru unele perioade din dezvoltarea societății omenești, au justificat o cercetare metodică în principalele subunități naturale ale Podișului Central Moldovenesc. Fără însă de a avea pretenția de a epuiza cercetările din această regiune, recunoașterile începute în anul 1954 țintesc în primul rînd la formarea unei baze documentare, care să servească drept punct de plecare pentru cercetările

21. Răspunsurile învățătorilor din localitățile din fostele județe din Podișul central Moldovenesc, la așa numitul „Chestionariu sau isvod de întrebările la cari se cere a se da răspunsuri în privința vechilor așezăminte ce se află în deosebitele comune ale Romîniei”, se păstrează împreună cu alte răspunsuri din restul țării la secția de manuscrise a Academiei R. P. R.

22. Aceste manuscrise se păstrează tot la secția de manuscrise a Academiei R.P.R.

23. Marele Dicționar geografic al Romîniei, vol. I-V, București 1898-1902.

viitoare, sondaje și săpături, în vederea lămuririi procesului de dezvoltare istorică a populației din această regiune, precum și caracteristicile acestei dezvoltări în funcție de condițiile de loc și de timp.

După această introducere generală, în cele ce urmează vom prezenta rezultatele cercetărilor întreprinse de colectivul de istorie veche al catedrei de istorie R.P.R., în toamna anului 1954 și în primăvara anului 1955, în primul sector programat, pe partea stângă a văii Birladului Superior, de la izvoare și pînă la Buhăiești (fig. 1). Cu prilejul prezentării rezultatelor obținute recent vom avea în vedere și tot ceea ce se cunoaște din literatură și din informațiile inedite, în legătură cu descoperirile arheologice din localitățile cercetate.

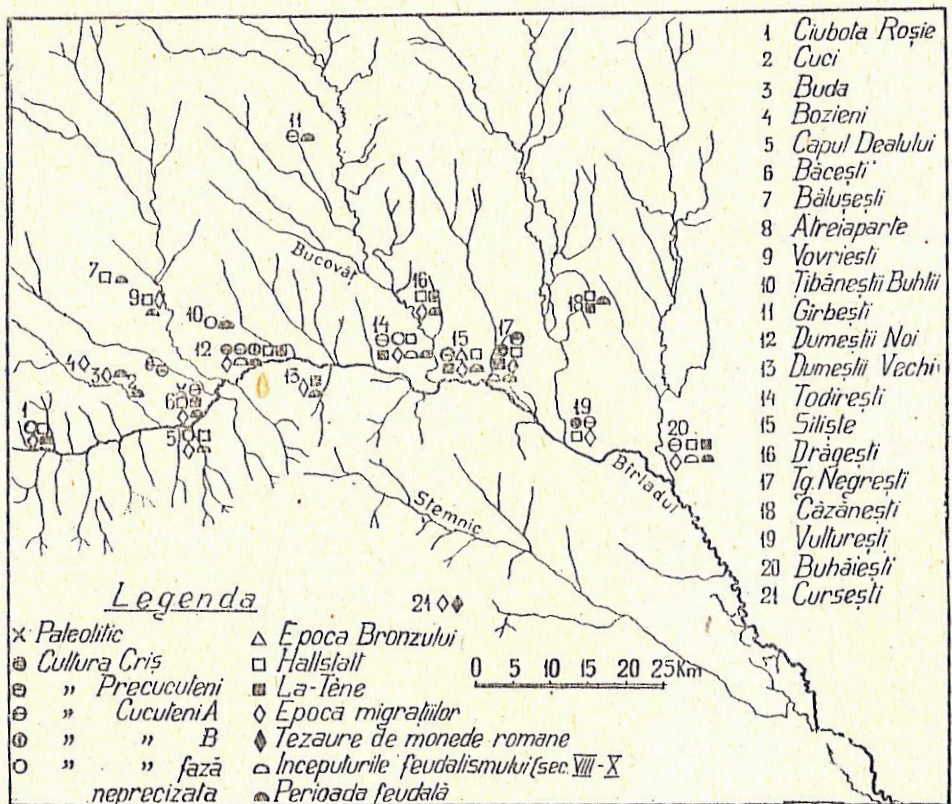

Fig. 1. — Harta descoperirilor arheologice din valea Birladului superior.

1. Ciubota Roșie, comuna Valea Ursului (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) În spatele morii din cătunul Ciubota Roșie se află locul denumit „Cetățuia”, o ușoară înălțime care iese în relief din prelungirea spre est a dealului Condurachi. Această formă de teren prezintă maluri mai abrupte pe laturile de est și sud, în apropiere de care curge firul de apă

subțire al Birladului care izvorăște din apropiere. În rest, spre vest și nord, pantele sînt line, fiind bune pentru accesul pe „Cetățuia“.

Locul acesta se află la o încrucișare de drumuri, deținînd o poziție cheie pentru drumurile care vin de la vest dinspre comuna Valea Ursului, de la sud dinspre lundătura Șistarului și de la est dinspre Oniceni.

Pe capătul de nord al „Cetățuiei“ se află o groapă cu diametrul de cca. 10—12 m și adîncă de 2,5 m față de partea superioară a malului format din pămîntul de azvirlitură, provenit de la săparea gropii. Înspre sud de această groapă, pe laturile de vest și est ale „Cetățuiei“, se observă o ușoară adîncitură albiată, lată de cca. 8 m și limitată de cite o ridicătură de pămînt în formă de val, cu lungimea maximă de 20 m, lățimea de cca. 4 m pe latura de est și de cca. 6 m pe cea de vest și cu înălțimea medie de cca. 0,70 m. În afară de aceasta, ridicătura de pămînt de pe latura de vest este păstrată mai prost și are o lungime ceva mai mare. Înspre sud de această adîncitură, sînt alte două alveolări mai mici provenite de la săpături mai noi în formă de șanțuri orientate est-vest.

În dreptul adînciturii mai mari, la suprafața solului, zac multe pietre de riu, care, după informațiile locuitorilor, au fost scoase de la o mai mare adîncime în urma săpăturilor efectuate acolo. Numai pe latura de est se observă o piatră mai mare care zace „in situ“.

Această „Cetățuie“ este menționată într-unul din răspunsurile din foștul județ Roman la Chestionarul Arheologic al lui Alex. Odobescu²⁴).

Independenț în această informație, „Cetățuia“ a fost identificată pe teren în toamna anului 1954 de către colectivul de istorie veche al catedrei de Istorie R.P.R., în urma recunoașterilor de suprafață efectuate la Ciubota Roșie.

Cu prilejul cercetărilor de suprafață s-au descoperit acolo citeva fragmente ceramice cucuteniene (faza incertă) din vase fără de pictură păstrată. De asemenea, s-au găsit mai multe fragmente din vase din epoca migrațiilor, cu buza lățită orizontal înafară, lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună, corodată și arsă parțial secundar. În afară de acestea, s-au mai găsit două fragmente din pastă de culoare roșie și cu urme de pictură roșie la exterior, care s-ar putea să provină din același vas cu pereții subțiri, mai multe fragmente din gîtul și corpul amforelor de tip roman, precum și o singură bucată decorată la exterior cu două dungă orizontale adîncite, care provine din marginea răsrîntă înafară a unui vas medieval cu pereții subțiri din pastă cenușie (probabil din sec. XVII—XVIII).

De asemenea, tot cu prilejul acestor cercetări de suprafață s-au căpătat informații de la locuitorul Nec. Serdaru, care își are ogorul pe „Cetățuia“, că pe acest loc s-ar fi găsit mai multe oase de om și chiar o urnă de incinerare.

Poziția chee a așezării, denumirea de „Cetățuia“ și prezența pietrelor, provenite probabil de la o construcție, pot sugera ipoteza unui loc întărit, dintr-o vreme care urmează să se precizeze prin cercetările viitoare. Deocamdată, în urma sondajelor de două zile, din luna decembrie

24. Academia R. P. R., nr. 229, fila 107.

a anului 1954, efectuate de către Emilian Bold, preparator principal la catedra de istorie R.P.R. a Facultății de Istorie și Filologie din Iași și N. Constantinescu, cercetător la sectorul medieval de la Muzeul Național de Antichități din București, s-a ajuns la concluzia că pe acest loc, în afară de resturile de locuire din neolitic și epoca migrațiilor, a existat o platformă de piatră fără de mortar, deranjată în mare parte prin săpăturile mai noi. În legătură cu acestea, avându-se în vedere faptul că, deasupra acestei platforme s-a descoperit o jumătate dintr-o urnă lu-

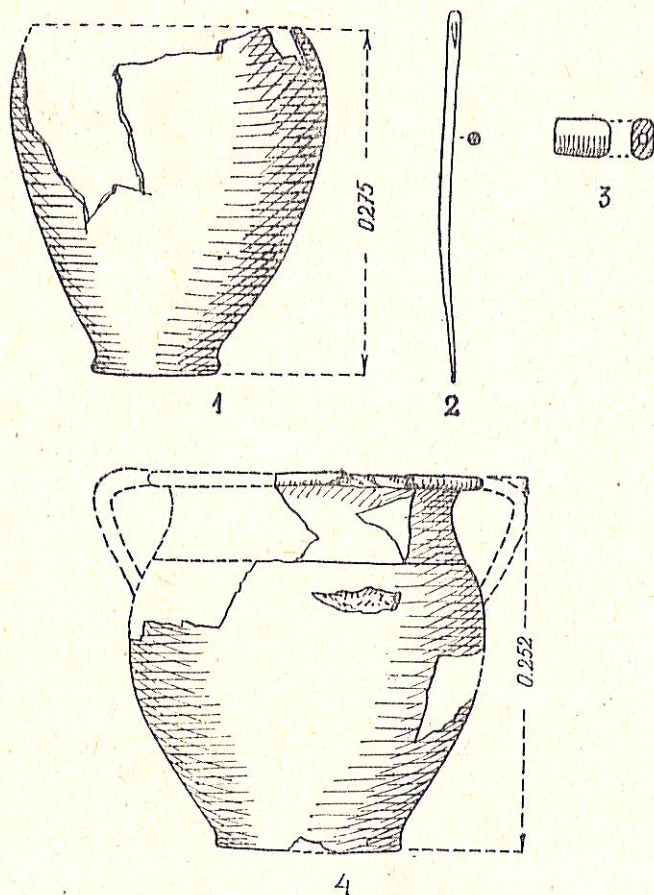

Fig. 2. — Urne și obiecte din mormintele de incinerare de la Cătbota Roște (nr. 1-3) și Dumestii Noi (nr. 4).

crată la roată din pastă cenușie de calitate bună (fig. 2, 1), în care zăceau un ac de fier cu capul perforat (fig. 2, 2) și o perlă de os de formă plată (fig. 2, 3), se poate presupune că platforma este mai veche decât sec. III—IV. Aceasta cu atât mai mult cu cât urna zăcea în poziție obișnuită în depunerea netulburată, cu mult carbonat de calciu, din malul șanțului. Altfel în urnă cât și în imediata apropiere a ei nu s-au găsit oase calcinate.

Pentru a putea trage concluzii valabile din punct de vedere cronologic, se impune ca situația stratigrafică prilejuită de sondajul din 1954 să fie verificată prin săpături mai intense, care trebuie efectuate pe acest loc.

b) Pe ogrorul locuitorului Grigore Radu, de pe botul de deal de la 500 m est de „Cetățuia“, care se prelungește pînă în dreptul cotului șoselei Ciubota Roșie-Oniceni din valea Birladului, se află o întinsă așezare hallstättiană, care este în ușoară pantă de la nord la sud. În cuprinsul acestei așezări s-au găsit numeroase fragmente ceramice, din care cele mai multe sînt arse secundar. Acestea provin de la vase din pastă consistentă și mai omogenă, cu cioburi pisate și mică în compoziția ei și cu lustru la interior și exterior, sau de la vasele din pastă poroasă, neomogenă, cu cioburi pisate în compoziția ei și fără de lustru pe fețele externe. Din prima categorie de vase fac parte fragmente de strachină cu marginea subțiată și îndoită spre interior, de vase în formă de sac, sau cu pereții oblici și buza plată, de ceașcă cu toarta lipsă, precum și de toarte din bandă lată, în secțiune ovală sau plan convexă.

A doua categorie de vase este reprezentată prin cîteva fragmente, dintre care se distinge unul dintr-un vas mare, în formă de sac și decorat la partea superioară cu un briu orizontal în relief și un altul prevăzută la partea superioară cu o aripioară plată de formă semiovală.

2. Cuci (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) Pe terasa din dreptul primelor două case de pe capătul de sud-sud-est al botului de deal din fața gospodăriei de stat din comuna Cuci s-au găsit mai multe fragmente ceramice din vase de formă neprecizată, din pastă poroasă de culoare brună pe fața internă și cărămizie pe cea externă, precum și un altul din pastă mai consistentă de culoare cafenie pe fața externă și cenușie pe cea internă. În acest loc, spre vest, panta este lină și se pierde treptat în șesul de care este despărțită printr-o ușoară văgășă.

b) La 0,5 km vest de această stațiune, pe o suprafață plană și ușor înclinată spre vest, către două șipote, s-au găsit mai multe fragmente ceramice medievale din sec. XVIII, din pastă de culoare cenușie, cărămizie și albă, din care se remarcă o toartă din bandă lată de secțiune ovală și un rest din partea superioară a unui vas de culoare cenușie, decorat cu un șir oblic de impresiuni neregulate, sub care sînt dungi dispuse unghiular.

3. Buda, comuna Bozieni (raionul Negrești, regiunea Iași).

Pe malul de nord al pîriului Țiganca de pe teritoriul satului Buda se află o ridicătură de pămînt de formă rectangulară, cu foarte multă cenușă și cărbune, avînd dimensiunile de cca. 70 m x 100 m. Locul acesta, denumit „La Cenușărie“, aparține G.A.S. din comuna Cuci.

Interiorul acestei ridicături este foarte frămîntat din cauza numeroaselor surpări ale depunerii groase de cenușă și cărbune, provocată de apele de ploaie. De asemenea și latura dinspre pîriu este și ea mult deteriorată în urma surpărilor produse de pîriu. Din aceste motive, nu s-au păstrat în bune condițiuni decît numai pereții de la est și vest, care se

detășează clar față de terenul din jur, crescînd în înălțime cu cît se apropie de malul pîrului.

În rupturile acestor pereți dinspre interior se observă depunerile

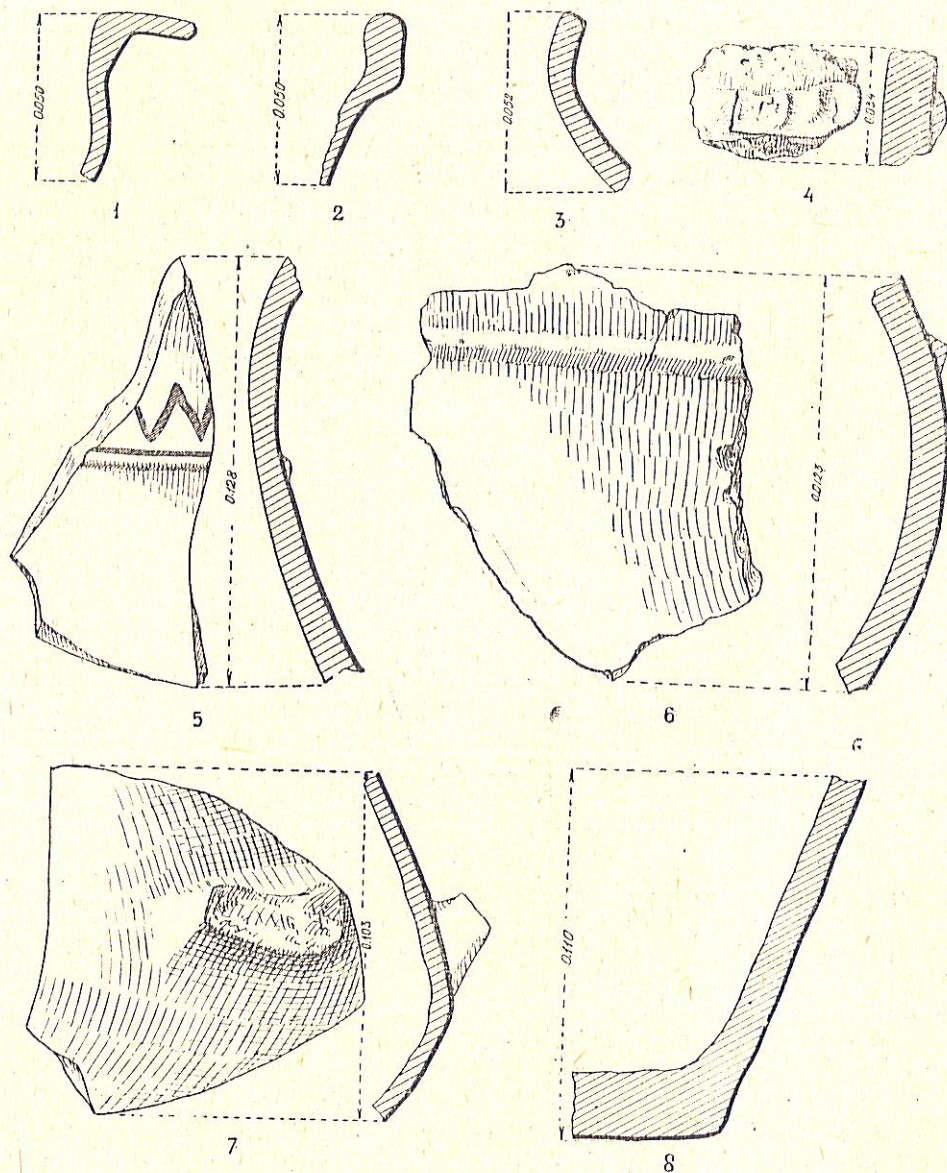

Fig. 3. — Buda — La Cenușărie. Ceramică lucrată la roată (nr. 1-2, 5, 7-8) și cu mina (nr. 3-4, 6) din sec. II-III e. n.

groase pînă la 3 m de cenușă învîrstată cu multe bucățele de cărbune.

Pe locul „La Cenușărie“ și în jurul lui s-au găsit doar cîteva fragmente ceramice din epoca migrațiilor, lucrate la roată din pastă cenușie

de calitate bună, precum și alte câteva dintr-o amforă de factură romană cu pereții subțiri și decorată la partea superioară cu caneluri orizontale. Pornindu-se de la această constatare, s-ar putea presupune că și ridicătura de cenușă datează tot din aceeași vreme. Prin cercetările viitoare va trebui să se precizeze caracterul acestei ridicături de cenușă și să se constate în ce măsură sînt asemănări cu movila de cenușă de la Poieniștii²⁵). Tot de pe malul stîng al piriului Țiganca mai provin și câteva fragmente ceramice din pastă neagră și cărămizie din sec. XVIII.

În ruptura malului drept al piriului Țiganca, aproximativ în capătul de vest al așezării, la 3 m adîncime, se observă o pătură de pămînt de culoare brună, întreruptă de o groapă mai mare în formă de sac, care conține numeroase fragmente ceramice din epoca migrațiilor lucrate la roată sau cu mîna. Dintre acestea s-au adunat fragmente ceramice lucrate la roată, care provin din vase din pastă cenușie de calitate bună, cu buza lățită orizontal în afară (fig. 3, 1), din vase cu corpul bombat (fig. 3, 7), uneori cu marginea răsfrîntă în afară și cu alveolare la interior (fig. 3, 2), câteva funduri cu ramă, precum și o bucată din partea superioară a unui vas mare, decorat cu motive lustruite de o parte și de alta a unei dungii orizontale în relief de pe umărul vasului (fig. 3, 5).

De asemenea, din aceeași groapă s-au scos mai multe fragmente ceramice lucrate cu mîna și uneori arse secundar, din pastă poroasă mai mult sau mai puțin omogenă, de culoare neagră la interior și cafenie la exterior și cu cioburi pisate în compoziția ei, care, în general, se apropie de ceramica din pastă grosolană din Hallstatt și La Tène (fig. 3, 4). Dintre fragmentele ceramice de acest fel se remarcă acelea care provin din vase mari cu prag pe umăr (fig. 3, 6) sau cu gîtul dezvoltat și buza ușor răsfrîntă în afară (fig. 3, 3), precum și altele din vase cu marginea răsfrîntă și cu buza plată sau rotunjită. Fundurile acestor vase sînt simple, neprofilate, cîte odată mai groase decît pereții vaselor, și prezintă uneori pe fața internă răsucirea în formă de spirală a cordonului de lut (fig. 3, 8).

4. Bozieni (raionul Negrești, regiunea Iași).

În marginea de est a comunei Bozieni, pe teritoriul Sfatului Popular care coboară lin spre piriul Țiganca, s-au găsit câteva fragmente ceramice alipice din vremea orînduirii comunei primitive, precum și altele din epoca migrațiilor (sec. III-IV), lucrate la roată, din pastă cenușie de calitate bună, dintre care unul este ars secundar.

5. Capul Dealului, comuna Băcești (raionul Negrești, regiunea Iași).

La cca. 1 km sud-vest de comuna Băcești se află o înălțime cu poziție dominantă, denumită Capul Dealului, ca și satul de lingă ea. Această formă de teren face parte dintr-un deal izolat prin văi, la vest de dealul împădurit, iar la est de înălțimile mai mari pe poalele cărora se află satele Capul Dealului și Băbușa. Botul de deal se află chiar la întîlnirea a două văi care duc în lunca larg deschisă aici de pe malul drept al Bîrladului. În acest loc, botul de deal îngustat spre nord prezintă mai multe viroage pe laturile de vest și est.

25. R. V ulpe, *Săpăturile de la Poieniștii din 1949*, în *Matertate arheologice*, vol. I, 1953, p. 216, fig. 3.

Pe capătul nordic al dealului, care este în ușoară pantă de la est la vest și are laturile de nord și vest abrupte și cea de la est lină, s-au găsit câteva fragmente ceramice cucuteniene fără de pictură păstrată, din care majoritatea provin din vase mari de factură primitivă și numai unul de la un vas mic. Aceste fragmente ceramice ne indică o așezare cucuteniană (fază neprecizată) cu o poziție dominantă față de șesul Birladului.

În partea de nord-vest a botului de deal, unde sînt pante abrupte, înspre satul Băbușa, s-au găsit câteva fragmente ceramice hallstattiene din pastă de culoare cenușie, neomogenă și poroasă, care provin din vase în formă de sac, decorate la partea superioară cu un briu orizontal în relief sau cu proeminență plată în formă de aripioară.

Pe clinul de jos al pantei de est a dealului, în special în preajma unei ridicături de pământ limitată la est și vest de cîte o viroagă mică, s-au găsit fragmente ceramice din epoca migrațiilor (sec. III-IV), lucrate din pastă de culoare cenușie de calitate bună. Aceste fragmente provin din vase de formă neprecizată, dintre care unele au fundul prevăzut cu ramă. În afară de acestea, s-a mai găsit și un fragment de amforă de factură romană.

Tot pe acest deal, într-un sector din spre satul Băbușa, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice medievale (sec. XVII-XVIII), din pastă de culoare roșie și neagră, dintre care se disting două margini de vas, de culoare roșie, una răsfrîntă și cealaltă decorată parțial la exterior și interior cu smalț de culoare verde.

6. Băcești (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) La 0,5 km vest de cartierul Iezer al comunei Băcești, atît pe botul sud-estic cît și pe platforma dealului Vovreești, care este un martor din terasă medie, erodată spre est și vest de cele două văi principale, se află o așezare cu resturi de locuire din neolitic (faza Cucuteni A) și epoca feudală (sec. XVIII).

În ruptura estică a ripei se observă un strat de lipituri arse, provenite dintr-o locuință neolitică, care poate fi datată în faza Cucuteni A, pe baza numeroaselor cioburi caracteristice descoperite pe acest loc. Dintre acestea se remarcă un fragment din partea inferioară a unui vas suport, decorat cu motive unghiulare din benzi late de culoare albă și un altul, dintr-un pahar, care mai păstrează urme de pictură pe fața interioară. Tot din faza Cucuteni A datează probabil și o fusaiolă bitronconică de lut ars de culoare cenușie și cu urne parțiale de ardere secundară.

Din epoca feudală fac parte cîteva fragmente din vase din pastă neagră, cu marginea ușor răsfrîntă, și cu alveolare în interior, sau din pastă cenușie în interior și cărămizie la exterior.

b) În marginea de nord-vest a cartierului Iezer, pe ogorul locuitorului Aanei Vasile, de pe coasta dealului ce merge lin spre nord, s-au găsit un răzuitor pe bază de lamă scurtă din Paleoliticul superior (fig. 4), cîteva fragmente ceramice atipice și o proeminență plată semicirculară pentru apucat, din vremea orînduirii comunei primitive, precum și mai multe fragmente ceramice lucrate la roată din pastă bună de culoare cenușie din epoca migrațiilor. Dintre acestea din urmă se remarcă un fragment de margine de castron, cu o șanțuire orizontală la exterior,

o bucată dintr-un fund cu un început de ramă, precum și un fragment dintr-o toartă din bandă lată cu o șanțuire longitudinală la exterior.

c) La vest de comuna Băcești, la locul numit Piscul Corhana, pe ogorul locuitorului C. D. Vieru, s-au găsit resturi de locuire din neolitic, Hallstatt, La Tène, epoca migrațiilor (sec. III—IV) și perioada feudală (sec. XVIII—XIX).

Din neolitic fac parte câteva fragmente ceramice din vase de formă neprecizată și fără de urme de pictură, care după tehnica pastei par să dateze din faza Cucuteni A. Tot din aceeași fază mai este și un fragment de lingură, din pastă grosolană și fără de miner, prevăzută numai cu un orificiu longitudinal în dreptul părții ușor alungite, prin care se introducea probabil un bețișor, care ar fi servit drept miner.

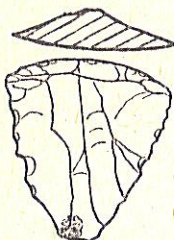

Fig. 4. — Băcești. Uncaltă de silex din Paleoliticul superior ($1/1$).

Cele mai multe fragmente ceramice sînt din Hallstatt. S-ar putea ca unele din ele, în special acelea din pastă poroasă, să fie din La Tène. Această cu alit mai mult cu cît pe același loc s-au găsit și mai multe fragmente din La Tène lucrate exclusiv cu mîna. Ceramica hallstattiană este executată din pastă bună sau grosolană de culoare cenușie și uneori arsă secundar. Din pastă bună fac parte fragmentele din marigni de vase în formă de sac cu buza plată și decorată cîteodată cu un briu în relief, cu creștături oblice sau cu un șir orizontal de alveole, un fragment din margine de strachină cu buza subțiată și ușor îndoită spre interior, decorată la exterior cu caneluri oblice, precum și o bucată dintr-o margine de vas cu gitul dezvoltat și pintecul bombat. Din pastă grosolană de culoare cenușie și cu multe cioburi pisate în compoziția ei sînt mai multe fragmente, din care se distinge numai o margine de vas mare cu buza rotunjită.

Resturile de locuire din La Tène sînt reprezentate numai prin fragmente ceramice lucrate cu mîna din pastă grosolană, de culoare cenușie sau brună pe fața externă și brună pe cea internă. Unele din aceste fragmente sînt arse secundar. În genere, ele provin din vase mari în formă de sac, decorate la partea superioară cu un briu alveolar aplicat și cu proeminențe plate, sau din borcane, cu marginea ușor răsfrîntă și decorate pe buză cu alveole. Aceste din urmă vase, prin compoziția pastei, se apropie de ceramica La Tène lucrată cu mîna, însă prin forma lor de borcan, ca și prin decorul din alveole de pe buză, ele par să se înrudească mai mult cu borcanele de la începutul feudalismului.

Din epoca migrațiilor fac parte numai trei fragmente din vase de formă neprecizată, lucrate la roată din pastă de calitate bună și de culoare cenușie.

Epoca feudală este atestată numai prin câteva fragmente ceramice din pastă neagră și roșie.

7. *Bălușești*, comuna Băcești (raionul Negrești, regiunea Iași).

Pe o ușoară înălțime din jurul bisericii din partea nordică a fostului iaz, pînă aproape de linia ferată Buhăiești-Roman, s-au găsit câteva fragmente ceramice hallstattiene, atipice, din pastă poroasă, dintre care unul este de culoare brună pe fața internă și cărămizie pe cea externă.

Majoritatea fragmentelor ceramice găsite pe acest loc sînt din epoca feudală. Astfel, din sec. XV datează două fragmente de margine, de culoare cenușie, îngroșate la exterior și cu alveolare la interior, iar din sec. XV—XVII fac parte alte fragmente de margine asemănătoare din pastă de culoare cărămizie cu alveolare la interior și cu un briu orizontal în relief la exterior, precum și câteva cioburi decorate cu o bandă de adînciluri orizontale.

În afară de acestea, mai sînt și alte fragmente ceramice medievale din sec. XVII—XVIII, din pastă de culoare cărămizie, neagră și albă. Din pastă neagră și cărămizie sînt fragmentele din oale cu marginea răsfrîntă și de străchini cu marginea indoită drept, dintre care unele din pastă neagră sînt decorate cu dungi lustruite. Din pastă albă, pe lingă un fund de vas, decorat cu dungi de culoare roșie închisă, mai este un singur fragment din marginea răsfrîntă a unui vas, acoperit parțial la interior cu smalț de culoare verde și decorat la exterior cu dungi orizontale de culoare brună, care încadrează un șir orizontal de puncte groase de aceeași culoare.

8. *Atreiaparte*, comuna Băcești (raionul Negrești, regiunea Iași).

La cca. 1 km nord de Piscul Corhana, pe teritoriul satului Atreiaparte, s-au găsit câteva fragmente ceramice din vase cucuteniene, cu pereții subțiri și de provizie, fără de nici o urmă de pictură.

În afară de acestea, s-au mai găsit și alte fragmente din vase medievale (sec. XVII—XVIII), din pastă de culoare cenușie și cărămizie. Pe fragmentele din pastă cenușie se observă la exterior dungi lustruite.

9. *Vovreești*, comuna Băcești (raionul Negrești, regiunea Iași).

În fața satului Vovreești, la cca. 1,5 km nord-est, pe o prelungire a dealului care înaintează în luncă, s-au găsit mai multe fragmente ceramice neolitice cucuteniene, care provin din castroane și pahare cu pictura ștearsă, precum și din vase mari de provizie. Toate acestea ne indică că pe acest loc se află o întinsă așezare cu poziție joasă, care datează probabil din faza Cucuteni A.

10. *Țibăneștii Buhlii*, comuna Țibănești (raionul Negrești, regiunea Iași).

Pe o întindere mare de teren de pe prelungirile dealului din jurul școlii din Țibăneștii Buhlii și la sud-est de ea s-au găsit resturi de locuire din Hallstatt (?), epoca migrațiilor (sec. III—IV) și din perioada

feudală (sec. XVIII). În profilul șanțului săpat în fața școlii s-au putut observa că aceste resturi zac la adâncimea medie de 0,30—0,40 m.

Din Halstatt (?) sînt numai cîteva fragmente ceramice din pastă bu-
nișoară sau grosolană, de culoare cenușie și arsă uneori secundar.

Epoca migrațiilor este documentată în mod sigur prin mai multe fragmente ceramice lucrate la roată din pastă cenușie zgrunțuroasă sau de calitate bună. Din prima categorie de pastă se distinge o margine de vas cu buza răsfrîntă, iar din a doua o margine de castron cu buza îngroșată la exterior. Probabil tot din aceeași epocă mai face parte și o mare cantitate de zgură, găsită la 100 m sud-est de școală.

Din epoca medievală datează numai cîteva fragmente ceramice din pastă neagră-cenușie cu urme de lustruire pe fața externă.

În continuare, la 1 km sud de școală, pe botul sudic al aceluiași deal se găsesc alte fragmente ceramice din epoca migrațiilor (sec. III—IV) și perioada feudală (sec. XV—XVI și XVIII).

Din epoca migrațiilor se remarcă o margine răsfrîntă de la un vas lucrat la roată din pastă de calitate bună, de culoare cărămizie pe fața externă și cafenie pe cea internă, iar din perioada feudală mai multe fragmente din sec. XV—XVI, din pastă cenușie și cărămizie, care sînt mai numeroase în comparație cu restul materialului ceramic din epoca migrațiilor și sec. XVIII.

Mai departe, la 1,5 km sud-vest de școală, pe panta vestică a aceluiași deal, care este aici mai abrupt și cu desprinderi de roci provenite din placa sarmatică, s-au găsit cîteva fragmente ceramice atipice lucrate cu mina din vremea orînduirii comunei primitive, precum și altele mai numeroase din epoca migrațiilor (sec. III—IV) și din perioada feudală (sec. XV—XVI și XVIII).

Majoritatea fragmentelor din epoca migrațiilor provin din vase lucrate la roată, din pastă cenușie de calitate bună, în formă de oale cu buza îngroșată ușor la exterior și corpul bombat, sau din castroane cu buza îngroșată puțin la exterior și decorate pe partea superioară cu un brîu orizontal în relief, precum și dintr-un vas mare ars secundar și cu buza lățită orizontal în afară și interior. Fundurile unora din aceste vase sînt prevăzute cu ramă îngustă sau lată și masivă. Numai un singur fragment ceramic din epoca migrațiilor, provenit de la un fund de vas, este lucrat din pastă cenușie zgrunțuroasă.

Din perioada feudală fac parte mai multe fragmente ceramice din sec. XV—XVI din pastă de culoare cenușie în interior și cărămizie pe fețele externe, precum și un fragment dintr-un vas din pastă cenușie cu lustru la exterior, care se aseamănă intrucitva cu cioburile de calitate bună lucrate la roată din pastă cenușie din epoca migrațiilor. Dintre toate acestea se remarcă doar o margine de vas de culoare cenușie în interior și cărămizie pe fețele externe, cu alveolare la interior, și foarte ușor îngroșată la exterior. În afară de acestea, s-a mai găsit și un fragment de margine de vas, din pastă de culoare neagră cenușie și cu urme de lustruire la exterior, care este subțiată și prevăzută la exterior, sub buză, cu un prag. Toate aceste resturi de locuire dovedesc că pe o in-

tindere mare de teren de pe prelungirile de pe panta vestică a acestui deal a fost o locuire mai intensă în epoca migrațiilor (sec. III—IV) și în perioada feudală (sec. XV—XVI).

În afară de aceste descoperiri, în manuscrisul lui P. Polonic s-au semnalat mai demult șanțuri și valuri vechi pe teritoriul satului Țibănești²⁶). De asemenea, în Registrul inventar al Muzeului de Antichități din Iași este notată informația vagă că în 1916 a existat în colecția muzeului „o sabie veche preistorică”, descoperită la Țibănești.

11. Girbești (raionul Negrești, regiunea Iași).

Pe locul numit „Celățuia Girbești”, care se află la cca. 7 km de comuna Dagița, s-au descoperit numeroase fragmente ceramice neolitice, probabil din faza Cucuteni A, precum și altele medievale, tot atât de numeroase, din sec. XVIII—XIX.

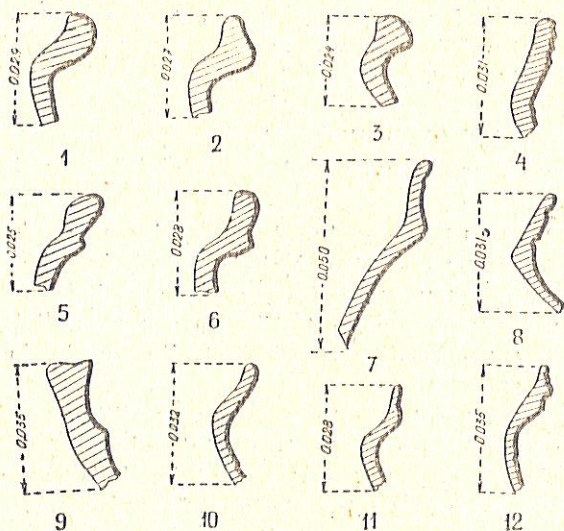

Fig. 5. — Ceramică medievală de la Siliște (nr. 1—6), Dumești Noi (nr. 7—9), Ciubota Roșie (nr. 8) și Girbești (nr. 10—12).

Așezarea se află pe un rest triunghiular din Podișul Moldovenesc, cu căi de acces pe trei laturi, către Girbești, Veja și Dagița. Accesul lesnicios este pe Boatca către sud, urmind culmea dealului pînă în Birlad. Latura vestică a așezării este perfect abruptă, spre deosebire de celelalte, care au o înclinare mai lină.

Ceramica cucuteniană este reprezentată prin fragmente cu pictura ștearsă din pahare, castroane și alte forme neprecizate, precum și prin fragmente din vase mari de provizie, decorate uneori cu proeminențe tronconice. Un fragment dintr-un vas mai mare este deformat puternic de incendiu, din care motiv nu i se poate preciza forma. Peretele vase-

26. Academia R. P. R., ms. cu nr. provizoriu 22 | 940, voi. I, caet 16, punctul 18

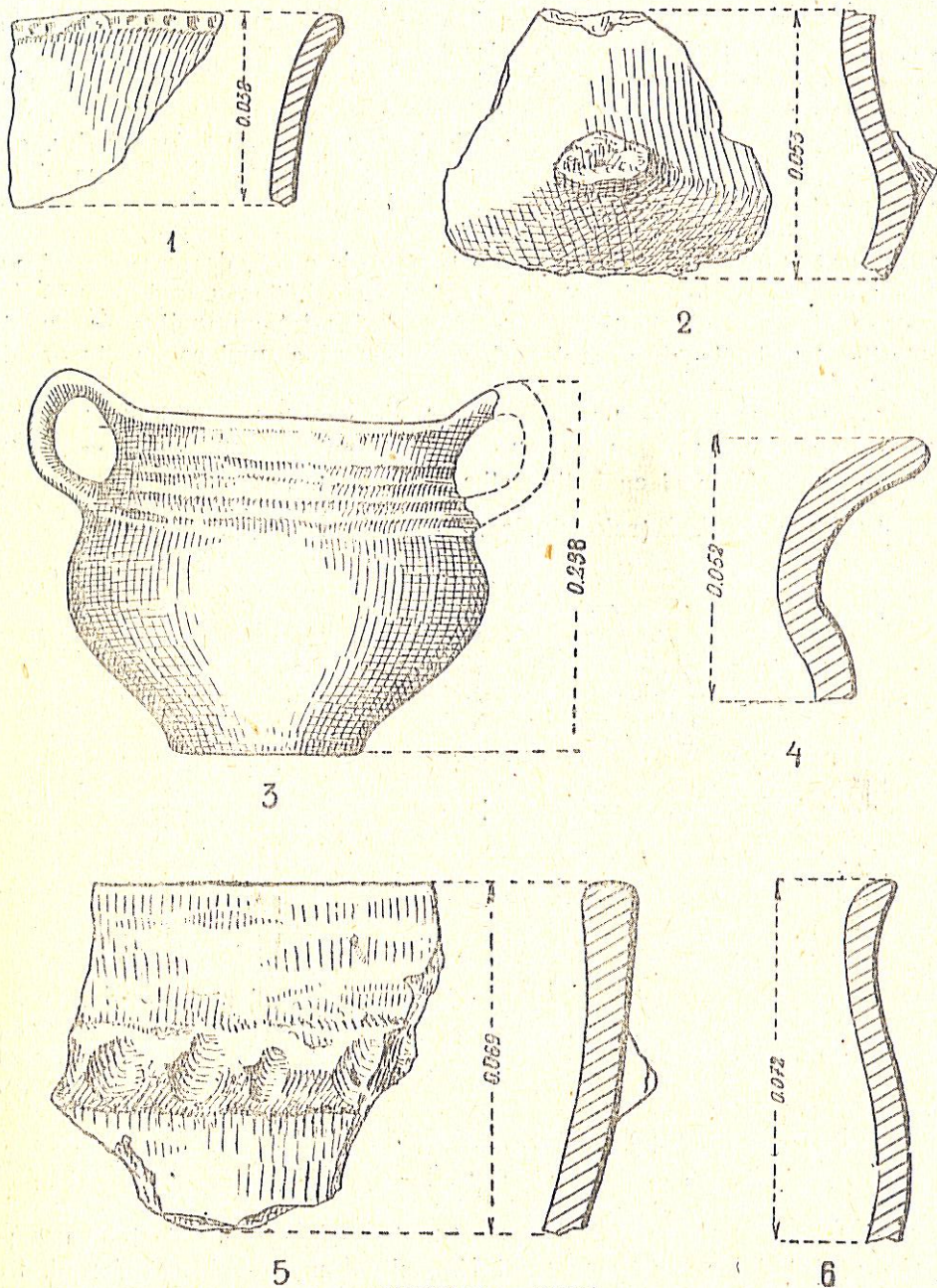

Fig. 6. — Ceramică din epoca bronzului de la Siliște (nr. 1) și Dumești Noi (nr. 3) și din Hallstatt de la Dumești Noi (nr. 2, 4) și Tg. Negrești (nr. 5-6).

lor mari, în dreptul toartelor cu deschizătura rotundă, este drept sau ușor bombat.

Cea mai mare parte din ceramica medievală din sec. XVIII este de culoare neagră și prezintă la exterior dungii lustruite sau șiruri de dungii orizontale adâncite și numai rareori smalț de culoare deschisă. Aceste fragmente provin în deosebi din oale cu marginea simplă răsfrântă, cu alveolare în interior și cu buza subțiată sau îngroșată la exterior, cu buza teșită oblic la interior și acoperită cu smalț verde deschis, ca și la exterior și cu marginea îndoită spre interior acoperită de asemenea pe ambele fețe cu smalț verde (fig. 5, 10-12). Pe lângă acestea mai sînt și fragmente din funduri de vase cu un început de ramă, decorate uneori cu dungii unghiulare lustruite, din toarte de bandă lată sau mai îngustă de secțiune ovală, decorate într-un caz la exterior tot cu motive de dungii vălurite și lustruite, precum și partea superioară a unui capac din pastă cenușie.

În afară de fragmentele ceramice din sec. XVIII, mai sînt și altele din sec. XIX și chiar mai noi, din pastă de culoare cărămizie, cu smalț vișiniu sau caferiu și cu buline albe.

12. Dumeștii Noi (raionul Negrești, regiunea Iași).

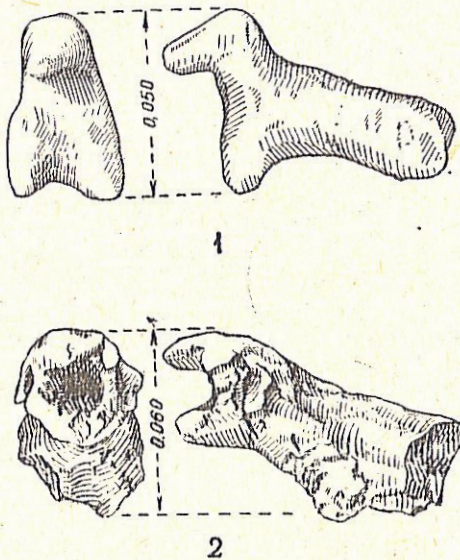

Fig. 7. — Figurine zoomorfe de lut ars din epoca neolitică de la Todirești (nr. 1) și Dumeștii Noi (nr. 2).

a) Pe fostul loc al școlii de pe ultimile prelungiri ale dealului orientat nord-sud din comuna Dumeștii Noi, situat peste valea Hodorani, în partea de răsărit a comunei, se află o așezare, în care mai demult, cu prilejul lucrărilor la șanțul șoselei Vaslui-Roman, s-a descoperit un vas cu două torți suprainălțate și decorat pe umăr cu caneluri orizontale,

care datează de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului (fig. 6, 3) ²⁷⁾. Cu prilejul cercetărilor recente din această așezare s-au colectat fragmente ceramice cu pictura ștearsă din faza Cucuterii B, precum și un idol de lut ars, cu gura larg deschisă, păstrat aproape în întregime, lucrat neglijent și ars secundar (fig. 7, 2). De asemenea, tot pe acest loc, în dreptul unei pete de cenușă, de 7 m x 5 m corespunzătoare unui cenușar (*zolnik*), s-au găsit mai multe fragmente ceramice hallstattiene, din pastă bună și poroasă, dintre care se remarcă unul de la o ceașcă cu toartă supraînălțată din bandă de secțiune rectangulară și cu o ușoară șanțuire dealungul ei (fig. 6, 2), precum și un altul de la un vas mai mare cu marginea răsfrântă (fig. 1, 4). Avându-se în vedere, că și vasul cu două torți s-a descoperit tot aici, se poate presupune, că și aceste fragmente ceramice datează de la începutul Hallstattului. În afară de acestea, s-au găsit și alte fragmente din vase grosolane și foarte poroase, despre care nu se poate afirma cu toată certitudinea că datează din aceeași vreme sau eventual din La Tène. În fine, tot de aici mai provin câteva fragmente ceramice din epoca migrațiilor (sec. III—IV) lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună sau zgrunțuroasă, precum și altele din amfore și vase de factură romană, care prezintă uneori la exterior și urme de pictură roșie.

b) La 2 km est de comuna Dumești și la cca. 800 m. nord de haltă, la punctul numit „La Troiță“, situat pe ultimile prelungiri ale dealului „Capul Dealului Crucii“, care înaintează pe stînga Birladului, de la NV către SE, pînă în apropierea confluenței dintre pîrul Găurganca și Birladul, s-a descoperit recent, cu prilejul săpării unui șanț, la 0,40 m adîncime, o urnă de incinerare din pastă cenușie și de bună calitate din epoca migrațiilor (fig. 2, 4), care a fost sfărîmată împreună cu capacul în formă de strachină din pastă cărămie și cu urme de culoare roșie pe ambele fețe. Urna reconstituită este pintecoasă și are marginea răsfrîntă orizontală în afară și toarte din bandă lată și cu șanțuire mediană longitudinală. În interiorul ei s-au găsit oasele calcinate ale incineratului și un sirag de mărgelă de os, din care s-au salvat numai câteva întregi și fragmentare. Descoperirea acestei urne ne indică că pe acest loc se află un cimitir de incinerare din epoca migrațiilor. Nu s-a găsit în schimb nici un fragment ceramic din La Tène, care să indice o așezare din această vreme, așa cum s-a semnalat în 1943 ²⁸⁾.

c) La 2,5 km nord-est de comuna Dumești, pe terenul locuitorului Ion Răgușapcă și a vecinilor săi de pe dealurile joase Pietroasa și Prișoasa, se află o întinsă așezare medievală care fusese semnalată mai demult (fig. 5, 7, 9) ²⁹⁾. Recent, de pe acest loc s-au colectat numeroase fragmente din sec. XVII și câteva bucăți din teracote. Majoritatea fragmentelor ceramice provin din oale lucrate la roată, de obicei din pastă

27. Ec. V. Vulpe, *Raport provizoriu asupra cercetărilor arheologice din Moldova și a săpăturilor de la Rădent din Basarabia*, în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, p. 82.

28. *Ibid.*

29. *Ibid.*

roșie sau albă și cu smalt de culoare verzuie sau calenie. Pe lângă acestea, s-au mai găsit și alte fragmente ceramice, care, după forma marginii, par să dateze din sec. XVI. Bucățile de teracotă sînt nesmălțuite și se caracterizează prin reprezentările în relief de cavaleri sau de elemente decorative (fig. 8, 1-4).

În afară de acestea, s-au mai găsit pe acest loc mai demult următoarele monede: una polonă de la Sigismund al II-lea, patru din mone-tăria lui Eustație Dabija și una austriacă din 1731³⁰).

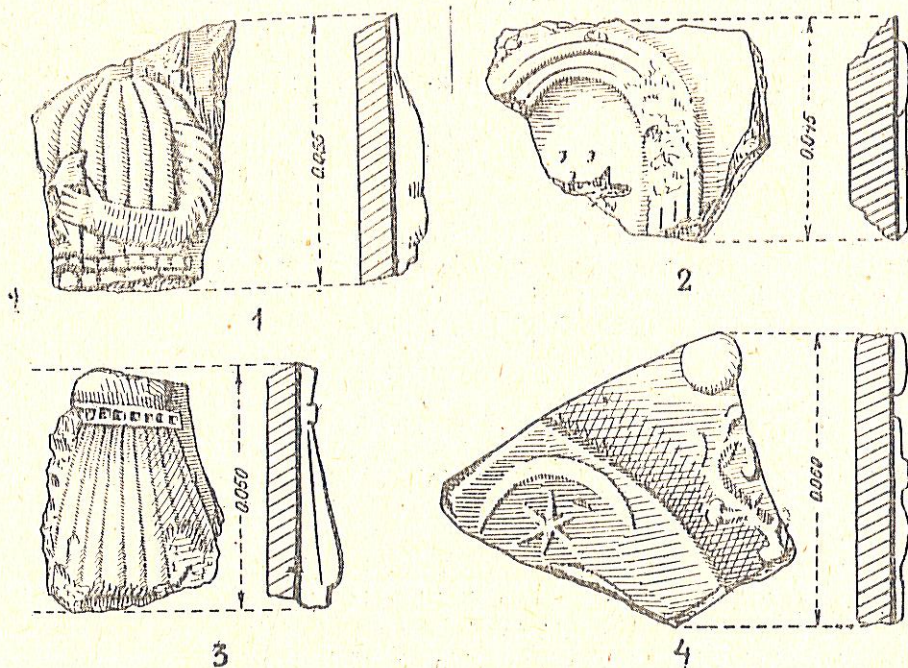

Fig. 8 — Dumești Noi. Teracote medievale.

d) La 1,5 km nord-est de comuna Dumești, pe ogorul locuitorului Secuianu Gh. de pe terasa inferioară a piriului Găureanca, se află o așezare din faza Cucuteni A, a cărei înălțime nu depășește 3—4 km față de șes. Forma de teren pe care se află această așezare se leagă la NV de dealul Brinza, din care izvorăște un pîru care curge pe latura de est a așezării.

De pe acest loc s-au adunat mai multe fragmente ceramice din vase de pastă bună și grosolană, din care numai două prezintă urme de pictură din bandă lată.

e) La 3 km est de comuna Dumești, la punctul numit „La Jitnițe” de la poalele dealului Izvorului, pe partea stîngă a șoselei Băcești-Ne-

30. Aceste monede, care se află astăzi în colecțiile Muzeului de Antichități din Iași, au fost identificate la Cabinetul numismatic al Academiei R. P. R. de către Oct. Iliescu.

greși, se observă în profil mai multe gropi adânci de cca. 1—1,5 m. Din acest loc s-au colectat mai multe fragmente ceramice neolitice de tip Criș, dintre care se remarcă numai unul singur de la un vas cu baza peretelui concavă spre fund. În afară de acestea, s-au mai găsit acolo și câteva fragmente ceramice lucrate cu mina și la roata înceată, care datează de la începuturile feudalismului, din epoca migrațiilor (sec. III—IV) sau eventual de mai târziu. Dintre fragmentele lucrate cu mina, mai caracteristic este unul care provine de la o tîpsie cu fundul gros și marginea foarte scundă (fig. 9, 2).

1) La marginea teritoriului comunei Dumești, la cca. 800 m spre Todirești, la locul Cișmeaua lui Gh. Rusu de pe dealul Izvorului, se află o întinsă așezare cu poziție dominantă din faza Cucuteni A. Trei din laturile așezării sînt abrupte, iar a patra, de la NV, se leagă cu restul terenului. La suprafața solului sînt lipituri arse din locuințele neolitice, precum și numeroase fragmente ceramice din pahare, castroane, cupe și alte vase cu pictura ștearsă.

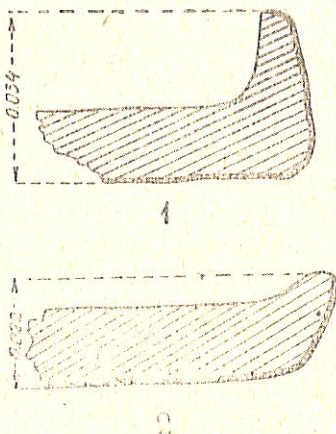

Fig. 9. — Fragmente de tîpsii de lut din sec. VIII—X de la Todirești (nr. 1) și probabil din aceeași vreme de la Dumeștii Noi (nr. 2).

În afară de acestea, s-a semnalat mai demult că s-ar fi găsit pe teritoriul acestei comune o sabie de fier din La Tène ³¹).

13. *Dumeștii Vechi*, comuna Dumești (raionul Negrești, regiunea Iași).

La 500 m est de satul Dumeștii Vechi, pe un loc care domină valea Bîrladului și se pierde treptat în dreptul liniei ferate Buhăiești-Roman, se află o așezare din epoca migrațiilor (sec. III—IV), mărginită la vest de Valea Mare și spre sud-vest de o lizieră de pădure. În cuprinsul acestei așezări s-au descoperit recent mai multe fragmente din vase lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună, precum și câteva torți cu nervură mediană din amfore de factură romană. În afară de acestea, s-au mai descoperit o bucată dintr-o margine fațetată de tip bastarnic și câteva fragmente ceramice medievale.

31. Registrul inventar al Muzeului de Antichități din Iași, 1923, p. 22.

Tot din epoca migrațiilor datează probabil și urnele mari cu cenușe și oase de om calcinate, descoperite mai demult într-o ruptură de mal dinspre valea Birladului, lângă sat, și duse apoi la o expoziție școlară din Vaslui³²⁾.

14. *Todirești* (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) În partea de N-NV a comunei *Todirești*, pe terasa inferioară a Birladului, la punctul „Piriul Izvorul“, care se află la cca. 800 m de așezarea cucuteniană de pe dealul Izvorului, este o altă așezare de tip Cucuteni A cu poziție dominantă față de valea Birladului. Pe acest loc s-au găsit bucăți de lipitură arsă de la locuințele cucuteniene, precum și numeroase fragmente ceramice din vase fine, cu pictura șetarsă, sau de provizie.

b) În porțiunea de teren dintre Școala elementară și Casa de naștere a comunei *Todirești*, pe fosta proprietate a lui Nadabaică, de pe prelungirea de sud a dealului, în marginea drumului de țară, într-o fostă ghețarie, la 0,80 m adâncime, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice de la începutul feudalismului (sec. VIII—X), precum și câteva bucăți de lipitură arsă, pietre înroșite în foc și un fragment dintr-o falcă de animal. Fragmentele ceramice provin dintr-un strat de cultură care se află la baza solului brun.

Majoritatea fragmentelor ceramice aparțin la două forme de vase: tipsii (fig. 9, 1) și borcane, care sînt lucrate cu mina dintr-o pastă grosolană, neomogenă, de culoare neagră-cenușie și cu cioburi pisate în compoziția ei. Pereții bulbucăți pe ambele fețe sînt uneori arși secundar. Tipsiile se caracterizează prin pereții scunzi și fundul gros, iar borcanele prin marginea răsfrîntă și corpul bombat. Uneori marginea borcanelor este decorată pe buză cu alveole.

În afară de ceramica grosolană lucrată cu mina, s-a mai găsit și un fragment lucrat la roata inceată, din pastă cenușie și mai compactă, de culoare cărămizie pe fața externă și cenușie închis pe cea internă. Acest fragment ceramic prezintă pe ambele fețe numeroase găurele, datorită probabil impurităților din compoziția paste, iar pe fața internă urme clare de la roata inceată. Fragmentele ceramice, lucrate cu mina și roata inceată, se aseamănă cu acelea descoperite recent la Hincea-Iași și în alte locuri din Moldova, fiind înrudite cu acelea de tip Romen-Borșevo din sudul R.S.S. Ucrainene.

În apropiere de fosta ghețarie amintită mai sus s-au mai găsit câteva fragmente ceramice, dintre care unele lucrate cu mina din pastă cenușie în interior și cărămizie pe fețele externe, provenind probabil din La Tène II, iar altele lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună datează în mod sigur din epoca migrațiilor (sec. III—IV). Dintre acestea din urmă se disting bucăți de margine de cupă cu buza lățită orizontal în afară, un fragment din partea superioară a unui castron din pastă cenușie, cu buza rotunjită și ușor răsfrîntă în afară și cu urme de pictură

32. Ecet. V ulpe, loc. cit.

roșie la exterior și interior. Aceleași urme de pictură roșie se observă și pe ambele fețe ale unui fragment de fund cu ramă.

c) În fața postului miliției din com. Todirești, cu ocazia săpării șanțurilor de pe marginea șoselei, s-au observat în profilul șanțului de nord, urmele a două locuințe cu pereții făcuți din vălătucii amestecați cu nisip și mai puțină pleavă. De asemenea, tot acolo, în dreptul intrării la postul de miliție s-a dat peste o arsură, groasă de cca. 0,20 m care se întindea pe cca. 3 m, având la mijloc un grup de pietre plate, arse.

Pe locul viran din fața miliției, peste șosea, s-au mai găsit și câteva fragmente ceramice din epoca migrațiilor și din vremea orînduirii feudale, probabil din sec. XVIII.

Ceramica din epoca migrațiilor este reprezentată în deosebi prin mai multe fragmente lucrate la roată, din pastă cenușie, de calitate bună, dintre care se disting câteva funduri cu ramă. În afară de acestea, s-a mai găsit și un alt fragment din pastă cenușie care provine de la un vas de tradiție romană.

Din epoca feudală sînt doar câteva fragmente ceramice atipice din pastă de culoare neagră cenușie.

d) În partea de răsărit a com. Todirești, la intrarea în comună, pe terenurile locuitorilor Gh. Duca și M. Gherasim, se află o așezare cu resturi de locuire din vremea orînduirii comunei primitive (neolitic și Hallstatt), epoca migrațiilor (sec. III—IV) și perioada feudală (sec. XVIII).

Din neolitic este un fragment din partea superioară a unui vas, care, după pastă, pare a fi cucutenian. De asemenea, din aceeași epocă mai provine încă un fragment ceramic atipic, care pare să fie tot cucutenian.

În schimb, din Hallstatt fac parte mai multe fragmente ceramice din pastă omogenă și poroasă, cu cioburi pisate, mică și pietricele în compoziția ei. Culoarea pastei este cenușie în interior sau pe una din fețe cărămizie, iar pe cealaltă cenușie.

Specia ceramică de calitate bună este reprezentată printr-un fragment din partea superioară a unei străchini cu pereții oblici și buza plată, printr-o bucată de fund ușor convex la bază, printr-un fragment dintr-o toartă din bandă în secțiune ovală și ușor șanțuită la partea superioară, precum și prin alte câteva cioburi atipice. Specia ceramică din pastă poroasă este și ea atestată printr-un fragment de margine ușor răsfrîntă de vas mare, și prin alte câteva fragmente de forme neprecizate.

Epoca migrațiilor este documentată în special prin câteva fragmente lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună, dintre care se distinge o margine de vas cu buza îngroșată. Din aceeași vreme mai datează și un fragment din partea superioară a unei oale cu marginea răsfrîntă, lucrată cu mîna din pastă poroasă și cu pereții bulbucăți pe ambele fețe.

Din epoca medievală fac parte mai multe fragmente ceramice lucrate la roată din pastă de culoare cărămizie și mai ales neagră-cenușie. Aceste fragmente ceramice provin din vase cu buza răsfrîntă sau cu

șanțuire interioară mai mult sau mai puțin accentuată pe margine și decorate la exterior cu dungi lustruite, briuri orizontale în relief și cu șiruri orizontale unghiulare sau vălurite de impresiuni mai mici reclin-gulare. Toartele acestor vase sînt din bandă lată de secțiune oval-neregulată, iar fundurile lor sînt simple sau cu o ușoară ramă.

e) Pe ogorul lui Iosif Jorda de pe locul denumit „Nistoroiaia“, din partea de NE a satului Todirești, se află o întinsă așezare neolitică din faza Cucuteni A. Această așezare ocupă un bot de deal nu prea înalt care coboară treptat în vale, unde se găsește un ochi de apă. Accesul în așezare este mai ușor pe latura de nord, unde botul de deal face legătura cu restul terasei. La suprafața solului s-au găsit bucăți de lipitură arsă, fragmente ceramice și o figurină de lut ars scoasă la iveală cu prilejul arăturilor.

Unele din fragmentele ceramice, din vase mai mari, cu gîtul și pîntecul dezvoltat, sînt decorate cu motive spiralice, caracterizate prin benzi înguste de culoare albă și înrămate în negru, cruțate din fondul de culoare albă a vasului. Alte fragmente nepictate, din vase mari cu pereții bombați, sînt decorate numai cu proeminente alăturate sub buză.

Figurina zoomorfă, care reprezintă probabil un ciine, are picioarele dinapoi sparte și este prevăzută pe pîntec cu un orificiu oval (fig. 7, 1).

f) În marginea de NNE a comunei Todirești, în stînga drumului spre Drăgești, pe terenul G.A.S. Todirești, de pe prelungirile terasei medii, s-au găsit cîteva fragmente ceramice lucrate la roată din pastă de calitate bună de culoare cenușie și cărămizie și un fragment dintr-o amforă, toate datînd din epoca migrațiilor (sec. III—IV).

g) Pe locul „La Canton“, din marginea de VNV a com. Todirești, lângă oseaua Băcești-Negrești, se află o așezare din La Tène (sec. II î.e.n.) și epoca migrațiilor (sec. III—IV), care ocupă întreaga poală a terasei inferioare de pe stînga Birladului, pînă la pîrîul lui Maloș din mijlocul satului.

Din La Tène s-au găsit mai multe fragmente ceramice lucrate cu mina din pastă neagră de calitate bună și din pastă poroasă și neomogenă de culoare cenușie la interior și cărămizie la exterior. Fragmentele din pastă neagră provin din străchini de tip numit bastarnic, cu marginea fațetată (fig. 10, 2). Celelalte fragmente, din pastă poroasă, fac parte din vase mari cu marginea răsfîrîntă, și fundul simplu, care sînt decorate uneori pe corp cu briuri alveolare aplicate (fig. 10, 4). În afară de acestea, unele fragmente ceramice, după consistența și culoarea pastei și chiar formă, par să fie hallstattiene.

Avîndu-se în vedere că majoritatea fragmentelor ceramice sînt din La-Tène, este posibil ca și cioburile de aspect hallstattian să dateze tot din La-Tène.

La fel și epoca migrațiilor este bine documentată prin numeroase fragmente ceramice lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună, care provin din următoarele forme de vase: cupe cu buza lățită mult în afară și cu umărul puternic accentuat printr-o cantă; vase probabil în formă de

urne, cu buza plată și lătită, ușor răsfrântă în afară și cu umărul rotunjit sau cu buza îngroșată la exterior și cu urmărul accentuat printr-o cantă.

Unele din aceste vase au torțile din bandă lată, decorate la exterior cu o nervură mediană longitudinală. In ceea ce privește fundurile acestor vase, pe lângă acelea obișnuite, cu ramă, s-a mai găsit un fragment din partea inferioară a unui picior cu ramă de la o cupă. Tot din epoca migrațiilor, mai fac parte câteva fragmente de amforă, printre care și unul de margine, precum și un fragment de culoare roșie-cărămizie de la un vas mare de lactură romană.

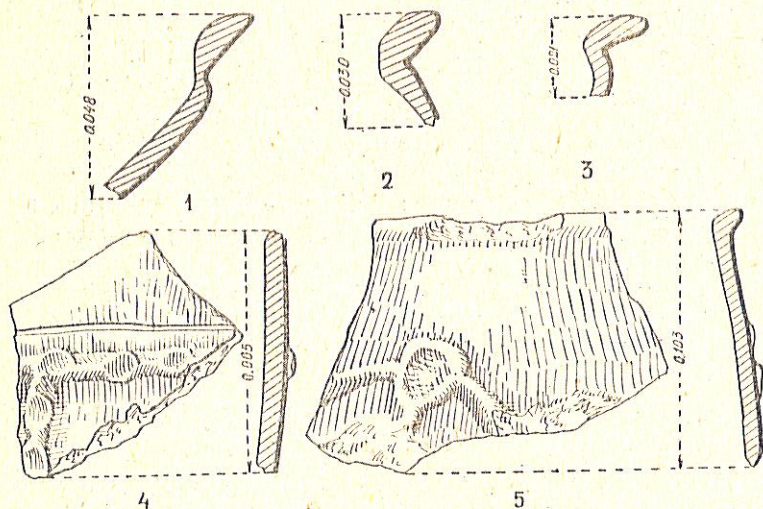

Fig. 10. - Ceramica lucrată cu mâna din a doua epocă a fierului de la Drăgești (nr. 1), Todirești (nr. 2, 4), Tg. Negrești (nr. 3) și Siliște (nr. 5).

15 Siliște, com. Todirești (raionul Negrești, regiunea Iași)

a) În partea de NV a satului Siliște, pe locul întovăririi agricole de pe o ușoară înălțime mărginită la vest de pârâul Șacovăț, care se varsă în Bîrlad în apropiere de Todirești, se află o întinsă stațiune cu resturi de locuire din neolitic, începutul epocii bronzului, Hallstatt, epoca migrațiilor (sec. III—IV) și perioada feudală (sec. XV—XVI).

Unele din aceste resturi de locuire s-au găsit la cca. 0,50 m adâncime în ruptura malului pârâului Șacovăț, precum și pe locul săpăturilor făcute pentru scoaterea nisipului. Dealtfel, în profilul malului Șacovăț se observă chiar o depunere groasă de 0,15—0,25 m cu resturi de locuințe, a căror lățime în secțiune variază între 3 și 5 m.

Neoliticul este reprezentat printr-un fragment de margine dintr-un vas cu gîtul dezvoltat și pîntecul bombat, fără de pictură păstrată, din fază Cucuteni A. Probabil că tot din aceeași fază mai fac parte și alte fragmente ceramice, atât din vase pictate, dar cu pictura ștersă, cît și din vase nepictate, de provizii. În afară de acestea, s-au mai găsit și două fragmente din așchii de silex de culoare fumurie, cu rețușe de la întrebuițare.

De la începutul epocii bronzului datează în mod sigur un fragment ceramic din partea superioară a unui vas cu gîlul înalt, din pasta omogenă, cenușie și cu pereții subțiri, caracterizat prin buza plată și decorată la exterior cu mici alveole (fig. 6, 1).

Din Hallstatt fac parte câteva fragmente ceramice din pastă de calitate bună, de culoare cenușie și cu cioburi pisate în compoziția ei, care provin din partea superioară a unor vase decorate cu o proeminență alungită dispusă orizontal sau cu un briu orizontal în relief, în dreptul căruia este prins capătul interior al unei loarte din bandă lată. În afară de aceasta, s-a mai găsit și un alt fragment ars secundar, din pastă cenușie, grosolană și neomogenă, din marginea unui vas în formă de sac cu buza plată și decorat cu două briuri în relief, dintre care unul orizontal și altul oblic, al căror loc de întîlnire este marcat printr-o proeminență.

Epoca migrațiilor este atestată prin câteva cioburi lucrate la roată din pastă de calitate bună, de culoare cenușie, printr-un fund cu o ușoară ramă neregulată, lucrat tot la roată din pastă sgrunțuroasă, de culoare cenușie, printr-un fund simplu lucrat cu mina din pastă grosolană și cu pietricele în compoziția ei, precum și prin câteva fragmente de amforă de factură romană tirzie.

În comparație cu resturile de locuire descrise mai sus, mult mai bine este reprezentată epoca feudală, căreia îi aparțin numeroase fragmente ceramice, care după tehnica pastei, forme și decor, datează în mod sigur din sec. XV-XVI. Majoritatea cioburilor din această vreme descoperite aici, din pastă de culoare roșie și mai rar cenușie, provin din margini de vase cu șanțuire la interior și cu buza simplă, subțiată sau îngroșată la exterior (fig. 5, 1-3). Marginile acestea de vase sînt prevăzute uneori la exterior, sub buză, cu un briu orizontal în relief (fig. 5, 5-6). Alte fragmente provin din margini simple cu buza îngroșată puțin la exterior, sau teșită oblic la interior, precum și din margini cu o ușoară șanțuire la interior și cu decor la exterior din o bandă de dungi orizontale adîncite (fig. 5, 4). În acest din urmă caz, pe un fragment, capătul superior al torții, din bandă lată și cu o ușoară șanțuire pe mijloc, este fixat imediat sub buza vasului.

Fundurile vaselor sînt simple și prezintă uneori urmele discului de lemn pe care au stat cînd au fost fasonate. Unele din fragmente din partea superioară a vaselor sînt decorate cu o bandă de dungi orizontale adîncite, care este suprapusă, într-un caz, de o altă bandă din dungi în relief, dispuse unghiular și cu spațiile libere dintre ele umplute cu dungi oblice în relief.

b) Pe latura de vest a dealului pe care este așezat satul Siliște, la cca. 1,5 km NNE de sat, la locul numit „Corlate“, pe fosta proprietate a Margaretei Antoci, acum proprietatea G.A.S. din com. Soironesti, s-a identificat o așezare, în care s-au găsit fragmente ceramice din La-Tène și epoca migrațiilor. Această așezare este brăzdată spre sud de un torent de apă, iar la cca. 200 m nord de ea se află o prăvălitură.

Fragmentele ceramice din La-Tène sînt lucrate cu mina din pastă cenușie, și uneori cărămizie la exterior, de calitate bună sau grosolană. Ele provin din vase în formă de sac cu marginea simplă sau ușor răsfrîntă și cu buza plată, decorate pe corp cu un briu alveolar aplicat, sau cu proemi-

nențe plate ușor alveolate, încadrate de dungi în relief dispuse oblic (fig. 10, 5).

Fragmentele ceramice din epoca migrațiilor sînt lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună sau zgrunțuroasă. Acelea din pastă bună provin din margini de vase cu buza ușor răsfrîntă în afară sau mult lățită orizontal, din funduri cu ramă, precum și din vase de forme neprecizate, dungi oblice, incizate, scurte și paralele. Specia sgrunțuroasă este reprezentată doar prin cîteva fragmente, dintre care se distinge un fund simplu. În afară de acestea, tot din epoca migrațiilor, mai fac parte un fragment de amforă și un altul din partea superioară a unui vas de factură romană, decorat cu benzi orizontale de dungi adîncite.

16. Drăgești, com. Todirești (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) În marginea de sud a satului Drăgești, pe locul denumit „La Loturi” aparținînd locuitorului Gh. Barbu și megieșilor lui, situat pe latura de vest a dealului Drăgești de pe malul stîng al pîriului Șacovăț, se află o întinsă așezare, în cuprinsul căreia s-au găsit fragmente ceramice din Hallstatt, La-Tène, epoca migrațiilor și perioada feudală (probabil sec. XVI).

Din Hallstatt fac parte cîteva fragmente, dintre care mai caracteristice sînt două: unul dintr-un vas mic, cu buza răsfrîntă ușor și cu pintecul bombat, din pastă cenușie la interior și cărămizie pe fețele externe și altul dintr-o margine de vas cu buza plată și cu briu orizontal în relief.

În comparație cu acestea, fragmentele ceramice lucrate cu mîna din La-Tène sînt mai numeroase, provenind din vase din pastă bună sau poroasă, neomogenă și cu multe cioburi pisate în compoziția ei. Dintre acestea se disting marginile de strachină cu buza răsfrîntă, simplă sau fațetată (fig. 10, 1), de castroane, de cești și din vase mari cu pintecul bombat sau în formă de sac și decorate cu un briu alveolar aplicat.

Cele mai multe fragmente ceramice descoperite pe acest loc datează din epoca migrațiilor (sec. III-IV). Ele provin din vase lucrate la roată din pastă de calitate bună, de culoare cenușie și din amfore de factură romană, precum și într-o mult mai mică măsură din vase lucrate cu mîna. Fragmentele din vasele de calitate bună provin din margini lățite orizontal în afară și decorate uneori la exterior cu un motiv din linii vâlurite lustruite pe fond mat, din margini cu buza îngroșată la exterior și cu o alveolare la interior mai mult sau mai puțin accentuată, precum și dintr-o margine cu o accentuată alveolare la interior.

După fragmentele păstrate, se poate presupune că unele din aceste vase sînt decorate la partea superioară cu motive de dungi lustruite, întretăiate pe fondul mat, sau cu o bandă de dungi orizontale adîncite.

Bucățile de toartă descoperite au creastă longitudinală, iar fundurile sînt prevăzute cu ramă.

Tot din specia de calitate bună mai face parte și un fragment de la un git dezvoltat de vas, din pastă de culoare cenușie în interior și cărămizie pe fețele externe și cu urme de pictură roșie la exterior, ca la Poienești.

Din amforele de factură romană s-au găsit doar cîteva fragmente, dintre care unul de toartă.

Specia ceramică lucrată cu mîna este reprezentată printr-un fragment din partea superioară a unui borcan cu gît proeminent și buza plată, din pastă de culoare cafenie-cărămizie la exterior și cenușie la interior. Acest fragment, după forma și structura pastei, bulbucarea și neregularitatea pereților, datează tot din epoca migrațiilor.

Din perioada feudală fac parte mai multe fragmente din margine de vase, cu buza răsfrîntă și cu briu orizontal în relief, cu buza ușor lățită și cu alveolare la interior sau cu două alveolări la interior, precum și o bucată dintr-o margine de strachină sau de capac.

b) Pe prelungirea de vest a dealului bisericii din satul Drăgești, prin îndreptarea malului stîng al pîriului Șacovăț, s-au secționat resturile unei locuințe din Hallstatt sau La-Tène, din lipituri mărunte și pietre, care zăcea la 0,40 m adîncime, în solul negru mazăros. Pe acest loc s-au găsit mai multe fragmente ceramice din Hallstatt și La-Tène și mai puține din epoca migrațiilor (sec. III-IV) și perioada feudală (sec. XVIII-XIX).

Din Hallstatt fac parte cîteva fragmente ceramice din margini de vase cu buza plată, din pastă grosolană, sau din pastă consistentă de culoare cenușie și cu lustru pe ambele fețe, precum și altele de culoare brună pe o față și cărămizie pe alta.

Fragmentele ceramice din La-Tène provin din vase lucrate cu mîna din pastă poroasă, de culoare cenușie, arsă uneori secundar.

S-ar putea ca unele din aceste fragmente să dateze din Hallstatt. Aceasta cu atît mai mult, cu cît nu s-a găsit aici nici un ciob de tip zis bas-tarnic.

Ceramica din epoca migrațiilor este reprezentată doar prin trei fragmente lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună, dintre care se remarcă o margine de vas cu buza îngroșată la exterior.

Cele cîteva fragmente ceramice din epoca feudală provin din vase de formă neprecizată din pastă de culoare neagră sau roșie.

c) În partea de vest a satului Drăgești, pe locul numit „Mera“, unde a fost o mănăstire cu același nume, arsă acum două secole și din care s-a mai păstrat doar piatra cubică din altar, s-au găsit mai multe fragmente ceramice medievale din sec. XVIII—XIX. Cele mai multe din aceste fragmente fac parte din oale cu marginea îndoită, simplă sau cu o ușoară alveolare la interior și pictată cu culoare brună la exterior, sau cu o alveolare la interior și decorată la exterior cu o bandă de dungi orizontale adîncite. În afară de acestea mai sînt și margini de strachină din pastă cărămizie sau cenușie și cu buza plată, lățită mai mult în afară și puțin în interior.

Tot din aceeași vreme mai datează și alte fragmente ceramice din fundul și corpul vaselor, dintre care unele sînt decorate la exterior, pe umăr, cu dungi paralele orizontale de culoare brună și cu motive ovale dispuse oblic, cruțate din suprafața vasului cu ajutorul culorii brune. De asemenea, pe alte fragmente ceramice de culoare neagră din aceeași vreme se observă dungi lustruite, care se întretaie formînd romburi.

17. Tg. Negrești (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) În marginea de SSE a comunei, în jurul cimitirului evreesc, pe te-

renurile locuitorilor Vasile Pavel, Petruță Pavel și alții, de o parte și alta a drumului care duce la locurile denumite „Pe Țarină“ și „Capul Dealului“ se află o întinsă așezare în care s-au găsit fragmente ceramice din Hallstatt, La Tène, epoca migrațiilor (sec. III—IV) și perioada feudală (sec. XVI).

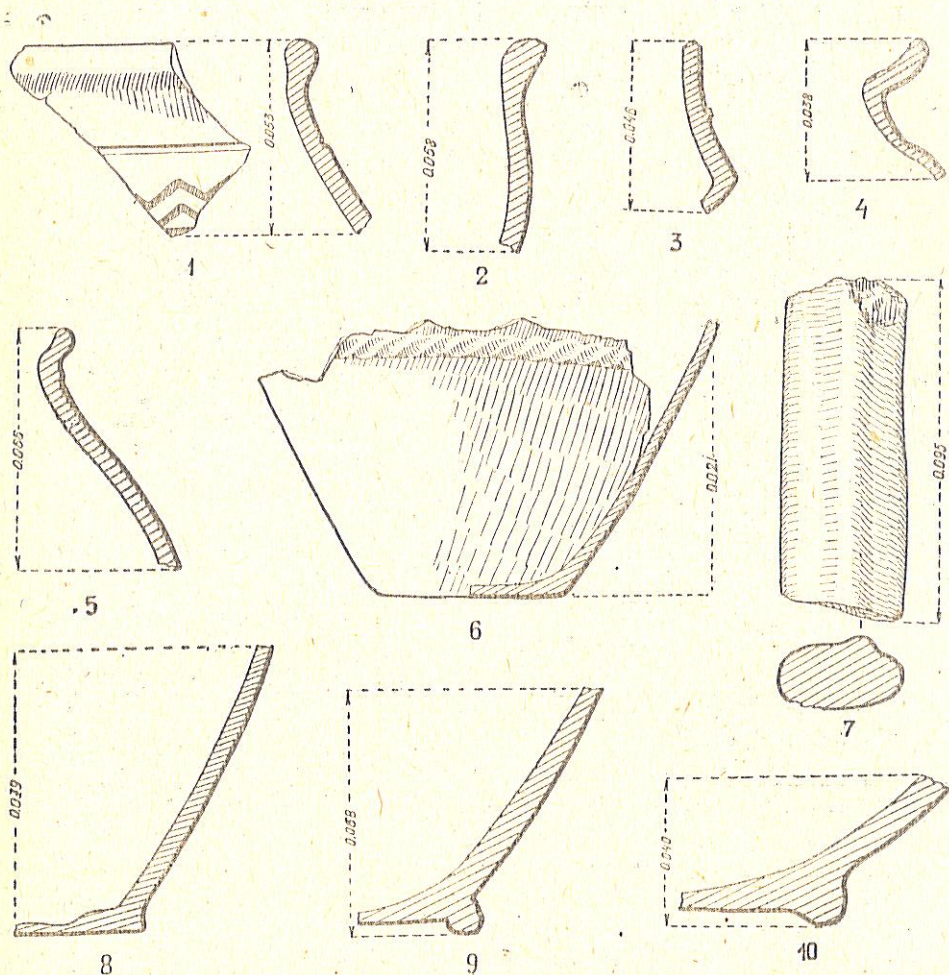

Fig. 11. — Ceramică din epoca migrațiilor (sec. III—IV e. n.) de la Buhărești (nr. 1,3—4,8) Tg. Negrești (nr. 2,9—10), Vulturești (nr. 5—6) și Dumești Vechi (nr. 7).

Din Hallstatt provin două fragmente, dintre care unul din pastă poroasă de culoare brună la interior și cărămizie la exterior, decorat la exterior cu caneluri orizontale, și altul de fund din pastă de calitate bună de culoare cărămizie.

La Tène-ul este reprezentat prin câteva fragmente ceramice lucrate cu mina din pastă grosolană de culoare cenușie și uneori cărămizie, din-

tre care se remarcă o bucată de margine de vas mare cu buza fațetată ca la ceramica zisă de tip bastarnic (fig. 10, 3).

Cele mai numeroase fragmente de pe acest loc datează din epoca migrațiilor. Alături de fragmentele din vase cu buza îngroșată (fig. 11, 2) sau lătită orizontal la interior și din funduri cu ramă lucrate la roată, din pastă cenușie de calitate bună sînt și altele, tot cenușii și lucrate la roată, dar din pastă sgrunțuroasă. Această din urmă categorie ceramică este reprezentată printr-un fragment decorat pe umăr cu o bandă orizontală cu dungi adîncite, precum și prin bucăți de funduri simple sau cu ramă. Tot din epoca migrațiilor mai fac parte: o margine de vas, probabil de import, cu șanțuire la interior, lucrată la roată, de calitate foarte bună, de culoare cenușie la interior și cărămizie la exterior, cîteva fragmente

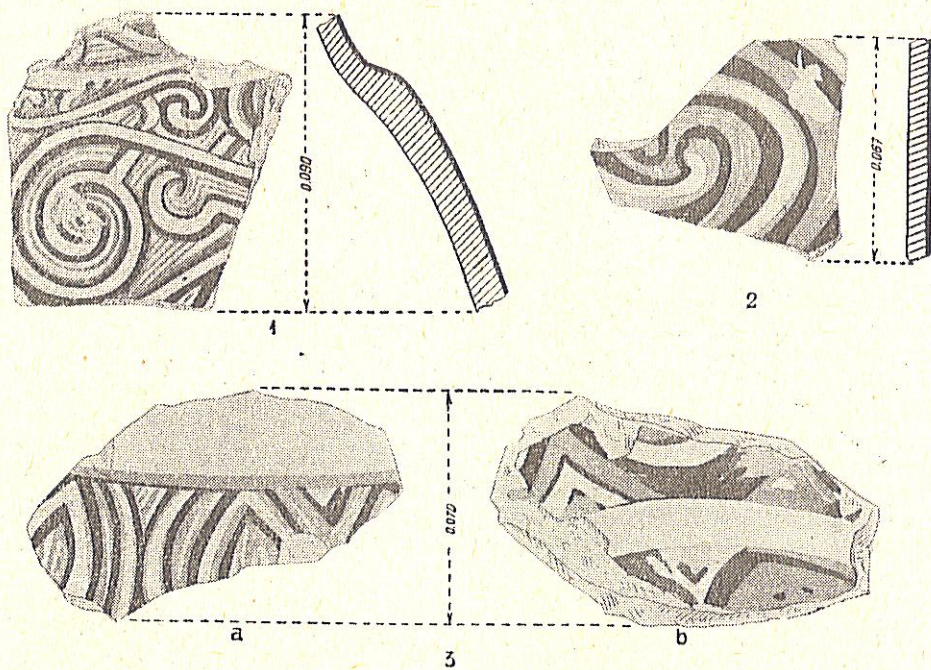

Fig. 12. — Tg. Negrești, Fragmente ceramice pictate din faza Cucuteni A.

de amforă romană, dintre care o toartă cu creasta longitudinală șanțuită, precum și un fragment ceramic lucrat cu mina de la un borcan din pastă grosolană.

Din epoca medievală s-a găsit un singur fragment de margine de vas cu șanțuire la interior și îngroșată la exterior.

b) În marginea de vest a com. Negrești, în apropiere de valea Băhnei, pe proprietatea locuitorului Melinte, de pe terasa inferioară a Bir-ladului, s-a descoperit o întinsă așezare neolitică din faza Cucuteni A.

Caracteristic pentru această așezare este ceramica pictată tricromă, reprezentată în special prin fragmente de castroane, pahare, cupe, vase cu gura larg deschisă și altele cu prag pe umăr sau cu pîntecul dezvoltat.

fat, decorate cu motive spiralice semi-ovale, oval ascuțite și unghiulare, de obicei din benzi înguste de culoare albă (fig. 12, 1) și mai rar din benzi late de aceeași culoare (fig. 12, 2). Uneori la exterior sînt motive din benzi înguste de culoare albă, iar la interior altele de aceeași culoare din benzi late, cu motive de umplutură din benzi înguste (fig. 12, 3 a-b). Alteori, pe gît, la interior sînt benzi semiovale hașurate cu dungii de culoare roșie. Pe lîngă acestea, mai sînt și alte cioburi din specia uzuală, din care se remarcă unul din partea superioară a unui vas din pastă grosolană cu buza țesită oblic în interior, precum și o toartă tubulară de lut perforată longitudinal de la un vas mare din pastă grosolană. În afară de acestea, s-a mai găsit și un topor plat de piatră cu tăiușul știrbit și tocit.

c) În marginea de SSE a comunei Negrești, pe ogoarele locuitorilor Vasile Rusu, D. Rusu și alții de pe locul denumit „Pe Țarină“ de pe terasa inferioară a Birladului, dintre Tg. Negrești și satul Parpanița, s-a descoperit o întinsă așezare cu resturi de locuire din neolitic, Hallstatt, La Tène, epoca migrațiilor (sec. III—IV), începuturile feudalismului (sec. VIII—X) și perioada feudală (sec. XV—XVIII), care începe de la punctul „Capul dealului“ și continuă pînă în apropiere de cimitirul evreesc. Pe laturile de est și nord-est ale acestei terase curge pîrul Durduca, care se varsă în Bîrlad, în dreptul fostului sat Voinești.

Majoritatea resturilor de locuire de pe acest loc au fost găsite într-o lîtărie din porțiunea sudică a „Capului dealului“. În afară de acestea, tot în acest sector s-au găsit mai demult resturi de locuire din epoca migrațiilor³³), iar recent un schelet de om, ale cărui oase au fost aduse în 1954 la Muzeul de Antichități din Iași.

Resturile de locuire din neolitic sînt masate în capătul de ESE al acestei terase pe locul denumit „Capul dealului“. Ele sînt reprezentate prin destul de multe fragmente ceramice din faza Cucuteni A, dintre care unele din pastă fină provin în deosebi din pahare, castroane, vase cu gîtul înalt și corpul bombat și din vase suport cu decor tricrom, caracterizat în special prin motive spiralice și unghiulare, din benzi late de culoare albă și mai rar prin motive spiralice și meandrice din benzi înguste, tot de culoare albă. Din pastă grosolană se relevă un fragment din marginea unui vas cu pereții arcuiți, din pastă cenușie, cu barbotină la exterior și cu o proeminență conică sub buză.

Hallstatt-ul pe „Capul dealului“ este reprezentat numai prin cîteva fragmente ceramice din pastă mai mult sau mai puțin consistentă sau poroasă, dintre care se distinge în deosebi unul ars secundar și decorat la exterior cu caneluri.

În schimb, la cca. 200 m VNV de punctul „Capul dealului“ și pînă în apropiere de cimitirul evreesc, fragmentele ceramice hallstattiene sînt mai numeroase. Ele provin din vase din pastă bună de culoare cenușie și uneori cărămizie pe fețele externe, cu buza plată și corpul în formă de sac, decorat cîteodată la exterior cu un briu alveolar aplicat (fig. 6, 5), din vase cu buza subțiată, corpul bombat și cu o dungă orizontală în

33. *Ibid.*, p. 81.

relief pe umăr (fig. 6, 6) și din cești cu margine ușor răsfrîntă și corpul de asemenea bombat. Pe un fund de vas hallstattian din pastă consistentă se observă o spirală în relief provenită de la fasonarea fundului vasului.

Ceramica poroasă nu trebuie atribuită totdeauna cu siguranță Hallstatt-ului, intrucît ea se menține și în La Tène-ul II. Numai fragmentele ceramice din pastă consistentă, de culoare cenușie și decorată uneori cu dungii orizontale în relief sau aparținînd la forme tipice hallstattiene, pot fi atribuite Hallstatt-ului.

Majoritatea ceramicii de pe locul „Pe Țarină“ datează din La Tène II, fiind lucrată cu mîna din pastă grosolană și poroasă sau din pastă de calitate bună, de culoare cenușie. Vasele din pastă grosolană sînt reprezentate prin margini de vase fațetate sau cu buza plată sau lățită în afară. Tot din aceeași categorie ceramică mai fac parte și alte fragmente din vase mari de formă neprecizată. Avîndu-se în vedere faptul că pe același loc s-au găsit și resturi de margini de borcan cu buza răsfrîntă, lucrate cu mîna și uneori decorate cu alveole și cu pereții bulbucați la interior și exterior, n-ar fi exclus ca unele din aceste fragmente să fie și mai noi, de la începuturile feudalismului. Aceasta mai ales că în afară de fragmentul de borcan amintit s-a mai descoperit și un alt fragment de vas, tot din pastă grosolană, dar mai consistentă, decorat la exterior cu două benzi de linii vălurite și care, după urmele de pe fața exterioară, pare a fi lucrat la roata înceată.

Din vasele din pastă de calitate bună s-au păstrat fragmente din margini de oale cu buza plată sau fațetată, precum și din partea superioară a vaselor în formă de sac cu buza plată și briul lat alveolar aplicat pe umăr. Deci, alături de ceramica locală decorată cu briuri alveolare, se întâlnește și o altă specie, caracterizată în deosebi prin marginea fațetată ca la ceramica zisă de tip bastarnic.

Tot în cuprinsul așezării La Tène de aici s-au mai găsit și un fragment de strecurătoare din pastă consistentă arsă secundar și un altul de la o placă de lut, din pastă grosolană și neomogenă, care provine probabil de la un capac.

Din epoca migrațiilor fac parte cîteva fragmente de toartă de amforă de factură romană, din bandă în secțiune ovală, fără de creastă sau cu o ușoară șanțuire longitudinală pe fața externă, precum și mai multe funduri cu ramă (fig. 11, 9-10) și un alt fragment din partea superioară a unui vas cu toartă în secțiune ovală, din pastă roșie, tot de factură romană.

În afară de acestea, s-au mai găsit cîteva fragmente ceramice din vase-borcan cu marginea răsfrîntă, lucrate cu mîna și decorate la partea superioară cu linii vălurite simple sau benzi de linii vălurite. Pereții acestor vase, din pastă de culoare cenușie la interior și uneori cărămizie pe fețele externe, sînt cîte odată bulbucați pe ambele fețe, ca la ceramica din Moldova din sec. VIII—X, înrudită cu aceea de tip Romen-Borșevo din sudul R.S.S. Ucrainiene. Numai un singur fragment ceramic, dintr-un vas borcan cu pereții groși din pastă cenușie, a fost lucrat la

roata inceată și decorat la exterior cu benzi de linii vălurite dispuse vertical.

Epoca feudală este atestată numai printr-un fragment de fund din sec. XVII—XVIII, din pastă de culoare albă și decorat la partea inferioară cu o dungă orizontală de culoare roșie.

d) În marginea înaltă de pe malul drept al Birladului, în dreptul podului de lemn de la intrarea în Tg. Negrești, se află o așezare precucuteniană, care a fost tăiată în parte cu prilejul amenajării șoselei de la gară la tirg. Cercetându-se, rupătura malului apei, s-a constatat că stratul precucutenian negru-humos, gros de 0,30 m, este suprapus în acest loc de o depunere aluvionară de 1,50—3 m. Din complexul unei locuințe din malul acestei terase au fost scoase de dr. D. Petrea, din colectivul de cercetări medicale al Academiei R.P.R. — Filiala Iași, 9 vase întregi și întregibile, care au fost donate Muzeului de Antichități din Iași în 1954³⁴). Cu prilejul unor recunoașteri recente s-a mai descoperit în acest loc și un fragment ceramic din faza Cucuteni A, probabil aluvionat dintr-o așezare din apropiere.

18. *Căzănești*, com. Negrești (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) Pe botul „Malul înalt“, cuprins între dealul Căzăneștilor la est și sud-est și dealul Movilei de la vest și sud-est, pe ogorul locuitorului Aurel Postolache din Căzănești, s-a descoperit o așezare din Hallstatt și La Tène. În marginea de est a acestei așezări curge pârâul Stavnic. La suprafața solului se observă pete de cenușă, corespunzătoare cenușarelor hallstatiene (*zolniki*), iar în rupătura malului, de lângă roata de udat grădiniara locuitorului Costică Buznici, se vede stratul de cultură care zace la cca. 1 m adâncime.

Majoritatea fragmentelor ceramice descoperite pe acest loc sînt hallstatiene și provin din vase asemănătoare cu acelea din cenușarele hallstatiene din Depresiunea Prutului Mijlociu, atît în ceea ce privește pasta cîl și, în parte, formele și decorul. Astfel, s-au găsit fragmente ceramice din pastă grosolană și poroasă, cu cioburi pisate și pietricele în compoziția ei, din margini de vase în formă de sac și decorate la exterior cu un briu orizontal în relief, prevăzută uneori cu proeminente alăturate. De asemenea, s-au descoperit și fragmente ceramice din pastă cenușie de calitate bună, provenind tot de la vase în formă de sac și decorate la exterior cu un briu orizontal în relief, precum și altele, dintre care se relevă unul de la un vas mic, cu buza îngroșată puțin la exterior și cu corpul bombat și un altul de la un vas cu gîtul dezvoltat și pîntecul bombat, decorat pe umăr cu un șir orizontal de creștături oblice (și pe corp cu caneluri ușor arcuite. La un fragment din gîtul unui vas, probabil de ceașcă, din aceeași categorie ceramică, se văd urmele capetelor unor torți.

Fragmentele ceramice din La Tène provin din vase lucrate cu mina din pastă cenușie și uneori cărămizie pe fețele externe, cu buza plată sau

34. Anton Nițu, *Așezarea cu ceramică de factură precucuteniană de la Tg. Negrești*, în *Studii și Cercetări Științifice, Academia R. P. R. Filiala Iași, seria științe sociale*, 1955 (sub tipar).

decorate cîte odată la partea superioară cu un briu alveolar aplicat. Într-un caz, un fragment din umărul unui vas este decorat cu alveole obținute prin apăsarea directă pe pereții vasului. În afară de acestea, s-au mai găsit o margine de strachină de tip zis bastarnic, din pastă cenușie la interior și cafenie la exterior, compactă și bine frământată și cu pereții lustruiți îngrijit pe ambele fețe.

b) Pe latura de vest a Dealului Siliște, din marginea de VSV a satului Căzănești, pe locul unde odinioară, după informațiile locuitorilor, a fost un schit de călugări, s-au descoperit cîteva fragmente ceramice medievale de culoare roșie din sec. XVIII, printre care este și o margine cu smalt verde, precum și o lulea automată, decorată cu impresiuni semi-circulare.

19. *Vulturești*, comuna Buhăiești (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) La interarea în satul Vulturești dinspre gara Buhăiești, în dreapta soselei naționale Buhăiești—Negrești, terenul prezintă mai multe surpături, care permit observații stratigrafice. Cercetîndu-se cu atenție acest loc și în special profilul din spatele primei locuințe a satului, s-au găsit fragmente ceramice de tip Criș, arse în parte secundar, care zăceau în solul galben murdar, între 1,50 și 2 m adîncime față de suprafața solului actual. Dintre acestea se remarcă un fragment dintr-un vas cu picior, o bucată de fund cu buza perelului ușor concavă și o altă decorată cu impresiuni de unghii.

Pe suprafața de deasupra ripei s-au cules alte fragmente ceramice de tip Criș, din Hallstatt și epoca migrațiilor (sec. III-IV). Din Hallstatt se distinge un fragment decorat la exterior cu un briu orizontal în relief, iar din epoca migrațiilor un singur fund cu ramă din pastă fină cenușie.

b) În grădina locuitorului Ion Guralivu din satul Vulturești se găsește o întinsă așezare din faza Cucuteni A, caracterizată prin ceramica pictată cu bandă îngustă. Așezarea are o poziție dominantă, fiind situată pe un deal orientat NNW-SSE.

Pe latura de est a așezării trece piriul Ripei, care desparte satul în două, iar în partea de vest dealul pe care se află așezarea se pierde în șesul Birladului, fiind traversat de șoseaua națională Buhăiești — Tg. Negrești. Spre NV dealul se leagă la aceeași înălțime de celelalte coline, iar spre SE malurile lui sînt abrupte.

Pe acest loc s-au găsit mai multe fragmente ceramice, bucăți de lipitură arsă, o rîșniță plată de piatră, oase de animale etc. Fragmentele ceramice provin din suporturi, castroane, pahare și vase mari de provizie. Majoritatea au pictura păstrată, fiind ornamentate pe una sau chiar pe ambele fețe cu motive decorative spiralice din bandă îngustă.

c) Pe prelungirea sudică a dealului pe care este așezat satul Vulturești, și anume pe terenurile locuitorilor Ion G. Zaharia și Vasile Sicrieru de pe panta ușoară a acestui deal care înaintează în lunca Birladului, se află o așezare din epoca migrațiilor.

Pe acest loc, în 1937, locuitorul Ion G. Zaharia săpînd la un iaz a descoperit la 2 m adîncime o rîșniță de piatră și partea superioară a unui chiup mare lucrat la roată din pastă zgrunțuroasă de culoare ce-

nușie închisă și decorat cu un briu alveolar. Aceste obiecte provin probabil dintr-o groapă, întrucît, după cum se observă în ruptura malului, stratul de cultură se află la 0,40-0,60 m. adîncime față de suprafața actuală a solului.

Cu prilejul cercetărilor recente s-au mai găsit la suprafață mai multe fragmente ceramice din vase lucrate la roată din pastă cenușie de calitate bună sau zgrunțuroasă.

În afară de acestea, din informațiile transmise la Chestionarul Arheologic al lui Al. Odobescu, mai rezultă, ca pe teritoriul acestei localități s-au găsit în 1873, la 2,50 m adîncime, mai multe schelete omenești dintr-o epocă neprecizată, care au fost duse apoi la biserica din sat ³⁵).

20. *Buhăiești* (raionul Negrești, regiunea Iași).

a) La cca 300 m NNV de gara Buhăiești, pe botul dealului Bălășești, care înalțează în lunca Birladului, s-au descoperit resturi de locuire din Cucuteni A, Hallstatt și epoca migrațiilor. Dealul Bălășești, pe care s-au descoperit aceste resturi de locuire, este orientat NNV-SSE, are laturile abrupte la SV și SE și se continuă lin spre vest, unde terenul urcă în pantă ușoară. Capul dealului este despărțit de înălțimea de la SSE printr-un prag și prezintă la VSV, înspre șosea, pante destul de line.

Faza Cucuteni A este deocamdată destul de slab reprezentată prin câteva fragmente din margini de castron, bol și din alte vase de formă neprecizată și fără de pictură păstrată și, eventual, prin unele fragmente de culoare cenușie și arse uneori secundar din vase bitronconice sau cu pîntecul bombat și marginea răsrîntă, decorate cu motive spiralice și rectiliniare din dungă ușor adîncite, care au fost descoperite pe latura de ENE a botului de deal, într-un sector în care se află la suprafață resturile de lipitură arsă de la o locuință deranjată de fierul plugului.

Pe pantele de VSV și ENE ale botului de deal predomină cioburile hallstattiene, care prin tehnica pastei, formă și decorație se aseamănă, în parte, cu acelea din cenușarele din Depresiunea Prutului Mijlociu. Astfel, pasta vaselor este consistentă și de calitate bună sau poroasă și grosolană. De asemenea, sînt frecvente vasele în formă de sac, cu buza plată, corpul ușor arcuit și decorate la partea superioară cu o dungă orizontală în relief, uneori întreruptă în dreptul capătului superior al torții din bandă lată.

Alte fragmente hallstattiene din forme de vase înrudite cu acelea de sac sau neprecizate sînt decorate cu o proeminență conică, caneluri orizontale și cu impresiuni triunghiulare, legate între ele printr-o linie orizontală îngustă.

În afară de acestea, s-au mai găsit și câteva fragmente de toartă din bandă lată, de secțiune ovală și prevăzute uneori cu o șanțuire pe fața externă.

Din epoca migrațiilor provine un fragment de toartă de amforă cu o nervură longitudinală.

b) Pe panta și platoul înălțimii din spatele gării Buhăiești de pe te-

35. *Acad. R. P. R.*, ms. 230, f. 345-346,

rasa inferioară a Birladului s-au găsit mai multe fragmente ceramice din Hallstatt, La-Tène (?), începuturile feudalismului și perioada feudală, precum și bucăți mărunte de lipitură arsă și un fragment din baza unei greutăți de lut ars. Terenul pe care se găsesc aceste resturi se află la cca. 50 m NE de apa Birladului și este despărțit de dealul Bălășești de la VNV prin șoseaua națională Buhăiești—Negrești.

Fragmentele ceramice hallstattiene provin din vase mai mari lucrate din pastă mai consistentă, de culoare brună-cărămizie sau cenușie și arsă uneori secundar. O bucată de margine rășrinită, din pastă cafenie de calitate bună și cu lustru pe ambele fețe este decorată la exterior cu dungii verticale ușor reliefate.

Tot din vase mari mai provin și alte fragmente ceramice, din pastă poroasă și cu pereții neregulați la exterior, despre care nu se poate preciza dacă sînt hallstattiene sau din La-Tène.

Începuturile feudalismului sînt atestate prin fragmentele ceramice din epoca migrațiilor (sec. III-IV) găsite în deșebi la punctul „Foișor“ (fig. 11, 1, 3-4, 8) și prin altele, tot de acolo, care par să dateze din sec. VIII-X. Majoritatea fragmentelor ceramice din epoca migrațiilor provin din străchini, castroane și urne din pastă cenușie sau neagră de calitate bună. Unele din aceste vase sînt decorate la partea exterioară cu benzi de dungii orizontale adincite și paralele, cu briu orizontal în relief (fig. 11, 3) sau cu motive lustruite în formă de zig-zag (fig. 11, 1). Fundurile acestor vase sînt simple sau de cele mai multe ori prevăzute cu un cerc mai mult sau mai puțin reliefat.

În comparație cu acestea, fragmentele ceramice din pastă zgrunțuroasă sau de factură romană din epoca migrațiilor sînt mult mai puțin numeroase. Fragmentele din pastă zgrunțuroasă provin din vase cu marginea rășrinită și ușor îngroșată la partea superioară și cu fundul drept, iar acelea de factură romană din amfore și alte vase cu urne de pictură roșie la exterior.

În afară de acestea, s-au mai găsit două fragmente de margine rășrinită din borcane lucrate cu mina din pastă poroasă și neomogenă, arsă în parte sau total secundar, care par să fie înrudite cu acelea din sec. VIII-X, descoperite la Hlincea —Iași și în alte locuri din Moldova.

În fine, din epoca feudală fac parte mai multe fragmente ceramice de culoare roșie, din oale și străchini, care după tehnica superioară a pasteii și forma marginii îngroșată, rășrinită și cu o ușoară șanțuire în interior, par să dateze mai curînd din sec. XVI, decît din sec. XV-XVI. Fundurile acestor vase sînt drepte și se subțiază spre mijloc. Tot din aceeași epocă datează probabil și un fragment de margine de ulcior, cu toartă din bandă lată cu două șanțuiri longitudinale, lucrat din pastă de calitate bună de culoare cenușie.

c) Pe ogorul locuitorului G. C. Apostu de pe locul numit podișul Pogoreni de pe teritoriul comunei Buhăiești se află o întinsă așezare din faza Cucuteni A, din care s-au colectat două greutăți de lut ars de formă ovală ascuțită (fig. 13) și numeroase fragmente ceramice din vase cu pictura ștearsă.

b) Pe o prelungire spre nord a dealului Căldărușa, pe terenul locuitorului Vasile Sima de la punctul „În Lună” sau „Coastă”, s-au găsit câteva fragmente ceramice atipice din vremea orînduirii comunei primitive, precum și altele din Hallstatt, La-Tène (?) și perioada feudală (sec. XVIII). Cioburile presupuse La-Tène sînt lucrate cu mîna din pastă de culoare cenușie, poroasă, neomogenă și cu cioburi pișate în compoziția ei.

e) Pe teritoriul comunei Buhăiești, pe locul lui Șloim Avram Leizer din satul Vulturești, se află o întinsă așezare din epoca neolitică cu ceramică din faza Cucuteni A. Așezarea are o poziție dominantă fiind situată pe dealul Căldărușa de pe malul drept al riului Bîrlad. La suprafața așezării se găsesc fragmente ceramice în cea mai mare parte cu pictura șcarsă și multe bucăți de lipitură arsă provenite din locuințele cucuteniene. Fragmentele ceramice colectate fac parte din suporturi, pahare, cupe, vase de provizie, etc.

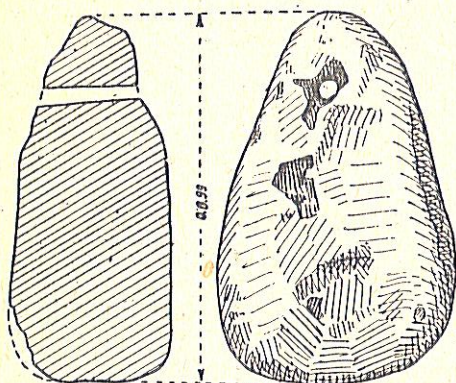

Fig. 13. — Buhăiești. Greutate de lut ars din epoca migrațiilor (sec. III-IV).

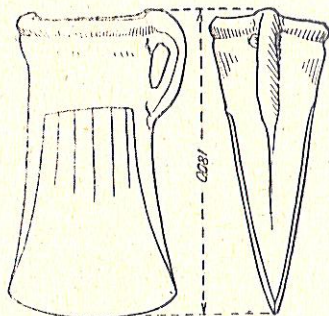

Fig. 14. — Scheia. Celt de bronz

În afară de aceste puncte, s-au semnalat mai demult în Chestionarul lui Al. Odobescu urme de așezare veche, dintr-o epocă nedeterminată, pe platoul dealului Oțoțacu, la sud de sat, precum și descoperiri de oseminte omenești, la nord-vest de sat, peste apa Birladului³⁶.

În afară de aceste localități de pe valea Birladului superior, mai menționăm unele descoperiri arheologice de la Scheia și Cursești (nr. 21 pe harta de la fig. 1).

La Scheia, în anul 1906, locuitorul Grigore Ciubotaru a descoperit un celt de bronz (fig. 14) și două săgeți de bronz care s-au pierdut³⁷). Celtul de bronz aparține unei variante răsăritene, scundă și decorată pe ambele fețe late ale toporului cu cite o bandă de dungi verticale în relief ușor.

La Cursești, în vara anului 1954, s-a descoperit un tezaur de 608

36. *Ibid.*

37. Informația ne-a fost transmisă de către învățător Nec. Ciubotaru din Vulturești, care păstra acest celt în colecția școlii.

monede romane de argint, între care una republicană din sec. I î.e.n. și 607 imperiale cu emisiuni de la Nero pînă la Geta³⁸).

Locul descoperirii se află pe dealul Zbiera, pe terenul locuitorului C. Antohi din Cursești Deal, la cca. 150 m VSV de o așezare din epoca migrațiilor (sec. III).

În toamna aceluiași an, pentru a se stabili ce legătură este între tezaur și așezare, s-a efectuat un sondaj de 4 zile de către asistent Dinu Marin. Cu acest prilej s-a constatat că resturile de cultură materială zac la baza stratului cu humus, care suprapune un strat mai gros din pământ galben clisos. Din cauza alunecărilor de pământ de pe acest loc, nu s-au putut face observații stratigrafice mai amănunțite.

Ceramica descoperită este lucrată cu mina sau la roată. Specia lucrată cu mina este ilustrată prin mai multe fragmente din pastă grosolană și sfărâmițoasă, de culoare cenușie sau cărămizie și cu cioburi pisate și nisip în compoziția ei. În schimb, specia ceramică lucrată la roată este cel mai bine reprezentată, în primul rînd prin fragmente din cupe, cești, străchini și vase în formă de urne din pastă fină și bine frământată de culoare cenușie și roșie-cărămizie și cu nisip în compoziția ei și apoi prin resturile de amfore și vase de factură romană.

Din cele mai sus rezultă că în toamna anului 1954 și în primăvara anului 1955 s-au făcut recunoașteri arheologice în 20 localități de pe partea stîngă a Birladului superior, între izvoare și Buhăiești, cercetîndu-se 45 puncte cu resturi arheologice din vremea orînduirii comunei primitive, începuturile feudalismului și orînduirea feudală (fig. 1). Cu acest prilej s-au făcut 108 descoperiri, dintre care una din paleoliticul superior; 23 din neolitic, dintre care 2 aparținînd culturii Criș, 20 din faza Cucuteni A și una din faza Cucuteni B; una de la începutul epocii bronzului, din faza Hôrodiștea-Foltești; 20 din Hallstatt; 10 din La Tène; 25 din epoca migrațiilor; una sigură din sec. VIII—X și alte două probabil din aceeași vreme și 25 din perioada feudală (sec. XV—XVIII). De asemenea, s-au mai semnalat alte 4 descoperiri incerte, dintre care 3 din vremea orînduirii comunei primitive și una dintr-o epocă neprecizată. În afară de acestea, s-a mai găsit la școala din satul Vulturești un celt de bronz de la sfîrșitul epocii bronzului, descoperit mai demult la Scheia și s-au făcut recunoașteri arheologice și sondaje la Cursești, pe valea Racovei, în legătură cu descoperirea unui tezaur de monede imperial romane de argint.

În ceea ce privește orînduirea comunei primitive, s-a semnalat prezența paleoliticului superior prin descoperirea răzuitorului de silex de la Băcești. Apoi, s-au găsit și resturi de locuire aparținînd culturii neolitice vechi de tip Criș la Vulturești și Dumești și din faza precucuteni la Tg. Negrești.

Lipsa urmelor vechi neolitice din vremea ceramicii liniare, cu adin-

38. Dinu Marin, *Tezaurul de denari romani de la Cursești (raionul Vastui)*, comunicare ținută în ședința de la 22 mai 1955 a Secției de Istorie a celei de a doua sesiune științifică a Universității Al. I. Cuza din Iași.

cituri în formă de capete de note muzicale, este probabil accidentală, întrucît această cultură este cunoscută nu numai la nord, în Depresiunea Prutului Mijlociu, ci și la sud, în colinele Tutovei, la Perieni ³⁹⁾ și Sălțeni (raionul Birlad) ⁴⁰⁾.

Resturile de locuire din faza Cucuteni A sînt cele mai răspindite, fiind descoperite 20 așezări din această vreme, dintre care numai în acelea de la Todirești, Băcești, Vulturești, Dumeștii Noi și Tg. Negrești s-a găsit ceramică cu pictura păstrată, care se caracterizează prin motive decorative din bandă îngustă la Todirești și Vulturești, din bandă lată la Băcești și Dumeștii Noi și din bandă lată și îngustă la Tg. Negrești.

Spre deosebire de alte regiuni din Moldova, în care este răspîndită ceramica pictată de tip Cucuteni A, s-ar părea că în Podișul Central Moldovenesc este caracteristică varianta cu motive decorative pictate din bandă îngustă, întrucît, din datele pe care le avem, rezultă că această variantă se întîlnește aici mai des în comparație cu ceramica decorată cu motive decorative pictate din benzi late. Desigur, că această constatare urmează să fie verificată prin cercetările viitoare.

Din faza Cucuteni A-B nu s-a identificat pînă în prezent nici o așezare în valea Birladului superior, iar din faza Cucuteni B s-au găsit cîteva fragmente ceramice numai la Dumeștii Noi.

Inceputurile epocii bronzului sînt atestate aici numai prin descoperirea de la Todirești, care aparține fazei Horodiștea-Foltești, corespunzătoare etapei Gorodsk-Usatovo de pe teritoriul U.R.S.S. Din aceeași vreme datează probabil și unele mormine din Podișul Central Moldovenesc, care s-ar putea să conțină morminte din grupul înmormintărilor cu ocră.

După această etapă, cînd oamenii sălășluiau, indeletnicindu-se cu creșterea vitelor, urmează epoca propriu zisă a bronzului, pentru care nu avem pînă în prezent nici un fel de descoperire în regiunea cercetată de pe valea Birladului superior. Resturile de locuire descoperite aici datează de mai tîrziu, de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, din primele secole ale mileniului I î.e.n., din vremea așezărilor în formă de cenușare, corespunzătoare acelor de tip *zolniki* de pe teritoriul U.R.S.S., după cum ne-o dovedesc descoperirile de la Căzănești, Buhăiești și Dumeștii Noi. Prin aceste descoperiri se dovedește că așezările de tip *zolniki* nu sînt limitate numai la Depresiunea Prutului Mijlociu, unde se întîlnesc la tot pasul sălașele triburilor de păstori din această vreme, ci ele apar într-un număr mai redus și în Podișul Central Moldovenesc, fiind contemporane cu descoperirile de obiecte de bronz din această vreme, dintre care cel mai important este depozitul de la Rafaila ⁴¹⁾. Din punct de vedere cronologic este posibil ca aceste așezări să dateze dintr-o vreme imediat posterioară cenușarelor, aparți-

39. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, I (1950), 1, p. 67.

40. I. Nestor, *Cultura ceramică liniară în Moldova*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, II (1951) 2, p. 19.

41. Pentru originea, răspîndirea și cronologia obiectelor de bronz din depozitul de la Rafaila, vezi M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, IV (1953), 3-4, p. 461 și urm.

nind grupului Noa din Depresiunea Prutului Mijlociu, intrucît nu s-au găsit torți cu buton sau cu creastă, caracteristice pentru cultura de tip Noa. În acest caz s-ar confirma și contemporaneitatea acestor așezări cu depozitul de la Rafaila, datat recent în a doua fază de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului din Moldova, care urmează după prima fază corespunzătoare grupului Noa.

În afară de descoperirile de la începutul primei epoci a fierului, s-a mai găsit ceramică hallstattiană dintr-o fază nu încă deajuns de bine precizată la Țibănești, Todirești, Drăgești, Tg. Negrești, Bălușești, Băcești, Ciubota Roșie, Dumeștii Noi, Buhăiești și Vulturești. În genere, din cele descoperite pînă în prezent pe valea Bîrladului superior rezultă că locuirea hallstattiană a fost aici destul de intensă.

La fel, nu mai puțin densă a fost se pare și locuirea din La Tène, care este documentată atît prin ceramica grosolană de factură locală lucrată cu mina, cît și printr-o specie ceramică de calitate mai bună zisă de tip bastarnic și datată în sec. II—I î.e.n. Ceramica de factură locală descoperită la Todirești, Drăgești, Dumeștii Noi și Buhăiești este o continuare a ceramicii hallstattiene, de care nu se poate deosebi totdeauna ușor. În schimb, ceramica de tip bastarnic de la Dumeștii Vechi, Todirești, Căzănești, Drăgești și Tg. Negrești se deosebește net prin marginile fațetate ale oalelor și străchinilor. În ultima vreme specia aceasta ceramică este bine cunoscută în Podișul Central Moldovenesc prin săpăturile din necropola de la Poieneschi, unde a fost identificată pentru prima dată în mod sigur ⁴²). Apoi, în urma recunoașterilor efectuate de D. Teodoru și de alții, ea a fost descoperită în necropola de la Buhăiești și în mai multe așezări din Podișul Central Moldovenesc. Prin sondajul de la Lunca Ciurei, s-a precizat că specia ceramică de tip bastarnic din această regiune provine din așezările locale, întîlnindu-se acolo alături de ceramica indigenă lucrată cu mina și de ceramica de import, reprezentată prin amfore rodieni și vase elenistice ⁴³). Pînă în prezent nu cunoaștem ceramica lucrată la roată din această vreme din Podișul Central Moldovenesc. În afară de acestea, și în Depresiunea Prutului Mijlociu, într-un complex de locuire de la Glăvăneștii Vechi, alături de ceramica lucrată cu mina de tradiție hallstattiană, s-au găsit fragmente ceramice lucrate la roată, provenind în special din străchini din pastă roșiatică, care au fost datate într-o fază a La Tène-ului vechi ⁴⁴). Tehnica superioară a ceramicii lucrate la roată de la Glăvăneștii Vechi poate fi pusă în legătură cu celții, mai ales că aproximativ din aceeași vreme datează și o brățară tubulară de fier de tip celtic descoperită într-un mormînt de inhumație, tot de la Glăvăneștii Vechi ⁴⁵). În legătură cu aceasta, se poate presupune, că triburile locale din nordul, și eventual centrul Moldovei, au preluat tehnica ceramicii lucrate la roată de la celți, în timp ce acelea din sudul Moldovei au cunoscut acest mod de prelucrare a vaselor în urma contactului cu produsele superioare ale tehnicii ceramicii gre-

42. R. V u l p e, *op. cit.*, p. 428 și urm.

43. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, IV (1955), 1-2, (sub țipar).

44. *Ibid.*, II (1951), p. 67.

45. *Ibid.*, p. 67 și 68, fig. 15.

cești, ajunsă acolo prin intermediul coloniilor grecești de la Pontul Stîng, după cum ne-o dovedesc descoperirile de la Frumușița (raionul Galați) și Poiana (raionul Tecuci)⁴⁶). Pe baza datelor de pînă acum, ceramica getică lucrată la roată din pastă cenușie se întîlnește în valea Birladului superior mai tirziu, probabil de abea în sec. I î.e.n., după cum ne-o dovedește ceramica descoperită recent de N. Zaharia în așezarea de pe dealul Birca de la Ciurbești de lingă Iași sau poate din sec. I—II e.n., dacă ținem seama de ceramica din așezarea de pe dealul Matei de la Cursești, care se aseamănă cu aceea de la cetățile dacice din Transilvania. Desigur, că pentru lămurirea acestei probleme trebuie întreprinse sondaje în așezările de la Ciurbești și Cursești, care pînă în prezent sînt cele mai importante așezări cu ceramică La Tène lucrată la roată în această regiune a Moldovei. În afară de aceasta, vor trebui continuate sondajele și în așezarea de pe dealul Zbiera de la Cursești, care datează probabil din sec. III e.n., ca și tezaurul de monede imperiale romane găsit în apropiere. Numai prin aceste cercetări se vor putea aduce unele precizuni cu privire la cunoașterea etapelor de locuire de aici din La Tène și pînă în epoca migrațiilor.

Deocamdată, din datele pe care le avem rezultă că regiunea Birladului superior a fost locuită mai dens în epoca migrațiilor (sec. III—IV e.n.). Din această vreme datează resturile de locuire descoperite recent pe ultimile prelungiri ale teraselor la Cursești, Bozieni, Buda, Țibănești, Siliște, Todirești, Drăgești, Negrești, Dumeștii Noi și Vechi, Vulturești, Buhăiești și Ciubota Roșie, precum probabil și resturile păstrate din complexul mare în formă de platformă din cenușă și lemne arse de la Buda, al cărui caracter, din lipsă de săpături și cercetări speciale, nu poate fi încă precizat. Tot din același motiv nu se poate ști dacă acest complex este sau nu corespunzător cu movilele foarte mari de cenușă și oase calcinate de la Poienești, despre care s-a presupus că reprezintă resturile unor ruguri de incinerație⁴⁷), sau, eventual, este în legătură cu o construcție de la începutul feudalismului sau chiar din epoca feudală.

Caracteristic pentru așezările din epoca migrațiilor descoperite recent este ceramica locală lucrată la roată, care în cea mai mare parte este executată din pastă cenușie de bună calitate și mai rar din pastă zgrunțuroasă, precum și ceramica de influență romană din pastă roșie sau portocalie care prezintă uneori urme de pictură roșie. Avîndu-se în vedere caracterul intîmplător al descoperirilor, nu se pot trage concluzii mai ample relativ la asocierea acestor specii ceramice. Se constată doar, că specia cu urme de pictură roșie a fost identificată numai în așezările de la Todirești, Drăgești, Dumeștii Noi și Ciubota Roșie, în care ea este asociată cu specia cenușie de calitate bună ca și în necropola de incinerație de la Poienești. În schimb, această specie ceramică lipsește în restul așezărilor din epoca migrațiilor din această regiune, în care deobicei specia ceramică fină lucrată la roată este asociată cu specia

46. M. Petrescu-Dîmbovița, *Descoperirea arheologică de la Frumușița (raionul Galați). Contribuții la sfîrșitul primei epoci a fierului din sudul Moldovei în Studii și Cercetări științifice*, IV (1953), 1-4 Iași, p. 504 și urm.

47. R. Vulpe, *loc. cit.*

zgrunțuroasă, precum și cu aceea din pastă poroasă lucrată cu mîna. Desigur, că în stadiul actual al cercetărilor din Moldova cu privire la epoca migrațiilor, este dificil să se precizeze în ce măsură asocierile acestor specii ceramice justifică și două grupe diferite de așezări, dintre care una corespunzătoare mormintelor de incinerare de la Poienestii și Virteșcoi (sec. III e.n.) și alta cu mormintele de inhumație de la Izvoare și Sintana de Mureș (sec. III—V e.n.)⁴⁸. De asemenea, este greu de precizat în ce măsură așezările și cimitirele acestea aparțin la două grupe culturale diferite din punct de vedere etnic, așa cum s-a susținut de către unii, pe baza deosebirilor rituale și tipologice⁴⁹.

Amforele și vasele de factură romană din cuprinsul acestor așezări, ca și alte obiecte de import romane, descoperite în necropola de la Poienestii, au ajuns aici în majoritatea cazurilor pe calea schimburilor care au existat între pătura înstărită a populației locale și negustorii romani. Prin aceste legături, ca și prin altele cu triburile sarmatice și germanice, s-a contribuit la accentuarea diferențierilor sociale în sinul triburilor locale, grăbindu-se prin aceasta procesul de descompunere al relațiilor gentilice patriarhale. Această situație se reflectă și în descoperirile monetare de tezaur imperial romane din sec. III—IV e.n. din Podișul Central Moldovenească.

Apoi, din sec. V și pînă în sec. VII inclusiv, nu mai avem nici o dovadă arheologică relativ la locuirea din această regiune a Birladului superior. Pentru epoca imediat următoare sec. VII s-au găsit resturi de locuire sigură la Todirești și s-au semnalat altele mai puțin sigure la Dumăștii Noi și Buhăiești, care urmează să fie verificate cu prilejul cercetărilor viitoare. La Todirești s-au descoperit fragmente ceramice din tipul și borcane lucrate cu mîna din pastă grosolană, precum și un fragment dintr-un vas lucrat la roată înceată. Ceramica din așezarea de la Todirești se aseamănă cu aceea descoperită recent la Hlincea-Iași, Spinoasa, Suceava-La Șipot și în alte localități din Moldova. De asemenea, ea se înrudește cu ceramica corespunzătoare din așezările slavilor răsăriteni din R.S.S. Moldovenească și R.S.S. Ucrainiană, care este cunoscută îndeobște sub denumirea de Romeni-Borșevo în regiunea Niprului⁵⁰. Din punct de vedere cronologic, aspectul de cultură materială căreia îi aparține această ceramică la noi a fost datat în sec. VIII—X, prin analogie cu cronologia grupului Romeni-Borșevo, stabilită pe baza cronologiei ceramice de tip Saltovo-Maiak și a monedelor orientale și bizantine⁵¹. Descoperirile recente din Moldova ale acestui aspect de cultură materială, căreia îi aparține și așezarea de la Todirești, prezintă o deosebită importanță, întrucît prin ele se confirmă din punct de vedere arheologic prezența în Moldova a triburilor de slavi răsăriteni din timpul

48. Anton Nițu, *Date noi arheologice cu privire la așezările din epoca migrațiilor din Moldova* (sec. III-IV), comunicare la Sesiunea Academiei R. P. R. din 1955 (sub tipar)

49. Cf. Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 500 și urm.

50. M. Petrescu-Dîmbovița, *Rezultatele ultimelor cercetări ale arheologilor sovietici cu privire la așezările de tip Romeni-Borșevo și importanța lor pentru arheologia R. P. R.*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V (1954), 3-4, p. 569 și urm.

51. *Ibid.*, p. 574.

dezagregării comunității patriarhale⁵²). Această constatare arheologică relativ la slavii răsăriteni în Moldova în sec. VIII—X este confirmată și pe cale filologică, prin marele număr de toponimice și cuvinte slave răsăritene din lexicul Moldovei. Din nefericire, în stadiul actual al cercetărilor nu se poate încă preciza cu care din triburile slave răsăritene au fost în legătură localnicii din Moldova în această regiune.

Cele mai vechi resturi de locuire din perioada feudală descoperite în valea Birladului superior sînt reprezentate prin fragmentele ceramice din sec. XV de la Bălușești, unde sînt urmate de altele din sec. XV—XVI și XVII—XVIII. În afară de acestea, s-au mai găsit fragmente ceramice din sec. XV—XVI la Țibăneștii Buhlii, Dumeștii Noi și Siliște și din sec. XVII—XVIII la Tg. Negrești. În comparație cu acestea, fragmentele ceramice din sec. XVIII—XIX sînt mult mai bine reprezentate, după cum ne-o dovedesc descoperirile de la Buda, Todirești, Căzănești, Dealul Siliștei, Drăgești, Girbești și Băcești.

Descoperirea acestor resturi de locuire feudală prezintă importanță pentru localizarea unor sate vechi menționate în documente cu începere de la sfîrșitul sec. XIV, cînd este pomenit pentru prima dată satul Țibănești și apoi din sec. XV, cînd sînt amintite mai multe sate din Podișul Central Moldovenesc, dintre care face parte și Todirești, identificat cu Todireștii de pe valea Birladului superior, unde s-a descoperit o înfînsă siliște din sec. XV—XVI⁵³).

Nu intrăm în mai multe detalii de acest fel, intrucît problema identificării așezărilor din documente pe bază de dovezi arheologice formează obiectul unui studiu aparte, care urmează să se lucreze de acum înainte în mod special.

Acestea sînt rezultatele principale ale cercetărilor arheologice din Podișul Central Moldovenesc din 1954 și 1955. Prin ele s-au adus unele contribuții cu privire la cunoașterea dezvoltării societății locale din această regiune, începînd din vremea orînduirii comunei primitive și pînă în perioada feudală inclusiv.

Urmează ca prin cercetările viitoare, pe de o parte, să se verifice unele din rezultatele deja obținute, iar pe de alta să se completeze documentarea noastră cu privire la o serie întregă de etape din dezvoltarea societății locale din această regiune, pentru care pînă în prezent nu avem dovezi arheologice.

Universitatea „Al. I. Cuza”
Catedra de Istorie R.P.R.

52. *Ibid.*, p. 278.

53. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. III, p. 189.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ЦЕНТРАЛЬНОМ ПЛОСКОГОРЬИ
МОЛДАВИИ ВЕРХНЕЙ БЫРЛАДСКОЙ ДОЛИНЫ.

Краткое содержание

План работы коллектива древней истории из состава кафедры Истории Румынской Народной Республики предусматривает археологическое обследование центральной части Молдавского плоскогорья, которое является одним из важных географических подразделений плоскогорья Бырлад и расположено на юг от Молдавской равнины.

Эти обследования поверхности были запланированы на три года: с 1954 до 1956 гг. включительно и были установлены также три сектора:

а) Долина верхнего течения р. Бырлад, от истока до с. Бугаешть, включая рельеф между левыми притоками р. Бырлад.

б) Сектор между реками Бырлад и Ракова, включая долину верхнего течения р. Бырлад, между с. Бугаешть и г. Васлуй.

в) Участок высоких платформ и ясеких склонов на север от р. Бырлад. Исследование первого сектора производилось в 1954-1955 гг., а остальные два сектора будут исследованы в 1955 и 1956 гг.

Разнообразный рельеф с умеренными возвышенностями, изобилие воды, благоприятный климат и леса с их разнообразными зонами растительности — всё это создавало благоприятные условия для обитания центрального Молдавского плоскогорья и способствовало густому расположению поселений с самых давних времён по нынешнее время.

К благоприятным условиям обитания надо добавить ещё и древнейшие торговые пути, в особенности «царьградский путь», который связывал г. Лемберг с г. Каффа.

Археологические исследования производились на центральном Молдавском плоскогорье и до 1954 года. Некоторые из открытий носили случайный характер, но большинство было сделано после обследования бурения и раскопок в с. Поенешть.

Картографирование этих открытий показало, что большинство из них было сделано в верхнем течении р. Бырлад, в долинах левых притоков верхнего течения р. Бырлад, в долине р. Ракова. В меньшей мере было сделано открытий в стороне р. Сирет.

Осенью 1954 года и весной 1955 года было обследовано 45 пунктов 20 местностей на левом берегу верхнего течения р. Бырлад, между его истоками и с. Бугаешть. Были сделаны следующие 108 открытий:

1 — эпохи верхнего палеолита.

23 — эпохи неолита, из которых 2 принадлежат культуре Криш.

20 — фазы Кукутень А.

1 — фазы Кукутень В.

1 — начала эпохи бронзы, фазы Городиштя-Фольтешть.

20 — эпохи Гальштатт.

10 — эпохи Ia Tène.

25 — эпохи миграций.

1 — VIII-X вв и другие 2 возможно того же времени.

25 — феодального периода (XV-XVIII вв).

Кроме того, в с. Шкейа был найден ранние бронзовый кельт и было произведено обследование и бурение в с. Курешть, в долине р. Ракова в связи с открытием клада монет эпохи римской империи.

Исследования эпохи первобытнообщинного строя дали интересные результаты, из которых некоторые необходимо проверить при последующих исследованиях. Так, например, можно полагать, что для обследованной области характерен вариант фазы Кукутень А, с узкими лепточными мотивами.

Открытия сделанные в селах Думештий Ной, Казанешть и Бугаешть позволяют предполагать, что поселения типа зольники не обнаруживаются только в низменности среднего течения р. Прут, а появляются в небольшом количестве также и на центральном Молдавском плоскогорье. Они существовали там очевидно со времен последующих групп Noa, потому что не было найдено факелов с knobкой или гребнем.

Кроме того, по многочисленности открытий эпохи Гальштатт и Ia Tène можно предполагать, что обитание в это время было здесь очень интенсивно. В связи с этим очень интересно обитание эпохи Ia Tène, которое представлено как грубой керамикой местной ручной работы, так и керамикой высшего качества так называемого бастарнского типа (II-I вв до н. э.), обнаруженной в некрополях для сжигания трупов, а особенно в поселениях современных этим некрополям.

До сих пор остаётся неизвестной керамика того времени, обработанная на колесе в поселениях центрального Молдавского плоскогорья. Однако, имея ввиду позднейшие открытия в селе Главашешть Веки керамики обработанной на колесе и трубчатого железного браслета кельтского типа, можно предполагать, что местные племена севера и, быть может, центра Молдавии, восприняли у кельтов высшую технику обработки керамики на колесе.

Очень интересно также обитание эпохи миграций (III-IV вв). Характерной для этой эпохи является керамика из тонкой или шероховатой пасты, обработанная на колесе, а также керамика римского влияния из красной или оранжевой пасты, которая иногда имеет следы красной живописи.

Ввиду случайного характера этих открытий, нельзя делать полных выводов относительно ассоциации этих видов керамики. Поэтому в настоящей стадии исследований Молдавии ещё трудно установить в какой мере ассоциация этих видов керамики подтверждает и две группы поселений, из которых одна группа современна могилам для сжигания трупов из Поенешть и Выртенхой (III в н. э.), а вторая современна могилам для погребения из Извоаре и Сыптана де Муреш (III-V вв н. э.).

Трудно также уточнить в какой мере эти поселения и кладбища принадлежат двум группам разных культур с этнической точки зрения, как это утверждают некоторые исследователи на основании обрядовых и типологических различий.

Особенное значение имеют найденные в с. Тодирешть фрагменты керамики ручной работы и другие обработанные на колесе, которые, на основании аналогии с керамикой найденной в Глинча-Яссы и других молдавских местностях, можно отнести к VIII-X вв, как и соответствующую керамику славянских поселений Молдавской С. Р. и Украинской С. Р. которая в области Днестра известна под названием Ромен-Боршево.

Наконец, открытие остатков феодального обитания XV-XVIII вв, имеет значение для установления местонахождения некоторых поселений указанных в документах, но этот вопрос будет разработан в отдельной научной работе.

СПИСОК РИСУНКОВ

- Рис. 1.—Карта археологических открытий в долине верхнего течения р. Бырлад.
 Рис. 2.—Урны и предметы найденные в могилах для сжигания трупов с. Чубота Ронше (No. 1-3) и с. Думештий Ноф (No. 4).
 Рис. 3.—Вуда Ла Ченушерие. Керамика обработанная на колесо (No. 1-2-5-7-8) и ручной работы (No. 3-4-6) II—III вв.
 Рис. 4.—Бэрешть. Орудие из кремня эпохи верхнего палеолита ($1/1$).
 Рис. 5.—Средневековая керамика с. Сэлшите (No. 1-6), с. Джирбенць (10-12) с. Думештий Ноф (No. 7-9) и с. Чубота Ронше (No. 8).
 Рис. 6.—Керамика эпохи бронзы с. Сэлшите (No. 1) и Думештий Ноф (No. 3), эпохи Гальштатт Думештий Ноф (No. 2-4) и г. Неррешть (No. 5-6).
 Рис. 8.—Думештий Ноф. Средневековый кафель.
 Рис. 9.—Фрагмент глиняных подносов VIII-X вв. с. Тодирешть (No. 1) и с. Думештий Ноф (No. 2).
 Рис. 10.—Ручная керамика второй эпохи железа с. Дрэгэешть (No. 1), Тодирешть (No. 2-4) г. Неррешть (No. 3) и Сэлшите (No. 5).
 Рис. 11.—Керамика эпохи миграций (III-IV вв), с. Бугаешть (No. 1-3-4-8) г. Неррешть (No. 2-9-10) с. Вултурешть (No. 5-6) и с. Думештий Веки (No. 7).
 Рис. 12.—Городок Неррешть. Фрагменты керамики фазы Кукутець А.
 Рис. 13.—Бугаешть. Тирн из обожженной глины эпохи миграций (III-IV вв).
 Рис. 14.—Шкефа Бронзовый кельт.

 RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES DANS LE PLATEAU CENTRAL MOLDAVE
 I. LA VALLEE DU BIRLAD SUPERIEUR

Résumé

Dans le plan de recherches du collectif d'histoire ancienne de la chaire d'histoire de la R. P. R., on a prévu des reconnaissances archéologiques dans le Plateau central moldave.

On a réparti ces recherches de surface entre les trois secteurs suivants :

a) La vallée du Birlad supérieur, depuis les sources jusqu'à Buhăiești, en y incluant aussi le relief interfluvial compris entre les affluents de la rive gauche du Birlad.

b) Le secteur qui va de Birlad à Racova, inclusivement la vallée du Birlad supérieur entre Buhăiești et Vaslui.

c) La région située au nord de la vallée du Birlad, celle des plateaux élevés et des coteaux de Iassy.

La reconnaissance du premier secteur a eu lieu en 1954 — 1955 ; celle des deux autres doit s'effectuer en 1955 et 1956.

Le relief varié à hauteurs moyennes, l'eau abondante, le climat favorable et les bois avec leurs zones variées de végétation, voilà autant d'éléments d'attraction qui expliquent la large dispersion des établissements qu'on a constaté dans tout le Plateau central moldave, depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours. Ajoutons à ces conditions favorables d'habitation les vieilles routes qui passaient par là, particulièrement celle qui reliait Lemberg à Caffa (Crimée).

Avant 1954 on a avait déjà fait, dans le Plateau central moldave, des découvertes archéologiques aussi bien incidentalement que surtout à la suite des reconnaissances, des sondages et des fouilles de Poienești. Ces

découvertes proviennent, pour la plupart, de la vallée du Birlad supérieur, et de la vallée de la Racova, et dans une moindre mesure, de la région du côté du Siret.

Pendant l'automne de 1954 et au printemps de 1955, on a opéré des reconnaissances sur 45 points appartenant à 20 localités situées sur la rive gauche du Birlad supérieur, entre ses sources et Buhăiești. A cette occasion, on a fait 108 découvertes, à savoir: 1 remontant au Paléolithique supérieur; 23 du néolithique, dont 2 appartenant à la culture Criș; 20 de la phase Cucuteni A et 1 de la phase Cucuteni B; 1 du début de l'époque du bronze, de la phase Horodiștea-Foltești; 20 du Hallstatt; 10 de la Tène; 25 de l'époque des migrations; 1 certainement des VIIIe—Xe siècles et 2 autres probablement de la même époque et 25 de la période féodale (X^e—XVIIIe siècles). En outre, on a trouvé un celt en bronze, découvert il y a déjà quelque temps à Scheia, et on a fait des reconnaissances et des sondages à Cursești, sur la vallée de la Racova, en relation avec la découverte d'un trésor de monnaies impériales romaines.

En ce qui concerne l'économie de la commune primitive, on a obtenu des résultats intéressants, dont quelques-uns devront être vérifiés à l'occasion des recherches futures. Ainsi, il semble que pour la région étudiée soit caractéristique la variante de la phase Cucuteni A à motifs peints et à bande étroite. De même, grâce aux découvertes de Dumeștii-Noi, Căzănești et Buhăiești, il y a des indications que les habitations du type *zolniki* ne sont pas limitées uniquement à la Dépression du Prut moyen, mais elles apparaissent, en nombre plus réduit, aussi bien dans le Plateau central moldave; elles y remontent probablement à une époque immédiatement postérieure au groupe Noa, puisqu'on n'a pas découvert d'anses à bouton ou à crête. Outre cela, par la fréquence des découvertes de Hallstatt et de la Tène, il semble que ces lieux aient été couramment habités à cette époque-là. À cet égard particulièrement intéressante est la culture de l'époque de la Tène, documentée autant par la céramique grossière et travaillée à la main, de facture locale, que par une céramique de meilleure qualité, dite du type „bastarnique“ (IIe—I^e siècle avant notre ère), découverte dans les nécropoles d'incinération, et surtout dans les habitations contemporaines avec ces nécropoles. Jusqu'à présent, on ne connaît pas de céramique travaillée à la roue, de cette époque, dans le Plateau central moldave. Si l'on prend en considération les récentes découvertes de Glăvăneștii Vechi (céramique travaillée à la roue et un bracelet tubulaire en fer de type celtique), on peut supposer que les tribus locales du nord et éventuellement du centre de la Moldavie auraient emprunté aux Celtes la technique supérieure de la céramique travaillée à la roue.

De même, on habita très intensément ici à l'époque des migrations (IIIe—IVe siècles). Ce qui est caractéristique pour cette époque c'est la céramique locale travaillée à la roue dans une pâte fine ou raboteuse, ainsi que la céramique d'influence romaine dans une pâte rouge ou orange qui présente parfois des traces de peinture rouge. Vu le caractère accidentel de ces découvertes, on ne saurait tirer de conclusions plus amples relatives aux associations de ces espèces céramiques. C'est pourquoi, dans le stade actuel des recherches en Moldavie, il est difficile de préciser dans quelle mesure les associations de ces espèces céramiques justifient la distinction de deux groupes d'habitations, les uns correspondant aux tombes d'in-

cinération de Poienești et de Virteșcoi (IIIe siècle de notre ère), et les autres contemporaines avec les tombes d'inhumation de Izvoare et Sintana de Mureș (IIIe—IVe siècle de notre ère). Il est également difficile de préciser dans quelle mesure ces habitations et ces cimetières appartiennent à deux groupes différents au point de vue ethnique, comme l'ont soutenu certains auteurs fondés sur les différences rituelles et typologiques.

Particulièrement importants sont les fragments de céramique travaillée à la main et à la roue lente, de Todirești qui, en vertu des analogies avec la céramique de Hîncea-Iași et d'autres localités de Moldavie, peuvent être situés aux VIIIe—Xe siècles, comme la céramique correspondante des habitations slaves orientales de la R. S. S. Moldave et de la R. S. S. Ukrainienne. Cette céramique est habituellement connue dans la région du Dniéper sous la dénomination de Romen-Borchevo.

Enfin, la découverte de restes d'habitations féodales du XVe—XVIIIe siècles présente de l'importance pour la localisation de certains vieux villages mentionnés dans les documents. C'est là une problème qui fera l'objet d'une étude subséquente.

LISTE DES FIGURES

- Fig. 1. — La carte des découvertes archéologiques de la Vallée du Birlad supérieur.
 Fig. 2. — Urnes et objets des tombes d'incinération de Ciubota Roșie (nr. 1—3) et Dumeștii Noi (nr. 4).
 Fig. 3. — Buda-La Cenușărie. Céramique travaillée à la roue (nr. 1—2, 5, 7—8) et à la main (nr. 3—4, 6) des IIe—IIIe siècles.
 Fig. 4. — Băcești. Outil en silex du Paléolithique supérieur (1₁).
 Fig. 5. — Céramique médiévale de Siliște (nr. 1—6), Girbești (nr. 10—12), Dumeștii Noi (nr. 7, 9) et Ciubota Roșie (nr. 8).
 Fig. 6. — Céramique de l'époque du bronze de Siliște (nr. 1) et Dumeștii Noi (nr. 3) et du Hallstatt de Dumeștii Noi (nr. 2, 4) et Tg. Negrești (nr. 5—6).
 Fig. 7. — Figurines zoomorphes en terre cuite de l'époque néolithique de Dumeștii Noi (nr. 2) et Todirești (nr. 1).
 Fig. 8. — Dumeștii Noi. Terres cuites médiévales.
 Fig. 9. — Fragments de plateaux en argile des XVIIIe—Xe siècles de Todirești (nr. 1) et Dumeștii Noi (nr. 2).
 Fig. 10. — Céramique travaillée à la main de la deuxième époque du fer de Drăgești (nr. 1), Todirești (nr. 2, 4), Tg. Negrești (nr. 3) et Siliște (nr. 5).
 Fig. 11. — Céramique de l'époque des migrations (IIIe—IVe siècles) de Buhălești (nr. 1, 3—4, 8), Tg. Negrești (nr. 2, 9—10), Vulturești (nr. 5—6) et Dumeștii-Vechi (nr. 7).
 Fig. 12. — Tg. Negrești. Fragments céramiques peints de la phase Cucuteni A.
 Fig. 13. — Buhălești. Poids en argile cuite de l'époque des migrations (IIIe—IVe siècles).
 Fig. 14. — Scheia. Celt en bronze.

CITEVA NOI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN DEPRESIUNEA JIJIEI

DE

A. FLORESCU

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 20 — 22 martie 1954*

În luna aprilie 1949, din inițiativa Muzeului de Antichități din Iași, au avut loc câteva cercetări arheologice de suprafață într-o regiune de pe cursul mijlociu al Jijiei, cuprinzând satele: Glăvăneștii Vechi (regiunea Iași) și Pleșani, Călărași, Răuseni și Pogorăști (raionul Trușești, regiunea Suceava) (fig. 1). Această periegheză constituia doar preludiul unei mari campanii de cercetări și săpături, care avea să cuprindă o importantă parte a văii Jijiei, începînd, chiar din vara aceluiași an. Studiarea urmelor de locuire din cele mai vechi timpuri, se impunea cu atît mai mult cu cît această parte a Moldovei era aproape necunoscută pînă atunci din punct de vedere arheologic, iar cele câteva știri existente, destul de reduse ca număr, nu indicau nimic concludent¹⁾. Prin cercetările inițiate de către Muzeul de Antichități din Iași cît și, mai ales, prin marea campanie organizată de către Institutul de istorie și filosofie al Academiei R.P.R., s-a adus o prețioasă contribuție la problema originii veștii omenești în valea Jijiei.

Din punct de vedere geografic, cele câteva sate enumerate mai sus, în regiunea cărora au avut loc cercetările din primăvara anului 1949, se încadrează în unitatea denumită Depresiunea Jijiei, după riul cu același nume, care o străbate dela un capăt la altul²⁾. Ea ocupă o importantă parte a Moldovei de nord, întinzîndu-se de la poalele dealului Repedea pînă în coasta Îbăneștiilor și de la Strunga și Dealul Mare pînă în albia Prutului. O zonă de separație cu caractere proprii, marcată prin culmea de dealuri Copălău-Cozancea și aliniată pe direcția Guranda-Prut, împarte această depresiune în două subunități cu caractere stepice — una la nord de această zonă și a doua la sud. Regiunea la care ne re-

1. Vezi Harta arheologică a României a Muzeului Național de Antichități (sc 1/500.000), întocmită de I. Andrișescu în 1929.

2. Pentru cadrul geografic al regiunii vezi I. Rick, *Cercetări geografice și antropogeografice în Depresiunea Jijiei*, în *Bul. Soc. Rom. Geogr.* L (1931), pp. 237—306; V. Tufescu, *Dealul Mare Hirilău*, *ibid.*, LVII (1937), pp. 125, 129, 158, 187; M. Răvărui, *Flore et végétation du district de Iassy*, în *Ann. Scient. de L'Univ. de Iassy*, seconde section, T. 27, fasc. 1 (1941), pp. 353—54, 356—57.

ierim se situează în subunitatea de sud a Depresiunii Jijia. Ea prezintă caracterul unei stepe accidentate, presărată cu numeroase coline, puternic erodate, orientate în general NV-SE, care nu depășesc altitudinea medie de 150-200 m. Această regiune, altădată cu o vegetație alcătuită din pilcuri de pădure și ochiuri de stepă, prin urmare o vegetație de silvo-stepă, a fost modificată în decursul vremurilor de mina omului care a transformat-o în terenuri de cultură. Astăzi cele câteva mici petece împădurite^a) cit și pășunile și fânețele de pe albia majoră a Jijiei sau de pe fundurile văilor, sînt singurele mărturii asupra covorului vegetal de odinioară.

Faptul, că pentru primele cercetări a fost aleasă tocmai această regiune, nu este întâmplător; ea atrăsese atenția arheologilor deja cu câteva luni mai înainte, în octombrie 1948, cînd în colecțiile Muzeului de Antichități din Iași intraseră citeva fragmente ceramice, provenind din împrejurimile satelor Glăvăneștii—Vechi (raionul Iași) și Pogorăști (raionul Trușești, regiunea Suceava).

În cercetările de suprafață efectuate în aprilie 1949, obiectivul principal l-a constituit satul Glăvăneștii Vechi cu împrejurimile; de aici ele au fost extinse prin Pleșani pînă la Călărași, iar de acolo, spre vest, traversîndu-se dealul Călărașilor s-a ajuns pînă la Răusenii. Din acest sat s-a pornit pe albia majoră a Jijiei, spre sud, prin Pogorăști, revenindu-se în sfîrșit la punctul de plecare.

Rezultatele acestor cercetări, verificate și completate în septembrie 1951 și noiembrie 1953, le prezentăm, în cele ce urmează, în ordinea itinerarului parcurs.

1. Glăvăneștii vechi

a. „Bulgărie“. La cea. 1 km spre S-SV de satul Glăvăneștii Vechi, la locul numit „Bulgărie“ (pe locul lui Vasilca Olaru), pe un grind situat pe albia majoră a Jijiei, au fost identificate citeva urme de locuire, constînd din fragmente ceramice aparținînd începuturilor primei epoci a fierului și orînduirii feudale (sec. XVII-XVIII). Pe locul proaspăt arat, au fost observate la suprafață vre-o cinci pete de formă ovală, de culoare cenușie, indicînd prezența unei așezări de tip „zolniki“.

Prin poziția sa, terenul, pe care au fost semnalate urmele de locuire, era ferit de inundațiile cauzate de dezghețurile de primăvară sau de ploile torențiale din timpul verii.

În ceea ce privește materialul ceramic aparținînd începuturilor primei epoci a fierului, în legătură cu așezarea de tip „zolniki“, deosebit citeva margini drepte de vas, aparținînd probabil tipului „în formă de sac“ (fig. 2, 3, 4), dintr-o pastă lînă, de culoare brună la exterior și cu luciu.

Fragmentele ceramice aparținînd orînduirii feudale sînt ceva mai numeroase și mai variate decît precedentele. Dintre acestea distingem citeva margini de vas cu buza ușor arcuită sau îngroșată (fig. 3,6,7.), precum și două fragmente decorate cu linii canelate orizontale și paralele

3. Ca acelea dela Rediu și Călărași (raionul Trușești, regiunea Suceava).

(fig. 3, 5). De asemenea, pe unele fragmente au fost identificate urne de smalt. Acest material ceramic prezintă afinități cu acela de la Hlineca (raionul Iași), datat acolo, pe bază de monede, în sec. XVII-XVIII⁴). Prin urmare și la „Bulgărie” am avea de aface cu resturile unei așezări din sec. XVII-XVIII, care suprapun pe acelea ale așezării de tip „zolniki” de la începutul primei epoci a fierului.

La cca. 400 m spre nord de „Bulgărie”, începînd de la locul numit „Staniște” pînă în „Cotul Stolnicenilor”, s-au făcut observații în malul

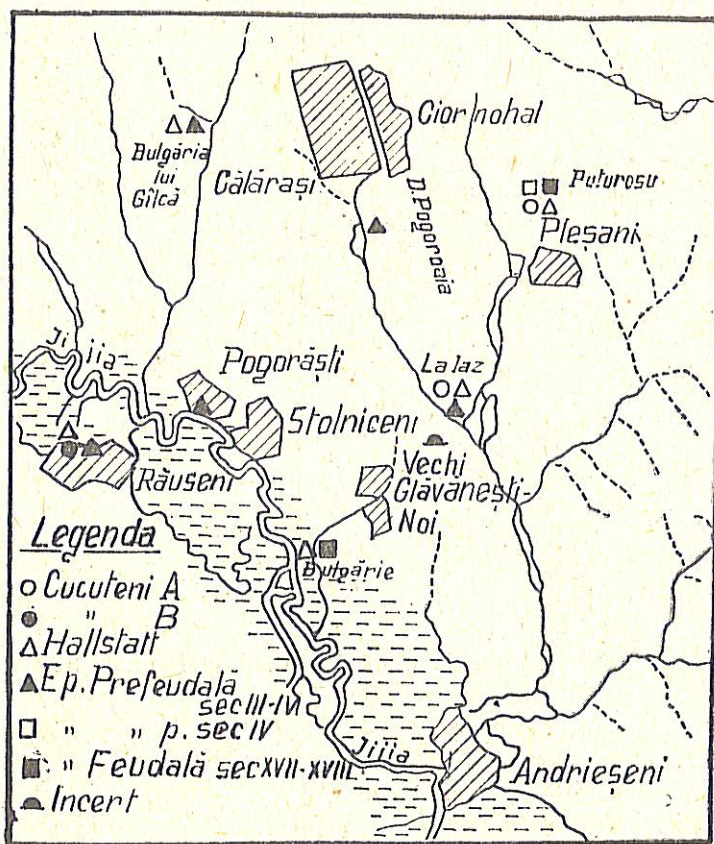

Fig. 1. — Harta regiunii cercetate în aprilie 1949.

stîng al Jijiei, scoțîndu-se cu această ocazie, de acolo, citeva fragmente ceramice aparținînd culturilor Criș și Cucuteni. Acest sector, cu o lungime de peste 500 m, a constituit unul din obiectivele săpăturilor arheologice, care au avut loc la Glăvănești Vechi în campania anilor 1949 și 1950⁵).

4. Material în colecțiile Muzeului de Antichități din Iași, provenit din săpăturile campaniei 1953. De asemenea vezi Șanțierul Hlineca-Iași, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V (1954), sub tipar.

5. Vezi *Activitatea șanțierului de săpături arheologice Iași-Botoșani-Dorohoi*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, I (1950) 1, pp. 27-30; *Săpăturile de pe șanțierul Valea Jijiei (Iași-Botoșani-Dorohoi) în 1950*, *ibid.* II (1951) 1, pp. 51-68.

b. — „*La Movilă*“. Pe coama dealului Ciocălăului, situat la est de Glăvăneștii Vechi, se află două movile, înalte de 2,50—3 m, avînd o distanță între ele de cca. 50 m. În movila situată la sud de drumul care duce spre Pleșani, cu prilejul unei lucrări de săpă efectuată în august 1951, Victor Daneș, din Glăvăneștii Vechi, a găsit la o adîncime de 0,60 m o verigă de aur, din fir simplu și cu capetele deschise, în greutate de 5 gr. (fig. 4). Din informațiile obținute la fața locului, cu 12 ani înaintea acestei descoperiri, în octombrie 1939, cu prilejul unei lucrări militare, executată pe aceeași movilă, au fost desgropate resturile unui schelet omenesc împreună cu un vas, care însă s-au distrus, nerămînînd nici o urmă. O anchetă întreprinsă cîțiva ani mai tîrziu, în legătură cu această descoperire, la Glăvăneștii Vechi, nu a dat nici un rezultat.

Este foarte probabil ca și veriga de aur, găsită aici în împrejurările arătate mai sus, să constituie un element de inventar al vreunui din mormintele care eventual s-ar afla în această movilă. Deocamdată, această verigă de formă simplă și neînsoțită de alte elemente de inventar nu poate fi datată cu precizie. Nu se poate ști dacă ea aparține orînduirii primitive sau perioadei prefeudale.

c. — „*La Iaz*“. La cca. 1,5 km spre N-NE de satul Glăvăneștii Vechi, peste dealul Ciocălăului, la locul numit „*La Iaz*“, au fost semnalate urme de locuire aparținînd culturii Cucuteni (faza A), începuturilor primei epoci a fierului și epocii prefeudale (sec. IV e.n.). De asemenea, ca și în „*Bulgărie*“, au fost observate la suprafață trei pete mari ovale, de culoare cenușie, indicînd aici prezența unei așezări de tip „*zolniki*“.

Locul de unde provin aceste resturi de locuire este situat către piciorul pantei, foarte domoale, a botului de deal numit „*Pogoroaia*“. Prin poziția sa, foarte joasă față de înălțimile din jur, el este apărat mai ales de vînturile puternice din timpul iernei, de către dealurile Cracaliei de la est și de însăși coama dealului „*Pogoroaia*“ de la nord.

Dintre fragmentele ceramice aparținînd fazei Cucuteni A, în general foarte corodate, deosebim cîteva cu decor adînc incizat, unul decorat cu pliseuri și puncte (fig. 2, 1) și două pictate trichrom. Deosebit de importantă este prezența unei bare de legătură de la un vas binoclu, formă care pînă în prezent este cunoscută bine numai în așezarea din aceeași vreme de la Trușești.

În ceea ce privește fragmentele ceramice de la începutul primei epoci a fierului se constată, că pe lângă pasta fină, bine arsă, de culoare brună la exterior, identică cu aceea din așezarea din aceeași vreme de la „*Bulgărie*“, se mai deosebesc, în așezarea de la „*La Iaz*“, o pastă inferioară, fără luciu și în sfîrșit o ultimă categorie de pastă, de culoare neagră cu luciu la exterior, avînd în componența ei cioburi pisate, specifică primei epoci a fierului. Printre fragmentele ceramice din această epocă, menționăm o toartă cu creastă (fig. 2, 5) și un fragment cu decor incizat, constînd din două linii paralele cu un șir de linii mici oblice în interior (fig. 2, 9), ca pe ceramica din primele două nivele de locuire din așezarea de la „*Movila Șesul Jijiei*“, de la Trușești ⁶). De asemenea, în le-

6. *Șantierul Trușești*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, IV (1953), 1—2, p. 35, fig. 22, 3—4.

gătură cu urmele de locuire de la începutul primei epoci a fierului de la „La Iaz”, trebuie de pus și un ac de podoabă din bronz cu capul lătit în formă de spatulă și cu colțurile îndoite (fig. 5) ⁷⁾, găsit în mai 1951, cu

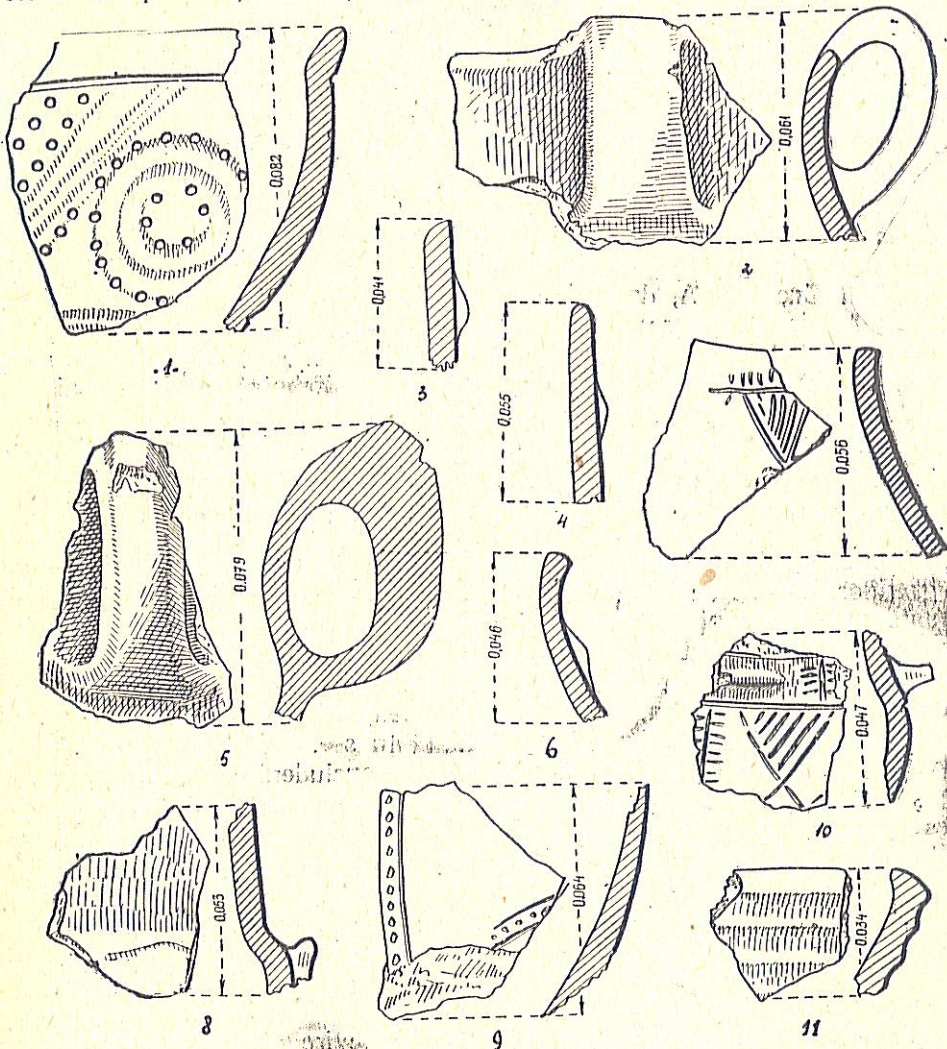

Fig. 2. - Fragmente ceramice din faza Cucuteni A (1) și de la începutul primei epoci a fierului (2-11). 1, 5, 9. Glăvăneștii Vechi — La Iaz ; 3-4. Glăvăneștii Vechi — Bulgărie ; 6-8, 10-11. Răuseni ; 2. Călărași — Bulgaria lui Gilcă.

prilejul arăturilor de primăvară, de către Ion G. Bouțu din Glăvăneștii Vechi.

În sfârșit, prezența unui fragment de mănășă de amforă, dintr-o pastă

7. Un ac de bronz, cu capătul mult lătit și rulat, a fost găsit în campania anului 1953 în așezarea de tip „zolniki” de pe „Movila Șesul Ijiei” dela Trușești. Vezi Șantierul Trușești, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V (1954) 1, sub tipar.

roșie cărămizie, constituie un indiciu că „La Iaz“ există și urme de locuire de la începuturile epocii prefeudale (sec. III—IV e.n.).

2. Pleșani

„Puturosul“. La cca. 1 km spre N-NV de satul Pleșani, la locul numit „Puturosul“ (pe locurile lui Mihai Maicaru și Sava Iliescu din același sat), au fost semnalate fragmente ceramice neolitice de tip Cucuteni A, de la începuturile primei epoci a fierului, din epoca prefeudală și perioada feudală (sec. XVII—XVIII).

Locul de unde provin aceste urme prezintă o poziție identică cu aceea de la „La Iaz“, de lângă Glăvăneștii Vechi.

Prezența unui fragment ceramic, cu pictura păstrată parțial de tip probabil Cucuteni A, dovedește că primele resturi de așezare de la Puturosul datează din această vreme. De asemenea, în legătură cu această fază neolitică trebuie de pus și partea inferioară a unei lame mici de silix, de culoare cafenie fumurie, cu rețuse de la întrebuițare pe una din laturi și cu rețuse pentru lucru pe cealaltă. (Fig. 5).

Resturile de locuire de la începutul primei epoci a fierului sînt reprezentate doar printr-un număr foarte redus de fragmente ceramice care nu aduc nimic nou față de materialul similar din „Bulgărie“ și de la „La Iaz“.

Interesante sînt însă cele cîteva fragmente ceramice, din epoca mi-grațiilor, lucrate cu mina, dintr-o pastă neagră la interior, cu cioburi pisate în componența ei, și de culoare brun roșcată la exterior. Dintre acestea se deosebește unul decorat cu grupuri de linii orizontale și paralele (fig. 7, 8). Din punct de vedere al pastei, această ceramică se aseamănă intrucit-va cu aceea de tipul Romen-Borșevo de la Hlincea ⁸⁾, Spinoasa ⁹⁾ și Valea Lupului ¹⁰⁾, datată în sec. VIII—X e.n. Avînd în vedere însă lipsa unor dovezi mai concludente la „Puturosul“, în primul rînd a formelor de vase caracteristice pentru grupul Romen-Borșevo, nu putem afirma deocamdată că urmele de locuire de aici ar fi contemporane cu acelea semnalate în așezările mai sus amintite. Totuși, după caracteristicile pastei și decorului, acest material l-am putea atribui, ca vreme, unei epoci ulterioare sec. IV e.n.

La legătură cu unul din cele trei grupuri de resturi de locuire prezentate pînă aici, mai trebuie de pus o fusaiolă bitronconică din lut ars și o mărgea din calcar.

În sfîrșit, ultimul grup de resturi de locuire de la „Puturosul“ este reprezentat printr-o serie de fragmente ceramice medievale, din care deosebim o margine de vas indoită în afară și ușor arcuită spre interior, din pastă de culoare neagră, decorată la exterior cu grupe de linii incizate în zig-zag (fig. 3, 1), precum și un fragment cu decor incizat din linii ori-

8. Material în colecțiile Muzeului de Antichități din Iași, provenit din campania anilor 1952 și 1953. De asemenea, vezi *Șantierul Hlincea-Iași*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V (1954), 1, sub tipar.

9. Material în colecțiile Muzeului de Antichități din Iași, pertegheza prof. N. Zaharia.

10. *Id.*, provenit din săpătura de salvare de la Valea Lupului (raionul Iași) din 1953

zontale însoțit de pictură albă pe fondul vasului de culoare roș cărămizie (fig. 3, 4). Acest material ceramic, asemănător cu acela de la Hlincea (raionul Iași) și din „Bulgărie“ aparține desigur sec. XVII—XVIII.

3. Călărași

a. — *Dealul Pogoroaia*. La 1 km spre S-SE de satul Călărași, către poalele versantului de vest al dealului Pogoroaia (pe locul lui Florea

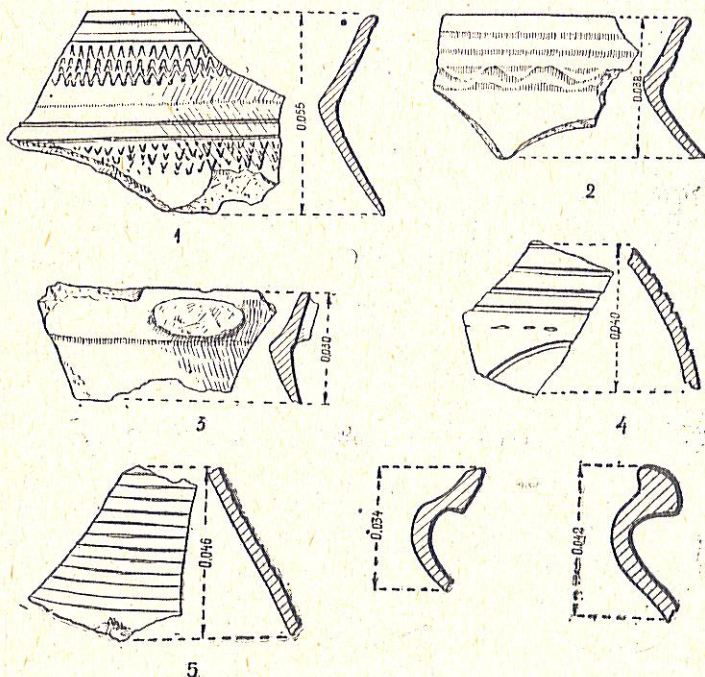

Fig. 3. — Fragmente ceramice medievale (sec. XVII-XVIII).
1-4 Pleșani; 5-7, Glăvăneștii Vechi - Bulgărie,

Achiței) au fost identificate câteva fragmente ceramice din epoca prefeudală. Materialul ceramic, în întregime lucrat la roată, se împarte, din punct de vedere al pastei, în două categorii. Din prima fac parte fragmentele ceramice din pastă poroasă, cu multe pietricele în componența ei, iar din a doua fragmente din pastă fină, de culoare cenușie, cu foarte puțini degresanți și cu luciu la exterior.

Dintre fragmentele ceramice, culese la suprafață, se deosebește o margine de chiup mare cu buza groasă și lăjită spre interior, dintr-o

11. Un exemplar identic la Poieniști, datat în sec. III-IV e. n.; vezi R. Vułpe, *Săpăturile dela Poieniști 1949*, în *Materialle arheologice privind Istoria Veche R. P. R.*, I., p. 285, fig. 69, 1-2. Decor cu un singur rând de valuri, executat cu pieptenele, la Cavadinești (raionul Murgeni, regiunea Birlad), vezi M. Petrescu-Dimbovița, *Archäologische Forschungsreise im Bezirk Covurlui, in Dacia VII-VIII (1937-1940)*, p. 438, fig. 6, 2.

12. Exemplar asemănător la Holboca (raionul Iași), *Șantierul Valea Fijet* în *Studii și Cercetări de Istoria Veche*, III (1952), 2, p. 98, fig. 5 a-b, datate în sec. IV.

pastă poroasă, decorată la exterior cu o bandă de linii vălurite (fig. 7, 1)¹²), un fragment dintr-o cupă, cu umărul curbat, din pastă fină (fig. 7, 3), o margine de vas cu buza rotunjită, din pastă poroasă, (fig. 7, 4) și în fine o margine de vas dreaptă, cu firnis negru (fig. 7, 2).

Întregul material semnalat pe versantul de vest al dealului „Pogoroaia“ este asemănător aceluia de la Poienești (raionul Vaslui), Holboca și Glăvăneștii Vechi (raionul Iași), datat acolo în sec. III—IV e.n. Prin urmare, fragmentele ceramice găsite aici ar indica resturi de locuire din această vreme.

b. — „Bulgăria lui Gilcă“. La cca. 2 km. spre est de satul Călărași, la locul numit „Bulgăria lui Gilcă“ (pe locul lui Constantin Luță), spre poalele versantului de vest al dealului Călărașilor, au fost observate trei pete mari cenușii, indicând și aici, ca și la „La Iaz“ sau în „Bulgărie“, prezența unei așezări de tip „zolniki“.

Cele câteva resturi de locuire, constând din fragmente ceramice, aparțin în cea mai mare parte începutului primei epoci a fierului, iar restul epocii feudale.

În ceea ce privește prima categorie, care nu aduce nimic nou față de cele constatate în așezarea din aceeași vreme de la „La Iaz“, mențio-

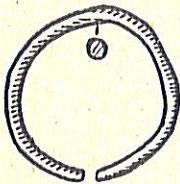

Fig. 4. — Verigă de aur de la Glăvăneștii Vechi.

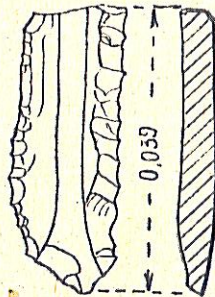

Fig. 5. — Fragment de lamă de silex de la Pleșani.

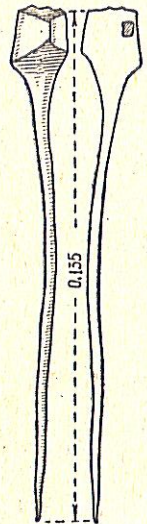

Fig. 6. — Âc de bronz de la Glăvăneștii Vechi — La Iaz.

năm doar o toartă din bandă aplicată, ușor șanțuită la partea superioară (fig. 2, 2)¹³).

Cea de a doua categorie, reprezentată numai prin câteva fragmente ceramice, prezintă asemănări cu materialul de la dealul „Pogoroaia“, fapt care indică urmele unei așezări din sec. III—IV e.n.

13. Exemplar asemănător la Trușești („Movila Șesul Jiței“), vezi Șantterul Trușești în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, IV (1953), 1—2, p. 34, fig. 21. 1.

4. Răuseni

Vatra Satului. În vatra satului Răuseni, situată pe un martor din terasa inferioară a Jijiei, în grădinile locuitorilor Gh. Cozariuc, Serghie Andronic, Gh. Domnița și Gh. Gavril, s-au semnalat fragmente ceramice din faza Cucuteni B, de la începutul primei epoci a fierului și epoca prefeudală.

Fragmentele din faza Cucuteni B se caracterizează printr-o pictură cu dungi sau benzi negre pe fondul roș sau natural al vasului. Uneori se întâlnește o bandă de linii roș brune încadrate de dungi negre brune, iar într-un caz apare pictura cu dungi negre pe fondul alb.

În ceea ce privește materialul ceramic de la începutul primei epoci a fierului, citeva fragmente aduc ceva deosebit față de ceramica din așezările din aceeași vreme prezentate pînă acum. Dintre acestea deosebim o margine de strachină îngroșată și decorată la exterior cu caneluri orizontale (fig. 2, 11)¹⁴⁾, un fragment de vas cu gîtul înalt dintr-o pastă neagră cu luciu, caracteristică primei epoci a fierului, cu partea inferioară bombată și cu proeminențe pe umăr (fig. 2, 8) și în sfîrșit două margini de vas, decorate cu motive triunghiulare cu cimpul hașurat (fig. 2, 7, 10) ca și unele fragmente ceramice din așezările de tip „zolniki” de la Trușești („Movila Șesul Jijiei”) ¹⁵⁾ și Corlăteni („Pe Țarină”) ¹⁶⁾.

În fine, prezența unui fragment de mînușă de amforă din pastă poroasă de culoare roș cărămizie, identică cu aceea de la „La Iaz”, amintită mai sus, indică existența unor urne de locuire de la începutul epocii prefeudale (sec. III—IV e.n.).

5. Pogorăști

„*Movila*” de la vest de sat. La cca. 150 m spre vest de satul Pogorăști, pe o „movilă”, au fost semnalate citeva urne de locuire de la începutul epocii prefeudale (sec. III—IV e.n.). De altfel așa numita „movilă” nu este altceva decît un martor dintr-o terasă de luncă neînundabilă, situată pe albia majoră a Jijiei și erodată în mare parte de către apele acestui riu.

Ceramica provenită de pe „movila” de la Pogorăști se împarte din punct de vedere al pastei, în două categorii. Din prima face parte ceramica de culoare cenușie, bine arsă, și cu luciu la exterior, lucrată la roată, iar din a doua o ceramică lucrată cu mina din pastă de culoare neagră la interior și brun-cărămizie la exterior, fără luciu și cu mulți degresanți.

În ceea ce privește formele de vase, la care aparțin aceste fragmente ceramice, deosebim un fragment de cupă cu umărul ușor curbat (fig. 7, 5) asemănător cu citeva exemplare de același tip de la Pojenești ¹⁷⁾, un fragment dintr-o margine de chiup cu buza groasă lățită atît la exte-

14) (v. 13) p. 32, fig. 19, 10.

15) (v. 13) p. 35, fig. 22, 2, 5.

16) *Șantierul Valea Jiției, Studii și Cercetări de Istorie Veche*, III (1952) 2, p. 90 fig. 5, mijloc dreapta.

17) Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 283, fig. 66, 1.

rior cit și la interior (fig. 7, 7), de asemenea, din aceeași serie cu unele exemplare corespunzătoare de la Poieniști¹⁸) și o margine de vas cu buza ușor răsfrântă în afară și alveolată (fig. 7, 6). Materialul ceramic de la Pogorăști prezentând afinități cu acela de la Poieniști (raionul

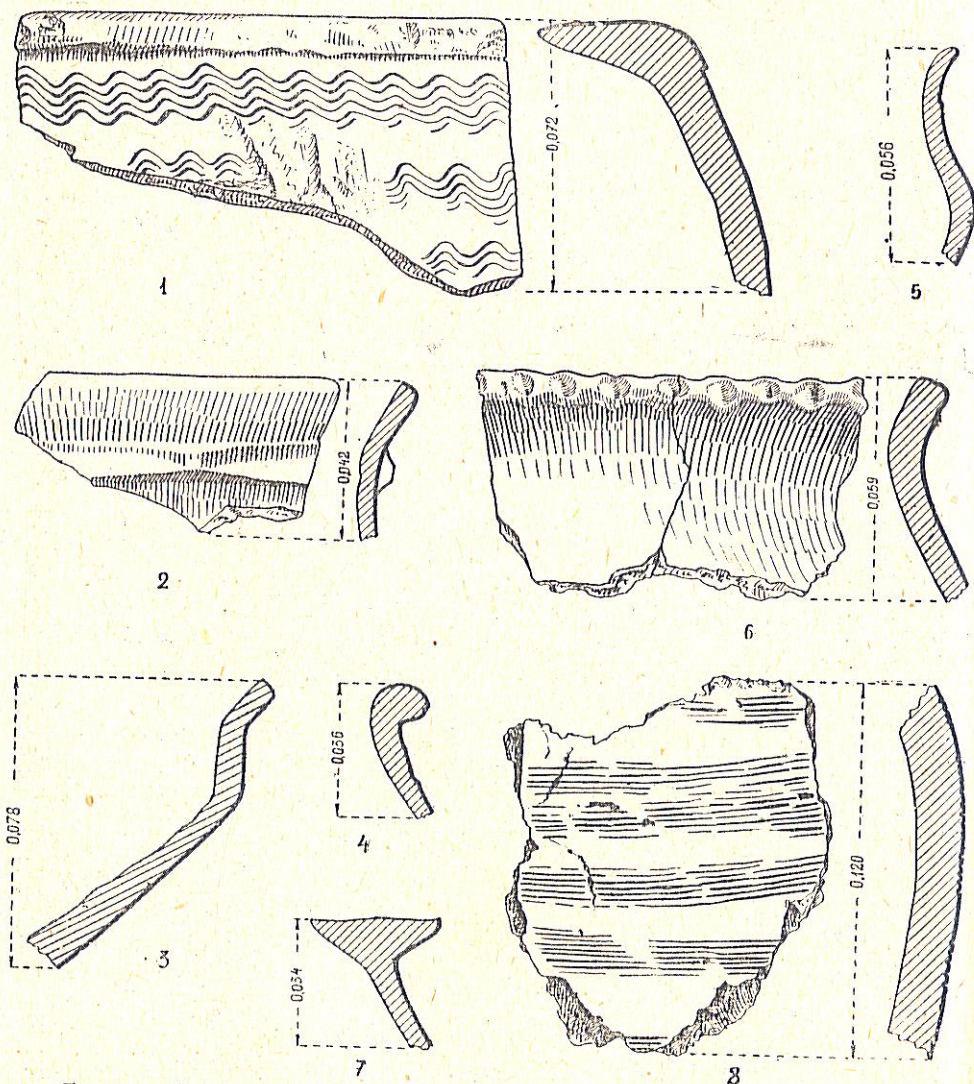

Fig. 7 — Fragmente ceramice prefeudale 1-4, Călărași D. Pogoroaia ; 5-7, Pogorăști ; 8, Pleșani.

Vaslui), Holboca (raionul Iași) și dealul Pogoroaia, aparține prin urmare începutului epocii prefeudale (sec. III—IV e.n.).

18. (v. 17) p. 286, fig. 72, 2 ; marginea de chiup de aici este puțin mai rotunjită la partea exterioară, nu ascuțită ca la Pogorăști.

Cercetările de suprafață din aprilie 1949 au drept rezultat, în primul rînd, îmbogățirea hărții arheologice a Moldovei de nord cu încă 16 stațiuni, dintre care: 2 Cucuteni A, 1 Cucuteni B, 5 de tip „zolniki“, 5 de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV e.n.), 1 din epoca migrațiilor, ulterioară sec. IV e.n. și 2 feudale din sec. XVII—XVIII e.n.

Acest fapt dovedește că viața omenească s-a dezvoltat aici din timpuri străvechi, datorită condițiilor relativ bune de trai pe care le oferă această regiune. Debitul Jijiei, ca și vegetația de silvo-stepă, constituia un mediu destul de prielnic pescuitului, vînătorii, culturii plantelor și creșterii vitelor.

Pentru oamenii cucutenieni, a căror ocupație de bază era cultura primitivă a plantelor, dar care cunoșteau și creșterea vitelor, o astfel de regiune credea mari posibilități de dezvoltare a activității lor economice, atît prin solul fertil, obținut uneori prin desțelenirea unor porțiuni din ochiurile de stepă, cît și prin pășunile existente. Lemnul, întrebuițat din abundență la construirea locuințelor din această epocă, se găsea în cantități mari în pădurile din preajmă. Tot atît de prielnic a fost acest mediu și pentru oamenii de la începutul primei epoci a fierului, care locuiau în așezări de tip „zolniki“ și a căror principală îndeletnicire o constituia creșterea vitelor¹⁹), precum și pentru oamenii de la începutul epocii prefeudale sau din perioada feudală.

Poziția acestor așezări era determinată de condiții favorabile pentru un trai cît mai bun, ferit, în măsura posibilă, de intemperii. Una dintre principalele condiții o constituia, desigur, apropierea de apă; de aceea în preajma fiecăreia din stațiunile amintite mai sus constatăm prezența acestui element, atît de necesar vieții, reprezentat prin izvoare, piraie, debitul Jijiei, ochuri sau bane. De asemenea, un factor de care depindea instalarea așezărilor omenești în această regiune este apărarea contra vînturilor, mai ales cel de la nord și est din timpul iernii, și a inundațiilor Jijiei. Acest din urmă fapt ne este dovedit prin preferința pentru pozițiile joase, evitîndu-se crestele dealurilor mai înalte din preajmă (ca aceea a dealului Ciocălăului de exemplu), întrebuițîndu-se de obicei versanții colinelor, mai ales cei de vest („d. Pogoroaia“, „Bulgăria lui Gilcă“), capetele boturilor de dealuri („La Iaz“, „Puturosul“) sau grindurile și marmorii de eroziune din albia majoră a Jijiei (Bulgărie“, „movila“ de la est de Pogorăști, Răuseni).

O condiție tot atît de favorabilă dezvoltării vieții omenești aici o constituie și posibilitatea comunicației, pe valea Jijiei, ca și pe aceea a Prutului, între care este situată regiunea la care ne referim.

Cele mai vechi dintre urmele de locuire prezentate mai sus aparțin culturii Cucuteni. Deosebit de importante sînt cele două așezări din faza Cucuteni A de la Glăvănești Vechi („La Iaz“) și Pleșani („Puturosul“), prin poziția lor joasă, de pe ultimile prelungiri ale dealurilor Pogoroaia și Puturosul.

19. M. Petrescu-Dimbovița, *Contribuții la problema sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, IV (1953) 3—4.

Mai numeroase decît așezările cucuteniene sînt așezările de tip „zolniți”, de la începutul primei epoci a fierului. Acestea din urmă, în număr de 5, se adaugă la cele peste 40 așezări, de acest tip, cunoscute pînă în prezent în Moldova, date recent la sfîrșitul mileniului II și începutul mileniului I î.e.n.²⁰). Din punct de vedere etnic aceste așezări aparțin elementului tragic autohton. În ceea ce privește materialul ceramic provenit din așezările de acest tip de la „La Iaz” și „Răuseni”, remarcăm prezența citorva elemente decorative (fig. 2, 7, 9, 10), aproape similare cu acelea din nivelele de locuire 1 și 2 din „zolniți”-ul de pe „Movila Șesul Jijiei” de la Trușești²¹), date acolo la sfîrșitul epocii bronzului²²). Este foarte probabil că cel puțin în aceste două așezări, de la „La Iaz” și „Răuseni” să avem aface și cu urme de locuire de la sfîrșitul epocii bronzului peste care s-ar suprapune acelea de la începutul epocii fierului.

Tot atît de numeroase ca așezările de tip „zolniți” sînt și acelea de la începutul epocii prefeudale, care pot fi date în sec. III—IV e.n., pe baza asemănării pe care o prezintă materialul ceramic provenit din aceste stațiuni cu acela de la Poienestii (raionul Vaslui) și Holboca (raionul Iași).

În ceea ce privește așezarea din epoca prefeudală de la „Puturosu”, ea datează dintr-o perioadă ulterioară sec. IV e.n. Deocamdată, din lipsa unor dovezi concludente, după cum s-a arătat, nu o putem socoti contemporană cu acelea de tipul *Romet-Borșeco* de la Hlincea-Iași, Valea Lupului și Spinoasa, date în sec. VIII—X e.n. și puse în legătură, din punct de vedere etnic, cu elementul slav.

Rezultatele cercetărilor de suprafață din aprilie 1949 se completează cu acelea ale săpăturilor efectuate la Glăvăneștii Vechi în cursul campaniilor 1949—1950. Cu această din urmă ocazie, s-au scos la iveală, pe lângă resturile de locuire din epoca culturii Cucuteni (faza B) și începuturile epocii prefeudale (sec. III—IV e.n.), semnalate de altfel cu ocazia perieghzei noastre și în alte puncte ale regiunii la care ne referim, și resturi de locuire aparținînd culturilor Criș, a ceramicii liniare decorate cu capete de note muzicale, precucuteni și înmormîntările cu ocră roșu din movile. Prezența urmelor de locuire din vremea culturilor Criș și a ceramicii liniare, dovedește că viața omenească în această parte a Depresiunii Jijiei datează dintr-o fază neolitică veche, anterioară aceleia cucuteniene.

În afară de aceasta, faptul că cele mai multe urme de locuire aparțin culturii Cucuteni, începutului primei epoci a fierului și începutului epocii prefeudale, ar constitui deocamdată un indiciu că, cel puțin în aceste trei epoci, regiunea cuprinzînd satele Glăvăneștii Vechi, Pleșani, Călărăși, Răuseni și Pogorăștii a fost intens locuită.

Universitatea „Al. I. Cuza”
Catedra de Istorie R. P. R.

20. Șantierul Trușești, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, IV (1953), 1—2, p. 36.
21. *Ibid.* p. 35, fig. 22, 3—4, p. 35, fig. 22, 2, 5.

22. M. Petrescu-Dimbovița, *Op. cit.*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, IV (1953) 3—4, p. 454. Șantierul Trușești în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V (1954), 1, sub tipar.

НЕКОТОРЫЕ НОВЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОТКРЫТИЯ В ДОЛИНЕ ЖИЖИИ

Краткое содержание

В апреле 1949 г. было произведено, по инициативе Ясского Музея древностей, несколько исследований на поверхности долины Жижии, где находятся села: Главенештий-Веки (р. Ясы) и Плешань, Калараш, Раусень и Погорешть (р. Трушешть, обл. Сучава).

Результаты этих исследований следующие:

1. Главенештий-Веки. а) На месте называемым „Булгарие“ были обнаружены следы поселений зольничного типа начала гальштатской эпохи и времен феодального строя (XVII-VIII вв.).

б) На месте называемым „Ла Яз“ было отмечено несколько следов поселений, состоящих из черепков керамики, фазы Кукутень А, из поселения зольничного типа начала гальштатской эпохи и начало до феодальной эпохи (III-IV вв. н. э.).

2. Плешань. На месте называемым „Путуросу“ нашлись остатки поселений фазы Кукутень А, поселения зольничного типа начала гальштатской эпохи, поселение также дофеодальной эпохи (после IV в. н. э.) а также остатки поселения эпохи феодального строя (XVII-XVIII вв. н. э.).

3. Калараш. а) На юге от села Каларашь, на склоне горы Погороя были обнаружены следы поселений начала дофеодальной эпохи (III-IV вв. н. э.).

б) На месте называемой „Булгария Луи Гылке“ были замечены следы поселения гальштатской эпохи стоянок зольничного типа а также поселения начала дофеодальной эпохи (III-IV вв. н. э.).

4. Раусень. В селе были найдены остатки: поселения фазы Кукутень Б., начала гальштатской эпохи, стоянки зольничного типа и стоянки начала дофеодальной эпохи (III-IV вв. н. э.).

5. Погорешты. На западной окраине села были обнаружены следы поселения начала дофеодальной эпохи (III-IV вв. н. э.).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. Район исследованный в апреле 1949 г. (масштаб 1 : 100.000).

Рис. 2. Фрагменты керамики Кукутени А (1) и раннего железного века (2-11); 1, 5, 9.—Главенештий Веки—Ла Яз; 3-4—Главенештий Веки—Булгарие; 6-8, 10-11—Раусени; 2—Калараш—Булгария Луи Гылке.

Рис. 3. Фрагменты керамики феодальной эпохи (XVII-XVIII вв.); 1-4 Плешани; 5-7 Главенештий Веки—Булгарие.

Рис. 4. Золотое кольцо—Главенештий Веки.

Рис. 5. Бронзовая булава—Главенештий Веки—Ла Яз.

Рис. 6. Фрагмент кремневой пластинки—Плешани.

Рис. 7. Фрагменты керамики дофеодального периода. 1-4—Калараш—Холы Погороя; 5-7—Погорешты, 8—Плешани.

QUELQUES NOUVELLES DECOUVERTES ARCHEOLOGIQUES DANS LA
DEPRESSION DE LA JIJIA

R é s u m é

En avril 1942 ont été effectuées, sur l'initiative du Musée d'Antiquités de Jassy, quelques recherches archéologiques de surface dans une partie de la dépression de la Jijia, comprenant les villages : Glăvăneștii vechi (région de Jassy) et Pleșani, Călărași, Răusenî et Pogorâști (district de Trușești, région de Suceava).

Voilà les résultats de cette périégèse :

1. *Glăvăneștii Vechi*. a. Au point nommé „Bulgărie“, ont été signalées des traces d'habitation d'un établissement de type *zolniki*, du commencement de l'époque hallstattiene et du temps de la société féodale (du XVII-XVIII-ème siècle de notre ère).

b. Au point nommé „La Iaz“, ont été identifiées quelques traces d'habitation, consistant en fragments céramiques de la phase Cucuteni A, d'un établissement de type *zolniki* du commencement de l'époque hallstattiene et du commencement de l'époque préféodale (du III-IV-ème siècle de notre ère).

2. *Pleșani*. Au point nommé „Puturosu“, ont été trouvés des débris d'habitation de la phase Cucuteni A, d'un établissement de type *zolniki* du commencement de l'époque hallstattiene, de l'époque préféodale (post. siècle IV-ème de notre ère) et du temps de la société féodale (du XVII-XVIII-ème siècle),

3. *Călărași*. a. Au SSE du village Călărași sur la côte de la colline Pogoroaia, ont été identifiées des traces d'habitation du commencement de l'époque préféodale (du III-IV-ème siècle de notre ère).

b. Au point nommé „Bulgăria lui Gilcă“, ont été signalés des débris d'habitation du commencement de l'époque hallstattiene, — d'une station de type *zolniki* — et du commencement de l'époque préféodale (du III-IV-ème siècle de notre ère).

4. *Răusenî*. Dans l'emplacement même du village, ont été identifiés des débris d'habitation de la phase Cucuteni B, du commencement de l'époque hallstattiene — d'une station de type *zolniki* — et du commencement de l'époque préféodale (du III-IV-ème siècle de notre ère).

3. *Pogorâști*. À l'ouest de la limite de ce village, ont été découvertes les traces d'un établissement du commencement de l'époque préféodale (du III-IV-ème siècle de notre ère).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Carte des régions explorées en avril 1949 (Echelle 1 : 100.000).

Fig. 2. Tessons céramiques de la phase Cucuteni A (1) et du commencement de la première époque du fer (2—11) : 1, 5, 9. Glăvăneștii Vechi—La Iaz ; 5—9. Glăvăneștii Vechi—Bulgărie ; 6, 8, 10—11, Răusenî ; 2. Călărași—Bulgăria lui Gilcă.

Fig. 3. Tessons céramiques féodaux (XVIIe—XVIIIe siècles) : 1—4, Pleșani ; 5—7, Glăvăneștii Vechi—Bulgărie.

Fig. 4. Anneau en or de Glăvăneștii Vechi—Bulgărie.

Fig. 5. Aiguille en bronze de Glăvăneștii Vechi—La Iaz.

Fig. 6. Lame fragmentaire en silex de Pleșani.

Fig. 7. Tessons céramiques préféodaux ; 1—4 Călărași—C, Pogoroaia ; 5—7 ; 8, Pleșani.

DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE DE LA VALEA LUPULUI-IAȘI

DE

M. DINU

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Univ. „Al. I. Cuza”
din 20-22 martie 1954*

În primăvara anului 1953, cu prilejul unor mari lucrări de săpă în imediata apropiere a satului Valea Lupului, la cca. 5 km vest de Iași, pe un mator din terasa inferioară ce înalță adine în albia majoră a Bahluiului, s-au descoperit mai multe resturi de locuire și câteva morminte de înmormântare din vremea orânduirii comunei primitive și din epoca migrațiilor.

În timpul săpăturilor arheologice de pe șantierul Valea Jijiei din vara anului 1950, pe teritoriul satului Valea Lupului, la cca. 1,5 km spre vest de locul de care ne ocupăm, s-au descoperit mai multe resturi de locuire dintr-o așezare neolitică de tip Criș și liniară, precum și mai multe morminte cu schelete chirceite și cu ocră roșu, într-o movilă de la sfârșitul neoliticului și începutul epocii bronzului ¹⁾.

Avându-se în vedere importanța noilor descoperiri arheologice de la Valea Lupului, Catedra de Istorie Veche împreună cu colectivul Muzeului de Antichități din Iași au luat măsuri de salvare și supraveghere arheologică, delegând la fața locului în luna mai a anului 1953 pe unul din membrii săi, care a fost ajutat în măsura posibilului și de unii studenți de la Facultatea de Istorie din Iași. Această acțiune de salvare și supraveghere arheologică a fost sprijinită de către Filiala Academiei R.P.R. din Iași și, în timpul săpăturilor arheologice din vara anului 1953, de către Academia R.P.R., prin înglobarea acestor lucrări la șantierul Filinca-Iași, înlesnindu-se astfel observațiile arheologice, precum și culegerea materialului descoperit, care se află acum în colecția Muzeului de Antichități din Iași. Mai mult încă, ni s-a facilitat dezvelirea cu grijă a o parte din morminte și săparea metodică a unei movile mari, situată în stînga șoselei Iași—Tg. Frumos.

Din punct de vedere geografic, terenul cercetat de la Valea Lupului se află la zona de contact dintre Podișul Central Moldovenesc și stepa Prutului mijlociu. Această zonă de contact prezintă forme ușor evoluat, aproape șterse, care se desfășoară pe stînga Bahluiului, spre N și NE.

1. Cf. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, II, 1951, nr. 1, p. 57 și urm.

Albia majoră prin care șerpuește Bahluiul atinge la Valea Lupului o lărgime de cca. 3 km.

Locul recentelor descoperiri de la Valea Lupului se află pe un maritor al terasei inferioare de pe stînga Bahluiului, în marginea de vest a satului, la sud de șoseaua Iași—Tg. Frumos. Terenul are o suprafață de cîteva zeci de ha. și se prezintă sub forma unui platou, înalt de 13—15 m deasupra luncii inundabile a Bahluiului, și ușor înclinat spre est. Partea sudică și sud-estică a terasei, fiind brăzdată de doi torenți, este împărțită în trei lobi aproape egali. Aici s-au descoperit următoarele resturi de locuire și morminte:

1. O așezare neolitică de tip Cucuteni B.
2. O așezare de tipul *zolniki*, de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului.
3. O așezare întinsă din prima epocă a fierului.
4. Patru morminte de înhumăție cu scheletele chiruite din prima epocă a fierului.
5. Cîteva fragmente ceramice lucrate la roată, din epoca migrațiilor (sec. III—IV e.n.).
6. Nouă morminte de înhumăție cu scheletele în poziție întinsă din epoca migrațiilor (sec. IV e.n.).
7. Cîteva fragmente ceramice înrudite cu cele din grupul Roman-Borșevo (sec. VIII—X).

Așezarea neolitică din faza Cucuteni B, situată pe lobul de vest și în special în colțul de V-SV al terasei, ocupă aproape o treime din suprafața ei. Urmele de locuire, care încep la cca. 80—100 m sud de șosea, ocupă nu numai partea mai mult sau mai puțin plană a terasei, ci și pantele ei, în special de la V-SV pînă în apropiere de locul unde prelungirea terasei se pierde în albia majoră a Bahluiului.

Locuirea neolitică de aici este atestată de resturile de locuințe, vetre, cuptoare, gropi, ceramică, unelte de producție etc. Cercetîndu-se o parte din profilele șanțurilor săpate, s-a constatat că resturile acestea de locuire, fac parte dintr-un strat cu un singur nivel de locuire, a cărui grosime variază între 0,30—0,40 m. Stratul acesta de culoare castaniu închis zace pe un sol caleniu deschis, care este solul de tranziție spre cel galben cu concrețiuni calcaroase. El este acoperit de un altul negru, măzărșos, cu urme de carbonat de calciu, a cărui grosime variază între 0,30—0,90 m. În acest din urmă strat se include și pătura superioară lucrată recent, grosă de 0,15—0,25 m.

Resturile celor 10—12 locuințe, care au fost stricate în timpul lucrărilor, se prezentau sub forma unor platforme rectangulare din lipitură arsă, care erau puțin ridicate față de solul pe care zăceau. Aceste platforme, groase de 0,10—0,15 m și cu impresiuni de lemne despicate pe partea lor inferioară, reprezintă podeaua din lut ars a locuințelor, construită pe lemne despicate. În schimb, lipiturile mai puțin masive, friabile și cu impresiuni de nuiele sau stuf pe una din fețe, prăbușite peste platforme sau uneori în afara lor, fac parte din pereții locuințelor.

Analizind unele bucăți de lipitură din platformă și din pereții locuințelor s-a observat că între ele există o deosebire de culoare și deci și de ardere. Astfel, în timp ce bucățile masive de lipitură de podea au o culoare roșie purpurie în urma unei arderi puternice și oxidantă, bucățile mai subțiri din lipitura pereților au o culoare galben verzue și par să fi suferit o ardere mai puțin intensă.

În afară de aceasta, într-un singur caz, s-au putut face observații și în legătură cu găurile de pari, care perforază masa de lipituri din platforma locuinței. Nu s-a putut preciza, dacă parul a fost de colț sau lateral, dacă a fost stilp de ușă sau o furcă centrală pentru susținerea acoperișului.

În partea de est a așezării cucuteniene, la cca. 3 m sud de dărîmăturile unei locuințe din această vreme, săpîndu-se un șanț în direcția NS s-a stricat o parte dintr-un cuptor de ars oale săpat în pămînt. Resturile acestei construcții, care zac la 0,60 m adîncime, reprezintă partea inferioară a cuptorului formată din două coltoane despărțite de un perete central, gros de 0,40 m. În interiorul celor două coltoane s-a găsit pămînt ars și fragmente ceramice Cucuteni B. Acest cuptor, care urmează să fie dezvelit cu ocazia săpăturilor viitoare, este al doilea din Moldova mai bine păstrat după cel descoperit la Glăvăneștii Vechi ²⁾.

În afară de cuptoare, în cuprinsul așezării se mai întîlnesc și gropi, de unde localnicii probabil că scoteau pămîntul bun pentru construcția caselor. Cercetîndu-se profilele celor cîteva gropi, săpate parțial și una în întregime, s-a observat că cea mai mare parte dintre gropi sînt de dimensiuni mari sau mijlocii și au fundul în formă de sac.

Din inventarul așezării cucuteniene fac parte cîteva rîșnițe plate de piatră, topoare, dălți și percuțoare de piatră, un cuțitaș curb și cîteva fragmente de silex, săpăligi din corn de animal, greutatea de plasă sau de la războiul de țesut, oase de animale domestice și mai ales ceramică.

În ceea ce privește oasele de animal, este de remarcat numărul lor mare, în special de bovine. Nu lipsesc însă nici oase de animale mici, de oaie, capră, ciine și în special de porc.

Ceramica, ca și celelalte obiecte din inventar, s-a găsit atît în spațiul locuințelor cît și în gropile din jurul lor.

Majoritatea fragmentelor ceramice provin de la vase pictate. În comparație cu acestea, mult mai puține sînt așa-zisele vase de caracter gospodăresc, uzuale, precum și cele de tip Cucuteni C, cu scoică pisată în pastă și decorate cu impresiuni de șnur răsucit pe buză sau pe umăr.

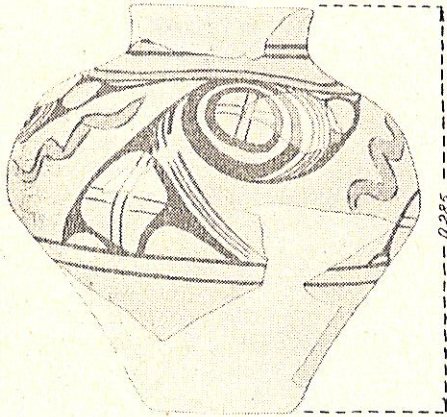
Așezarea neolitică de la Valea Lupului, după ceramica recent descoperită acolo, aparține celei de-a doua faze a culturii Cucuteni, denumită Cucuteni B.

Ceramica pictată de la Valea Lupului se caracterizează atît prin motivele de culoare neagră sau neagră brună pe fondul albicios sau brun al vasului (stil ε) cît mai ales prin motive de culoare albă, însoțite de benzi de culoare roșie, înrămate cu dungi negre, pictate tot pe fondul

2. V. 1), p. 63, pentru cuptorul de la Glăvăneștii Vechi.

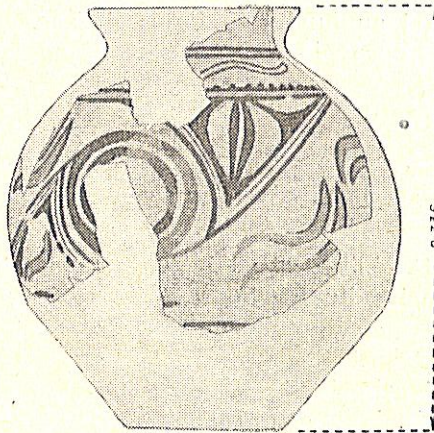
albicios sau brun al vasului (stii ξ) Până în prezent, din această specie ceramică s-au putut deosebi următoarele forme de vase:

Vase cu umăr, de dimensiuni mari și cu gîtul abia diferențiat (fig. 1), amfore cu gîtul înalt și larg, ușor arcuit la extremitate și cu corpul tronconic accentuat (fig. 2), străchini (fig. 3), castroane și boluri (fig. 4), cratere, pahare etc.

1

Fig 1. Vase pictate de tip Cucuteni B.

2

Vasele cu umăr sînt decorate numai pe partea superioară, cu motive pictate dispuse în două zone orizontale suprapuse, delimitate cu dungii negre simple sau uneori cu benzi roșii înrămate cu negru (fig. 1).

Zona superioară, care se află imediat sub gît, este de obicei îngustă și decorată cu grupe de linii orizontale sau oblice de culoare neagră sau umplute cu culoare roșie. Uneori această zonă este mai lată și decorată

cu motive continui de benzi spiralice în S împreunate, cu benzi serpentiforme simple sau umplute cu culoare roșie sau, în sfârșit, cu motive animaliere din benzi roșii înrămate cu negru ³⁾.

Zona inferioară, lată și decorată cu benzi spiralice în S, în formă clasică sau derivată, în tehnica negativă acoperă restul suprafeței părții superioare a vasului până imediat sub linia de fringere a umărului.

Motivele caracteristice constau din ochiul și pilniile spiralei.

Ochiul spiralei, un element important al spiralei în S, este pictat în jurul porțiunilor ușor mamelonate ale vasului. În unele cazuri acest motiv este constituit din cercuri concentrice libere, adică detașate de spiralele în S, iar în altele el se leagă de pilniile spiralei cu două linii arcuite, care indică capetele spiralei în S împreunate (fig. 1).

Pilniile spiralei sînt motive decorative mai complicate, care prezintă uneori în interiorul lor una sau mai multe perle cruțate cu culoare neagră din fondul vasului (fig. 1). La rîndul lor, perlele acestea sînt simple sau prezintă motive de umplutură similare cu acelea din ochiul sau benzile spiralelor (fig. 1, 1).

În afară de motivele amintite din aceste două zone, vasele cu umăr mai sînt decorate pe buză cu motive în formă de ghirlande, pictate cu culoare neagră sau neagră brună.

Amforele cu gîtul înalt, larg și cilindric, sînt decorate tot numai pe partea superioară, de la gură pînă sub indoitura umărului (fig. 2). Un vas de dimensiuni mai mici are însă și partea inferioară decorată (fig. 2, 1). La această grupă ceramică, decorul este dispus de asemenea în două zone: una lată pe gîtul cilindric al vasului și alta îngustă, pe umărul vasului, adică invers ca la grupa vaselor cu umăr. Din punct de vedere stilistic vasele aparțin grupei 5 cu decor liniar de culoare neagră și benzi cu chenar negru umplute cu culoare roșie.

Zona superioară poate fi continuă, ca o friză, și în cazul acesta este decorată cu benzi serpentiforme cu chenar liniar negru, umplute cu culoare roșie și dispuse într-un singur șir sub buza vasului (fig. 2, 1), sau este împărțită în două registre, ca niște metope dreptunghiulare, despărțite prin zone înguste verticale (fig. 2, 2). Metopele sînt decorate cu motivul în formă de benzi spirale continui, dispuse orizontal și avînd corpul spiralelor constituit dintr-o grupă de linii paralele. La rîndul lor, aceste benzi spiralice, executate în tehnica pozitivă, se prind de ochiul plin al spiralelor, care se prezintă ca o pată neagră. Spațiul liber al metopelor, de deasupra și de desubtul spiralei continui este umplut cu motive serpentiforme sau în acoladă de culoare roșie și cu chenar negru.

De asemenea, zonele verticale sînt decorate cu motive spiralice continui dispuse vertical. Aceste motive spiralice sînt alcătuite dintr-o singură linie neagră grosă și prezintă ochiul spiralelor tot ca o pată neagră. Pilnia acestor spirale este decorată cu grupe de linii arcuite în jurul ochiului. La limitele superioară și inferioară, spirala continuă prezintă în interiorul pilniei perle delimitate în negativ. Restul spațiului este

3. Pentru analogie cf. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V, 1954, 1-2, p. 17, fig. 9.

umplut cu motive derivate din benzi serpentiforme de culoare roșie și înrămate cu negru.

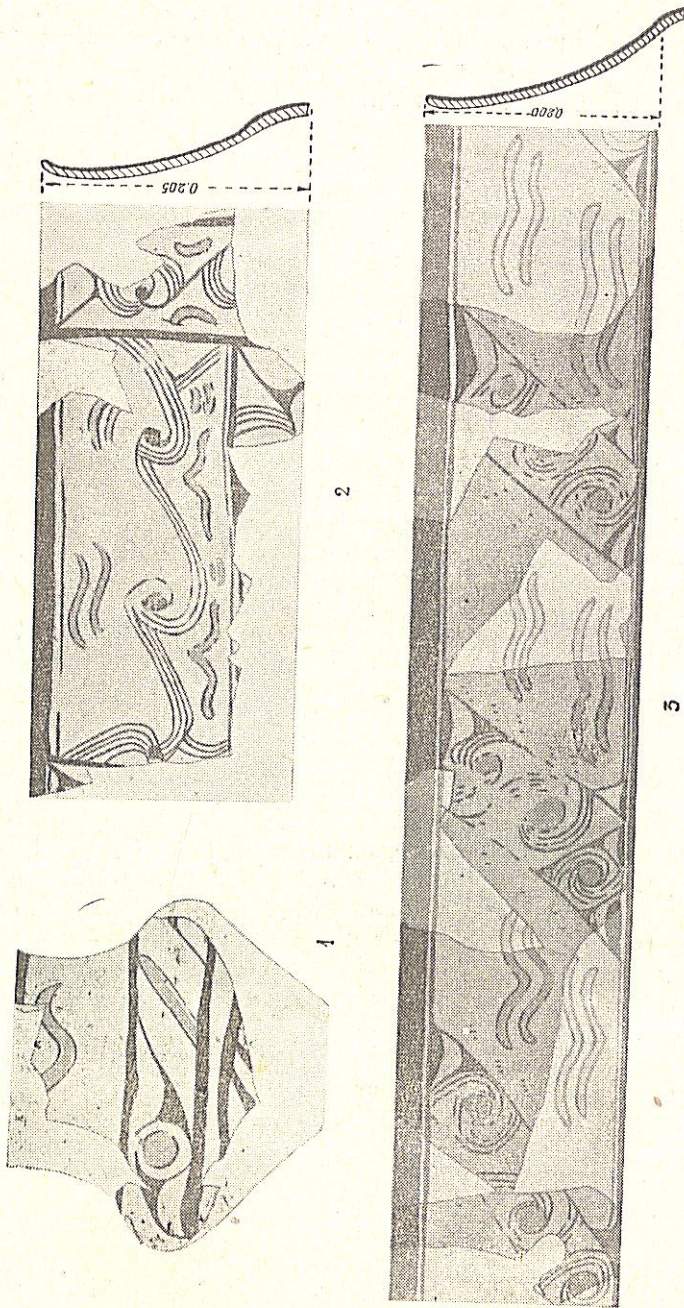

Fig. 2. Vas reconstituit (1) și fragmente ceramice pictate de tip Cucuteni B (2-3).

În fine, la alt vas din același grup ceramic gîtul este împărțit în zone oblice, decorate cu motive spiraliforme continui, formate din grupe de linii paralele prinse de ochiul spiralei, care este reprezentat printr-un cerc umplut cu culoare roșie (fig. 2, 3). La limitele superioară și inferioară, spirala continuă prezintă în interiorul pilnici perle delimitate în negativ. Spațiul liber dintre zonele oblice este decorat cu benzi în formă de acoladă, de culoare roșie și înrămate cu negru, și dispuse în două șiruri, precum și cu grupe de puncte sau liniuțe de culoare neagră.

Decorul de pe umăr, alcătuit din benzi spiralice în S împreunate, se prezintă, fie sub forma unei frize continue, fie împărțite în metope dreptunghiulare prin prelungirea zonelor verticale și înguste de pe gît pe umărul vasului.

În primul caz corpul spiralei în S rezervat în negativ este acoperit cu o bandă mediană oblică de culoare roșie și înrămată cu negru, sau cu o linie serpentiformă tratată identic. Ochiul spiralelor, format din cercuri concentrice cu indicarea prinderii spiralelor în S, are cercul central umplut cu culoare roșie. Pîniile spiralelor sînt prevăzute cu o perlă mare în negativ sau cu două perle negative și însoțite de benzile de legătură formate din grupe de linii negre, arcuite în jurul ochiului spiralelor.

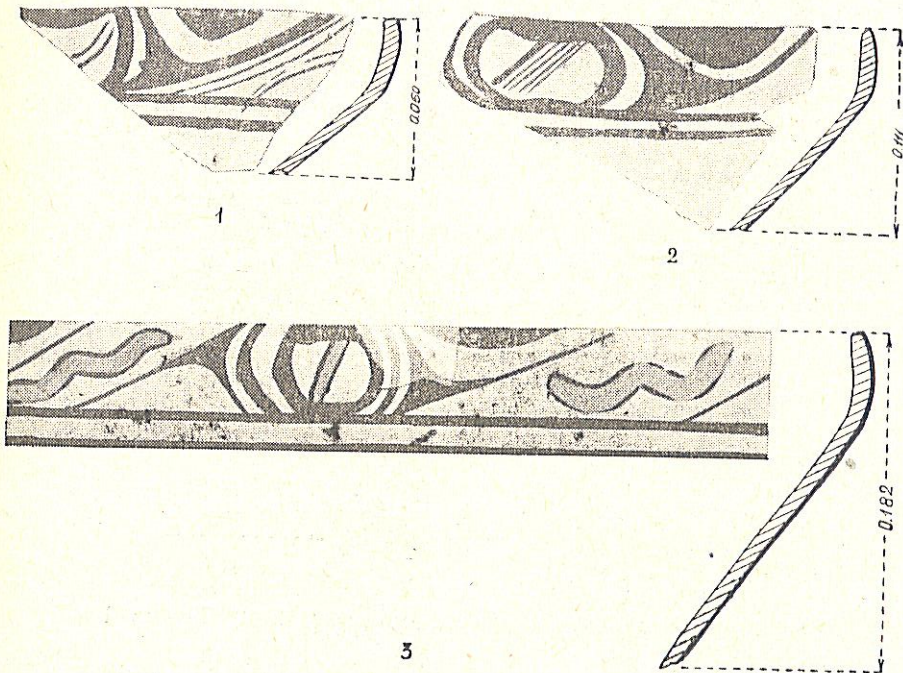

Fig. 3. Fragmente de străchini pictate de tip Cucuteni B.

În al doilea caz, cînd zona interioară de pe umărul vasului este împărțită în metope dreptunghiulare prin prelungirea zonelor verticale de pe gît pe umărul vasului, metopele de pe umăr, sînt decorate cu același

motiv din interiorul zonelor verticale (fig. 2, 2). Lipsesc însă benzile serpentiforme de culoare roșie. Astfel, decorul zonelor verticale face legătura între decorul metopelor de pe unărul și gîtul vaselor.

Străchinile sînt ornamentate în stilul grupelor ϵ (fig. 3, 1-2) și ζ (fig. 3, 3). În ambele cazuri, decorul constituie o zonă dispusă pe marginea vasului și limitată la partea inferioară prin două dungi negre și late, trasate orizontal sub linia de fringere a profilului.

În stilul grupei ϵ ornamentul trasat cu dungi groase de culoare neagră este unifar ca motive decorative. S-au tratat îndeosebi ochiul și pilniile spiralelor, flancîndu-se în acest fel porțiunea centrală a spiralelor, care sînt retezate la limita superioară și inferioară. Ochiul spiralelor are forma unei elipse, conturată la cele două extremități cu arcuiri de cerc concentrice. Pilniile deii ritează în negativ pe buza vasului perle circulare sau în formă de arcade, pictate uneori în interiorul lor cu ghirlande semicirculare de culoare neagră, care se repetă și în partea superioară a ochiului sau a corpului spiralelor. Corpul spiralelor este liber sau delimitat cu un chenar de linii negre. Motivele de umplură apar îndeosebi

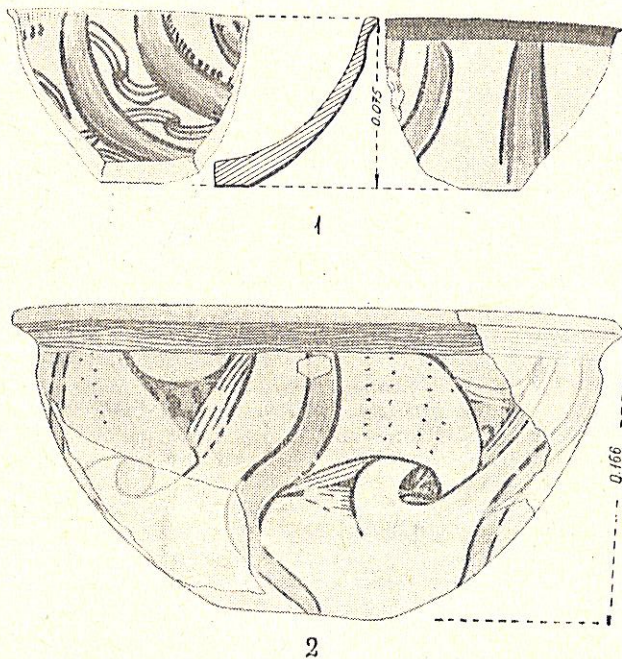

Fig. 4. Fragment de bol (1) și castron reconstituit de tip Cucuteni B (2)

în ochiul spiralelor. Ele sînt alcătuite din grupe oblice de linii paralele sau arcuiri de cerc.

În stilul grupei ζ felul decorului este identic ca în grupa precedentă. Motivele de umplură aparțin însă grupei ζ și sînt caracteristice pentru decorul de pe vasele cu unăr sau cu gîtul cilindric. Aceste motive

alcătuite din benzi serpentiforme roșii și înrămate cu negru sînt dispuse pe corpul spiralelor sau în interiorul ochiului. În acest din urmă caz, în interiorul ochiului, aceste motive alcătuite dintr-o bandă oblică sau două benzi verticale, tratate ca motivele serpentiforme cu negru și roșu, corespund benzilor liniare din ochiul spiralelor al grupej ϵ .

Crateretele sînt de asemenea decorate în stil ϵ și ζ . În ambele cazuri decorul este plasat pe umăr și este asemănător cu acela de pe străchini. În afară de aceasta, buza vasului este subliniată la exterior printr-o bandă groasă de culoare neagră.

Bolurile sînt decorate numai în stilul ζ (fig. 4). Decorul este alcătuit din benzi paralele sau concentrice, cu chenar negru și unplut cu culoare roșie. Interspațiile dintre benzi rămîn libere sau sînt ornamentate cu benzi serpentiforme în tehnica obișnuită și cu grupe de puncte sau linii (fig. 4, 2). În alte cazuri interspațiile sînt decorate cu motivul spiralei continui de aspect pozitiv, cu corpul din grupe liniare și cu ochiul plin ca o pată neagră (fig. 4, 1) sau, în sfîrșit, cu un decor mai complicat alcătuit din ochiuri de spirală, colorate cu roșu, cu benzi de legătură în pînă spiralei și cu motivul serpentiform pe corpul spiralei.

Acestea sînt principalele forme de vase și motive decorative, care au putut fi studiate pe baza materialului descoperit și întregit pînă în prezent. Pe celelalte forme de vase, ca pahare, vase în miniatură și altele, se întîlnesc motive înrudite cu cele descrise mai sus, care urmează a fi studiate.

*

La limita de est a așezării cucuteniene, în centrul terasei, între cele două ravine ce delimitează lobul central, au fost identificate resturile unei așezări de tip *zolniki* (cenușare) de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului.

Deocamdată, în acest sector s-au putut determina trei cenușare apropiate între ele și dispuse în formă de unghi drept. Observații s-au putut face numai la unul din aceste cenușare, deoarece celelalte două au fost stricate.

Cenușarul păstrat, secționindu-se pe o lungime de 15 m cu un șanț orientat S SV-N NE, s-a constatat că el este în formă de movilă, înaltă de 0,65 m la centru și de 0,35—0,40 m la extremitățile șanțului săpat. Această movilă zace pe un sol cafeniu deschis cu nuanțe galben verzui și este acoperită de solul negru cu humus lucrat recent la partea superioară.

Din observațiile făcute pe perețele de nord al șanțului de secționare s-au deosebit două nivele de locuire.

Primul nivel de locuire gros de 0,15—0,40 m este alcătuit în cea mai mare parte din cenușă, oase de animale, în special de porc și din resturi de lipituri din lut bătătorit și nears. Fragmentele ceramice din acest nivel provin în general de la vase din pastă de calitate bună și foarte bună de culoare neagră sau neagră cenușie. Dintre acestea se distinge mai ales unul care face parte dintr-o ceașcă, din pastă de calitate foarte bună, de culoare neagră și cu luciu la exterior. Acest frag-

ment, decorat cu benzi unghiulare de caneluri fine, este prevăzut cu o toartă suprainălțată trasă din buza vasului și cu o ușoară șanțuire mediană pe capătul superior al bandei (fig. 5)).

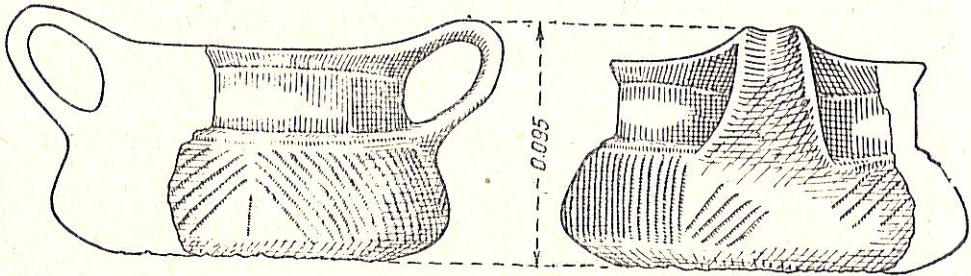

Fig. 5. Cească cu două toarte suprainălțate de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului

Nivelul al doilea, gros de 0,10—0,20 m., bogat ca și primul în cenușă și oase de animale, se deosebește de acesta mai mult stratigrafic decât tipologic. Fragmentele ceramice nedecorate din acest nivel de lo-

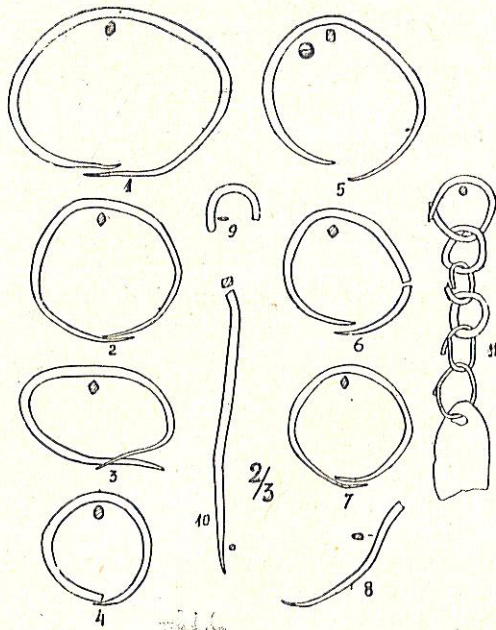

Fig. 6. Depozit de obiecte de bronz din prima epocă a fierului

cuire provin de la vase în formă de sac, cu pereții drepți, cu toarte din bandă lată de secțiune rectangulară aplicate pe gîtul vasului, sau de la străchini cu fundul bine diferențiat. În acest nivel de locuire, spre deosebire

de primul, lipsesc resturile de lipitură. În schimb, s-a observat aici prezența unei porțiuni de pământ ars, care urmează să fie lămurită cu prilejul cercetărilor viitoare.

În afară de aceasta, lucrătorii, săpînd un șanț ce trecea prin al treilea cenușar (*zolniki*) situat mai la sud, au secționat și o groapă de la marginea de nord al *zolnik*-ului. Din pământul de umplură al gropii s-au scos două vase de lut ars, dintre care unul mai mic, care nu ni s-a păstrat, conținea un depozit de obiecte de bronz (fig. 6). Din acest depozit s-au putut salva nouă brățări întregi și fragmentare, cu capetele deschise și ascuțite și cu bara de sirmă de bronz de secțiune rectangulară (fig. 6, 1—10). De asemenea cîteva verigi împreunate dintr-un lanț mic de bronz și o placă mică de bronz de formă trapezoidală și perforată la unul din capete (fig. 6, 11). Din informațiile culese la fața locului, rezultă că în afară de aceste obiecte au mai fost încă cca. 30 brățări, care din nefericire s-au pierdut. Celălalt vas reconstituit pe baza fragmentelor găsite, este mai mare, are forma obișnuită de sac și prezintă la partea superioară o dungă orizontală în relief, iar pe buză patru proeminențe (fig. 7). Lipsa vasului mai mic în care au fost depozitate obiecte

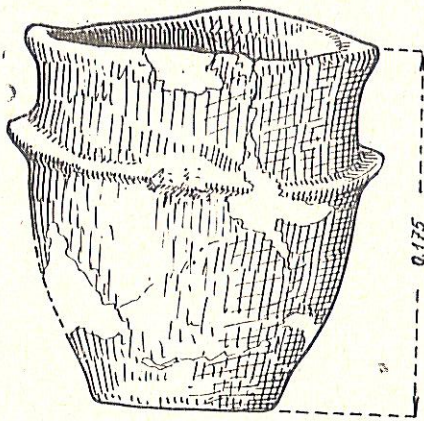

Fig. 7. Vas din prima epocă a fierului

de bronz îngreunează o încadrare mai precisă a acestui depozit. Avîndu-se în vedere însă vasul întregit din prima epocă a fierului, precum și fragmentele ceramice din aceeași epocă din umplutura gropii, se poate presupune că tot din prima epocă a fierului datează și depozitul amintit de obiecte de bronz.

Tot din acest sector, din resturile *zolnik*-ului din apropierea celui secționat, au mai fost culese și alte fragmente ceramice, dintre care se deosebesc unele de culoare neagră și cu luciu la exterior. Acestea erau decorate cu motive triunghiulare din linii incizate, asociate cu șiruri de împunsături sau cu motive derivate din cele spiralice, alcătuite din șiruri de împunsături și scurte creștături (fig. 8, 1-2). În afară de acestea, tot aici s-au mai găsit un fragment dintr-o toartă cu creastă de secțiune

triunghiulară și un fragment din buza unui vas de culoare brună și cu lustru la exterior. Acesta din urmă este decorat cu dungi oblice adâncite, plasate sub două dungi horizontale adâncite, care sînt suprapuse la rîndul lor de un șir orizontal de împunsături (fig. 8, 3).

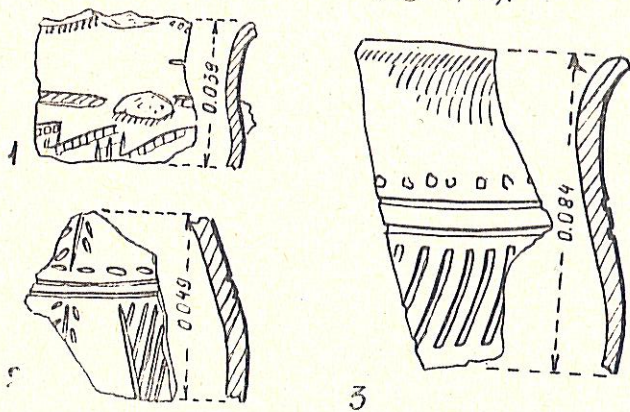

Fig. 8. Fragmente ceramice de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului

Fragmente ceramice similare s-au găsit în număr mare în așezările de același tip din valea Bahluiului și a Jijiei, dintre care amintim pe acelea de la Iași (cimitirul izraelit), Cîrlig, Larga Jijia și în special în nivelele inferioare din așezările de La Movila Șesul Jijiei de la Trușești și de pe locul „Pe Țarină“ de la Corlăteni-Dorohoi⁴). Ceramica din aceste din urmă două așezări a fost încadrată într-un aspect al culturii Monteoru din nordul Moldovei de la sfîrșitul epocii bronzului, care se plasează probabil la sfîrșitul mileniului II î.e.n.⁵). Pe baza acestor analogii se poate admite că și așezarea de tip *zolniki* de la Valea Lupuului datează tot din aceeași vreme.

*

La est și sud-est de așezarea *zolniki*, pe al treilea lob al terasei și pînă la extremitatea ei estică, se află o așezare întinsă din prima epocă a fierului.

Lucrările de săpă din acest sector, începute cu cca. o lună și jumătate înainte de prezența noastră acolo, nu ne-au permis observații amănunțite. Totuși, cu ajutorul citorva profile ale unor martori de pămînt din suprafața săpată și a fragmentelor ceramice culese din gropi și locuințe s-au putut trage unele concluzii de ordin stratigrafic și tipologic.

Astfel, din observațiile făcute acolo rezultă că resturile acestor așezări constau din urme de lipitură măruntă și sfărâmicioasă, oase de animale, puțină cenușă și fragmente ceramice. De asemenea, din restu-

4. Pentru lista descoperirilor cf. M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuții la problema sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova, în Studii și Cercetări de Istorie Veche*, IV, 1953, nr. 3-4, p. 445 și urm.

5. *Ibid.*, p. 449 și urm. și *Studii și Cercetări de Istorie Veche* III, 1952, p. 91.

rile acestei așezări mai fac parte și câteva rișnițe plate de piatră, percutoare, greutate de lut ars de la războiul de țesut sau de la plasele de pescuit, precum și un fragment dintr-un tipar de piatră de formă bivalvă, prelucrat pe ambele fețe pentru turnat obiecte de bronz. Toate aceste resturi zac într-o depunere de pământ mazăros, grosă de 0,20—0,40 m., de culoare neagră și cu urme de carbonat de calciu.

Ceramica de culoare neagră sau brună, cu sau fără lustru la exterior, provine în general din vase lucrate dintr-o pastă de calitate bună și omogenă, care conține în interiorul ei bucăți de cioburi pisate mărunț, sau dintr-o pastă mai puțin omogenă, mai poroasă și cu bucățele de cioburi de culoare cenușie sau cărămizie pisate ceva mai grosolan.

Dintr-o pastă de calitate bună au fost lucrate străchinile tronconice, dintre care unele de culoare neagră la exterior și interior sînt decorate uneori pe fața exterioară cu caneluri largi. Tot din aceeași pastă de culoare cenușie sau neagră cenușie și cu urme de flambare sînt lucrate și străchinile cu buza îndoită către interior și fațetată oblic sau orizontal. De asemenea, tot dintr-o pastă de calitate bună au fost modelate cupele cu fundul cu *umbo*, precum și unele vase mai mari, tronconice din pastă brună pe fața interioară și neagră cu luciu metalic la exterior, decorate în unele cazuri cu caneluri largi orizontale.

În general, dintr-o pastă mai puțin îngrijită și poroasă, de culoare brună sînt lucrate vasele tronconice sau în formă de sac, care sînt decorate pe gît cu un brîu uneori alveolat sau crestă, precum și vasele bi-tronconice cu gura larg deschisă și cu profilul în S, ornamentate în unele cazuri cu butoni cilindrici aplicați pe umărul vasului.

Cea de-a doua așezare hallstattiană se deosebește de prima, de tip *zolniki*, nu numai ca tip de așezare, ci și prin caracteristicile ceramicii. Astfel, toarta suprainălțată trasă din buza vasului este înlocuită aici cu proeminente plate și semicirculare. Ceramica din a doua așezare hallstattiană de la Valea Lupului își are analogii și în alte așezări de același fel din Depresiunea Prutului Mijlociu. Astfel, fragmentele ceramice cu luciu la exterior și cu caneluri largi orizontale au fost culese din așezările de pe terasă de la Podul Iloaie (raionul Iași) ⁶), de la „Ostrov“ de pe teritoriul comunei Albești (raionul Trușești) ⁷) și din alte locuri din această depresiune.

*

Tot din prima epocă a fierului datează și patru morminte de inhumație cu schelete chirchite, orientate diferit și sărace ca inventar. Dintre acestea, trei s-au descoperit pe locul așezării, iar al patrulea în pămîntul de umplutură al movilei din marginea șoselei Iași—Tg. Frumos. În afară de aceste morminte este posibil să fi fost și altele.

Se pune problema, cu care din cele două așezări din prima epocă a fierului de la Valea Lupului sînt contemporane aceste morminte? Datarea mormintelor salvate s-a făcut pe baza unei cești descoperită la unul

6. V. 4), p. 30-31 și fig. 5, 1-2

7. V. 4), p. 28-39 și fig. 5, 3.

din mormintele de pe locul aşezării. Această ceaşcă este lucrată dintr-o pastă de culoare neagră cenuşie şi este prevăzută cu o toartă supraînălţată, din bandă de secţiune rectangulară şi uşor concavă, trasă din buza vasului. Vase asemănătoare au fost descoperite în unele morminte din cimitirul hallstattian de la Truşeşti⁸). În felul acesta se poate presupune că mormintele amintite de la Valea Lupului datează din aceeaşi vreme cu acelea din cimitirul hallstattian de la Truşeşti şi că pot fi puse în legătură cu aşezarea de tip *zoliniki*, în cuprinsul căreia s-au găsit fragmente ceramice similare.

★

Tot pe acest platou şi în special în partea lui estică, în afară de descoperirile din vremea orinduirii comune primitive s-au mai făcut şi altele, care datează de la începuturile îndepărtate ale feudalismului.

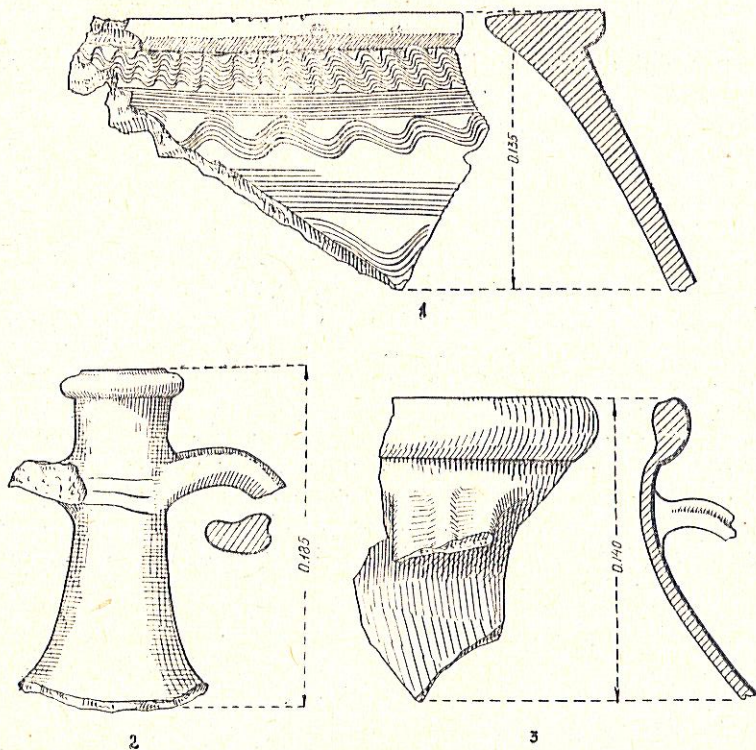

Fig. 9. Fragmente ceramice din aşezarea din epoca migraţiilor (sec. III-IV e. n.)

Prezenţa câtorva fragmente ceramice lucrate la roată, dintr-o pastă fină de culoare cenuşie (fig. 9, 3) sau a altora provenite de la chiupuri mari, mai grosolane, cu buza lăţită orizontal înspre interiorul vasului şi

8. Cf. *Studii şi Cercetări de Istorie Veche*, IV, 1953, 1-2, p. 24 şi fig. 14, 1 : cf. M. Petrescu-Dimboviţa, *op. cit.*, p. 453, fig. 3, 1

ornamentată pe umăr cu linii incizate orizontale și paralele sau vălurite (fig. 9, 1), ne indică o locuire sporadică din sec. III—IV e.n. Această datare este sprijinită și de prezența unui gît de amforă de factură romană tirzie, însemnat cu trei linii oblice zgîriate în dreptul capetelor superioare ale torții (fig. 9, 2). Fragmente similare de amfore de factură romană, cu gîtul îngust și înalt, cu buza îngroșată puternic la exterior și cu șanțuire între muchiile longitudinale ale torțiilor, au fost descoperite în săpăturile de la Poienești-Vaslui ⁹⁾.

Pentru ceramica fină cenușie lucrată la roată ca și pentru aceea grosolană, din care au fost lucrate chiupurile mari decorate cu valuri și linii incizate pe umăr, se găsește analogii alții la Poienești ¹⁰⁾ cit și în alte așezări din Depresiunea Prutului Mijlociu.

Tot din aceeași perioadă, însă probabil dintr-o fază mai tirzie, datează și cele nouă morminte de înhumăție cu schelete întinse, dintre care șapte se află pe lobul estic al terasei, iar două la movilă. În afară de acestea, cu ocazia lucrărilor de pe șantier s-au mai descoperit și alte morminte din aceeași vreme, din care din nefericire nu s-a mai păstrat absolut nimic.

Scheletele din mormintele salvate de pe botul terasei zac la o adîncime de la 0,40—1,60 m, iar cele două de la movilă, unul la 0,60 m și celălalt la 1,30 m adîncime, în pămîntul de umplutură al movilei.

Șase din aceste schelete au capul la vest și picioarele la est (M 1, 2, 5, 8, 10 și 1 de la movilă), două au capul la nord și picioarele la sud (M 6 în așezare și M 3 de la movilă) și numai unul are capul la est și picioarele la vest (M 4).

În ceea ce privește inventarul, mai importante sînt trei dintre aceste morminte, dintre care două de pe botul terasei și unul din pămîntul de umplutură al movilei.

Astfel, într-un mormînt de adolescent cu scheletul orientat vest-est, descoperit pe botul terasei la 0,40 m adîncime, s-au găsit doi cercei de bronz (fig. 10, 1-2), precum și două brățări arcuite puțin unghiular și cu capetele deschise și îngroșate, din bară de bronz de secțiune oval ascuțită (fig. 10, 3-4). Ambele capete ale uneia din aceste brățări sînt decorate cu motive incizate în formă de X mărginite de linii simple incizate. După inventar și unele caracteristici osteologice, scheletul acesta pare să fi aparținut unei femei. La cca. 30 m VNV de acest mormînt, tot în aceeași parte a terasei, la 1,20 m adîncime, într-un mormînt de luptător cu scheletul orientat NS, s-au găsit următoarele obiecte: o sabie de fier într-o teacă de lemn de 0,55 m lungime, așezată la partea dreaptă a scheletului (fig. 11), un fragment dintr-un inel de bronz și o brățară de bronz torsionată cu un capăt răsucit simplu, iar cu celălalt lățit în formă discoidală (fig. 10, 5). Ambele obiecte au fost găsite la mina stîngă a scheletului. La scoaterea sabiei din mormînt teaca s-a pulverizat, iar din sabie s-a putut salva doar mînerul cu partea superioară a lamei.

9. Cf. R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești* din 1949, în *Materiale arheologice privind Istoria R.P.R.*, vol. 1, pp. 289-290, fig. 77, 78.

10. *Ibid.*, n. 285, fig. 69, 1-2, pentru chiupurile de la Poienești.

Al treilea mormînt, cu un inventar mai bogat, este al unui copil cu scheletul orientat NS, descoperit la 1,20 m adîncime în pămîntul de umplutură al movilei. Din inventarul acestui mormînt fac parte următoarele obiecte: un pendanțiv de bronz în formă de clopoțel ajurat (fig. 10, 6), o mărgăea alungită din pastă de sticlă de culoare brună și învîrstăată cu dungi galbene (fig. 10, 7), precum și două vase de lut ars, dintre

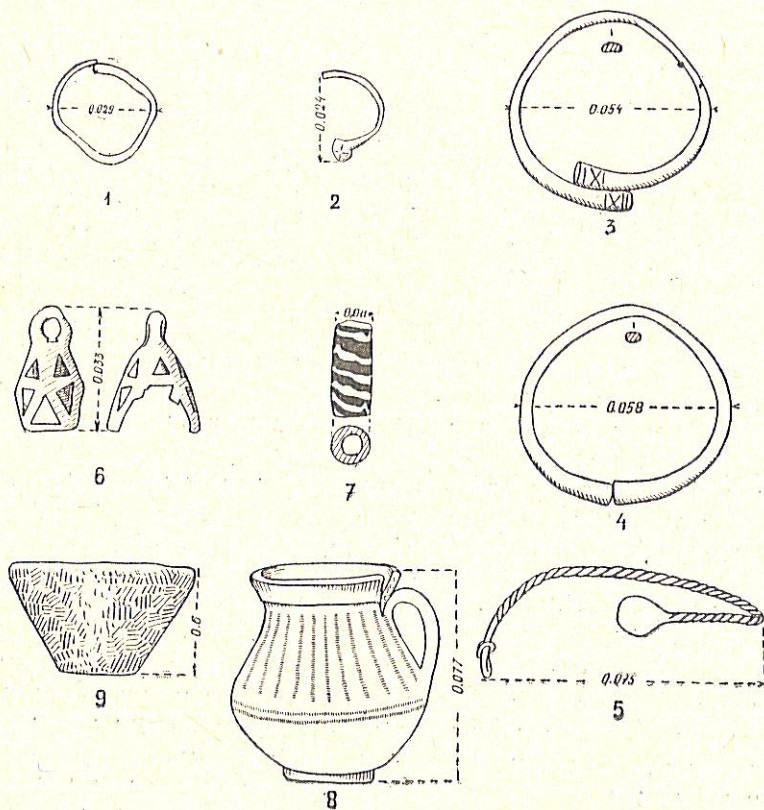

Fig. 10. Obiecte din mormintele din epoca migrațiilor: 1-2 — cercei de bronz, 3-4 — brățări de bronz (M. 1); 5—brățară de bronz (M. 6); 6—clopoțel de bronz, 7—mărgăea din pastă de sticlă colorată, 8—vas lucrat la roată, 9—vas lucrat cu mîna (M. 3 movilă)

Fig. 11. Schelet de luptător din epoca migrațiilor (M. G.)

care unul lucrat la roată, din pastă cenușie și în formă de ulciță, este decorat pe gît cu dungi verticale lustruite (fig. 10,8), iar celălalt lucrat cu mîna, din pastă de culoare brună, este în formă de strachină tronconică (fig. 10,9). Pendants și mărgăea s-au găsit în dreptul pieptului scheletului, vasul lucrat la roată era așezat la cap, iar celălalt lucrat cu mîna la picioare.

Inventarul celorlalte morminte este compus doar din perle mici de sticlă de culoare albă și un virf de sabie de fier (M 5 și 10).

Brățările de bronz arcuite unghiular și cu capetele îngroșate, ca la

Valea Lupului, pot fi datate în sec. IV—V e.n. În sudul U.R.S.S. ele se întilnesc și mai târziu, chiar în sec. VI—VII, după cum ne-o dovedește tezaurul de la Coloscovo (raionul Valuisic, regiunea Voronej ¹¹), și cel de la Novaia Odessa (raionul Bogoduhovsk, regiunea Harcov) ¹².

În stadiul actual al cercetărilor încadrarea cronologică a mormintelor de la Valea Lupului prezintă greutate. Pe baza celor cunoscute se poate presupune că aceste morminte datează de la sfârșitul sec. IV sau poate chiar de la începutul sec. V e.n. La fel și din punct de vedere etnic nu se pot face încă precizuni.

În sfârșit, în afară de resturile de locuire și de morminte din epoca prefeudală, s-au mai găsit întâmplător la Valea Lupului și câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna, care după tehnica pastei par să fie înrudite cu specia ceramice lucrate cu mâna, descoperită recent la Hlincea-Iași și Spinoasa (raionul Tg. Frumos) ¹³. Această ceramică, pe baza analogiilor pe care le prezintă cu ceramica din grupul Romen-Borșevo de pe Niprul mijlociu, a fost datată recent la Hlincea-Iași în sec. VIII—X e.n. ¹⁴.

În afară de aceste lucrări de salvare și de supraveghere arheologică, tot pe șantierul de la Valea Lupului, cu concursul inginerilor, s-a început să se cerceteze melodic și o movilă înaltă de cca. 4 m. și cu diametrul maxim de 73 m, care se află pe partea stîngă a șoselei Iași-Tg. Frumos.

Pentru aceasta, movila a fost împărțită în patru sectoare prin doi pereți de 2 m lățime și perpendiculari unul pe altul. Aceste sectoare au fost săpate concomitent, adîncindu-se între 1,30-2,40 m fără a se ajunge la baza movelei. În special s-a adîncit în sectorul de SE, unde au fost descoperite cele trei morminte amintite.

Din observațiile stratigrafice de pînă acum, rezultă că movila aceasta a fost formată la rîndul ei din alte două movile mai mici, dintre care una la vest și cealaltă la est. Această constatare, deosebit de importantă pentru construcția movelei, urmează să fie verificată cu prilejul cercetărilor viitoare. Tot atunci va trebui să se precizeze grupele de morminte corespunzătoare acestor movile. Faptul că în pămîntul de umplură al movelei s-au găsit fragmente ceramice de tip Cucuteni B, este un indiciu că movila este mai nouă decît așezarea Cucuteni B din preajmă. De asemenea, mormintele hallstattiene din solul de umplură al movelei ne arată că movila este mai veche decît epoca hallstattiană. Avîndu-se în vedere aceste date se poate presupune că movila aceasta datează din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului sau de la începutul epocii bronzului, aparținînd grupului înmormintărilor cu oceru ca și movila din apropiere, tot de pe teritoriul satului Valea Lupului, care a fost cercetată parțial în 1951 în cadrul șantierului arheologic Valea Jijiei ¹⁵.

11. Cf. B. A. Ribacov, *Drevnai Rusii in Sovetskaiia Arheologia*, XVII, 1953 p. 65, fig. 12 (centru și stînga jos).

12. *Ibid.*, p. 69, fig. 13 (jos).

13. Cf. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V, 1951, 1-2, p. 237 și urm.

14. *Ibid.*.

15. Cf. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, II, 1951, 1, p. 57.

*

Descoperirile arheologice de la Valea Lupului prezintă o deosebită importanță pentru arheologia societății primitive și a începuturilor feudalismului din nordul Moldovei.

Din cele descoperite pînă acum, rezultă că terasa inferioară de la Valea Lupului a servit ca loc de așezare și de necropolă în mai multe faze ale orînduirii comunei primitive și ale începutului feudalismului. Astfel, acest loc a fost folosit ca așezare în neolitic (faza Cucuteni B), la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, în prima epocă a fierului și în epoca migrațiilor, în sec. III-IV e.n. și probabil și mai tîrziu în sec. VIII—X e.n. De asemenea, această terasă a servit și ca loc de înmormintare, mai întîi în perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului sau eventual la începutul epocii bronzului, în vremea grupului înmormintărilor cu ocră în movile, și apoi în prima epocă a fierului și în epoca migrațiilor (probabil la sfîrșitul sec. IV sau începutul sec. V e.n.).

Dezvoltarea societății omenești în diversele timpuri pe acest loc se datorește în mare parte și poziției favorabile pe care o are această formă de teren din terasa Bahluiului. Astfel, terasa inferioară de la Valea Lupului, pătrunzînd adînc și pe o porțiune relativ largă în albia majoră a Bahluiului, oferea un loc bun atît pentru așezare cît și pentru obținerea cu mai multă ușurință a celor necesare traiului. În apa Bahluiului locuitorii așezărilor găseau cu ușurință stuful, cu care probabil își acopereau locuințele, iar din pădurile din apropiere puteau să-și procure lemnul necesar construcției locuințelor. De asemenea, oamenii au fost atrași să locuiască aici și datorită avantajelor pe care le oferea solul bogat în cernozom cu o vegetație de stepă și silvostepă. La fel, șesul Bahluiului bogat în ierburi, precum și pînza freatică de apă potabilă, constituiau elemente bune de fixare a omului în aceste locuri.

Pe de altă parte, valea Bahluiului putea servi ca loc propice atît pentru așezări cît și pentru circulație, făcînd legătura prin poarta Tg. Frumos¹⁶⁾ cu principalele drumuri de pe văile Siretului și Prutului.

În așezările de pe această formă de teren, ușor accesibilă și probabil fără apărare naturală, este posibil ca oamenii din vremea orînduirii comunei primitive să fi dus o viață pașnică producînd acolo cele necesare traiului.

Din acest punct de vedere se remarcă în primul rînd ceramica pictată care aparține îndeosebi stilului ζ și într-o mai mică măsură stilului ϵ . Prin felul cum sînt tratate însă principalele motive decorative ale acestei specii ceramice, ochiul și pînziile spiralei, se constată o strînsă legătură între cele două grupe stilistice.

De asemenea, o strînsă legătură se observă și în cadrul grupei ζ . Astfel, banda serpentiformă de culoare roșie și înrănată cu negru, tratată ca element de umplutură pe corpul benzii spiralice de pe vasele cu umăr, se întilnește tot ca motiv de umplutură și pe celelalte forme de vase ca amfore cu gîtul cilindric, străchini, cratere, boluri etc.

¹⁶⁾ Cf. V. Tufescu, *O regiune de vie circulație „Poarta Tg. Frumos” în Bul. Soc. Mon. Geogr.*, LIX, 1940, p. 336 și passim.

Specia ceramică pictată de la Valea Lupului se pare că reprezintă o variantă locală a ceramicii de tip Cucuteni B, deosebită de speciile corespunzătoare de la Cucuteni, Frumușica și Trușești, care urmează să fie cercetată mai bine în viitor.

Felul de viață a locuitorilor neolitici de la Valea Lupului, după descoperirile făcute pînă în prezent acolo, se poate presupune că era același ca în toate așezările cucuteniene. Astfel, oamenii aveau locuințe cu podeaua lutuită peste platforme de lemn despicate, cu pereții construiți din pari și impletituri de nuiele, peste care se aplicau vălătuci de lut. Prezența rîșnițelor de piatră și a săpăligilor din corn de animal, ca și pleava de păioase din lipiturile de lut ale locuințelor din așezarea neolitică, ne arată că triburile din faza Cucuteni B de aici au practicat cultura primitivă a plantelor, probabil alături pe terasa pe care se află așezarea, cît și în împrejurimi.

De asemenea, numărul mare al oaselor de animale domestice din așezarea neolitică de aici, dovedește intensificarea creșterii vitelor la triburile sedentare din faza Cucuteni B.

Pornindu-se de la această constatare, se poate presupune că încă din această fază a culturii Cucuteni, în cadrul triburilor neolitice sedentare se ivesc începuturile primei mari diviziuni sociale a muncii, despărțirea triburilor de păstori de masa celorlalte triburi, care diviziune socială a muncii se va dezvolta apoi în perioada imediat următoare, de la neolitic la epoca bronzului, corespunzătoare culturilor cunoscute sub numele de Gorodsc-Usatovo și a înmormîntărilor cu ocră roșu din movile.

Această activitate economică predomină apoi și la triburile așezării de tip *zolniki*, care la sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului au ocupat centrul terasei. Oamenii acestor triburi de crescători de vite, spre deosebire de locuitorii așezării cucuteniene, își construiau locuințe simple, probabil un fel de colibe din crengi și stuf. Așa se explică marea cantitate de cenușă din aceste resturi de așezări amestecate cu oase de animale și în același timp lipsa aproape totală a lipiturilor. Totodată așezările acestea în formă de sălașe ne atestă un fel de viață mai puțin stabil, caracteristic triburilor de păstori, care probabil că într-o anumită măsură s-au ocupat și cu cultura primitivă a plantelor.

Mai multă stabilitate se pare că au avut locuitorii așezării întinse din prima epocă a fierului de pe lîngă estic al terasei. Astfel, oamenii care au locuit aici, în afară de creșterea vitelor, dovedită prin oasele de animale descoperite, s-au mai ocupat și cu cultura primitivă a plantelor, după cum ne indică rîșnițele de piatră, precum și cu țesutul, documentat prin greutatea de la războiul de țesut descoperite în cuprinsul așezării.

Țîmp de aproape 1000 ani, de la sfîrșitul așezării din prima epocă a fierului, datată probabil între 700—500 î.e.n. și pînă la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV) e.n.), terasa inferioară de la Valea Lupului se pare că n-a mai fost folosită.

Cele citeva fragmente ceramice lucrate la roată, descoperite aici, ne atestă o locuire sporadică din sec. III—IV e.n.

De asemenea, din aceeași vreme sau dintr-o etapă ceva mai tîrzie,

probabil din sec. IV—V e.n., datează și cele nouă morminte de înhumare în poziție întinsă.

În sfârșit, prezența citorva fragmente ceramice lucrate cu mîna, asemănătoare cu acelea de tip Romen-Borșevo, de la Spinoasa și Hlincea ne dovedește că terasa de la Valea Lupului a mai fost locuită și în sec. VIII—X e.n.

Avîndu-se în vedere importanța descoperirilor arheologice de la Valea Lupului atît pentru arheologia societății primitive cît și a începuturilor feudalismului din Moldova, se impune continuarea cercetărilor de aici, nu numai sub forma supravegherii arheologice, ci și a unor săpături metodice.

Universitatea „Al. I. Cuza”
Cafedra de Istorie generală

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОТКРЫТИЯ В ВАЛЯ-ЛУПУЛУЙ (ЯССКОЙ ОБЛАСТИ)

Краткое содержание

В 1953 году, по случаю раскопок имевших место на нижней террасе реки Бахлуй, в 5 километрах на запад от города Яссы было открыто некоторое количество остатков обитания, а также несколько могильников времен первобытно-общинного строя и отдаленных зачатков феодализма.

Исследования привели к следующим результатам:

1. На западной и юго-западной стороне террасы расположено обширное неолитическое поселение фазы Кукутень В. Это подтверждается остатками жилищных („площадок“) прямоугольной формы, ямами, очагами, печами для обжига горшков, ручными мельницами, каменными долотами и топорами, ножами из кремня, костями животных, а также большим количеством остатков керамики.

2. На центральном и южном секторах площади, на восток от поселения Кукутень В, находится поселение типа зольники конца эпохи бронзы и начала эпохи железа. Характерной особенностью остатков обитания является очень большое количество золы, костей животных и фрагментов керамики группы Монтеору северной Молдавии (рис. 5 и 8).

На том же секторе, в сосуде, найденном в земле, наполненной одну из ям, был обнаружен склад бронзовых предметов (рис. 6).

3. На восточном и юго-восточном участке площади было открыто обширное поселение первой эпохи железа (VII—V вв. н. э.).

4. К поселениям типа зольники надо отнести очевидно и 4 могильника погребений со скорченными костями.

5. На месте поселения первой эпохи железа было открыто несколько фрагментов керамики, происходящих от сосудов различных форм, обработанных на колесе, а также горлышко амфоры позднего римского типа, обозначенное тремя косыми линиями, нарезанными на уровне ручек (рис. 9). Эти предметы указывают на эпизодическое обитание в III—IV вв. н. э.

6. К той же эпохе или к более позднему периоду (IV—V вв. н. э.) надо отнести и 9 могильников погребений с костями в вытянутом положении (рис. 11), открытых в восточной части террасы.

7. Наконец, присутствие нескольких фрагментов керамики ручной работы, подобных типу Ромен-Борнево, открытых недавно в Глице яесского района и Шишоаса района Тыргу-Фрумоз, доказывают, что терраса села Вали-Лупулуй была обитаема и в VIII-X вв. н. э.

Объяснение рисунков

- Рис. 1. Сосуд эпохи Кукутенъ В с орнаментом.
 Рис. 2. Фрагменты керамики Кукутенъ В (2-3); реконструкция (1).
 Рис. 3. Фрагменты миски Кукутенъ В с орнаментом.
 Рис. 4. Фрагмент чарки (1) и восстановленная миска Кукутенъ В (2).
 Рис. 5. Чашка с двумя приподнятыми ручками эпохи поздней бронзы и раннего железного века.
 Рис. 6. Бронзовые веницы раннего железного века.
 Рис. 7. Сосуд раннего железного века.
 Рис. 8. Керамические фрагменты эпохи поздней бронзы и раннего железного века.
 Рис. 9. Фрагменты керамики с поселения эпохи переселения народов (III-V в. до н. э.).
 Рис. 10. Веницы из погребений эпохи переселения народов: 1-2—бронзовые серьги; 3-4—бронзовые браслеты (погребение Нр. 1); 5—бронзовый браслет (погребение Нр. 6); 6—бронзовый колокольчик; 7—разноцветный стеклянный бус; 8—крупной сосуд; 9—лешной сосуд (курганное погребение Нр. 3).

LES DECOUVERTES ARCHEOLOGIQUES DE VALEA-LUPULUI

(district de Iassy, région de Iassy).

R é s u m é

En 1953, à l'occasion des fouilles de Valea Lupului, à une distance de 5 km ouest de Iassy, sur un prolongement de la terrasse inférieure du Bahlui, ont été découverts plusieurs restes d'habitation et quelques sépultures de l'époque de la commune primitive et des débuts lointains de la société féodale.

Les recherches effectuées ont donné les résultats suivants:

a) Dans la partie ouest et sud-ouest de la terrasse, il y a un vaste établissement néolithique de la phase Cucuteni B, documenté par les restes des plates-formes enduites des habitations de forme rectangulaire, des fosses, des âtres, des fours à poterie, des meules, des petits ciseaux et des haches de pierre, des petits couteaux en silex, des os d'animaux, ainsi qu'une grande quantité de restes céramiques.

En ce qui concerne la céramique, prédomine l'espèce peinte, type ζ, par rapport à l'espèce type ε, Cucuteni C et usuelle (voir les fig. 1-4).

L'espèce céramique découverte récemment, par ses formes et décor, semble appartenir à un aspect local d'une période avancée de la culture Cucuteni B, quand l'élevage des animaux était pratiqué d'une manière intense.

b) Dans le secteur du centre et du sud de la terrasse il y a un établissement de type *zolniki* — de la fin de l'âge du bronze et du commencement de l'âge du fer. Les restes d'habitation sont caractérisés par une très grande quantité de cendre, des os d'animaux et des fragments céramiques appartenant au groupe Monteoru du nord de la Moldavie (voir les fig. 5 et 8). Dans le même secteur, à l'intérieur d'un vase extrait de la terre de remplissage d'une fosse, est découvert un dépôt d'objets de bronze (voir la fig. 6). De ce dépôt ont été sauvés neuf

bracelets entiers et fragmentaires, quelques anneaux faisant partie d'une petite chaîne de bronze et une petite plaque, de bronze aussi, de forme trapezoïdale, avec des perforations à l'une de ses extrémités.

c) Dans la zone est et sud-est de la terrasse, au même endroit, a été découvert un établissement étendu de la première époque de l'âge du fer (du VII-ème au V-ème siècle avant notre ère). Cet établissement a été identifié par les restes d'habitation, par les fragments friables de bousillage, par des âtres, des fours, des os d'animaux, des meules de pierre, par un fragment d'un moule bivalve pour les objets de bronze et des fragments céramiques.

d) Les quatre sépultures d'inhumation contenant des squelettes acroupis datent aussi, semble-t-il, du temps de l'établissement de type *zolniki*.

e) Quelques fragments céramiques de vases travaillés à la roue, de formes différentes, ainsi que le col d'une amphore de type romain avancé, ont été découverts aussi à l'intérieur de l'établissement de la première époque de l'âge du fer et indiquent une habitation sporadique du III-ème ou IV-ème siècle de notre ère.

f) De la même période, ou peut-être d'une autre un peu plus avancée (du IV-ème au V-ème siècle de notre ère), datent aussi les neuf sépultures d'inhumation, contenant des squelettes étendus (voir la fig. 11).

Les squelettes ont été découverts dans la partie est de la terrasse et dans la terre de remplissage du monticule mentionné plus haut. Leur identification est faite à l'aide des vases et des objets d'ornement, trouvés sur certains squelettes (voir la fig. 10).

g) Enfin, la présence de quelques fragments céramiques, ouvrages manuels, pareils à ceux du type Romen-Borșevo, découverts récemment à Hlincea (district de Iassy) et à Spinoasa (district de Tg. Frumos) prouve que la terrasse de „Valea Lupului“ a été habitée aussi pendant les VII e-Xe siècles de notre ère.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. Vase peint de la phase Cucuteni B.
 Fig. 2. Vase reconstitué (1) et fragments céramiques de la phase Cucuteni B (2,3).
 Fig. 3. Fragments d'éuelles peintes de la phase Cucuteni B.
 Fig. 4. Fragment de bol (1) et de vase (reconstitution) de la phase Cucuteni B (2).
 Fig. 5. Tasse à deux arses surelevées de la fin de l'âge du bronze et du commencement de l'âge du fer.
 Fig. 6. Dépôt d'objets en bronze de la première époque de l'âge du fer.
 Fig. 7. Vase de la première époque de l'âge du fer.
 Fig. 8. Tessons céramiques de la fin de l'âge du bronze et du commencement de l'âge du fer.
 Fig. 9. Tessons céramiques de l'établissement de l'époque des migrations (III-e—IV-e siècles).
 Fig. 10. Objets trouvés dans des tombes de l'époque des migrations : 1—2 = boucles d'oreilles en bronze ; 4—5 = bracelets en bronze (t. 1) ; 5 = bracelet en bronze (t. 6) ; 6 = clochette en bronze ; 7 = perle en verre à couleurs ; 8 = vase travaillé au tour ; 9 = vase travaillé à la main (t. 3 tertre).
 Fig. 11. Squelette de guerrier de l'époque des migrations (t. 6).

INCEPUTURILE INDUSTRIEI DE HIRTIE IN MOLDOVA *)

DE

VALERIAN POPOVICI

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 22—24 mai 1955*

Intrebuințarea hirtiei se constată în Transilvania pe la sfârșitul sec. XIII, iar în Țara Românească și Moldova în prima jumătate a sec. al XV-lea ¹⁾. Fiind foarte scumpă avea o circulație restrinsă, era folosită mai ales în cancelariile domnești. Hirtia cea mai bună, vărgată și lustruită, de fabricație venețiană, era adusă la noi de negustorii din Ragusa, care erau în strânse legături comerciale cu Veneția și de către negustorii greci din Constantinopol ²⁾.

Dacă începuturile fabricării hirtiei pot fi documentate în Transilvania în prima jumătate a sec. al XVI-lea, la Sibiu și Brașov ³⁾, iar în a doua jumătate a acestui secol vor apare tot mai multe „Papiermühlen” (mori de hirtie) ⁴⁾ — în Țara Românească și Moldova — hirtia indigenă va fi mai târziu cunoscută. Se menționează existența unei „mori de hirtie” în Țara Românească în timpul lui Matei Basarab ⁵⁾.

Pe baza studiului filigranelor de pe hirtia documentelor muntenesti s-a afirmat că ar fi existat o moară de hirtie în Țara Românească la o dată anterioară domniei lui Matei Basarab. Numai că singur studiul filigranelor pentru a se ajunge la datarea unor întreprinderi de producție a hirtiei nu este suficient. Hirtia cu filigrană, având stema vulturului muntean și coroana domnească, era fabricată cu mult înainte de prima „moară” de hirtie din Țara Românească, în Germania ⁶⁾.

Am relatat aceste date pentru că recent într-o lucrare ⁷⁾, deși pro-

*) Această lucrare reprezintă un paragraf din studiul intitulat: *Inceputurile industriei în Moldova.*

1) G. h. Ionescu, *Contribuțiuni la studiul începuturilor întrebuințării hirtiei în cancelariile Valahiei (Țării Românești) și Moldovei*, în *Studii și cercetări de istorie medie*, an. II, nr. 1, Buc., 1951.

2) N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 275.

3) G. h. Ionescu, o. c., p. 78.

4) Mihai Popescu, *Fabrici de hirtie din Transilvania* în rev. *Grafica Artă și Tehnica* în *Caietul 13*, Buc., 1940 și *Bujor Surdu*, *Din istoricul manufacturilor de hirtie din Transilvania în sec. XVIII: Manufactura de hirtite de la Făgăraș* în *Studii și referate privind Istoria României*, partea I-a, Buc., 1954, p. 859.

5) N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, Buc., 1927, p. 164 și M. Popescu, o. c.

6) N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, p. 274.

7) G. h. Ionescu, o. c., p. 78 și 87.

blema era rezolvată cu ani în urmă, se arată că în timpul lui Petru Șchiopul, la 1583, s-ar fi făcut prima „moară de hirtie“ din Moldova. Acest lucru ne obligă să reluăm chestiunea — foarte pe scurt — obiectul comunicării noastre fiind studierea fabricii capitaliste de hirtie.

Hasdeu studiind din punct de vedere paleografic un document de la Petru Șchiopul ⁸⁾, domnul Moldovei, din 4 august 1583, cercetînd hîrtia pe care e scris, care avea în filigrană capul de bou cu o coroană, de o parte semiluna și de alta o stea, trăgea concluzia că această hîrtie provine din „prima fabrică de hirtie din Moldova“, care ar fi existat la data emiterii documentului. Deși s-a arătat că hîrtia avînd în filigrană capul de bou, se constată a fi existat în 1494, pe care o foloseau negustorii brașoveni, chiar și în 1491 și 1487, (acest element se constată în filigranele imprimare în hîrtia de fabricație germană care se vindea în Ardeal încă înainte de anul 1500) ⁹⁾, totuși s-a menținut concluzia lui Hasdeu de către unii cercetători.

Dacă numai pe baza filigranei se poate ajunge la fixarea în timp a existenței unei „mori de hirtie“, ce concluzie se poate trage cercetînd filigrana hîrtiei pe care diacul Fedcă a scris mineul din 1489, descoperit acum cițiva ani de un cercetător ieșean? ¹⁰⁾.

Acest mineu — un manuscris, cuprînzînd 218 pagini, este scris pe o hîrtie care are în filigrană capul de bou încadrat într-un anumit desen. Se poate afirma, ținînd seamă de acest element din filigrană, că a existat „o moară de hirtie“ la 1489 pe timpul lui Ștefan cel Mare, deci cu mult înainte primei „Papiermühle“ din Transilvania? Evident că nu. Cum stau lucrurile în secolele următoare? Nici un document moldovean nu menționează existența unei „mori de hirtie“. Dar să admitem că s-au putut pierde unele documente moldovene care ar consemna informația cu privire la existența unei „mori de hirtie“ în Moldova, mai tîrziu, în secolele XVII—XVIII. Se știe că în Țara Romînească „moara de hirtie“, dat fiind necesitatea hîrtiei pentru cancelaria domnească, avea anumite privilegii. Un asemenea privilegiu crea posibilitatea de a-și procura materia primă necesară. Se fixa o dare specială pe care erau obligați s-o dea locuitorii țării „cirpe de la moara de hirtie“, despre care găsim mențiune în documentele muntene, dar nicidecum în documentele moldovene. Acest fapt este, credem, un argument în plus, care confirmă celelalte de pînă acum, cu privire la inexistența producției de hîrtie în Moldova în perioada de timp discutată.

În a doua jumătate a sec. XVIII apar în Țara Romînească manufacturile de hirtie, sau „harturghiile“, după denumirea grecească. Documentele muntene dau date prețioase cu privire la apariția acestor manufacturi, la condițiile în care se lucra și ajutorul pe care-l primeau din partea statului feudal ¹¹⁾. Nici din această perioadă nu există vreo in-

8) B. Petriceicu Hasdeu, *Limba romînă vorbită între 1550-1600*, Buc., 1878, p. 43-45.

9) N. Iorga, o. c., p. 275.

10) C. Turcu, *Un manuscris slavon necunoscut din timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Hrisovul*, Buc., 1946, p. 105-107.

11) N. Iorga o. c., p. 278-279 și M. Popescu, *Fabrici romînești de hirtie*, în *Arta și Tehnica grafică*, Ca etul 9, Buc. 1939, p. 60-61.

formație documentară cu privire la existența manufacturii de hîrtie în Moldova. Deci, în concluzie, pînă la prima fabrică de hîrtie ce se va construi în prima jumătate a sec. XIX, nici un document moldovean cunoscut pînă acum nu semnalează existența producției de hîrtie în Moldova.

Dezvoltarea forțelor de producție în Țările Romîne a fost înrînată de prelungirea, mai mult decît în alte țări ale Europei a orînduirii feudale, agravată de jugul otoman. Dominația otomană, așa cum arată Marx, era incompatibilă cu dezvoltarea capitalismului¹²). Din această cauză dezvoltarea forțelor de producție a urmat un drum lent. Tratatetele de pace în urma războaielor victorioase ale Rusiei împotriva Imperiului Turcesc din a doua jumătate a sec. XVIII și începutul sec. al XIX-lea au lovit în monopolul economic ce-l avea Turcia asupra Țărilor Romîne, mergînd pînă la desființarea lui. S-au creat astfel condiții favorabile dezvoltării economiei romînești.

În condițiile crizei tot mai accentuate a sistemului feudal în Țările Romîne, în condițiile dezvoltării economiei de schimb, se crează premisele pentru dezvoltarea forțelor de producție.

În prima jumătate a sec. al XIX-lea, concomitent cu existența industriei manufacturiere, apare și industria de fabrică, care se va dezvolta însă mult mai tîrziu.

Odată cu dezvoltarea comerțului intern și extern, cu mărirea numărului unităților industriale din Moldova, sprijinite în dezvoltarea lor de către Regulamentul Organic, odată cu crearea unei adevărate organizări administrative și judecătorești, de la ministere pînă la vornicia satului, se puneau pentru statul moldovean mai multe probleme. Erau necesare cadre pentru noile instituții și întreprinderi care se creau. De aici necesitatea de a se înființa diferite școli. Tot ca o consecință a acestei situații noi apar multe ziare, reviste, calendare, se tipăresc unele lucrări originale sau în traducere care tratează chestiuni foarte variate în legătură cu necesitățile vremii. Pentru editarea lor ia ființă un institut tipografic, al lui Asachi, care reprezenta pentru acel timp o întreprindere destul de însemnată. Se ajunge astfel la un consum tot mai mare de hîrtie, ceea ce necesita sume mari pentru aducerea ei din străinătate. Grija mare care se constată în documentele vremii, pentru a ieși cit mai puțini bani din țară, reprezintă un factor care trebuie luat în considerație atunci cînd se studiază începuturile industriei din Țările Romîne. Astfel în bilanțurile anuale pe care le făcea visteria, în ziarele timpului care se ocupau cu problemele economice, în proiectele de reformă, constatăm mereu necesitatea de a se crea o industrie autohtonă, printre alte motive fiind și acela de a se opri ieșirea banilor din țară. Deci consumul tot mai mare de hîrtie care făcea rentabilă o asemenea industrie pe de o parte, sumele mari de bani ce ieșeau din Moldova pentru cumpărarea hîrtiei pe de altă parte, au făcut să se găsească oameni întreprinzători, interesați să creeze o asemenea industrie, iar statul să ajute aceste inițiative.

12. K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, ediția rusă, vol. XV, p. 34.

O primă încercare pentru a se face o fabrică de hirtie în Moldova este aceea a boierului Neculai Canta. Acesta la 24 septembrie 1834 a obținut din partea ocîrmuirii dreptul de a deschide o fabrică de hirtie cu privilegiu pe timp de 8 ani, adică în acest timp să nu se mai aprobe înființarea unei alte fabrici¹³). Dar la adresa pe care i-o trimitea postelnicia la 11 ianuarie 1835, prin care-i cerea să comunice data cînd va lua ființă această fabrică, boierul Canta răspundea, că nu se poate angaja „cu introducerea unei asemenea fabrici“ pînă nu va avea siguranța că va găsi materialul necesar în țară, materia primă, pentru fabricarea hirtiei¹⁴).

Peste 4 ani, la 12 decembrie 1838, un oarecare Andrei Reindembach, făcea o cerere către domnie, prin care motivînd că în Moldova nu se află nici o „moară de hirtie“, din care cauză mulți bani merg în țările străine, solicita să i se aprobe să ridice pe cheltuiala lui o fabrică de hirtie, acordîndu-i-se totodată dreptul de monopol pe timp de 10 ani¹⁵). La această cerere însă i se făcea cunoscut că i s-a dat dreptul să deschidă fabrica de hirtie, fără însă a avea dreptul de monopol, „monopolia fiind oprită, nu se poate încuviința“. I se arată că „folosul ce antreprenorul poate avea, se razămă nu în monopol ci în concurența cumpărării după calitatea și prețul lucrului“¹⁶). Din acest document apare clar că statul feudal moldovean acorda cu multă ușurință boierului Canta dreptul de monopol pentru 8 ani, ca unul care făcea parte din rîndurile clasei dominante (fusese chiar vistiernicul țării), dar aplica alt regim pentru acei care nu făceau parte din rîndurile marii boierimi.

Acestea sînt, după datele documentare pe care le cunoaștem pînă acum, încercările de a înființa o fabrica de hirtie înaintea celeia pe care o va face Gheorghe Asachi în 1841.

Cu privire la această fabrică se cunosc puține date, din unele lucrări biografice¹⁷), precum și din unele articole publicate în *Le Glaneur* (Spicuitorul) sau în *Albina Romînească*. S-a scris în afară de activitatea multilaterală pe tărîmul culturii și despre Gh. Asachi ca editor și tipograf, dar nu se știe însă decît foarte puțin despre începuturile industriei de hirtie din Moldova strîns legate de numele lui. O semnalare a materialului documentar care se găsește în Arhivele Statului din Iași cu privire la prima fabrică de hirtie din Moldova s-a făcut în anul 1934¹⁸).

Pe baza unui material documentar în cea mai mare parte inedit, încercăm să prezentăm începuturile industriei de hirtie din Moldova. Și la noi ca și în Rusia trecerea de la manufactură la stadiul producției de fabrică s-a făcut încă în condițiile iobăgiei, în deceniile patru și cinci ale sec. XIX¹⁹). În cazul producției de hirtie din Moldova s-a trecut direct

13. Arh. St. Iași, Tr. 1752, op. 1635, dos. 1066/1835.

14. Ibidem.

15. Arh. St. Iași, Tr. 1764, dos. *105, f. 1.

16. Arh. St. Iași, Tr. 1764, dos. 1115, f. 2.

17. Ion Negre, Gheorghe Asachi, Viața, lucrările scrierile sale și epoca în care a trăit, 1788—1869. Piatra, 1882.

18. Gh. Ungureanu, Fabrica de hirtie a lui Gh. Asachi de la Petrodava, în Anuarul Lit. de băteți din Piatra Neamț, 1933—1934, p. 83—87.

19. S. A. Nifontov, Manufacturile textile din Rusia, în Istoriceskie Zapiski, nr. 43, 1953, p. 226—236.

pe calea industriei de fabrică, fapt pe care-l constată și Asachi în cererea prin care solicita aprobarea deschiderii fabricii de la Piatra Neamț. În această cerere înaintată domnitorului Mihail Sturza, la 10 ianuarie 1840, arăta necesitatea unei asemenea industrii în Moldova, subliniind creșterea consumului de hirtie și, la fel ca și ceilalți petiționari din trecut, menționa pierderea pentru țară a sumelor mari de bani necesare pentru importul hirtiei. Totodată arăta că pentru o asemenea întreprindere care folosește ca materie primă cirpele, era necesar să fie oprit exportul acestui material. Numai oameni speciali trimiși în satele și orașele țării să aibă dreptul a achiziționa această materie primă. În sprijinul acestei cereri el făcea cunoscut că și „guvernele altor staturi“ procedau la fel. Citează ca exemplu Austria și Transilvania care încurajau industria chiar cu credite acordate de stat. Pe lângă oprirea exportului de cirpe, pentru a fi la adăpost de concurența fabricilor de peste hotare, mai cerea pentru „această întâi fabrică o privileghe exclusivă măcar pe termen de 7 ani“.

La 17 ianuarie se aproba deschiderea fabricii și privilegiul cerut pe 7 ani cu condiția ca în termen de un an să fie pusă în funcțiune, altfel se anula privilegiul, pentru a nu se împiedica ca altcineva să deschidă o asemenea întreprindere. De asemeni s-a admis oprirea exportului materiei prime, dându-se pentru aceasta cuvenita anafora ²⁰). În anul următor, după ce se terminase construirea fabricii lângă Piatra Neamț, pe moșia Cetățuia (loc pe care Asachi îl va numi Petrodava), fiind aduse și mașinile necesare din străinătate, Asachi va veni cu noi cereri către ocîrmuirea Moldovei. El solicita statului administrativ să oblige toate instanțele administrative și judecătorești din țară să folosească numai hirtia produsă de fabrica lui, angajându-se ca atât calitatea cit și prețul să fie la fel cu a hirtiei care se afla în acel moment în comerț. Totodată cerea prelungirea privilegiului pînă la 12 ani ²¹). Toate aceste cereri sînt aprobate cu condiția ca prețul hirtiei să nu fie mai mare decît cel existent, iar calitatea hirtiei să nu fie inferioară celei importate pînă atunci ²²).

Proprietarul fabricii mai înainte de începerea producției se informa de sorturile de hirtie folosite în cancelariile administrative, precum și de cantitățile necesare ²³).

Secretariatul de stat comunica lui Gheorghe Asachi cantitatea de hirtie de care avea nevoie cancelaria respectivă ²⁴). Desigur că și celelalte cancelarii din Iași și ținuturile Moldovei au făcut același lucru. Liste cu prețul curent al hirtiei pe piața Iașului s-au trimis în toată

20. Arh. St. Iași, Tr. 1764i dov. 1219, f. 1—4.

21. Arh. St. Iași, Tr. 1764, dos. 1219, f. 9.

22. Ibidem, f. 10 - 11.

23. Ibidem, f. 15.

24. Ibidem, f. 16. Pentru o lună cite un top din cal. I, II și cite 2 topuri din cal. III, precum și 50 de condici pe an, Hirtia trebuia să fie de următoarele sorturi: Galanțiche, tricapela și ordină ră vinătă.

țara pentru toate calitățile de hirtie existente alăturându-se și cite o coală drept probă²⁵).

„Epitropia învățăturilor publice“ de asemenea făcea cunoscut tuturor școalelor din Moldova că alți cancelariile cit și școlarii să folosească numai hirtie care va fi produsă de fabrica pe care o va deschide Asachi. Mai plătea la cererea lui Asachi cu anticipație salariul de referendar (inspector școlar) pe întregul an 1842 pentru a putea acoperi cheltuielile cu înființarea fabricii²⁶).

Deschiderea fabricii de hirtie de la Cetățuia lângă Piatra Neamț s-a făcut în mod solemn la 8 noiembrie 1841, ziua onomastică a domnitorului Moldovei. Presa timpului — e drept că era tot proprietatea lui Asachi — *Le Glaneur Moldo-Valaque* (Spicuiorul) și *Albina Românească* se ocupă pe larg de acest eveniment. Clădirea fabricii a fost frumos împodobită, cu litere mari era scris: „Prima fabrică a Moldovei“, iar mai jos: „Fie o mie“. Această inscripție arată cit de puternic era curentul pentru dezvoltarea industriei. În fața autorităților, a boierilor și negusturilor, precum și a unei mulțimi venită din orașul Piatra, s-a pus în funcțiune fabrica de hirtie. În timp de 40 de minute după pregătirile făcute mai înainte, maestrul șef a scos de sub teasc primele coale de hirtie. A urmat apoi vizitarea clădirilor, a mașinilor. Intreaga instalație a fost făcută după planurile lui Mihalic de Hodocin, directorul școlii de Arte și Meserii din Iași. Cu acest prilej s-a apreciat de către cunoscători — spune presa vremii — că fabrica cu toate instalațiile ce le avea ar fi putut „figura în orice țară industrială“²⁷). Toată desfășurarea marelui eveniment a fost consemnată în'r-un jurnal special semnat de autoritățile prezente la festivitate.

Primele lucrări în vederea construirii acestei fabricii încep din anul 1839. Se construiesc clădirile pentru fabrica propriuzisă, pentru proprietar și locuințe pentru lucrători, creindu-se o adevărată colonie în jurul fabricii. Acest lucru se poate vedea și din schița din *Le Glaneur* reprezentând fabrica și locuințele inconjurătoare²⁸).

Fabrica era construită pe piloni din materiale solide, din piatră și lemn. Avea o lungime de 28 m. și lățime de 15 m. În această clădire erau instalate mașinile. Apoi mai era o magazie de cirpe, o sală de triaj, o sală unde se prepara hirtia, largă de 26 m., cleitoria și alte ateliere. Pentru uscarea hirtiei erau 3 poduri sau trei etaje — cum se mai spunea.

Fabrica urmînd să folosească forța motrice a apei, s-a săpat un canal din Bistrița lung de 320 m. Toate aceste lucrări inițiale s-au făcut sub conducerea lui Lascăr Stavri, elev al Academiei Mihăilene.

25. Ibidem, f. 19. Prețurile hirtiei erau după calitate: 48 lei topul de hirtie Galațche albă; 20 lei topul de hirtie vinată; 21 lei topul de hirtie vinată cu lustru și 14 lei un top de hirtie cenușie leșească.

26. H a z u Gh., *Industria romine* (Industria hirtiei și cartonului), București, 1907, p. 7.

27. Ibidem, f. 22 „Mașinile au pornit a lucra și fabricanții au început fabricarea hirtiei care în curgere de 3 sferturi (ceas) au făcut cea dintâi coală velină cu marca Moldovei și țifra prea înălțatului dom și veleatul 1841“, *Le Glaneur*, Iași, 1841, p. 150-153. *Albina Românească*, nr. 91 din noiembrie 1841.

28. *Le Glaneur*, 1841, p. 152.

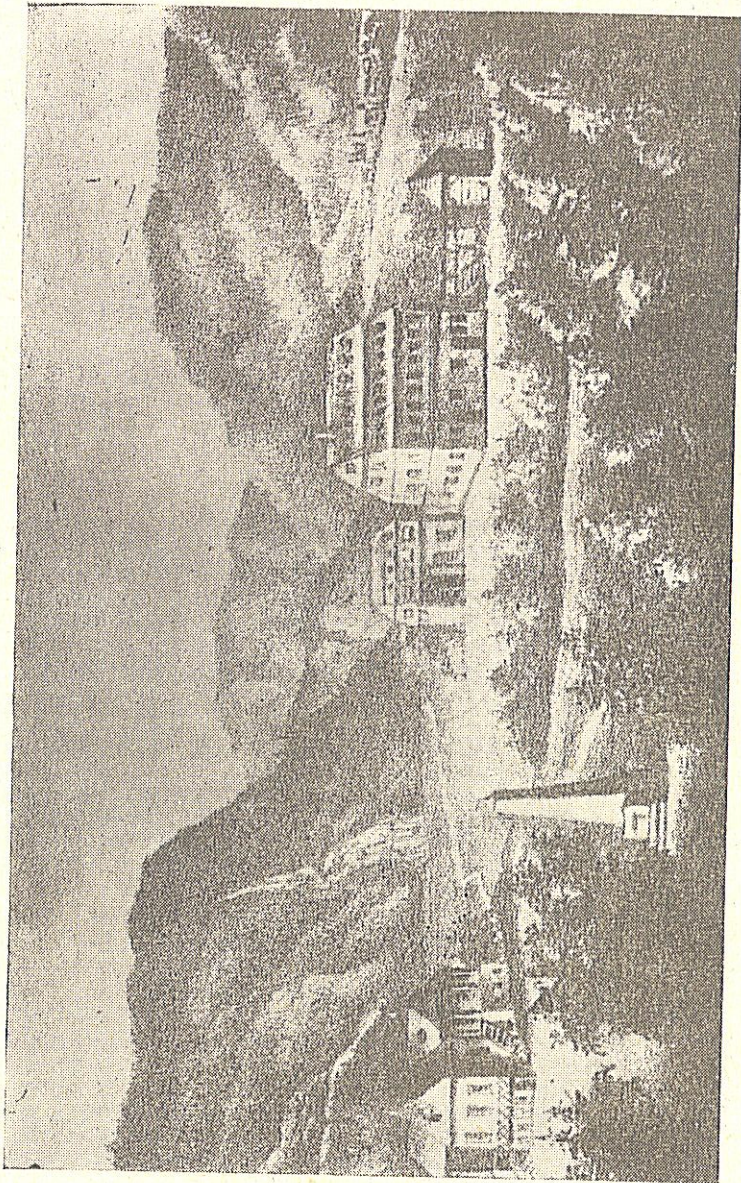

Fig. 1 — Fabrica de hirtie de la Piatra (anul 1841).

Un plan al moșii Cetățuia pe care era construită fabrica arată canalul săpat din Bistrița pînă la fabrică. Se vede totodată în acest plan cum este amplasată fabrica, clădirile anexe și chiar roțile care puse în

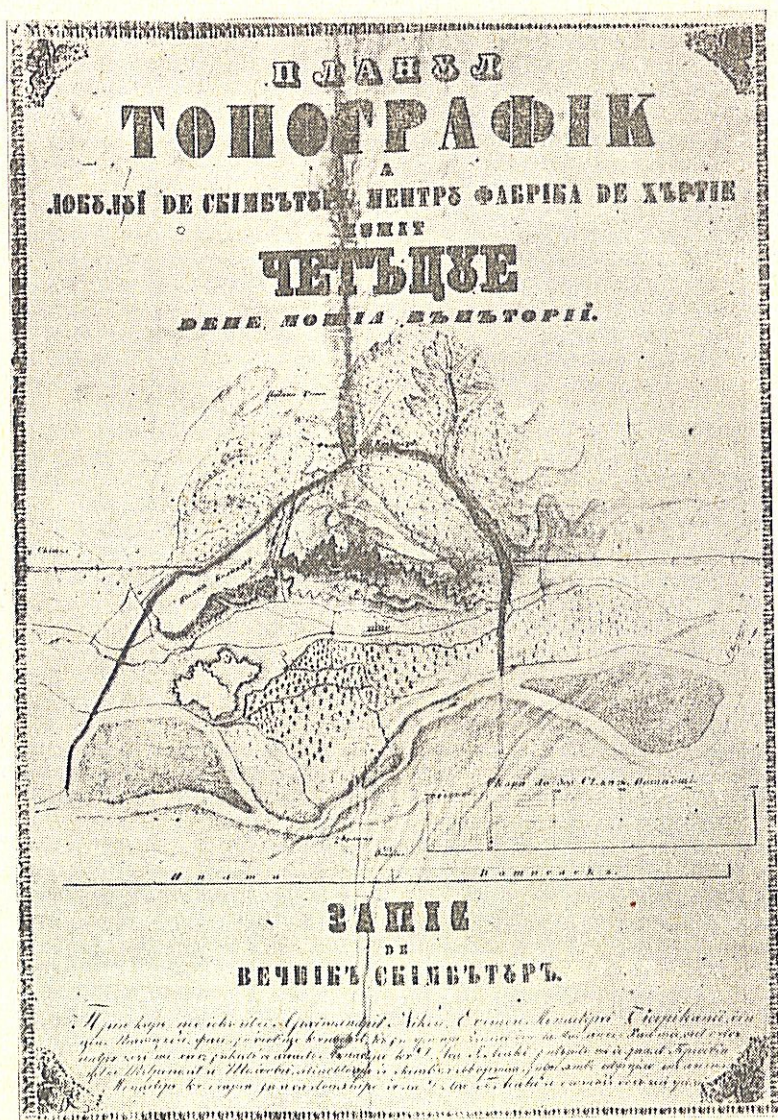

Fig. 2. — Planul moșiei Cetățuia.

mișcare de apa canalului ce venea în pantă, creau forța motrice necesară, pentru a pune în funcțiune mașinile fabricii.

Întreaga instalație a fabricii a fost făcută de Carol Mihalic de Hodocin. Acesta avea o lungă experiență în această direcție. După moartea

tatălui său care fusese proprietarul unei fabrici de hirtie în Ungaria, Hოდocin s-a ocupat cu conducerea acelei fabrici. După ce această fabrică a fost distrusă de un incendiu, a ținut în arendă o fabrică de hirtie din Transilvania, pe care a modificat-o „după sistema cea mai nouă”²⁹). Cât aceste cunoștințe și experiență a venit în Moldova și a fost folosit de Asachi la fabrica lui.

Mașinile pentru fabrică au fost aduse din Viena și Praga. Într-un dosar de la Arhivele Statului din Iași se află numeroase facturi și prețuri curente din partea mai multor case de comerț și fabrici de mașin-unelte pentru fabricarea hirtiei. De asemenea și pentru literele și materialul necesar tipografiei pe care o avea la Iași³⁰).

O corespondență din 20 mai 1840 ne informează că un oarecare Joseph Heredhofer anunța că a primit o comandă de Drathformen (forme de sîrmă) în valoare de 150 fl. pe care urma să o trimită în Moldova prin firma Müller et comp. Cercelind inventarul fabricii, din 1853, care arăta toate mașinile în mod analitic, facturile, începînd din 1840, și alte piese din dosare, constatăm că această întreprindere a cunoscut în timp o extîndere și o modernizare.

Aceste informații documentare ne duc la concluzia sigură că în fabrica de hirtie de la Piatra Neaunț au existat două linii tehnologice în procesul de fabricare. La început a existat un utilaj vechi care folosea mașina numită holendrul cu 54 de cuțite pusă în mișcare de o roată de apă cu 12 cruci și 37 de cupe prin intermediul unei roți de măsele cu 6 brațe pe dinăuntru fabricii. Forța motrice era procurată de apa din Bistrița care venea prin canalul săpat pînă la fabrică. Aceasta era mașina principală care, după ce cîrpele erau spălate³¹) și înălțate cu clor în cazul cînd erau colorate, le destrăma și cu apa ce venea printr-o instalație specială se făcea o pastă. Pasta trecea de acolo într-o cuvă unde cu ajutorul unui agitator se frămînta bine, pentru ca după aceea, această pastă luată cu o tîgaie să fie pusă în niște forme de sîrmă³²). Urma apoi un proces de presare în teascul de apă pe care-l semnalează inventarul. Din același inventar constatăm că existau 9 sisteme de forme de sîrmă pentru hirtia care se făcea pe calea aceasta, a utilajului mai vechi.

Dar lîngă fabrica veche, arată același inventar și alte informații, s-a ridicat una nouă. Apreciem deschiderea acestei fabrici noi în anul 1844 sau cel mai tîrziu în 1845. Dintr-un document apare clar că la 1848 era în funcțiune³³).

Într-adevăr la 19 ianuarie 1844, Friedrich Franche din Viena trimitea prin Iosif Schunirch, casa de expediție și comision din Cernăuți: 4

29. Arh. S. Buc., Fond. Mintst. Cult. Mold. dos. 318|1837, f. 16.

30. Arh. St. Iași, n. 551|38. Mai importante se constată două case de comerț, Leidesdorf et comp (Maschinen-Papier-Fabriken) și Gottlieb Haase Söhne, prima din Viena și a doua din Praga.

31. Mai înainte de a fi spălate se scuturau tot pe cale mecanică cu ajutorul unei „mașini de scuturat petică cu site de sîrmă cu două cepuri de fier, cu un corn de fier și două veriği” (?).

32. Existau la început 4 cuve.

33. Arh. St. Iazi, Mémoire sur la fabrique à papier in Mapa Asacht 551, doc. 27.

lăzi cu mașini pentru fabrica de hirtie din Moldova ³⁴). În una din aceste lăzi era o mașină numită *Nass-Press* (presa umedă), nume pe care-l poartă și astăzi în industria de hirtie. Această comandă a lui Asachi în valoare de 1513 pfunzi (610 fl.) ajungea la punctul de vamă Mihăileni la 15 martie 1844. Această piesă care este o parte a mașinii prespan, care apare în inventarul fabricii, certifică existența unui proces de mecanizare mai înaintat în producția de hirtie. Se înlocuiesc formele de hirtie menționate mai înainte, deci munca manuală se folosește astfel în mai mică măsură. Prespanul era o mașină modernă pentru acea vreme, ea fusese inventată în primii ani ai sec. XIX, deci a trecut relativ puțin timp pînă a ajuns în Moldova. Se poate presupune că pentru a se da o cantitate mai mare de hirtie se folosea concomitent în fabrica de la Piatra Neamț și sistemul vechi, manual, cu forme de hirtie și cel nou cu prespan. Menționăm că pentru fabricarea unei anumite hirtii, specială, forma aceasta de producție manuală s-a folosit pînă nu de mult timp. Dacă ținem seama de faptul că la începutul funcționării fabricii au existat două holendre, mașini principale în procesul producției, și apoi au mai fost aduse încă două, odată cu extinderea fabricii, înseamnă că această întreprindere industrială începe să aibă o capacitate mare de producție pentru acea vreme ³⁵).

Nu facem o descriere amănunțită a utilajului fabricii (anexăm la sfîrșitul lucrării inventarul acestei întreprinderi), nici a întregului proces de fabricare, aceasta fiind o problemă tehnică, pe care nu o prezentăm decît numai pentru a demonstra că este vorba de o fabrică, nu de o manufactură de hirtie.

Menționăm că în procesul de fabricare a hirtiei se folosea cleiul animal care se producea în interiorul fabricii într-un atelier special. Hirtia se usca în trei poduri, așa cum se poate vedea în fotografia de mai sus. Mai trebuie subliniat un fapt important: În inventarul fabricii se arată că în „sala atelierului“ existau: „3 căzi cu 14 cercuri de ler și acele 3 căzi sînt cu 3 blazuri de aramă din care 2 căzi cu țăvile lor de fum“, iar mai departe se menționează existența unui „hogeag din dosul fabricii hîrtirerii“.

Numai sub formă de ipoteză, ne întrebăm dacă nu e vorba de un generator de apă caldă sau chiar de aburi, necesar în procesul de producție, bineînțeles nu ca sursă de energie?

Materia primă, cirpele, se strîngea cu ajutorul unor achizitori speciali ai fabricii. Guvernul la cererea lui Asachi oprise exportul de cirpe ³⁶). Se plătea 45 piaștri (15 franci) pentru 100 oca (150 kg.) de cirpe albe. Au existat totuși mari greutăți în stringerea materiei prime cu toate avantajele create de guvern. Ziarul „Albina Romînească“ din 2 octombrie 1847 arată că țăraniii preferau să-și ardă rufele decît să le vindă peticarilor. Acest lucru îl fac, menționează ziarul, din teama ca „nu cumva prin asta să se urzească asupra persoanei sale niscaj fîrmăcătorii“. Din această cauză mulți peticari au avut de suferit din partea țărănilor, fiind-

34. Arh. St. Iași, P. 551|38.

35. Arh. St. Iași, P. 551|32.

36. Arh. St. Iași, P. 551|38.

du-le în primejdie chiar viața. Această problemă a materiei prime este mereu semnalată în documente. Se arată că un negustor cu o mică sumă de bani, dacă n-ar exista prohibirea exportului de cirpe, ar putea ruina fabrica, cumpărând la un preț mai mare aceste cirpe și vinzându-le fabricilor de peste hotare, în Transilvania în special. Pentru a rezolva chestiunea materiei prime care tot timpul cit a funcționat fabrica a adus multe griji proprietarului, Asachi, cerea în 1843 lui Mihail Sturza ca toți „locuitorii dajdnici pe lângă plata sfertului către visterie să dea și o cîțime de pelici de în sau cînepă spălate“. Aceste pelici urmau să fie strînse de vornicul satului și aduse apoi la rezidența ținutală. Locuitorii „dajdnici“ primeau pentru aceste cirpe 8 parale de oca și o coală de hirtie pentru „județul sătesc“. În cererea către domnie se arată că acest procedeu se folosește de mult în Transilvania, locuitorii birnici de acolo fiind obligați a da cirpe pentru fabricile de hirtie cu un preț mai mic, 3 sorcoveți cîntariul. Și această cerere „binefăcătorul fabricii“, cum este numit Mihail Sturza, o aproba.

Primii specialiști cu care s-a început lucrul în fabrică au fost aduși din Württemberg și alte țări, cum se arată într-o adresă a lui Asachi trimisă Sfatului administrativ ³⁷). Din această adresă luăm informația că au venit în țară 9 „fabricanți“ cu familiile lor, care vor lucra hirtie după metodele cele mai noi; se cere totodată prelungirea privilegiului pînă la 15 ani, ceea ce Mihail Sturza aproba la 7 martie 1842.

După punerea în funcțiune a fabricii, Asachi urmărind extinderea întreprinderii, continua să caute în străinătate noi specialiști. În urma unui anunț dintr-un ziar vienez cu privire la angajarea de tehnicieni pentru fabrica de hirtie din Moldova, Amedeu Demarteau, arhitect și inginer, conducătorul „Biroului de informație tehnică și industrială din Viena“, încunoștința că după ce a cercetat mai mulți specialiști care i s-au prezentat, s-a oprit la un englez Galloway. Acesta pe lângă locuința, lemne și lumină, cerea un salariu de 1600 fl. pe an ³⁸). Într-o listă care cuprindea pe unii polonezi amestecați în mișcarea revoluționară din 1848 din Moldova, se afla și unul numit Trafisicov, care în 1849 lucra în fabrica de hirtie din Piatra ³⁹).

Pe lângă meșterii specialiști străini lucrau și muncitori moldoveni. Aceștia se recrutau din oraș și satele vecine. Ei primeau un salariu foarte mic. Astfel un bărbat era plătit cu 16 sous, o femeie cu 12 și un copil în jurul vârstei de 15 ani numai 8 sous ⁴⁰) pe zi.

O parte din lucrători aveau locuințe în jurul fabricii, unele din ele făcute chiar din 1841, formînd un fel de colonie. La 1848 în această colonie erau 12 familii de locuitori ⁴¹).

În condițiile regimului feudal, muncitorii țărani din această regiune de munte puteau mai ușor ca cei de la șes să convertească în bani obli-

37. Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, dos. 1219, f. 47. Doc. din 15. XI. 1841.

38. Arh. St. Iași, P. 551|38 din 20 martie 1843.

39. Hurmuzaki, supl. I, vol. VI, p. 582.

40. Arh. St. Iași, P. 551|38. Sou, monedă divizionară franceză, a 20-a parte dintr-un franc.

41. Ibidem.

gațiile față de stăpînul moșiei pe care se aflau și astfel să poată lucra în fabrică.

Totuși Asachi a avut greutăți și cu mina de lucru necesară în fabrica de hîrtie. Pe lângă lucrătorii străini specialiști aduși din străinătate au fost folosiți și lucrători pămînteni. Comisia catagrafiei din 1846 i-a pus la biruri, patentă și chiar boieresc, obligații pe care neputînd să le satisfacă, unii din ei au fost închiși. Acest fapt împiedica deslășurarea normală a lucrului în fabrică, fapt care-l determină pe Asachi să intervină în mai multe rînduri la vistierie. Pe temeiul art. 99, al. g din Regulamentul Organic, care stipula că sînt scutiți de bir lucrătorii care introduc un ram de industrie folositoare țării ⁴²⁾, Asachi cere vistieriei și aceasta aprobă scutirea de bir pentru „tinerii moldoveni lucrători la fabrica de hîrtie din Piatra“.

Cu acest prilej aflăm din cererea lui Asachi și din tabelele cu numele „fabricanților“ pămînteni, că în afară de meșterii străini mai lucrau încă 22 de calfe — tineri moldoveni, pentru care a cerut înscrierea pe o tăbliță specială a locuitorilor de pe proprietatea fabricii ⁴³⁾.

Deci numărul lucrătorilor de la Piatra era mai mare decît cei 12 care împreună cu familiile lor formau o colonie locuind în casele din jurul fabricii.

O problemă, care pînă la urmă n-a fost rezolvată în sensul dorit de Asachi, a fost aceea a capitalului necesar pentru a fi investit în această întreprindere industrială. Proprietarul fabricii, care era în același timp și al institutului tipografic al „Albinei“ și al altor periodice, urmărea să dea o mare extindere fabricii, pentru a satisface consumul intern de hîrtie al țării și în același timp să poată și exporta.

Într-un memoriu în limba franceză sînt arătate mașinile cele mai importante pe care le posedă această fabrică, posibilitățile de a-și procura cu ușurință materia primă precum și mina de lucru ieftină. Autorul acestui memoriu, care nu poate fi decît Asachi, concludă că extinzîndu-se această întreprindere va putea aduce mari beneficii aceluia care ar lua-o în arendă. Copii de pe acest memoriu sînt trimise la 5/17 martie 1848 lui Barbereaux, care avea la acea dată o fabrică cu aburi în Iași și unui austriac Henig la 8/20 martie același an ⁴⁴⁾. Se arată că luînd această fabrică pe mai mulți ani și investind 10.000 ducăți pentru modernizarea și extinderea ei, în condițiile pe care le oferea această fabrică, cu ușurință se putea realiza un beneficiu de 30 %.

Ideea măririi și modernizării fabricii îl urmărește mereu pe Asachi. La 20 ianuarie 1856 el cerea privilegiu să fabrice hîrtie de timbre, precum și o hîrtie de calitate superioară, numită „sans fin“. Și pentru primul caz și pentru al doilea erau necesare mașini noi. Arată că este în tratative cu un capitalist străin „expert în acest ram de industrie“. Pentru aceste mașini și reorganizarea fabricii erau nevoie de 750.000 lei. În vederea îndeplinirii acestui proiect cerea un privilegiu pe 25 de ani ⁴⁵⁾.

42. Vezi Analele Parlamentare ale României, Tom I. Partea II-a, Buc., 1893, p. 103

43. Arh. St. Iași, Tr. 1785, op. II|2035, dos nr. 6, filele 17-29.

44. Arh. St. Iași, P. 551|38.

45. Arh. St. Iași, Tr. 1764, dos. 1219, f. 273.

Dar între timp situația se schimbase. Nu mai era domn Mihail Sturza în timpul căreia domnia, pentru serviciile sale, Asachi s-a bucurat de multe avantaje. Sfatul administrativ lăcea cunoscut lui Asachi că „nu-i mai poate încuviința o asemenea cerere“, întrucât fabrica s-a bucurat mult timp de privilegii, iar fabricarea hirtiei nu mai era o industrie nouă pentru a se bucura de privilegiile acordate de Regulamentul Organic. Noul domn era pentru introducerea unor mașini mai perfecționate, pentru fabricarea în special a hirtiei de timbru, necesară statului, dar nu mai admitea să fie prelungite vechile avantaje. Hotărîrea domnului din 1856 era în fond o confirmare a unei hotărîri luate cu 4 ani mai înainte, cînd Asachi ceruse un privilegiu pe 12 ani. I se răspundea atunci de către Sfatul administrativ că „nu monopolul ci calitatea cea bună și prețul cel măsurat face concurența atît întru perfecția lucrului cît și întru întrebarea lui“. Pe această anaforă, Grigore Ghica, a scris un singur cuvînt: „Încuviințăm“. Această atitudine a noului domn desigur că nu a rămas fără influență în ceea ce privește viitorul fabricii.

Cu privire la capacitatea de producție a fabricii nu avem informații suficiente. Știm doar că în 1843, deci la începutul producției, se fabricau 36 topuri de hirtie pe zi, ceea ce însemna 10.000 topuri pe an. Asachi arătînd această situație menționa că datorită fabricii sale, 200.000 lei — valoarea acestei hirtii — nu mai ieșeau din țară. Adăuga totodată că aducînd alte mașini va putea mări producția și în același timp îmbunătăți calitatea. Din datele cu privire la evoluția acestei fabrici s-a văzut că în 1844 se aduceau noi mașini și mai moderne în același timp, făcîndu-se fabrica nouă. Nu cunoaștem după această dată nici o informație cu privire la cantitățile de hirtie și la noile modele pe care le-a făcut. Cunoaștem doar din dosare apariția unei hirtii de calitate mai bună făcută în fabrica din Piatra Neamț. Asachi a căutat să imite hirtia importată, aceea care era întrebuițată în cancelariile din țară și anume: Trecapela și Leon. Într-un dosar sînt anexate 48 coale de hirtie produse de fabrica lui, pe care le numește „prube de hirtie moldovană“, arătîndu-se totodată și prețul fiecărui sort de hirtie. Aceste coale de hirtie sînt de culoare galbenă, cenușie-vinată, albastră sau albă. Calitatea hirtiei variază chiar în același sort, ceea ce arată că era făcută cu forme pe cale manuală și nu cu prespanul, cum va fi fabricată mai tîrziu. În mari cantități fabrica a făcut hirtie de ambalaj.

Din 1842 Asachi va interveni conștient la secretariatul de stat pentru a obliga „toate instanțele“ pentru a întrebuiți numai hirtie fabricată în țară.

Pentru a înlesni aprovizionarea cu hirtie a cancelariilor din Iași și ținuturile Moldovei se organizează depozite. Un asemenea depozit se face la Iași pe Calea Academiei. În țară în 1844 erau depozite la: Fălticeni, Mihăileni, Botoșani, Huși, Birlad, Vaslui, Tecuci, Galați, Roman și Piatra. În aceste centre se depozitau și cirpele pe care le aduceau vornicii satelor ⁴⁶⁾. Cu toate acestea, multe instanțe foloseau încă hirtia

46. Arh. St. Iași, Tr. 1764, dos. 1219, f. 22 și 36

din import. Departamentul justiției se plîngea că judecătorii primesc hîrtie de proastă calitate, de asemenea inferioare erau și condicile, nu se putea scrie pe amîndouă paginile unei coli. E drept că aceste plîngeri se constată numai în primii ani de la înființarea fabricii.

Dar pe lângă aceste greutăți, fabrica mai întîmpina și altele, mai ales din cauza concurenței ce i-o făceau cele 12 fabrici de hîrtie din Transilvania, care s-au asociat și au scăzut prețul hîrtiei de la 25 lei topul la 18 lei. Un articol din „Albina Romînească” din 1847 numește această acțiune a fabricilor din Ardeal „războiul de 7 ani” dus împotriva fabricii de la Piatra. Se mai arată în acest articol că din cauza „tratatorilor” — este vorba de dependența față de turci — nu poate fi împiedicat importul hîrtiei, nici mări vama la mai mult decît 3%. Într-adevăr, comerțul extern al țarilor romîne fiind încadrat în sistemul vamal otoman, nu se putea depăși tariful vamal de 3%, pentru a se ajunge astfel la un protecționism vamal care ar fi venit în ajutorul dezvoltării industriei autohtone.

Această concurență a durat mai mulți ani. Dar luînd ființă o mare fabrică de hîrtie în Transilvania, cele mai multe din vechile fabrici, cu un proces de fabricare în mare parte manual și-au încetat activitatea. Prețul hîrtiei din nou a început să se urce.

Tot din acest ziar avem informația că prima fabrică de hîrtie din Moldova a exportat în vara anului 1847 o însemnată cantitate de hîrtie prin schela Galațului ⁴⁷).

Este cunoscut faptul că încă din 1842, Asachi cerea lui Mihail Sturza să-i aprobe scutire de vamă pentru a putea exporta hîrtie ⁴⁸). În stadiul de funcționare de atunci al fabricii nu se poate crede că s-a ajuns imediat la export. Dar informația din 1847 cu privire la vnzarea peste graniță a hîrtiei fabricată la Piatra este confirmată de un document din 1848 ⁴⁹). Se arată în acest document că se exporta în provinciile vecine, ale Turciei, „o cantitate considerabilă de hîrtie de ambalaj”.

Cu toate acestea, Asachi întîmpină greutăți financiare cu fabrica de la Piatra Neamț. Pentru a-și salva această fabrică el donează Departamentului din lăuntru tipolitografia din Iași. Scoboară la jumătate prețul foilor sătești, așa cum se arată într-un document din 24 iunie 1849, pentru a fi ajutat de stat. Dar toate încercările pe care le face în vederea prelungirii privilegiului după venirea pe tronul Moldovei a lui Grigore Ghica rămîn fără nici un rezultat. Incepe declinul acestei întreprinderi.

Printr-un act din 1854, Gh. Asachi, dă fiului său, Alexandru, moșia Cetățuia cu fabrica, evaluate la suma de 13.251 galbeni, cu recomandarea ca această întreprindere să fie mereu îmbunătățită și să rămînă în proprietatea familiei ⁵⁰). Cîțiva ani, pînă în 1857, fabrica a fost arendată medelnicerului Nicolae Vicol cu care se judeca în 1858 pentru că acesta nu plătise arenda cuvenită proprietarului. După această dată fabrica va

47. Albina Romînească, nr. 78|1847.

48. Arh. St. Iași, Tr. 1764, dos. 1219, f. 85

49. Arh. Arh. St. Iași, P. 551|38.

50. Arh. St. Iași, Tr. 1773, op. 2021, dos. 1087, f. 2.

fi arendată succesiv de Peceak apoi de Dipel și Mayer, Hubert, Svercerski, ultimul arendaș a fost Carol Juster.

După analele statistice ale lui D. P. Marțian din anul 1863, fabrica lui Asachi funcționa la acea dată. Dar după volumul materiei prime întrebuințată și al producției se poate deduce că era într-o situație foarte grea. Fabrica avea numai 10 lucrători bărbați și 4 femei. Salariul maxim era 3,20 lei pe zi (bărbați) și 1,20 lei (femeilor). Din anul 1867 începează funcționarea ei. Peste doi ani va fi scoasă în vânzare, fără însă a se găsi vreun cumpărător, deoarece în 1870 o găsim menționată a fi încă în proprietatea familiei Asachi.

Economistul P. S. Aurelian, într-un discurs din 1878 la Cameră, spunea că a vizitat fabrica lui Asachi în 1868 și nu a găsit nici o coală de hirtie. „Am plîns de durere, văzînd cheltuielile făcute de acest ilustru patriot“. Fabrica de la Piatra nu mai putuse rezista concurenței fabricilor din Austria ⁵¹). Odată cu încetarea lucrului din fabrica de la Piatra nu mai exista nici o întreprindere de hirtie în țară.

Încercările lui Samuel Molnar și Teodor Iliescu în 1864 și Clément Heuthard d'Arcy din 1865 de a deschide fabrici de hirtie lângă București rămîn fără nici un rezultat ⁵²).

Consumul de hirtie devenea însă tot mai mare, de aceea la 6 martie 1875 se votează o lege prin care se autoriza ministerul de interne să dea pe timp de 10 ani în antrepriză furnitura de hirtie pentru autoritățile din țară aceluia care înființa o fabrică. Cu toate aceste condiții favorabile nu s-a găsit însă nici un solicitator. Alte legi cu același obiectiv se votează în anii 1878 și 1880.

La 1 octombrie 1881 ia ființă „Prima societate romînă pentru fabricarea hirtiei“ cu un capital de 1.500.000 lei, iar fabrica va începe să funcționeze din septembrie 1884. Aceasta-i fabrica „Letea“ de lângă Bacău. Printr-o lege specială i s-a acordat acestei fabrici pe timp de 12 ani concesiunea aprovizionării cu hirtie de scris și de tipar pentru toate administrațiile publice din țară. Cu doi ani mai înainte frații Carol și S. Schiel din Brașov deschiseseră fabrica de la Bușteni, care producea însă la început numai hirtie de împachetat și carton ⁵³).

După această dată alte fabrici, folosindu-se ca materie primă în afară de cirpe, lemnul, stuful, cânepa, iau ființă atît în Moldova cît și în Muntenia. Dar de acum industria romînească intră într-o nouă fază de dezvoltare care depășește cadrul acestui articol.

În perioada descompunerii feudalismului, în condițiile producției iobăgiste, apar primele fabrici în Moldova așa cum se constată în acest timp și în Rusia. O asemenea fabrică a fost cea de la Piatra Neamț înființată în 1841. În Moldova nu a existat o producție de hirtie pînă la această dată, trecîndu-se astfel direct la industria de fabrică. În Moldova ca și în Transilvania, Austria și Germania, industria de hirtie s-a bucurat de privilegiile acordate de stat care au permis înființarea și existența ei. Prin ajutorul statului, acordîndu-se scutiri de vamă, fabrica lui

51. Gh. Hazu, *Industria romine*, Buc. 1901, p. 7. (Industria hirtiei și a cartonului).

52. *Ibidem*, p. 8-9.

53. *Ibidem*, p. 10.

Asachi a putut trece la un moment dat și la exportarea produselor ei.

Dar în viața acestei prime fabrici de hirtie apar tot mai multe greutăți. S-au putut rezolva unele din ele. Probleme care au produs multe îngrijorări proprietarului, de exemplu: procurarea materiei prime necesare, aducerea mașinilor și specialiștilor din străinătate, mina de lucru din țară în condițiile iobăgismului, au fost soluționate până în cele din urmă. Dar concurența fabricilor de hirtie din Austria, după 1850 mai ales, cu greu a putut fi suportată. De aici apelul repetat al lui Asachi la capitalul autohton sau străin pentru a aduce noi mașini, mai perfecționate, cu ajutorul cărora să ridice producția și calitatea hirtiei. Acest capital însă pînă la urmă nu l-a găsit. Urmașii lui Asachi nu au mai fost așa de întreprinzători.

Boierimea în puține cazuri și-a riscat capitalurile realizate din producția de cereale-marfă pentru a le investi în întreprinderi industriale. Starea de lucruri pe care o constata călătorii străini în sec. XVIII și la începutul sec. al XIX-lea cu privire la atitudinea negativă, de indolență, cum spune Demidoff, a membrilor clasei dominante feudale, cu privire la valorificarea bogățiilor subsolului și investirea de capitaluri în industrie, se menținea și la mijlocul sec. al XIX-lea. De aici a apărut tot mai accentuată necesitatea capitalului străin. Acest capital în aceste condiții și în această perioadă a reprezentat un factor pozitiv în dezvoltarea industriei.

Fabrica de la Piatra Neamț nu a izbutit însă să intereseze nici capitalul străin, nici cel autohton. Noua domnie a Moldovei care începea în anul 1849 nu mai avea aceeași sollicitudine față de această întreprindere industrială. Lipsită și de ajutorul statului și de o conducere întreprinzătoare, fabrica și-a închis porțile în fața concurenței produselor austriace după 26 de ani de existență.

În noi condiții istorice, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, România va trece într-un nou stadiu al dezvoltării sale industriale, care va cuprinde și industria de hirtie.

*Universitatea „Al. I. Cuza“
Catedra de Istoria R. P. R.*

A N E X A 1.

*Mémoire sur la fabrique à papier *)*

La grande consommation de papier qui se fait en Moldavie, surtout de celui de qualité moyenne, l'abondance des matériaux tels que des chiffons et colle animale, et la manque d'une fabrique à papier dans le pays ont engagé le süssigné d'établir l'anne 1841 une papeterie près de Piatra sur sa propriété nommée Tzetatzouia, dans un des plus beaux sites, au pied des Carpathes.

La rivière Bistritza sur laquelle on transporte par Galatz à Constantinople plusieurs milliers de radeaux, offre une force motrice propre à mettre en mouvements plusieurs machines de papier sans fin.

Les pierres de construction se trouvent sur cette propriété même. Le bois de toute espèce, les vivres et la main d'oeuvre sont à bon marché et on peut s'en approvisionner dans la ville ce Piatra située à un quart d'heure de distance. Cette ville et les villages des environs fournissent les ouvriers nécessaire pour la fabrique, et cette propriété, qui compte déjà douze habitations occupée par les fabricants, peut en contenir un plus grand nombre pour l'établissement d'une colonie ouvrière.

Un ouvrier reçoit par jour 16 kreutzer (sous), une femme 12, des garçons et des filles de 15 ans, reçoivent 8.

Dans la ville de Piatra qui est le siège de l'administration du district, se trouvent plusieurs des consulats étrangers, deux médecins et une bonne pharmacie.

La toise cubique de bois de chauffage coûte un ducat.

La fabrique jouit d'un privilège d'après lequel une autre ne peut être établie dans le pays, durant six années; on peut espérer la prolongation de ce privilège. Le Gouvernement a de même prohibé l'exportation des chiffons et les chiffonniers jouissent de certaines facilités.

Le prix actuel des chiffons blancs est de 45 piastres ou 15 francs pour cent okas ou 2 $\frac{1}{4}$ quintaux de Vienne. La centaine de pieds de mouton 4 sous.

Pour favoriser la fabrique, toutes les chancellerie de l'Etat sont tenus de se servir du papier qu'elle produit et cette fourniture lui assure un revenu annuel de 1600 ducats. En outre, dans l'intérieur du pays et se consume par an plus de 20,000 rames de papier de chancellerie et 30 presses typographiques emploient une quantité considerable.

En outre, on exporte dans les provinces voisines de la Turquie une quantité considerable de papier d'emballage et ce commerce est favorisé par l'affranchissement du droit d'exportation.

La fabrique est construite sur pilotis, de matériaux solides en pierre et en bois; sa longueur est de 14, sa largeur de 7 $\frac{1}{2}$ toises de Vienne. Dans son atelier se trouvent deux cylindres, quatre cuves, des presses et l'habitations du contre-maitre.

À côté se trouve le magasin de chiffons, la salle du triage une salle pour la préparation du papier de la largeur de 13 $\frac{1}{2}$ toises de Vienne, et sur toutes ces bâtisses se trouvent en trois étages les disséchoires

En outre il y a une collerie, un atelier de serrurerie et un autre atelier de menuisier. Dans la proximité est située la maison seigneuriale avec les dépendances nécessaires, écuries étables, remises, avec jardin potager, vergers etc.

L'état favorable de la fabrique a engagé le propriétaire d'y ajouter une autre construction non-moins solide longue de 8 toises, large de 4 $\frac{1}{2}$, dans la quelle on établit actuellement deux nouveaux cylindres et 4 cuves.

Pour donner à cet établissement un développement que lui assure sa position et la protection du gouvernement, le propriétaire désire trouver une compagnie qui serait en possession des capitaux nécessaires ou bien un entrepreneur qui pourrait la prendre au ferme pour un nombre déterminé d'années et à des conditions avantageuses et qui pourrait y introduire des procédés nouveaux pour l'amélioration du papier ce que ne manquerait de d'augmenter les avantages et le profit et avec un capital de dix mille ducats la fabrique serait mieux en état de donner un bénéfice de 30 pour cent, d'autant plus que ses occupations ne lui permettent pas de visiter et de surveiller lui même la fabrique plus que une ou deux fois par an, ce qui l'oblige de confier toute l'administration à des étrangers qui portent pas un intérêt positif à la prospérité de la fabrique.

Les fabriques d'Allemagne importent des provinces voisines une grande quantité

*) S-a respectat riguros ortografia textului original.

de chiffons, le transportent à Vienne ou Trieste, en confectionnent du papier et l'envoient ensuite ici en vente, et malgré cette double dépense de transport et de douanes, acquierent un profit considerable; c'est une preuve évidente des avantages qu'offre l'établissement d'une fabrique en Moldavie même!

Expediē pour mr. Barbereaux

5/17 mars 1848

de 8/20 mars expedie pour mr. Henig,

Arh. Sf. Iași, P. 551/38

A N E X A 2.

INVENTARUL FABRICEI DIN 1853

1. Casa fabricii mari cu două odăi a maestrului și două camere cu o cuhnă de desuptul ogeagului mare.
2. Fabrica cu hirtieria, stolăria și două rânduri poduri.
3. Fabrica cea nouă, lângă fabrica cea veche, cu doi pereți de dulapi, fundamentul de zid de piatră cioplită așezată pe șarampoi de stejar legați cu tălpi de stejar și împreunați cu chingi de fer.
4. Cleitoria cu ferăria.
5. Casa peticăriei cu o șură în dos.
6. O șură de pus petici.
7. Un stilp cu finar mare.

Holendru cel mare cu toate ale sale unelte

- 1 Un holendru mare căptușit cu table de plumb.
- 1 O pălărie cu sita ei.
- 1 Un drug de fier de holendru înfipt într-un val cu cincizeci și patru de cuțite și verigile lor.
- 2 Două șuruburi mari la tracanc cu cheia lor.
- 2 Două țepeni cu laghere nouă de alamă trag 13 oacă.
- 1 Un crîng cu două ceruri de fer și două șuruburi de fer crîng.
- 1 O roată de apă mare a holendrului ce-l pune în mișcare cu 12 cruci cu 24 șuruburi și 37 de cupe și 74 verigi de fer; în capătul catargului pe care este așezată roata de apă este înfipt un țepeni (cep) de fier legat cu trei verigi.
- O roată de măsăle tot pe acel catarg, pe dinăuntru fabricii alături de peretele, cu 6 brațe legate cu 6 șurube cu 10 zbanțuri, care zbanțuri sunt cu 10 șurube și încă două zbanțuri.

Holendru cel mic

- 1 Un holendru mic căptușit cu table de aramă.
- 1 Un val cu 54 cuțite și drug de fier pe a căruia capăt spre perete este așezat și un cruneavert (?) cu 7 cuțite.
- 1 Un crîng cu două ceruri de fier.
- 2 Două șuruburi la tracanc.
- 1 Un fus perpendicular pe care este așezată o roată de măsăle și un cîrlig, pe care cîrlig să aflu două ceruri de fier amîndouă capitele fusului cite cu un țepeni și stigas (?) iar pe roată șapte șuruburi de fier și pe fus cinci ceruri de fier.
- 1 O roată de apă a holendrului mic cu 12 cruci, 24 șuruburi, 37 cupe, 74 verigi, la capătul catargului din afară pe care să aflu roata de apă; are un țepeni cu trei verigi, asemenea și la capătul din lăuntru alt țepeni cu trei verigi.
- 1 Roată de măsăle pe dinlăuntru fabricii cu 6 cruci și 6 șuruburi.
- 1 drug de fier pentru stavile.

Tulumbe

- 4 Patru tulumbe, cu paharale lor și cu 4 tîncuri de aramă din care numai două umblă cu a lor drug de fier iar a tria și a patra se vor așeza.
- 1 O lădiță de apă deasupra tulumbelor cu ulcelele lor ce varsă apă în holendru.
1. 84 trăgătoriu de lemn ce trage apa din pompe și a căruia braț de fier aninat

de catargul holendrului mare în care este înfipt un țapfen legat cu trei verigi de fier pe acel capăt a catargului este așezată:

1 O roată de măsale compusă din șase brațe cu 6 șuruburi și 12 sbanțuri.

1 Un val mic cu 2 crînguri, întors de cătră roată de masali mai sus zisă; acele crînguri au șapte cercuri de fier, 8 șurube și 2 țapfene la val.

1 Camratu deasupra crîngului cu patru cercuri, pe val două, țapfene la val și 8 șurube la acel camrat ce să întoarcă alătura.

1 Un crîng mare cu 2 cercuri de fier mari, patru brațe 6 șurube.

1 Crîng mic la capătul valului mai sus zis pe care este crîngul mare pomenit cu 2 cercuri și 4 șuruburi de fer.

1 Hașpel a teascului de apă stînd în poziție perpendiculară în a căruia capăt de sus sînt cercuri de fer și un țapfen; iar la capătul din jos două cercuri de fier și un țapfen și o țigae de fier, el este învîrtit de micul crîng; din partea de sus a hașpelului să află o roată de măsale orizontală care are 8 șuruburi și 2 cercuri de fier sub dinsul, tot pe hașpel să află un crîng cu 4 șurube.

Teasca de apă

în sala ateliei.

1 O roată mare orizontală de stejar deasupra teascului, a căria șasă brațe să în vîrte într-un fus de lemn pe care sînt bătute trei cercuri de fier, iar părțile de lemn ce compun roata sînt închiete cu 29 șurube de fer cu mutelce și o cruce de fier.

1 Spindel (șurub mare) de fier la capăt oțălit cu:

1 Un muturi de alamă cu două șuruburi prins.

1 Un preșpan de stejar cu 6 șuruburi prin el și o țigae cu 4 picioare deasupra de fier fiind înșurubat la un colac de fier ce intră în spindel.

1 Muteră de stejar în patru muchi cu o placă de fier dedesupt cu 5 șuruburi și avînd pe ale ei două fețe patru zbanțuri de fier aceea mutură așezată pe doi stîlpi de stejar și legată cu șapte șuruburi mari și opt șini prinsă pe deasupra muterii cu 4 șine pe mușche,

1 Verigă mare de fier bătută pe muterul de lemn.

1 Verigă de fier pe capul stîlpului unde se află cele șapte șuruburi mari și două căpății de stejar la fundamentul teascului.

Sala atellei

13 Scînduri lecbred.

Părechi forme

1 Formă regală Nr. 6.

1 Formă Nr. 5 de sită.

1 Formă Nr. 4 de sîrmă.

1 Formă Nr. 3 de foaie data 1852.

2 Părechi forme Nr. 2 de sită una stricată.

1 Părechie forme Nr. 2 de sîrmă pentru șrengi (?)

3 Părechi forme Nr. 1 de sîrmă pentru șrengi (?) din care una este stricată.

2 Părechi Nr. 1 de sîrmă pentru șrengi din care una este stricată.

Sala atellei

3 Căzi cu 14 cercuri de fier și acele 3 căzi sînt cu 3 blazenii de aramă din care două căzi cu țăvile lor de fum.

3 Țăficasten (?) cu uneltile lor de la holindru.

1 Cadă mică cu 2 cercuri de fier gîos la fântînă.

1 Pușchiu nou mare la 1^{ea} cadă cu 182 bucați și de suman

1 Blaseu de aramă la a 4 cadă.

2 Părechi gangpreter (?) cu șapte șuruburi și 15 țapuși de fier.

1 Butuc de lemn cu 2 șuruburi și 4 cui.

1 Țăficasten (?)

4 Șistariuri cu cinci cercuri de fier.

1 Pușchiu vechiu la al 2^{ea} cadă avînd bucați de suman 182.

Hirtleria

- 1 Masă mare de brad cu 3 lăței de la ușa intrării pînă în fundul șălii hirtlerii
sint 6 stinjinii,
3 Lăței,
1 Masă mai mică cu 2 lăței,
1 Masă mai mică de fag,
2 Teascuri și spindele lor și muturile lor și 16 șuruburi la aceasta 2 teascuri
sint 3 stîlpi de stejar uniți prin o mutură tot de stejar ; o scoabă de fer și două căpătii
de stejar la fundament,
1 Mașină de tăet hirtie cu cuțitul ei.

Podul de deasupra hirtleriei

- 19 Părechi de trapuri cu frînghiile lor de păr de capră.
al 2-lea pod deasupra celui din urmă
8 Părechi de trapuri cu frînghiile lor de păr de capră.
4 Părechi neașezate.

Podul deasupra atellei

- 45 Părechi de trapuri cu frînghie de păr de capră.
42 Părechi trapuri cu frînghie de păr de capră,

Al treilea pod deasupra atellei

- 114 Trapuri de lemn de brad.
4 atilpi de brad trecînd prin tustrele podurile de alungul hodgeagului și pe coama
fabricii un clopot.
1 Hașper cu opritorii lui de fer și 2 cercuri de fer.
2 Cîngi de fer de ridicat trapurile,
4 Lăței de acățat.

Magazia stoleriei

- 1 Val vechi cu 52 cuțite cu drugul lui,
1 Drug nou de holendru.
1 Șpindel bun pentru teasc de apă cu muteru stricat și țigala cu șaiba lui stricat
de fier de schijă,
58 Cuțite nouă de pus la un val de holendru.
14 Cuțite nouă pentru grunverc și 11 cuțite vechi,
1 Tejghea de lemn cu 2 șuruburi și 2 piene de fier'
15 Cuțite vechi pentru gruntverc.
2 Țapfene de grindei nouă.
2 Țapfene lagăr cu alămuri,
4 Țapfene laghere vechi cu copertile lor de schijă,
1 Țapfen lagăr fără copertă vechi,
16 Șistari de fer pentru crînguri.

Magazia taturuf

- 2 Drugi de fer a taturufului.
2 Țigăi a drugilor fiind căpțușite într-o parte numai cu două bucăți alamă.
2 Șaibe de fier la valu cuțitelor,
5 Cuțite de taturuf.
4 Șuruburi
2 Sfredele mari,
2 Custuri de strujit valu,

Uneltele stolertei

- 2 Jalăe
- 4 Sfredede mici și mari
- 6 Dălți mari și mici
- 2 Strumente de butnărie
- 1 Bardă.
- 2 Ferăstrae mici cu lemnele lor
- 1 Pinză de ferestău
- 3 Ferestăi mari.
- 2. Cuțitoaie.
- 1 Cîntar de cîntărit.
- 2 Roți mari de măsăll.
- 2 Roți mici de măsăle.

Peticăria

- 1 Masă cu 2 coasă (?)
- 3 Lăzi de pus petică.
- 2 Cuțite de tăet petică.

Cleitoria

- 1 Caldare de aramă cu pipă de alamă și vatra de cărămidă.
- 1 Ceauun de fer mare crăpat.
- 4 Căzi mari de stejar cu 11 cercuri de fier din care una de brad.
- 1 Teasc cu șpindel de lemn cu două cercuri de fier.
- 1 Ciubăr.

Canțlertia

- 1 Măsuță.
- 2 Lălți.
- 1 Dulap.

Fabrîca nouă.

- 1 Roată de apă cu grindei cu două țapfen și cercuri de fier.
- 1 Ciocan cu două cercuri de fier.

Afară de fabrică

- 1 Hogeag mare din dosul fabricii hîrtirerii.
- 1 Mașină de scuturat petică cu sită de sirmă cu două cepuri de fier, cu un corn de fier și cu 2 verigi.

Ferăria

- 1 Vatră boltită.
- 1 Părechi foi mari cu două lanțuri de fier.
- 1 Ilău cu butuc și verigi de fier.
- 1 Masă de pfiel (?) cu bancă.
- 1 Minghine mare înșurubată de masă.
- 1 Minghine mai mică.
- 1 Șurubelniță cu 2 sfredile.
- 1 Șurubelniță de mijloc cu un sfredel.
- 1 Șurubelniță mai mică cu un sfredel.
- 1 Clește de potcovit cu cuțitoaia lui.
- 2 Chei a șurubelnițelor.
- 1 Chei mai mică a șurubelniței.
- 1 Cheie de fierărie.
- 1 Țintariu mare.
- 1 Țintariu mic.
- 1 Clește de foc.

- 1 Vatrar de foc.
- 1 Brendel
- 2 Ciocane mari, 1 de mijloc.
- 2 Ciocane de mină.
- 1 Ciocan de dăltuit.
- 2 Ciocane priboiri.
- 1 Ciocănaș de loiț.
- 2 Chifli mari.
- 2 Chifli mici.
- 1 Tălharu de oțal.
- 11 Bucăți instrumente pentru ajutor in lucrarea lăcătușiei.
- 1 Sulă lungă.
- 4 Spandel pentru clește.
- 1 Fer dela tulumbe.
- 2 Priboate.
- 1 Potcoavă pentru șină.
- 1 Liver.
- 1 Rotiță a berbeciului cu urechea lui de fier.
- 1 Berbec cu o verigă de fier și o șur (?).
- 2 Tapfene lagăr buni și 2 rupte.
- 1 Cruce de fier la teascuri.
- 1 Rașpel.

N. Nicol

24 martie 1853

НАЧАЛО БУМАЖНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В МОЛДАВИИ

Краткое содержание

Предпосылки развития производительных сил в Румынских княжествах создаются в условиях усиливающегося кризиса феодальной системы, а также в условиях развития товарообмена.

В первой половине XIX века, одновременно с существовавшей уже мануфактурной промышленностью, возникла и фабричная промышленность, однако последняя стала развиваться позднее.

С развитием экономики и культуры этого периода, всё больше и больше растёт потребление бумаги, а это влечёт за собой необходимость создания бумажной промышленности в стране. После многих безуспешных попыток, в 1841 году открывается в Пятра Нямц первая бумажная фабрика в Молдавии, владельцем которой был Георг Асаки.

Этой фабрике государство дало привилегии на много лет, что могло расширению предприятия. Так, через 4 года существования фабрика увеличивает своё производство и улучшает качество бумаги благодаря тому, что может выписывать из-за границы нужных специалистов и новые машины. Таким образом, наблюдается переход к усовершенствованному процессу производства, используется недавно изобретённая машина—пресшпан. Это позволяет фабрике из Пятра Нямц вывозить бумагу за границу, в особенности ушаковочную бумагу.

Но в существовании этой первой бумажной фабрики появляются всё новые и новые трудности. Владелец сумел разрешить следующие трудные задачи: доставку сырья, привлечение специалистов из-за границы, выписку из-за границы новейших машин, а также задачу рабочих рук в условиях крепостничества. Однако он не смог привлечь чужой капитал, несмотря на то, что много раз добивался этого. С трудом приходилось ему выдер-

живать конкуренцию двенадцати бумажных фабрик из Трансильвании, которые объединились против молдавской фабрики.

Георге Гика, новый господарь Молдавии, замешивший Михая Стурзу в 1849 году, не давал больше тех привилегий, которыми пользовалось это предприятие с начала своего существования.

В этих условиях фабрика перестаёт работать нормально. С 1854 года начинается упадок этого предприятия. Фабрика сдаётся в аренду поочередно разным дельцам до 1867 года, когда перестаёт работать, а вместе с этим останавливается и бумажное производство в стране. Некоторые попытки открыть новые бумажные фабрики в Мунтешии или Молдавии оказываются безуспешными.

Только в 1881 году осуществляется „Первое румынское общество бумажного производства“ с капиталом в 1.500.000 лей, которое открывает в 1884 году бумажную фабрику „Лети“ около города Бакау.

Впоследствии открываются и другие бумажные фабрики, имеющие новейшее оборудование и большую производительность.

К XIX веку, в новых исторических условиях Румыния переходит в новую стадию своего промышленного развития, в которую включается и бумажная промышленность. Начало этой промышленности является теперь делом прошлого.

LES DEBUTS DE L'INDUSTRIE DU PAPIER EN MOLDAVIE

R é s u m é

Au début du XIXe siècle le système féodal accusait une crise toujours plus marquée dans les Pays roumains ; l'économie d'échange prenait de l'ampleur ; par la suite, on créait les prémisses du développement des forces productives.

Parallèlement avec l'existence de l'industrie manufacturière, paraît aussi l'industrie de fabrique, mais elle ne prendra que plus tard son essor.

En même temps que la nouvelle vie économique et culturelle, le commerce du papier s'amplifie de plus en plus, ce qui rend nécessaire la création d'une industrie du papier dans notre pays. Après plusieurs tentatives ratées, c'est en 1841 que l'on inaugure à Piatra Neamţ la première fabrique de papier de Moldavie ; Gheorghe Asachi en était le propriétaire.

L'état a accordé divers privilèges à cette fabrique et pour plusieurs années ce qui a contribué au développement de cette entreprise. Ainsi, au bout de quatre ans d'existence, la fabrique augmente sa production et élève la qualité de son papier grâce à l'importation de nouvelles machines et de techniciens de l'étranger. Cela permettra à la fabrique de Piatra Neamţ d'exporter du papier, surtout du papier d'emballage.

Mais dans l'existence de cette première fabrique de papier surgissent bientôt des difficultés qui ne font que grandir. Certains problèmes : les matières premières, l'importation des machines et des techniciens de l'étranger, la main d'oeuvre locale (recrutée dans les conditions du servage) sont finalement résolus. Mais Asachi n'a pas réussi à attirer le capital étranger sollicité à plusieurs reprises. Ce n'est

qu'avec peine qu'il pouvait supporter la concurrence des 12 fabriques de papier de Transylvanie, associées contre celle de Moldavie.

Le nouveau prince de Moldavie, Grigorie Ghica, qui avait remplacé Mihai Sturza au trône en 1849, n'a plus accordé les privilèges dont cette entreprise avait joui à ses débuts.

Dans ces conditions, la fabrique n'a plus une activité normale. Dès 1854, son déclin commence. Elle est prise en location successivement par plusieurs hommes d'affaires jusqu'en 1867, lorsqu'elle cesse de fonctionner et, par là, la production du papier est interrompue dans le pays. Certaines tentatives d'ouvrir de nouvelles fabriques de papier en Valachie ou en Moldavie demeurent sans résultat. C'est à peine en 1881 que prend naissance la „Première société roumaine pour la fabrication du papier“, avec un capital de 1.500.000 lei, qui va inaugurer en 1884 la fabrique de papier „Letea“, près de Bacău.

Après cette date, d'autres fabriques de papier seront également ouvertes, munies d'installations modernes et douées d'une grande capacité de production. Dans les nouvelles conditions historiques, la Roumanie passait, vers la fin du XIX^eème siècle dans un nouveau stade de son développement industriel qui devait embrasser aussi l'industrie du papier. Désormais, les débuts de l'industrie du papier tiennent du passé.

DIN TERMINOLOGIA EXPLOATĂRII FORESTIERE ȘI A PLUTĂRITULUI (grainer, german, neamț, stronț etc.)

DE

V. ARVINTE

Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 22—24 mai 1955

În cursul cercetărilor efectuate asupra graiului lucrătorilor forestieri de pe Valea Bistriței și din Maramureș a fost înregistrat cuvântul *grainer*, pe care nu l-am întâlnit în nici unul din dicționarele existente. Aria de răspândire a acestui cuvânt cuprinde bazinul superior al riului Bistrița, începând cu localitatea Cirlibaba, continuând cu satele așezate în depresiunea Dornelor: Șarul Dornei, Neagra Șarului, Gura Haitei. La Crucea, localitate așezată mai jos de depresiunea Dornelor, nu se cunoaște sensul cuvântului *grainer*. Subiectul anchetat aici știe numai că „se spunea înainte”, fără nici un fel de altă precizare. În schimb, el există la Galu, care, deocamdată, poate fi considerat punctul cel mai de jos, pe Valea Bistriței, al ariei cuvântului în discuție. Am constatat frecvența utilizare a termenului de către lucrătorii la pădure din satele Vișeu de Sus, Moisei și Borșa, din Maramureș.

Surprinde de la început marea diversitate de sensuri a cuvântului. El are înțelesuri diferite nu numai de la o localitate la alta, ci și în vorbirea aceluiași individ, deși, după cum se știe, terminologia tehnică, căreia desigur aparține acest cuvânt, tinde către o strictă precizare a sensului fiecărui cuvânt în parte, pentru a se ușura înțelegerea oamenilor în procesul producției.

Au fost notate în regiunea amintită următoarele sensuri ale cuvântului *grainer* (sau *grainăr*, pl. *graineri* și *graine(ă)re* :

1°. Țăruș de lemn cu ajutorul căruia se fixează butucul denumit *cordar* sau *pihlă*, în partea din urmă a fiecărei table la plută. Subiectul anchetat la Șarul Dornei, unde a fost înregistrat acest sens, lămurește cuvântul astfel: „țărușul cu care pihluiești pluta”.

2°. Perete de scindură de la *hait* (stăvilar), în care lovește mai întâi apa. Pentru a putea rezista presiunii apei, la unele haituri se construiesc trei pereți: unul în față, numit la Gura Haitei (unde s-a notat acest sens) *grainer*, altul la mijloc și altul dinafară. Între acești pereți se toarnă piatră.

3°. Tot la Gura Haitei, *grainer* înseamnă și sîrmă groasă, lungă de

30—40 m., cu un cirlig la capăt, servind la legatul plutei la mal; şprangă. Sensul acesta l-am înregistrat şi la Cîrlibaba, iar în Maramureş, numai în localitatea Borşa, din cele trei amintite. La Neagra Şarului, subiectul anchetat cunoaşte cuvîntul *grainer* cu sensul de 'odgon de tei sau de cînepă'; el adaugă că vorba aceasta este „pe nemîştate“.

4°. Nuiă flexibilă, pirlită în foc şi răsucită, care folosea înainte la legatul butucilor dintr-o plută, pentru ca aceasta să nu se desfacă în timpul mersului; gînj (Cîrlibaba).

5°. Țapină de o construcție aparte, pe care subiectul nu a putut să o precizeze. Asemenea țapine erau aduse din Italia (Moisei).

6°. Podeț ridicat peste uluc, pe care se circulă în timp ce se corhănesc butucii. „Țălienii i-o pus numele [*grainer*]“ (Vișeu de Sus).

7°. Butuc gros la poarta haitului numită *șoșloacă*, prin care iese apa și odată cu aceasta și plutele. Sînt doi butuci din aceștia numiți *graineri*: unul de o parte și altul de cealaltă parte a porții (Borşa).

8°. Lucrător german specializat la legatul plutei și, în general, la munca de exploatare forestieră (Galu). Unul din subiectele anchetate la Moisei vorbește despre *craineri* ca fiind „un fel de oameni di pân Germania; vorbeau ca nemîști“.

9°. Lucrător specializat în munca la pădure, venit de la „margine“, de la hotarul cu Italia (Moisei). La Borşa, același subiect care cunoaște și sensul 3°, ne-a dat lămurirea că *grainerii* erau oameni veniți din Italia și se pricepeau să construiască scocuri de apă, adică jghiaburi pe care corhănitul buștenilor se face cu ajutorul apei.

Mai cu seamă în graiul legătorilor de plute și al plutașilor este întrebuițat adjectivul *grăinăresc* (-ească), ca de exemplu în expresia *legătură grăinărescă*. Este vorba de un nod sau o legătură specială, folosită de plutași atunci cînd vor să unească două capete de sîrmă (șprangă), sau să prindă pluta la mal. Alături de așa-numita *legătură pâlîmărescă*, ea este cel mai mult folosită de plutași. Prin etimologie populară, în unele locuri, ca de exemplu la Crucea, unde nu-i cunoscut sensul precis al cuvîntului *grainer*, i se spune *legătură găinărescă*.

Puțini din termenii referitori la exploatarea lemnului și la plutărit, cunoscuți cu prilejul anchetelor făcute, denumesc atît de multe noțiuni, dar mai ales atît de variate. E de mirare cum unul și același cuvînt, *grainer*, poate însemna: țăruș, perete de scîndură, sîrmă groasă, gînj, țapină, punte peste uluc, butuc la poarta haitului, lucrător străin specializat în munca de pădure etc. ? S-ar putea admite chiar că avem de-a face cu cuvinte deosebite, care, datorită cine știe cărei întîmplări, au ajuns omonime. Pe de altă parte, nici în dicționarele romînești, nici în cele germane sau italiene, cuvîntul nu este pomenit, măcar cu unul din multiplele sale sensuri.

Din această cauză, stabilirea etimologiei termenului respectiv, de la care a luat naștere toată discuția de față, apărea la început, cînd încă nu erau consemnate în materialul adunat decît numai cîteva din sensurile enumerate mai sus, de-a dreptul imposibilă. Sensurile 8° și 9°, care,

după cum vom vedea, ne vor conduce la clarificarea etimologiei, au fost depistate cu prilejul unor anchete efectuate de curînd în localitatea Galu și în Maramureș.

Intr-adevăr, informatorii din satele maramureșene amintite, precum și informatorul din Galu, dau pentru *grainer* și sensul de 'lucrător străin specializat la lucrul în pădure'. După părerea unora, acești lucrători ar fi germani, după a altora, ei ar fi oameni veniți din „apropierea graniței cu Italia“, fără să ni se spună că ar fi italieni. Ei au venit în Maramureș și în bazinul superior al Bistriței în timpul stăpînirii austriece, cînd se începe aici o exploatare intensă a pădurilor. Fiind specializați în această muncă, acești lucrători au introdus o serie de procedee tehnice, instrumente sau metode de lucru necunoscute prin părțile noastre.

Cine sînt acești lucrători, de unde vin ei și cărui popor aparțin este prima chestiune asupra căreia vrem, deocamdată, să stăruim. Răspunsul nu poate fi dat cu ușurință, întrucît în fostul imperiu austro-ungar existau mai multe regiuni de unde ar fi putut veni oameni numiți *graineri* sau *craineri*, după numele de provincie Craina.

Una din aceste regiuni poartă denumirea de Greiner Wald. Ea este situată în Austria de Jos, fiind străbătută de Dunăre, mai jos de localitatea Grein, în valea strîmă făcută de cascada râului Grein. Relieful este muntos, acoperit de păduri. Intregul ținut este o continuare a regiunii muntoase numită Böhmerwald [1, p. 375].

Există apoi o regiune numită Craina în Bosnia. Alta, cunoscută sub numele de Craina sîrbească, este situată în răsăritul Iugoslaviei, înspre granița cu R.P. Bulgaria și R.P. Romîna. La sud, ea este mărginită de râul Timoc, iar la nord și nord-est, de Dunăre, în dreptul Porților de Fier și al orașului Turnu-Severin [2]. La fel, am găsit în Cehoslovacia o localitate cu numele Craina, care, înaintea primului război mondial, aparținea Ungariei. De altfel, în Cehoslovacia *Krai* este denumirea obișnuită pentru 'district' sau 'ținut' [1].

Este mai puțin probabil că lucrătorii forestieri de care ne ocupăm să fie originari din aceste regiuni. Avem aproape certitudinea că cea mai mare parte dintre ei sînt originari din fosta provincie Craina, aparținînd înainte imperiului austro-ungar, iar astăzi statului iugoslav, situată în nord-vestul Iugoslaviei, în apropiere de granițele Austriei și Italiei. La nord, în Austria, se află provinciile Stiria, Carintia, iar înspre apus, Tirolul. Ținutul Craina cuprinde bazinul râului Ljubljana (sau Laibach), înconjurat din toate părțile de munți împăduriți. Ocupația de căpetenie a locuitorilor este munca la pădure [1]. Oamenii de aici vorbesc limba slovenă. Totuși sînt și mulți vorbitori de limbă germană.

„Craina este țara slovenilor.. însă în mijlocul Crainei se află insula de limbă germană Gottschee, cu 20.000 de germani. Aici locuiesc urmașii harnici și de treabă ai germanilor emigrați în secolul al 14-lea din centrul Germaniei, agricultori în [regiunea] Polje și lucrători forestieri în Hornwald (1100 m), însă regiunea nu se poate alimenta singură și o mare parte din bărbați își petrec iarna ca negustori ambulanzî de fructe sudice în străinătate. Craina este, îndeosebi, o regiune din care se emigrează,

pentru că posibilitățile economice sînt limitate“. În principalele orașe este dezvoltată mult industria de prelucrare a lemnului (fabrici de hîrtie) [3 p. 765—766 *].

Merită să fie reținut din acest citat mai întii faptul că în această Craină, alături de sloveni, sînt și mulți vorbitori de limbă germană, unii din ei lucrători forestieri, iar, în al doilea rînd, că din cauza resurselor insuficiente de hrană, o parte din locuitori sînt siliți să-și părăsească locurile natale și să-și caute în alte părți rosturi mai bune de existență.

Cele mai multe mărturii culese în ancheta efectuată în Maramureș vorbesc despre *graineri* (sau *craineri*) ca fiind veniți din această regiune. Deși adesea faptele din trecut, transmise prin tradiție orală, suferă în decursul timpului metamorfoze care le fac de nerecunoscut, socot totuși că nu-i lipsit de interes să dau aici și informația primită de la subiectul Danciu Grigore, în vîrstă de 65 de ani, originar din Moisei, referitoare la lucrătorii străini veniți prin părțile Maramureșului sau în munții Bucovinei, cu atît mai mult cu cît subiectul nostru a lucrat, cu ani în urmă, la pădure, alături de acești oameni, și, prin aceasta, posibilitatea denaturării lucrurilor este, în mare măsură, exclusă. Iată ce spune acest informator**:

„Graineri erau oamenii aceia străini care erau de la margină, care erau mărgineri, de pe lîngă hoțar cu Italia. Vorbe așa ca pe slovecește, da' amestecat vorbe ei de rîndul lor. Nu era vorba chiar slovecească, limpede; nu înțelegi bine de-i rusească, ori slovecească, ori polecească. Lucrau la indeprinderi, erau meșteri aceia. Ori de ce fel de lucru știau să construiască. Acuma s-o tras la locuințele lor de unde au fost“.

Datele acestea sînt, fără indoială, prețioase. Sublinierea insistentă că *grainerii* „ierau de la margină“, că „ierau mărgineri“, merită să fie remarcată și din alt punct de vedere. Ea amintește de cuvîntul *kraj*, care înseamnă, în limbile slave, chiar ținut de margine, regiune de graniță (cf. și Ucraina). În acest sens, și *grainerii* sau *crainerii* sînt „oameni de la margine“, locuitori ai provinciei Craina. Este greu de explicat cum s-a făcut apropierea dintre aceste cuvinte în mintea subiectului din Moisei.

E drept că unele din dicționarele noastre menționează cuvîntul *craină* cu sensul de 'margine', pătruns mai de mult în limba romînă, din sirb. *krajina*, graniță', de unde și expresia „a umbla craina", 'a umbla fără rost', sinonimă cu „a bate laturile“ [4]. Dicționarul Academiei îl notează și pe *crainic*, care, pe lîngă sensul cunoscut astăzi în limba literară, însemna în trecut (nord-vestul Ardealului) funcționar ales de districte dintre cneji, avînd să execute sentințe judecătorești și să strîngă impozitele. Instituția acestor mijlocitori între organele statului și locuitorii districtului e atestată mai întii către sfîrșitul secolului al XIV'. El ne-a venit din limba ucraineană (ucr. *krajnik* 'jude', *kraina* 'margine, regiune' [4]. Desigur că, în ultimă analiză, atît cuvintele romînești *craină*,

*) Pentru existența vorbitorilor de limbă germană pe teritoriul sloven, vezi și A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris, 1918, p. 48—49. Tot aici, și cele spuse de autor cu privire la vorbitorii de limbă italiană din teritoriul sloven.

**) Transcriu textul dialectal „literarizindu-l“, din cauză că lipsesc la tipografie semnele fonetice coresponzătoare.

'margine' și *crainic*, cît și termenul *grainer* sau *crainer*, cules în anchete, ne conduc către același etimon de origine slavă. Dar între ele nu poate fi stabilită, pe terenul limbii romine, nici un fel de legătură istorică. Ultimul e de dată recentă și-i venit prin filieră germană, în timp ce celelalte au pătruns cu mult înainte și direct din limbile ucraineană sau sirbo-croată.

Intr-adevăr, cu sufixul *-er* se formează în limba germană substantive care arată originea dintr-o regiune sau dintr-o țară anumită a unui individ (cf. *Italiener*, *Isländer* etc.). Unui locuitor din provincia Krain i s-a spus *Krainer*. Varianta cu *g* se poate explica fie prin unele dialecte germane, în care consonantele explozive alone devin fonice, fie chiar pe teren românesc, unde adesea cuvintele de origine germană cunoscut aceași prefacere fonetică (cf. *Karnies*, rom. *garniz* 'gelău special'; *Spielwage*, rom. *șpilvac* -lemn pus pe tînjală, prins cu un cui, puțindu-se mișca înainte și înapoi; de acest lemn se leagă ștreangurile de la cai).

Revenind acum la mărturia orală cu privire la venirea din Craina de pe teritoriul sloven a unor lucrători forestieri, ținem să subliniem că ea ne apare destul de concludentă pentru problema pe care o urmărim.

De altfel, și în alte părți din țara noastră au fost folosiți la defrișatul pădurilor lucrători forestieri străini, printre care și *craineri*. Pentru prezența lor în regiunea muntoasă și împădurită din Hunedoara, putem invoca un pasaj din cartea lui Mihail Sadoveanu *Valea Frumoasei*:

„Cînd capitalurile fără patrie au determinat căderea sistematică a brădetului din acești munți, poteca din lungul Frumoasei a devenit drumușor. Din loc în loc, la guri de pîraie, s-au întocmit șandramale de adăpost. Lucrători din Carintia, Tirol și Craina au sult la deal cu gospodărie puțină. Ei au dat jos cu topoarele și cu joagărele cele dintii șraguri de brazi și au încheiat primele scocuri și jilipuri. De șaptezeci de ani mașina merge așa. Carintienii și Tirolezii au băut din valea Frumoasei și nu s-au mai întors la baștina lor“ (5, p. 107).

Spusele lui Sadoveanu constituiesc un nou indiciu, asupra valorii căruia nu avem nici un motiv de îndoială, marele nostru scriitor cunoscînd aceste realități la fața locului, în sensul localizării lucrătorilor forestieri numiți *graineri* într-o regiune apropiată de Carintia și Tirol. Ea nu poate fi alta decît provincia Craina din nord-vestul Iugoslaviei. Ni se pare cu totul neprobabil că ar putea fi vorba aici de una din celelalte Craine amintite, cu atît mai mult cu cît, în toate celelalte cazuri (poate cu excepția regiunii Greiner Wald), păduritul nu constituie ocupația de căpetenie a localnicilor.

Faptul că muncitori forestieri din locuri atît de îndepărtate au venit la lucru tocmai în Carpați nu trebuie să ne mire. Am văzut mai sus că ținutul Craina este sărac, iar oamenii sînt siliți, din această cauză, să pornească în alte părți după lucru (*).

*) Și la noi în țară, lucrătorii forestieri din Maramureș plecau la lucru în alte locuri. Avem date că unii dintr-inșii „*plutășau*“, înainte de primul război mondial, pe Vișeu sau pe Vaser și mai departe de Tisa. Alții veneau la lucru în „*Romînia*“. Chiar astăzi, lucrători din Maramureș lucrează pe Valea Bistriței, a Oltului sau în Munții Făgărașului.

În sfârșit, o ultimă dovadă că lucrătorii forestieri de care ne ocupăm trebuie să fie originari din regiunea muntoasă unde se întretaie granițele Iugoslaviei cu ale Italiei și Austriei ne este furnizată de materialul lingvistic adunat în anchete. Se observă că între elementele lexicale ale acestei profesii, alături de cuvinte de origine germană, ucraineană, maghiară, sau turcească (foarte puține), se numără și cuvinte de origine italiană, care nu au putut pătrunde pe cale cultă. Prezența lor constituie o dovadă sigură a venirii unor lucrători forestieri italieni prin părțile noastre (*). Mai mult încă, printre termenii notați în anchete sînt cîteva de origine slavă, care se pot explica mai degrabă prin slovenă (sirbo-croată), decît prin ucraineană.

Mă gîndesc, în primul rînd, la interjecțiile sau „comenzile“ folosite de lucrătorii noștri, prin care se anunță executarea diferitelor mișcări la manipularea buștenilor sau corhănitul lor pe uluc.

Acestea sînt în cea mai mare parte de origine italiană, germană sau chiar slovenă, (s.—cr.). Lor li se adaugă și cîteva de origine ucraineană. Prea puține sînt românești.

De origine italiană sînt interjecții precum :

garga! (și *gargaâr*) 'semnal prin care se anunță lucrătorii de la uluc că se poate începe corhănitul buștenilor'. Dicționarele noastre nu-l notează. Din ital. *carica* 'încarcă' (*caricare* 'a încărca'). În dialectele italiene de nord de unde ne-a putut veni acest cuvînt, el a suferit o serie de transformări fonetice. Întîi s-a produs sonorizarea lui *c* intervocalic. A urmat apoi sincoparea lui *i*, care are loc aici în cuvintele proparoxitone, ca și în franceză, favorizată de faptul că *i* se află în vecinătatea unei lichide. *C-* s-a putut sonoriza prin asimilare. Sensul nu creează dificultăți. Prin această „comandă“ se anunță „încărcarea“ ulucului cu bușteni, începutul „ulucăriiului“ (**).

ména-ména! 'comandă prin care se anunță ca să se dea mai puțini butuci pe uluc'. Din ital. *meno* 'mai puțin'.

ohi! sau *ahi!* 'interjecție prin care lucrătorii de la uluc confirmă că au auzit „comanda“ care li s-a dat'. Din interj. ital. *ohi!*

pica-pica! 'comandă prin care se fac atenți muncitorii ca, după ce voltează un lemn, să continue a-l rostogoli, lovind în el cu vîrfurile țapinei. Din ital. *piccare* 'a înțepa, a pișca'.

tira! și *tira-grânda!* 'comandă prin care se anunță că toți muncitorii dintr-o echipă să tragă bușteanul în lungul lui cu țapinele, într-o

*) Despre lucrători italieni pe valea Bistriței, v. și *Rev. Pădurilor*, an. XXXV (1903), p. 116, precum și an. XLVIII (1936), p. 663-666. În primul caz se dă informația că turbinele de lemn, țapinele și ulucurile pentru corhănitul buștenilor au fost introduse de frații Giacomuzzi, italieni din Tirol (Românii le-au spus Șagamiții). În celălalt loc, se vorbește de un dispozitiv pentru mîșorarea vitezei butucilor pe uluc, numit *balerină* sau, după cum l-am notat în anchete, *balarina* (Moisei), „introdus la noi de italienii din Tirol“ p. 664.

**) În dialectul venețian și padovan avem *carga* (ital. *incarica*, *carica* și *cargare* (ital. *caricare*, *i caricare*) (v. Gasparo Patriarchi, *Vocabolario veneziano e padovano co' termini e modi corrispondenti*, Toscani, ed. II revizată de Giovanni Pappalva în 1796, s. v.). La fel, în dialectul din Regglo, aceeași formă *carga* (v. *Vocabolario reggiano-italiano*, Regglo, 1832, s. v.). Etimologia acestui cuvînt a fost stabilită de tov. St. Cuculeanu.

mişcare continuă'. Din ital. *tirare* 'a trage' și *grande* 'mult', corupt în forma *granda*.

vôlta! 'comandă; toți lucrătorii dintr-o echipă trebuie să rostogolească butucul cu șapinele'. Din ital. *volta* 'întorsătură, învîrtitură' și *voltare* 'a rostogoli, a întoarce'. În graiurile anchetate există și vorba, *a voltă* 'a da un butuc *voltă!* a-l rostogoli'.

Tot aici intră, probabil, și *marina*, prin care se anunță învîrtirea pe loc a unui butuc.

Pe teren romînesc s-a format și verbul a *marină* 'a da un lemn *marina*'.

De origine germană sînt interjecții precum:

abăuș! (cu variantele formale *bău!* *băuș*, *îmbăuș!*, *habău* și chiar *boăș!* 'semnal prin care se anunță încetarea corhănitului buștenilor pe uluc'. Din germ. *aufheben*. Comanda aceasta se transmite în lungul ulucului de jos în sus și înapoi, fără ca să mai urmeze alt semnal. Nimeni nu mai lucrează.

cânta! 'comandă prin care se anunță manipularea unui buștean pe muchie, pe cant'. Din germ. *Kante* 'muchie, margine', pătruns și în italiană (*canto* 'colț, unghi').

Clăiho! 'semnal prin care se anunță începerea corhănitului lemnelor pe uluc. Cuvîntul trebuie pus în legătură, probabil, cu germ. *gleiten* 'a aluneca'; aici sensul s-ar fi restrîns numai al „alunecarea“ buștenilor pe uluc. În ceea ce privește latura formală, exploziva velară fonică, *g-*, a devenit afonă (fie în graiul lucrătorilor germani sau italieni din regiunea Tirolului, fie în graiul lucrătorilor forestieri romîni din regiunea anchetată, unde fenomenul apare sporadic). În partea finală a cuvîntului avem sau adaosul unei interjecții, *ho!* (deci *gleit+ho!*), sau, mai degrabă, o pronunție dialectică germană cu *t* aspirat (*th*), existentă în dialectele oberdeutsch (cf. M. G r a m m o n t, *Traité de phonétique*, p. 167-168). Am presupune deci un imperativ *gleithe!* Elementul ocluziv din fonemul *th* a dispărut în romînește, unde se pronunță numai fricativa laringală fonică *h*: *clăiho!*

förvers! 'comandă prin care se anunță mișcarea înainte a unui butuc'. Din germ. *vorwärts* 'înainte'.

neșăih! 'comandă strigată sacadat la manipularea buștenilor cu ajutorul șapinei'. Din germ. *ein*, *zwei* și interj. *hi!*

șiba! 'comandă prin care se anunță împingerea înainte a butucului de capătul rămas la urmă la voltat'. Din germ. *schieben* 'a împinge'. E atestat și verbul *șibă* 'a împinge un butuc, a-l da *șiba*'.

șpiș! (v. *pica-pica*). Din germ. *spitz*, 'ascuțit, cu vîrf'. Vîrfelul șapinei este numit, în regiunea anchetată, și *șpiș*.

varda! și (*vărto!*, *barda!*) 'semnal prin care santinelele sau poștele (sau *verțile*, sg. *vartă*) din lungul ulucului anunță că s-a dat drumul buștenilor pe uluc la vale'. Corespondentul romînesc ar fi *păzește!*, *șerește!* sau *păzea!* Cînd vine un lemn strîmb pe uluc se strigă *varda crivula*, iar cînd vine mai mulți butuci deodată se strigă *varda druhă!* sau *varda bûrhă!*. Dacă trunchiul vine cu vîrfelul înainte, se strigă *varda vîr-*

șan !, iar dacă vine cu partea mai groasă înainte (cu *huzărul*), se dă comanda *varda huzărean!*

Dicționarul Enciclopedic Candrea-Adamescu, arătând că această interjecție este întrebuințată de marinari, o derivă din gr. *Βάρδα* la rîndul său împrumut din italiană. Rămîne neexplicată prezența cuvîntului în regiunea anchetată la lucrătorii forestieri.

Trebuie să admitem că avem de-a face cu un element adus de lucrătorii germani, italieni și sloveni din regiunea Tirolului, Carintei și Crainei, mai cu seamă că el se folosește și pe Valea Sebeșului (v. mai jos). Nu putem spune însă dacă, sub formele notate, cuvîntul aparține dialectelor italiene de nord sau dialectelor germane vecine. În tot cazul, ital. *guardare* este un împrumut vechi din germană. Germ. *wardan*, 'a păzi', a intrat de timpuriu în mai multe limbi romanice: fr. *garder*, prov. span. port. *guardar*, precum și în italiană. (Cf. Grammont, *Traité de phonétique*, p. 232*).

Prin părțile Năsăudului, interjecția *varda măi!* este folosită de copii la săniuș. Ea trebuie socotită ca provenind din graiul lucrătorilor forestieri din această regiune.

Un alt grup îl formează interjecțiile de origine slavă, ucraineană sau slovenă. Acestea din urmă ne interesează îndeosebi pentru problema noastră *). Cîte odată ele se combină cu interjecții de origine germană, într-o expresie cu un înțeles unitar. Astfel, expresia interjecțională *clăiho-prūtco-crivula!*, înseamnă: atenție, vine un lemn strîmb pe uluc!, este alcătuită din *clăiho!*, de origine germană (v. mai sus), *prūtco!*, care poate fi sau ucr. *prut* (-a) 'Rute, Gerte, Stab (=drug, băț, nuia) [6], sau s-cr. *prütak, tka, ko* 'biegsam' (mlădios, flexibil, care se îndoaie (7, p. 334). Butucul strîmb, în timpul mersului pe uluc, mai ales la coturi, se îndoaie și adesea sare în lături. În sfîrșit, *crivula!* trebuie pus în legătură cu *krivъ* 'krumm' (=strîmb), care are reprezentanți în toate limbile slave: v. bg. *krivъ*, rus. *krivъ, kriva, krico*, ucr. *kryvy, bg. kriv, kriva, s-cr. kriv, kriva, krivo*, sloven. *kriv, kriva*, etc. [8, p. 618]. În anchete, cuvîntul

*) În ceea ce privește forma *barda* !, se poate presupune că ea a putut lua naștere și pe terenul limbii romine. Cf. S. C. Mindrescu, *Influența culturii germane asupra noastră, I Influența germană asupra limbii romine*, Iași, 1904, p. 70, unde se explică rom. *olt berto!* din germ. *Halt, wer da?* din terminologia militară austriacă. Mai mult chiar, *varda* ! ar putea fi pus în legătură cu germ. *wer da?*, care a ajuns interjecție în gura muncitorilor forestieri.

*) Neavînd la îndemînă un dicționar al limbii slovene, a trebuit să utilizez, pentru exemplele care urmează, dicționarul sirbo-german, al lui G. Popović. Procedul com-pertă discuții. Am avut însă în vedere următoarele fapte. Mai întîi, marea asemănare între slovană și sirbo-croată (cf. A. Meillet și A. Vailhant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 2. „Le slovene est, du reste, de toutes les langues slaves, celle qui diffère le moins du serbo-croate”). În al doilea rînd, pentru unele din exemplele de mai jos nu există corespondent în limba ucraineană, din care am primit mulți termeni tehnici forestieri, dar există în sirbo-croată (*dūra-dural, paluga*). În sfîrșit, în ucraineană, în regiunea Hunedoarei, unde știm că au lucrat oameni din Carintia, Tirol și Craina, și unde mai greu am putea admite o influență ucraineană recentă, ne determină să punem aceste interjecții tot pe seama acestor lucrători străini din Slovenia. (cf. interj. *drecea* !) Cu toate acestea, etimologiile propuse își păstrează caracterul lor de probabilitate.

a fost notat cu accente diferite — *crivula* și *crivûla*. Forma cu accentul pe penultima se apropie de ucr. *krivûlja* 'bucată de lemn strîmb' [9], în timp ce deplasarea accentului pe antepenultima este caracteristică limbii sîrbo-croate.

Alteori, în expresii ca *habău-drecea!* sau *ohi-drecea!* se juxtapun interjecții provenite din trei limbi diferite: germană, italiană și slovenă. (Despre *habău!* și *ohi!* am vorbit mai sus).

drecea! este semnalul prin care se anunță lucrătorii, după ce s-a dat încetarea lucrului pe uluc, să așeze în ordine materialul lemnos corhănit, fie jos la gura ulucului (*răcaș* sau *tason*), fie la capătul de sus al ulucului (*boșîntău* sau *lujniță*). Este atestat și verbul *drečiu* 'a desface lemnele răvășite, a le așeza în ordine'. Deoarece interjecția există și pe Valea Sebeșului [5], unde nu se poate admite o influență ucraineană recentă, în stabilirea etimologiei trebuie să ne gîndim la s-cr. *dresavate*, am 'entbiden' (a deslega), *drešiti*, im 'auflösen, losbinden'

Interjecția *dura-dura!* prin care se anunță încetarea lucrului pe uluc la amiază trebuie pusă în legătură cu s-cr. *dur!*, *dura!*, 'halt!' (= stai!, oprește! [7, p. 69]).

Probabil tot de origine s-cr. este și *paluga!*, care se strigă atunci cînd butucul trebuie săltat de un capăt (introducînd un drug sau o țapină dedesubtul lui). În sîrbă, *paluga* înseamnă 'prăjină, drug' [10]. În dicționarul citat al lui G. Popovici, p. 254, am găsit cuvîntul *palok*, nu *paloku* cu sensul 'bei der Hand', care se apropie de acela al „comenzii“ folosită de lucrătorii noștri forestieri *).

Interjecțiile sau „comenzile“ înșirate, sînt, în general, aceleași pentru toată aria lingvistică anchetată. Mai mult încă, și faptul trebuie să fie subliniat îndeosebi, ele sînt identice cu acelea pe care M. Sadoveanu le amintește în cartea sa *Valea Frumoasei*. Alît în satele de pe Valea Bistriței și în Maramureș, cît și în munții Hunedoarei, se aud „comenzi“ precum: *bau!*, *ohi!*, *ohi drecea!*, *fux!*, *volta!*, *marina!*, *canta!*, *garga!*. [5, p. 108—112], atunci cînd se execută diferite operații la corhănit. Această asemănare nu poate fi întîmplătoare. Trebuie să presupunem că întreg sistemul acesta de semnalizare s-a constituit înainte de venirea lucrătorilor din Carintia, Tirol sau din Craina în țară la noi, acolo, în locurile de baștină ale acestor lucrători. Caracterul pestriț, din punct de vedere etimologic, al interjecțiilor acestora a rezultat din participarea la munca forestieră, în Alpii Carnici, a unor oameni

*) Am lăsat la o parte din această discuție interjecții precum: *păis!* sau *păiș!* *husta-husta!*, asupra originii cărora nu ne-am putut clarifica deplin. În ceea ce privește cuvîntul *fucs!* (semnal prin care se anunță împingerea unui butuc în lungul lui; un lucrător împinge cu țapina butucul de la un capăt, în timp ce restul echipei îl sălta în sus de la pămînt tot cu ajutorul țapinelor; despre aceștia din urmă se spune că „prînd fucs!) pe care I. Jordan (v. Buletinul „Philippide“, VII-VIII, p. 267-268) îi cunoaște numai în expresia *a prînde fucs!*, tot de pe Valea Bistriței (Borca), punîndu-l în legătură cu germ. *Fuchs* care are și sensul de *masse de bois flotté qui s'arrête dans quelque coin*, trebuie să adăugăm că el poate fi mai degrabă interj. *fuk!* *hop!* *hopai!* din s-cr., căreia i s-a adăugat *s* final în urma contaminării cu interj. germană, *hops!*, cu același sens.

vorbind idiomuri diferite — italiana, germana și slovena. A fost nevoie, pentru efectuarea unor activități complicate și de multe ori foarte periculoase cum este tăiatul și corhănitul arborilor, să se accepte o serie de semnale, precise și invariabile, de către toți lucrătorii, indiferent de limba vorbită de ei *).

Aceste „comenzi“ au trecut fără prea multe modificări (unele transformări fonetice sau etimologii populare) în graiul lucrătorilor forestieri romini, pentru care, din cauza necunoașterii sensurilor inițiale din limba de origine, ele nu au decit o funcție de semnalizare. Pătrunderea lor în terminologia forestieră rominească s-a produs pentru motivul că ele erau integrate unei tehnici mai avansate, unor procedee noi de lucru.

Printre purtătorii acestei terminologii trebuie socotiți, alături de lucrătorii germani sau italieni din Carintia și Tirol, și așa numiții *graineri* sau *craineri*, originari din provincia Craina (Carniolia), de care vorbesc informatorii noștri de pe teren.

De altfel este foarte plauzibil ca *grainer* să fi fost termenul generic, format de la un nume geografic, pentru lucrătorii străini veniți din „apropierea graniței cu Italia“, indiferent de originea lor etnică: germană, italiană sau slovenă. În acest sens vorbesc, pe de o parte, datele de mai sus despre populația mixtă a Crainei, pe de altă parte, informațiile contradictorii primite de la subiectele anchetate.

Așadar, și faptele de natură lingvistică pledează pentru localizarea *grainerilor* în regiunea muntoasă din nord-vestul Jugoslaviei. După o anumită perioadă de timp, acești oameni din Carintia, Tirol și Craina s-au întors la locurile lor de baștină. Unii însă au rămas la noi pînă astăzi. Pentru Valea Frumoasei avem mărturia lui Sadoveanu. Pentru bazinul superior al râului Bistrița nu putem aminti decit câteva familii de *graineri* din Cîrlibaba: *Ciofenig*, *Vâșin* și *Ghicitătăr*, care, încă de la venirea lor aici au vorbit limba germană.

Odată stabilită originea cuvîntului *grainer* în graiurile românești de pe Valea Bistriței și din Maramureș, se pune acum problema explicării, pe terenul limbii romine, a numeroaselor sale sensuri. De ce în sfera semantică a terenului nostru sînt cuprinse laolaltă noțiuni precum:

*) Vroind să probeze cu un exemplu penetrația înlimă a unor sisteme lingvistice diferite, J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1939, p. 341-343 ia în discuție, (după Schuchardt, *Slawodeutsches und slawoitalienisches*), chiar situația lingvistică din regiunea Tirolului, Carintiei și Carnioliei (Craina), unde se interpătrund limbile italiană, germană și slovenă. Vorbitorii de limbă slovenă folosesc uneori construcții după modelul italian sau german. La fel, vorbitorii de limbă germană sau italiană au împrumuturi similare din slovenă. Aceasta vine în sprijinul presupunerii făcute cum că sistemul de semnalizare al lucrătorilor forestieri, alcătuit din elemente lingvistice eterogene, a putut lua naștere încă înainte de ventrea Carintienilor, Tirolezilor și Crainerilor în țară la noi, cu atît mai mult cu cît împrumutul de acest fel nu angajează structura gramaticală a celor trei idiomuri, care s-au influențat și se influențează încă reciproc.

N-am putut găsi lucrarea lui Schuchardt amintită, precum și alte lucrări citate de J. Vendryes, ca de exemplu Ad. H a u f e n, *Die deutsche Sprachinsel Gottschee*, Graz, 1895, H. T s c h i n k e l, *Grammatik der Gottscheer Mundart*, Halle, 1908 și altele, în care, probabil, se vor fi găsit date importante, poate chiar în legătură cu terminologia exploatarei lemnului.

'sirmă groasă de legat pluta', 'un anumit fel de țapină', 'butuc mare la poarta haitului', 'perete de scîndură la hait', 'țaruș cu care *pihluiești* pluta', etc., între care nu se poate stabili nici un fel de apropiere, în afară de faptul că toate aparțin aceleiași terminologii profesionale? In al doilea rînd, ce legătură se poate face între denumirea obiectelor acestora și cuvîntul *grainer* cu sensul de 'om originar din provincia Craina'?

Înainte de a răspunde la aceste întrebări, ținem să observăm că în terminologia tehnică cercetată cuvîntului *grainer* nu constituie o excepție. În aceeași situație se găsesc și alte cuvinte.

Astfel, *german* nu înseamnă, în graiul lucrătorilor forestieri, numai 'individ aparținînd poporului german'. El a devenit termen tehnic, cu sensuri multiple, ca și *grainer*, însemnînd:

1°. Cui gros de fier, bătut pe fundul ulucului pentru a micșora viteza butucilor la corhănit (Maieru, Vișeu de Sus, Moisei, Borșa, Cîrlibaba, Gura Haitei, Crucea, Galu, Călugăreni, Poiana Grințieșului). În unele părți i se spune și *neamț*.

2°. Dispozitiv, numit pe alocurea urs, constînd dintr-un butuc greu, prins cu un capăt pe o margine a ulucului și cu celălalt sprijinîndu-se pe marginea opusă. Cînd vin lemnele pe uluc cu prea mare viteză, ele se freacă de acest *urs* sau *german* și și încetinesc mersul. La Cîrlibaba i se mai spune și *german de lemn*.

3°. Placă de fier cu trei sau patru colți, aplicată pe fundul ulucului, avînd același rol de a micșora viteza buștenilor corhăniți. La Cîrlibaba este numită *german de fier*.

La rîndul său *neamț*, pe lîngă sensul (1°), 'cui gros de fier pe fundul ulucului', mai înseamnă:

2°. Proptea sau butuc gros, înfipt în pămînt, care susține ulucul cînd acesta este construit pe un teren accidentat (Vișeu de Sus).

3°. Prăjină lungă cu ajutorul căreia se doboară arborele curmat cu beschia, cînd acesta nu cade singur (Vișeu de Sus, Neagra Șarului).

În sfîrșit, încă un sens care nu-i legat de munca la pădure:

4°. Căpița de fin clădită pe un prepeleac (Vișeu de Sus, Coverca).

Cuvîntul *ștronț* 'poreclă, nume de batjocură dat nemților', pătruns în graiurile populare de prin Moldova (probabil și prin alte părți) de la lucrători italieni (cf. ital. *stronzo* 'merde'), a căpătat în graiul lucrătorilor forestieri de la Boroaia și sensul de 'placă de fier cu trei sau patru colți' (v. sensul 3°. de la *german*).

Exemplele de felul celor de mai sus, neatestat în dicționarele existente, pot fi încă înmulțite. Adăugăm numai cuvintele *filandeză*, 'colibă construită în pădure, de formă rotundă, fără șofreică *)' (Borșa) și *franțuz* sau *cheie franceză*, din terminologia tehnică a altor profesii, în special a fierăriei. În primul caz avem de-a face, desigur, cu un termen datorit tehnicienilor și inginerilor silvici.

Se poate ușor vedea că, întocmai ca și în cazul cuvîntului *grainer*, termenii de mai sus denumesc obiecte, instrumente, procedee sau inova-

*) Șofreica este deshtzătura circulară în acoperișul bîrăcii de tip *maramureșan* prin care iese fumul de la focul făcut direct pe pămînt.

ții în tehnica lucrului la pădure, pe care lucrătorii forestieri români le-au văzut și le-au deprins de la lucrătorii străini, stăpîni pe o tehnică mai avansată. Ingeniozitatea unora dintre procedee și superioritatea lor tehnică a fost îndată remarcată de către lucrătorii noștri. În lipsa unui corespondent adecvat în limba română, ei nu au împrumutat întotdeauna cuvîntul respectiv din limba străină, ci au recurs la denumirea noțiunilor noi prin însuși numele care indică originea, etnică sau locală, a lucrătorilor străini, purtători ai acestor inovații.

În felul acesta, un cuvînt ca *grainer*, care inițial avea numai sensul de 'om originar din Craina', a primit atît de multe sensuri pe terenul limbii romine, în ciuda faptului că aceste sensuri nu au nici un fel de legătură, că între ele lipsesc „verigile dezvoltării semantice”, după expresia cercetătorului sovietic S. I. Ojegov *).

Varietatea aceasta de înțelesuri trebuie explicată nu numai prin diversitatea obiectelor sau procedeele aduse de *graineri*. Ea se datorește tot atît de mult și repartizării teritoriale a termenului în discuție. Vreau să spun că de la o localitate la alta cuvîntului i s-au adăugat, de către vorbitorii de limbă română, sensuri noi, pe măsură ce acești vorbitori făceau cunoștință cu uneltele sau mijloacele tehnice ale *grainerilor*. Dacă, de exemplu, într-un loc lucrătorii din Craina au construit un hait sau un uluc, unele dintre părțile constitutive ale acestora, neobișnuite la noi, au primit numele de *grainer*. În alte părți, lucrătorii români au remarcat alte procedee sau inovații, cărora le-au pus tot numele *grainer*.

În felul acesta, s-a produs o lărgire a sferei semantice a termenului nostru, neobișnuită în cazul altor categorii de omonime. Numai faptul că în toate aceste localități instrumentele sau procedeele respective au fost văzute la *graineri*, constituie singura legătură, oarecum exterioară, între sensurile acestui cuvînt.

Tot așa stau lucrurile și în cazul termenilor *german*, *neamț*, *ștronț*, etc. Și aici se poate observa aceeași îmbogățire neobișnuită cu sensuri noi, printr-o utilizare specială **).

Procedeul de a forma substantive comune printr-o utilizare specială a substantivelor proprii — căci în fond la aceasta se reduc exemplele discutate aici — nu constituie, bineînțeles, o noutate. El este unul din mijloacele, e drept, mai rar folosite, de îmbogățire a tezaurului lexical al unei limbi. El se întîlnește și în limba română literară, dar aceasta recurge, de cele mai multe ori, la împrumuturi de cuvinte substantive comune derivate din substantive proprii pe terenul altor

*) S. I. Ojegov. *Voprosi iazikoznaniia*, nr. 2, 1952 p. 101; informația o iau din cartea lui Al. Grăia u. r. *Incercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Buc. 1954, p. 127.

**) Ne-am fi așteptat ca și cuvîntul *italian* sau *tălian* să fie în aceeași situație. Probabil el n-a devenit apelativ fiind concurat de *grainer*. Am văzut că unii informatori (cel din Vișeu de Sus și cel din Moisei—v. sensurile 5° și 6° de la *grainer*), deși știu că italienii au adus instrumentul sau procedeul respectiv, folosesc pentru numirea acestuia tot cuvîntul *grainer*. Cuvîntul *talian*, ca apelativ, se întîlnește în terminologia pescarilor noștri.

limbi. Cel puțin așa credem că este cazul cu *havană*, *șaiianță*, *amper*, *volt* etc., pe care le dă *Gramatica Academiei* [11, p. 125]. Acestea nu sînt în fond decît neologisme, împrumuturi din alte limbi, în care ele s-au format ca apelative din nume proprii și ele pot figura, tot atît de bine, într-un capitol similar al gramaticilor italiene, franceze, rușești. etc. Pentru limba romînă, care cunoaște și ea procedeu, trebuiau invocate exemple ca *brașoavă* 'nimecure, minciuni, vorbe de clacă' (C r e a n g ă : „Acuși se face ziuă și tu nu mai stinchești cu brașoave de ale tale“) format de la numele orașului Brașov, apoi derivatul *brașoveancă* însemnînd căruță într-un anumit fel alcătuită, fabricată la Brașov' [12]. La fel, *bulgărie* 'grădinărie', folosit mai ales prin Moldova, unde grădinăritul era practicat mult de bulgari. Exemplele sînt numeroase și nu este cazul să insistăm aici asupra lor. Vrem numai să mai adăugăm cîteva care sînt legate de terminologia exploatării forestiere de pe Valea Bistriței, în afară de *grainer*, *german*, *neamț* etc. Astfel, *galaț* înseamnă un anumit fel de material lemnos care se transporta la Galați; *letea*, în expresia *lemn letea* sau *plută letea*, denumește un anumit material cerut la fabrica de celuloză Letea, iar *ghernă* este sinonim cu 'zahată, închisoare de plute; plute sfărimate, îngrămădite una peste alta în parcursul unui riu', și trebuie pus în legătură cu numele orașului Gherla, din regiunea Cluj, unde exista pe vremuri o vestită închisoare. *Gherlă* din expresia „a trînti la gherlă“ este explicat de acad. I. I o r d a n tot ca un derivat de la substantivul propriu Gherla. [13, p. 338].

Formarea unor termeni ca *grainer*, *german*, *neamț* etc., în graiurile populare de pe Valea Bistriței și din Maramureș este, așadar, rezultatul aplicării acestui procedeu constînd din crearea unor apelative de la substantive nume proprii, în cazul de față nume de popoare.

O ultimă chestiune este aceea a situației acestor cuvinte în cadrul terminologiei romînești a exploatării forestiere și a plutăritului. Dacă împrumuturile lexicale străine, de felul interjecțiilor discutate, cu toată nota lor ciudată și stridentă în gura muncitorilor romîni își datorează, astăzi, frecvența și extinsa lor utilizare caracterului lor special de simple semnale precise și invariabile, lipsite de un conținut noțional, precum și inexistenței unor sinonime adecvate romînești — la acestea se adaugă apoi termenii tehnici neologistici de origine germană, maghiară, ucraineană, pe care nu i-am luat în discuție și pentru care nu avem, în majoritatea cazurilor, corespondent în limbă — nu la fel stau lucrurile cu termeni ca *grainer*, *german*, *neamț*, *ștronț*. Deși creați pe terenul limbii romine, aceștia nu au sorți de trăinicie și de extensiune. Aria lor de răspîndire este redusă chiar în cadrul regiunii anchetate. Acolo unde există, ei nu sînt întrebuițați decît de prea puțini vorbitori.

În cazul particular al lui *grainer*, trebuie să spunem că, în deosebi numai lucrătorii mai bătrîni îl cunosc și-l folosesc mai des cu unul sau mai multe din sensurile sale. Că acest termen este pe cale de a fi uitat ne-o dovedesc și alte fapte. Astfel, în localitatea Crucea, informatorii, indiferent de vîrstă, cunosc numai un derivat adjectival al cuvîntului *grainer* și anume *grăinăresc*, *-ească*, din expresia amintită *legătură grăi-*

nărescă. Dar, din cauza dispariției din vorbire a elementului de bază, derivatul a suferit aici unele modificări de sunete, datorită și apropierii lui, prin etimologie populară, de cuvântul *găină*. Se spune, așadar, *legătura găinărescă*. Tot necunoașterii precise măcar a unuia din sensurile lui *grainer*, avîndu-se probabil în vedere și forma rezultată prin etimologie populară, *găinăresc*, *-ească*, s-a putut spune, în unele localități, în loc de *plută graineră*, cu sensul de 'plută cu încărcătură, adică avînd două sau trei rînduri de butuci pe fiecare tablă, în loc de unul singur' (asemenea plute erau făcute de *graineri*), *plută găină* (la Cîrlibaba, Neagra Șarului, Dorna Arinu, Geamăna și Crucea), exact cu același sens. În unele locuri se spune chiar *plută gîscă* (Cîrlibaba).

Devierea aceasta de la forma și sensurile de bază ale cuvîntului probează că într-adevăr poziția în limbă a termenului *grainer* este tot mai subredă. La definitiva lui înlăturare din uz contribuie apoi și faptul că aproape pentru fiecare din sensurile sale există termeni sinonimici romînești. Fără îndoială că în aceeași situație se află și celelalte cuvinte discutate: *german*, *neamț*, *ștronț*. Toate sînt în situația atîtor elemente străine care pătrund într-un anumit moment din evoluția istorică a unei limbi, duc o viață efemeră la periferia acesteia și apoi dispar.

Dacă am lărgit atît de mult discuția asupra lor, am făcut-o mai ales cu scopul de a releva faptul că, pentru a explica just caracterul eterogen al terminologiei tehnice forestiere din nordul Carpaților răsăriteni, trebuie luată în considerație, alături de infiltrațiile lingvistice maghiare, ucrainene sau germane (acestea din urmă provenite de la germanii din țara noastră), și amprenta puternică pe care au lăsat-o asupra acestei terminologii lucrătorii străini veniți din Carintia, Tirol și Craina, care, din punct de vedere lingvistic, puteau aparține fie limbii germane, fie celei italiene sau celei slovene.

Rezultă de aici că va trebui să se facă o distincție, în ceea ce privește influența germană din cadrul acestei terminologii, între elementele care au putut pătrunde din graiurile germane din nordul Transilvaniei și Bucovina și între elementele aduse de vorbitorii de limbă germană din Craina (din așa numita Sprachinsel Gottschee, de care am vorbit). La fel, va trebui să se distingă, în cadrul terminologiei de origine slavă, între elementele de origine ucraineană și cele de origine slovenă *).

Universitatea „Al. I. Cuza”
Catedra de Limba romînă

BIBLIOGRAFIE

1. *Lexikon A-Z in einem Band*, Leipzig, 1953.
2. G. Vilsan și G. Giuglea, *Romîni din Serbia*, Extras din Anuarul de Geografie și Antropogeografie, an, II, București, 1911.
3. Ewald Banse's, *Lexikon der Geographie*, vol. I, 1923.
4. *Dicționarul Academiei*, Tom. I, Partea 2-a, C
5. M. Sadoveanu, *Valea Frumoasei*, București, 1947.
6. Kuzela und Rudnycky, *Ukrainisch-deutsches Wörterbuch*.

*) Trebuie să arăt, aici la urmă, că problema terminologiei exploatarei forestiere și a plătăritului pe Valea Bistriței constituie tema unei lucrări a colectivului de dialectologie de la Catedra de Limba romînă a Facultății de istorie-filologie din Iași.

7. G. Popovici, *Wörterbuch der serbischen und deutschen Sprache*, II Serbisch-deutscher Theil, Pancova, 1881.
8. E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1908-1913.
9. B. D. Grincenko, *Slovari ukrainskogo iazika*, Berlin, 1925.
10. A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
11. *Gramatica limbii romine*, București, 1954.
12. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1903-1925.
13. I. Jordan, *Limba română contemporană*, București 1954.

ИЗ ТЕРМИНОЛОГИИ ЛЕСНЫХ ПРОМЫСЛОВ И СЛАВА ЛЕСА : ГРАЙНЕР, ДЖЕРМАН, НЯМЦ, ШТРОНЦ и т. д.

Краткое содержание

Техническая терминология румынских рабочих на лесных промыслах верхнего течения реки Бистрицы, а также и Марамуреша, как это доказывают материалы диалектологических анкет, проведенных в этих местах, содержит очень много новых иностранных лексических элементов: украинских, мадярских, немецких, итальянских и даже словенских.

Большая часть слов итальянского, немецкого или словенского происхождения, обозначают предметы, инструменты или приемы работы, введенные в наших горах несколько десятилетий тому назад рабочими, говорящими на этих языках и происходящими из областей входивших в бывшую австро-венгерскую империю: Каринтия, Тироль и Крайна. Показательны в этом отношении междометия или приказания (целая сигнальная система, единая и неизменяемая почти для всей анкетированной области), используемые рабочими при манипуляции брёвен, или при спуске их по желобам.

Однако обогащение профессиональной лексики не проходило только путем заимствования слов, совершенно чуждых, иногда, румынскому языку. В некоторых случаях румынские рабочие, игнорируя технические неологизмы, называли различные инструменты, или технические приемы, характерные для иностранных рабочих, словом, обозначающим этническое или местное происхождение этих рабочих. Таким образом, например слово *г р а й н е р*, не существующее ни в наших, ни в немецких или итальянских словарях, обозначающее уроженца Краины, получило у румын в различных местах указанной области, множество значений. Этим словом обозначаются понятия относящиеся к лесному промыслу, между которыми не может быть никакой связи. Единственным оправданием существования этих различных значений следует считать тот факт, что говорящие на румынском языке заимствовали эти предметы или новые приемы работы у рабочих прибывших из Краины.

Подтверждением этого, служат слова как: *джерман*, *нямц*, *штроңц* и т. д. которые относятся к тем же говорам и получили также схожие технические значения в исследуемой лесопромышленной терминологии.

DE LA TERMINOLOGIE DE L'EXPLOITATION FORESTIERE ET DE LA
MANOEUVRE DES TRAINS DE BOIS

grăiner, german, neamț, ștronț etc.

La terminologie technique des ouvriers forestiers roumains du bassin supérieur de la rivière Bistrița et de la région Maramureș, comme le prouve le matériel recueilli dans les enquêtes dialectales y effectuées, porte à la lumière nombre d'éléments lexicaux étrangers récents; ucrainiens, hongrois, allemands, italiens et même slovènes.

La plupart des mots d'origine italienne, allemande ou slovène désigne des objets, des instruments ou des procédés de travail introduits, il y a quelques dizaines d'années, dans certaines régions de nos montagnes, par des ouvriers originaires des provinces de l'ancien empire autrichien-hongrois: Carynthie, Tirol et Craïna (Carniole).

À cet égard, les interjections, les commandements (véritable système de signalisation, homogène et invariable presque pour toute la région enquêtée) employés par les travailleurs à la manoeuvre des bûches ou à leur transport en bas de la montagne, sont concluants.

L'enrichissement du lexique professionnel ne s'est pas effectué seulement par la voie d'emprunts de mots, parfois sous des formes tout à fait étrangères à l'esprit de la langue roumaine. Dans certains cas, les ouvriers roumains, refusant des termes néologistiques, ont désigné différents instruments ou des procédés techniques, propres aux ouvriers étrangers, par le nom même qui en indique l'origine ethnique ou le pays de provenance. C'est ainsi qu'un mot comme *grăiner*, inexistant dans nos dictionnaires, tout comme dans les dictionnaires allemands ou italiens, qui, au début, signifiait „individu originaire de la province Craïna“ a reçu, dans la région mentionnée du terrain linguistique roumain et d'une localité à l'autre, maintes acceptions. Il sert à nommer des notions rattachées au travail forestier, entre lesquelles on ne peut établir aucun genre de rapprochements. On en doit chercher la seule justification dans le fait que les parleurs de langue roumaine ont reçu ces objets ou ces nouveaux procédés de travail des ouvriers étrangers provenant de Craïna. Le fait que des mots comme *german, neamț, ștronț* etc, signalés dans les parlers populaires enquêtés, ont reçu, dans la bouche des ouvriers forestiers roumains, à la manière de *grăiner*, des acceptions techniques similaires, impose la conclusion que nous avons déjà formulée.

GRAMATICA LUI ION ELIADE RĂDULESCU

ECATERINA TEODORESCU

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 22-24 mai 1955*

Gramatica românească de pînă la Eliade și mult timp după aceea, pînă la Lambrior (1882), a fost, în cea mai mare parte, orientată de principiul etimologic, inaugurat de Samuel Micu și reluat de mulți dintre acei care l-au urmat, cum au fost: Radu Tempea (1797), Paul Iorgovici (1799), Șincai (1805), Budai-Deleanu (1805), Maior (1812), Diaconovici Loga (1822), culminînd prin Laurian. Ignorînd elementele străine, slave mai cu seamă, din limba romînă, etimologiștii și-au îndreptat atenția și și-au cheltuit toată energia pentru apropierea cit mai evidentă a limbii noastre de cea latină. Opus acestui sistem subiectivist, care a dus la exagerările bine cunoscute, este principiul fonetic, preconizat pentru prima oară la noi de Dimitrie Eustatievici Brașoveanu și de arhimandritul Macarie (singurii gramatici romîni cunoscuți pînă azi înainte de Micu), principiu pe care l-au reluat mai tîrziu Enăchiță Văcărescu (1787), Morariu (1788), Marki (1810), Clemens (1821), Eliade Rădulescu, ca să ne oprim la cel care interesează în lucrarea de față.

Proeminentă personalitate a epocii, Ion Eliade Rădulescu este apreciat, în general, pentru prima perioadă a activității sale, deosebită de cea de după 1840, cînd, deși informațiile-i sporesc, sub influența lecturilor alese la întîmplare de autodidact, dar, mai ales sub influența literaturii și limbii italiene, a cărei asemănare cu romîna l-a impresionat în chip deosebit, lunecă în „stravaganțele” bine cunoscute.

Primei perioade aparține și gramatica sa. Tipărită la Sibiu în 1828, *Gramatica românească* a luat naștere, din necesități practice, după cum mărturisește însuși autorul, în școala lui Gheorghe Lazăr, căruia i-a fost, timp de șase ani, urmaș la catedră.

Inchinată Societății literare romînești, al cărei prim scop fusese îndreptarea limbii, *Gramatica* din 1828 este cea dintîi gramatică folosită ca manual, care, mult timp după alcătuirea ei, a servit ca model autorilor noștri de gramatici.

Gramatica este precedată de o valoroasă prefață, un adevărat studiu, scris cu mult spirit și umor, „o glumă amestecată în observație făcea mai mult decît o regulă posacă și plină de o rece erudiție”, spune undeva Eliade [I, p. 59], dar științific argumentată în același timp.

Două sînt problemele, deosebit de importante pentru momentul cultural respectiv, cît și pentru dezvoltarea noastră de mai tîrziu, pe care această prefață le pune și anume: problema simplificării ortografiei și cea a neologismului.

Dacă pentru începutul manifestărilor noastre pe plan cultural, cînd „turburările, neodihniile, fugile și războaiele ce aveam... nu ne da pas să gîndim la alte lucruri mai interesătoare, necum la acest bagatel (ortografia“) (N. aut.) [2, p. IX], amestecul nepotrivit de caractere chirilice și grecești îi apărea oarecum justificat, simplificarea ortografiei se impunea cu necesitate la 1828 și aceasta, cu atît mai mult, cu cît „obiceiul deși bătrîn“, de o adevărată tradiție a scrisului nu putea fi vorba atunci. Impotrivindu-se sistemului ortografic practicat, Eliade Rădulescu a înțeles că problema respectivă trebuie legată de principiile ortopedice ale limbii.

Remarcînd astfel lipsa unor dublete cantitative în sistemul fonetic al limbii noastre, Eliade cere îndepărtarea semnelor lipsite de corespondent, „Noi de vom scrie *om*, argumentează convingător Eliade, sau așa sau astfel *wm*, tot *om* va să zică, de *om* scri *ființă* sau așa *ființă*, toi *ființă* va să zică“ [2, p. 10]. El respinge, pe de altă parte, sistemul notării diftongilor *ia*, *iu* (în care orice vorbitor percepe distinct două sunete), printr-un singur semn ω pentru primul, π pentru al doilea). În sfîrșit nu-i de acord cu nenumăratele accente și spirite introduse după modelul alfabetului grec, unde își aveau o rațiune bine determinată, dar atît de inutile și împovărătoare pentru scrisul românesc.

Argumentarea lui Eliade păcătuiește însă uneori. Vorbînd, de pildă, cu aversiune de caracterele grecești θ , ξ , ψ , aversiune pe care o manifestase împotriva fanarioșilor, ca elev, încă de la pretențioasa școală de la Măgureanu, Eliade se lasă furat de unele teorii cunoscute în vremea sa, ca de pildă, cea a influenței hotărîtoare a climatului asupra dezvoltării și degenerării limbii. Pornind de altfel de la ideea justă că „limba și oamenii nu se subțiază prin pelticirea limbii; ei au trebuință de idei, de cunoștințe și de experiențe ca să se subțieze“ [2, p. 11], Eliade ajunge la concluzii cu totul șubrede.

„Această slovă sau glăsuire este născută în brațele căldurii și moliciunii Asii sau Africii, unde oamenii vorbesc din gît mai mult și din virful limbii cei lăpăte de căldură, de acolo au venit și grecii în Grecia. În tot locul unde oamenii sînt sănătoși și toate organele vorbiri și le au întregi, desăvirșite și sănătoase, acolo o acest fel de glăsuire ca θ , nu este socotită decît ca un defect sau o greșală a naturii“ [2, p. XII].

Ideea aceasta o luase, așa cum de altfel s-a subliniat de către D. Popovici [3, p. 515], de la Condillac, mult cultivat la școala grecească din București și din a cărei operă Eliade tradusese. Că a fost puternic influențat, deci convins de această teorie, ne-o dovedește reluarea și dezvoltarea ei, cu și mai multă amplexare, în unele lucrări de mai tîrziu, printre care cunoscutul studiu despre *Geniul limbilor*.

Trecînd însă peste această parte a argumentării, lui Eliade îi revine meritul de a ne fi dat un alfabet simplificat, corespunzător realităților fonetice românești.

Scrisul unui popor trebuie să fie conform cu pronunția sa și de

aceea, cu toată simpatia pe care o acordă transilvănenilor, pentru interesul manifestat față de literatură, el nu le poate aproba exagerările ortografice. Cu tot marele lor merit de a fi făcut apel la alfabetul latin au căzut în greșeala scrierii franceze și engleze „care născută în veacurile scolasticismului latin, păzește derivația zicerilor“ [2, p. XVI]. Principiul etimologic îi apare astfel cu totul inutil, deoarece, cel ce cunoaște limba latinească știe că zicerea *limp* vine de la *tempus* sau de a fi scris *limp* sau de va fi scris *temp*, asemenea și primăvara este cunoscută de unde vine sau de va fi scris *prima-vera* sau de va fi scrisă *prima-vara* [2, XVII].

Argumentul cel mai firesc și convingător însă, pe care îl invocă în sprijinul criteriului fonetic, este cel devenit clasic în literatura noastră de specialitate: „așa dar, pentru ce să nu scriem după cum pronunțăm, cînd scriem pentru cei care trăiesc, iar nu pentru cei morți“ [2, p. XVII].

Prezentată cu multă competență este și problema neologismului în care Eliade urma de fapt pe Paul Iorgovici, care, încă din 1899 în *Observații la limba românească*, indicase just calea de adaptare a neologismelor în limba română. Mania noastră de a împrumuta cu multă ușurință elementele străine de tot felul este criticată sever de Eliade, care, fără a îi împotrivi împrumuturilor, le recomandă chiar, impune proporții și limite: „Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde ne trebuie și cum trebuie“. [2, p. XXVII]. Reclamat de necesitățile culturale (obligativitatea unei terminologii științifice deosebită de vocabularul uzual) neologismul trebuie asimilat sistemului nostru fonetic. „Vorbele străine trebuie să se înfățișeze cu haine românești și cu mască de rumîn“ [2, p. XXVIII].

Străin de fanatismul conservatorilor și de inventivitatea ridicolă a reprezentanților „purismului român“ *), Eliade a înțeles că împotriva celor adînc pătrunse în limbă, „naturalizate“, cum le spune el, este inutil, ba chiar păgubitor de a lupta, după cum este absurd și stupid a crea o terminologie de tipul „cuvintelnic“ (dicționar), „cumintelnic“ (logică), „neîmpărțit“ (atom) etc., așa cum încercaseră să facă unii în acea vreme. Unitatea limbii scrise nu se va putea realiza decît atunci cînd românii din Țara românească, care, sub influența limbii grecești învățaseră să „sisiliască“ și să „pipiriască“, cînd transilvănenii, bănățenii și bucovinenii învățați „să uruiască și să bluiască“ vor renunța la modelele lor, adecîvînd elementul neologic sistemului nostru lingvistic.

Dacă teoretic indicațiile lui Eliade sînt dintre cele mai prețioase, practic n-a reușit întotdeauna să soluționeze fericit problema. Pentru indicativul prezent al verbului *forma* indică *form*, *formi*, *formă*, iar alături de formele impuse *recomand*, *recomanzi*, admite prin analogie cu

*) Recurgem la termenul folosit de P. V. Haneș (*Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, p. 130) pentru curentul inițiat de Aron Pumnul, deși ne referim la o epocă anterioară acestuia. Întrucît ne lipsește termenul potrivit, iar manifestări ca acestea au existat, după cum rezultă din prefața gramaticii lui Eliade, și înainte de Pumnul, am preferat termenul întîlnit la P. V. Haneș.

lucrez, înființez, dubletul recomandez. Era de altfel greu, într-o vreme în care limba literară era pe cale de a se forma, iar neologismul francez abia la începutul existenței sale, să arăți exact forma pe care s-o capete cutare sau cutare cuvînt împrumutat. Meritoriū este însă faptul că, remarcînd lipsa de unitate a limbii scrise din cele trei provincii istorice ale țării, pledează pentru uniformizarea ei în sensul ștergerii diferențierilor marcante de la unele la altele. Eliade ridică în legătură cu aceasta problema traducerilor, subliniind rolul lor în formarea și îmbogățirea limbii literare. Consideră în același timp că desăvîrșirea și prosperarea limbii nu poate fi determinată de simpla cercetare și înregistrare de fapte; elaborarea de teorii și manuale se dovedește insuficientă atîta timp cît acestea nu sînt aplicate în practică. Meritul principal al *Gramaticii* de la 1828 a fost tocmai acela de a fi servit drept abecedar de gramatică romînească școlarilor de la Sfîntul Sava.

Prin problemele rîdicate cît și prin interpretarea dată, prefața gramaticii lui Eliade constituie un prețios document lingvistic.

Trecînd la studiul propriu-zis al gramaticii Eliade începe, după cum e și firesc, cu unele considerații de ordin general privitoare la această disciplină.

Definind gramatica „un meșteșug prin care învățăm să cunoaștem o limbă a o vorbi și a o scri întocmai după însușirea și firea ei” [2, p. 1], Eliade îmbrățișa de fapt punctul de vedere al gramaticii filologice, preconizată încă din antichitate de greci. Concepută ca tehnică a scrierii și vorbirii corecte, ca artă, meșteșug gramatica neglija punctul de vedere istoric în cercetare.

În ceea ce privește limba, concepută ca „mijlocul prin care noi facem cunoscut și altora ceea ce cugetăm, adică voința, părerea, trebuința, ideile și altele” [1, p. 1], Eliade reprezenta teoria individualistă a secolului al 18-lea, care considera că funcția principală a limbii este cea expresivă. Sub influența aceluiași teorii lingvistice, Eliade va admite că cel dintîi mijloc de comunicare, care a precedat deci vorbirea sonoră, a fost pantomima (comunicarea prin gesturi), teorie pe care o va dezvolta în lucrările de mai tîrziu.

Problemele acestea de lingvistică generală, în care Eliade Rădulescu era mai puțin original, el nu făcea decît să adopte un punct de vedere sau altul, sînt mai puțin rezistente, față de cele izvorite din cercetarea realităților de limbă romînească.

Împărțind gramatica în două mari ramuri: analizul gramaticesc și analizul logicesc, cărora le adaugă ca un fel de apendice ortografia, Eliade este cel dintîi și poate singurul dintre gramaticii noștri care procedează astfel.

Analizul gramaticesc, partea cea mai dezvoltată a gramaticii (din cele 166 de pagini ale întregului volum, îi sînt afectate 128) comportă la rîndu-i o nouă clasificare: *etimologia*, concepută deosebit de ceea ce înțelegem noi astăzi prin aceasta, se identifică la Eliade cu morfologia (cu aceeași accepție apare termenul și în alte gramatici de mai tîrziu), *sintaxul* și în sfîrșit *construcția*. Ultima parte a analizului gramaticesc, construcția, se suprapune total topicii; termenul folosit de Eliade este echivoc, întrucît poate fi întrebuițat cu mai multă proprietate și

pentru sintaxă. În limba greacă, de unde s-a impus în terminologia gramaticală cuvîntul, sintaxă nu însemna altceva decît combinare, construcție.

Trecînd peste aceste clasificări, ceea ce interesează îndeosebi este felul în care a înțeles Eliade să prezinte și să interpreteze materialul concret. În această privință și-a depășit înaintașii — avem în vedere mai ales pe ardeleni (Micu, Tempea, Budai-Deleanu, Maior etc.), care, în cea mai mare parte, antrenați de teorie, au neglijat în numele ei realitățile vii de limbă, căutînd să demonstreze cu orice chip că limba romînă își are originea în latina clasică.

Deși punctul de plecare al gramaticii lui Eliade, sub aspect teoretic, l-a constituit gramatica franceză, influențată de logicism, materialul de fapte și l-a luat însă din limba vorbită a vremii, sau, în puține cazuri, din limba textelor bisericești, încercînd să impună astfel o normă literară unitară.

Părțile vorbirii sînt reprezentate, ca și astăzi, prin zece elemente cu singura deosebire că numeralul este integrat „adjectivelor ideale” (vom vedea în continuare ce înțelege Eliade prin acestea), iar participiul considerat ca element morfologic de sine stătător.

Integrarea numeralului în categoria adjectivului, cu toată marea asemănare dintre cele două elemente morfologice „numeralul este, de fapt, un adjectiv, care, în loc să exprime însușiri propriu-zise (culoare, formă, dimensiune etc.) exprimă însușiri cantitative” [4, p. 369] nu este justificată, deoarece numeralul, de altfel ca și alte elemente morfologice (pronumele, participiul etc.), care se apropie de adjectiv, în alt sens, are particularitățile lui proprii, deosebite de ale adjectivului. În ceea ce privește participiul, după cum se știe, este în ultimă instanță, tot o formă verbală și anume un mod impersonal sau cel mult o formă nominală a verbului (adjectiv).

Ca și în gramatica actuală, exceptînd terminologia, substantivele sînt clasificate în concrete și abstracte, numite de Eliade materiale și ideale. Cele dintii „arată ființe de văzut și firești” (termenul ființă folosit în sens larg, Eliade integrează aici și lucrurile), cele de-al doilea „arată ființe de gîndit și care nu se pot înțelege cu simțirile cele din afară”. Cele două definiții date de Eliade se suprapun perfect definiției concret-abstract din Gramatica Academiei:

„Substantivele care numesc ființe, lucruri etc. existente în natură și de a căror existență ne putem da seama prin simțurile noastre se numesc concrete”, „substantivele care arată acțiuni, stări, însușiri sau relații, considerate ca noțiuni, sînt abstracte (5 p. 122).

Ne-am folosit de aceste citate cu scopul de a arăta că această clasificare nu este propriu-zis de domeniul gramaticii, ci de al filozofiei. Dacă ne referim la definiția stalinistă a gramaticii ca știință a regulilor „privitoare la modificarea cuvîntelor și îmbinarea lor în propoziții”, care, pornind de la concret, pe calea „unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane” [6, p. 22] ajunge la generalizări, din punct de vedere gramatical deci, atît unele cît și celelalte nu sînt în fond decît noțiuni (abstracțiuni prin urmare). Dacă spiritul analitic impune totuși o separare între substantivele *masă, casă* pe de o parte, *înțelepciune, blindețe*

pe de alta, separarea se face din punct de vedere al existenței, al realității reflectate în aceste noțiuni. Mai mult decît atît, clasificarea gramaticală în concrete-abstracte se dovedește arbitrară. Unul și același substantiv poate fi, după împrejurări, atît concret cit și abstract (este printre altele cazul substantivelor: vreme, urmă etc.). Urmarea imediată a acestei clasificări sînt oscilațiile, nedumeririle, ba chiar greșelile care se fac mereu în această privință. Eliade, de pildă, menținînd distincția material-ideal, o aplică și adjectivelor, integrînd în prima categorie adjective propriu-zise de tipul: *roșu, alb, rotund*, în cea de-a doua adjectivele numite azi determinative (*acest, acel, meu* etc.), la care adaugă însă și adjective ca *bun, rău*, întrucît, conform distincției stabilite între materiale și ideale, acestea din urmă nu pot fi percepute senzorial. Incontestabil diferite din punct de vedere al realității obiective, reflectate în conținutul lor, toate aceste adjective nu se deosebesc prin nimic pe plan gramatical.

Ideale sînt considerate de Eliade și gradele de comparație, despre care însă face prețioasa observație că „superlativul de sine“ (absolut) nu exprimă rezultatul unei comparații, ci însușirea maximă a unui obiect.

Flexiunea nominală prezintă în gramatica lui Eliade un aspect prepozițional, deosebit în cadrul celor șase cazuri pe care Eliade, ca și predecesorii săi, le admite pentru limba noastră. Subliniem ca un merit deosebit faptul de a fi folosit genul drept criteriu de clasificare a substantivelor în declinări, criteriu părăsit mult timp în cercetarea gramaticală romînească, dar reluat de curînd în Gramatica Academiei.

Construcția genitivului cu *de*, neobișnuită, sau, mai corect spus, ne-representativă pentru vorbirea vremii, prin influența căreia se explică în *Gramatică* prezența formelor muntenești ale pronumelui demonstrativ: *ăsi, ăla*, citate însă paralel cu formele literare *acest, acela*, a verbelor iotacizate apoi, unica formă care apare de altfel, sau în sfîrșit chiar acuzativul cu *la*, se datorește influenței textelor religioase în care construcția cu *de* era foarte răspîdită. În cadrul aceleiași flexiuni ne apar artificiale vocativele *o altule, a alto*, întrucît dat fiind caracterul nehotărît al pronumelor în discuție existența unui vocativ nu-i posibilă. Desigur Eliade face, în cazul de față, concesie teoriei neglijînd faptele reale.

Capitolele cele mai interesante, dacă avem în vedere cele afirmate de Eliade, mai ales în partea a doua a „analizului gramaticesc“: „sintaxul“, sînt acelea privitoare la verb și la elementele reflexibile.

Dacă trecem peste observațiile cu caracter teoretic, dăunătoare mai ales concepției lui sintactice (pe care o vom discuta la locul cuvenit), Eliade Rădulescu a făcut aprecieri dintre cele mai subtile în legătură cu valorile și funcțiile timpurilor romînești, aprecieri care pot figura, o spunem fără exagerare, în orice gramatică actuală, și aceasta cu atît mai mult cu cît, în afară de Tiktin, Philippide și de curînd Gramatica Academiei, gramaticile noastre au fost deficitare în această privință.

Cunoașterea limbii romîne, dar mai ales dezvoltatu-i simț lingvistic, îi permit să facă valoroase observații în legătură cu sensul trecut și viitor al prezentului, cu funcția narativă a imperfectului și perfectului simplu, cu nuanța optativă a imperfectului sau, în sfîrșit, cu nuanța de vi-

itor a perfectului compus. Iată, de pildă, care sînt după gramatica lui Eliade funcțiile prezentului indicativ :

„Prezentul arată că un lucru se face în minutul cînd cineva vorbește și se întrebuințează ca să arate o stare de față cum este seară, sînt aici, citesc
Dar se întrebuințează încă ca să arate.

1. un lucru care este obicinuit, cum știu carte, scriu frumos...

2. ca să arate că un lucru într-un chip este și nu altfel, au să-i dea definiția, cum adevărul vecinic din firea sa, este neschimbat...

3. Citeodată arătînd un viitor cum numai îndată mă întorc, acum viu, mine sînt gata.

4. Dar cea mai frumoasă întrebuințare a lui este cînd ca să arate cele trecute mai vii și de față, se întrebuințează în loc de trecut, cum într-aceste versuri.

Am văzut, văzut stăpine, pe-al tău fiu renorocit

Tirit de cal pe cari a sa mină l-a hrănit.

Volește el să-l oprească, dar îi speria-l său glas“...

[2, p. 90—91].

La fel procedează în explicarea „nesăvîrșitului“ (calchiere a francezului *passé indéfini*), sau a „prezentului relativ“ (imperfectul de azi), dar mai ales cu perfectul simplu și compus, numite, după terminologia franceză, definit, respectiv nedefinit, terminologie care, în treacăt fie zis, ar fi trebuit, grație proprietății ei, păstrată.

Elementele neflexibile și ele schematic prezentate la etimologie, unde sînt clasificate din punct de vedere formal în simple și compuse, cunoscut o dezvoltare detaliată la sintaxă. Valorile semantice ale prepozițiilor sînt explicate de Eliade, și pe bună dreptate, mai ales în funcție de elementele a căror legătură o stabilesc. Prepoziția *din*, de exemplu, arată: timpul, despărțirea (e vorba de valoarea ei partitivă), pricina, materia și instrumentul, procedînd la fel cu fiecare dintre prepozițiile limbii noastre. Surprinde însă faptul că prefixe ca : *pro-*, *des-*, *ad-*, *ob-* etc. și cu valoare de prepoziție în gramatica latină, de care a fost probabil influențat Eliade în cazul de față, sînt integrate în categoria prepozițiilor, deși el menționează că acestea nu apar decît în complinire. Instructive și azi sînt cele spuse de Eliade în legătură cu funcțiile sintactice ale conjuncțiilor. Lipsește, evident, dar numai parțial, terminologia exactă pe care practica de atîtea decenii cite ne despart de Eliade ne-a pus-o la îndeplină. Din punct de vedere al rolului sintactic pe care îl îndeplinește „conjugativul“ (conjuncția) însă : disjuncția, adversitatea etc., Eliade este foarte aproape de noi. În sfîrșit, interjecția definită incomplet ca expresia unei simțiri, este echivalată, în funcție de circumstanță, cu o comunicare întreagă (pentru Eliade și cu o judecată) :

„Cînd zic *oh ! ah !* și celelalte arăt că pătînesc ceva și de le vom analiza ca înțiplare a patimei noastre, vor să zică sau mă doare, sau mi-e rău sau sufăr sau sînt trist pentru cutare lucru, și celelalte“ [2, p. 115].

Capacitatea interjecției de a fi expresia unei comunicări autentice este astăzi un lucru definitiv recunoscut în gramatică.

Partea a doua a „analizului gramaticesc“ „așa numitul sintax“ (sintaxă), asupra căruia am anticipat, este în fond o reluare pe plan mai vast a problemelor de morfologie, sau, mai exact, exceplînd problema concordanței cuprinde sintaxa părților vorbirii. Dacă ne gîndim la faptul că unul din meritele Gramaticii Academiei este și acela de a fi introdus stu-

diul respectiv (sintaxa părților vorbirii) la morfologie „forma și funcția unei categorii gramaticale fiind indisolubil legate în actul vorbirii“ [5, p. 24], valoarea gramaticii lui Eliade crește și din acest punct de vedere. Afirm aceasta, întrucât în ultimă instanță, „etimologia“ și „sintaxul“ ca părți ale „analizului gramaticesc“ nu sînt altceva în gramatica lui Eliade decît morfologie propriu-zisă.

Interesantă este în acest capitol funcția de „apostrofă“ a substantivului în vocativ, pe care o distinge Eliade, alături de cea de subiect și complinire. Nu sîntem propriu-zis în fața unei funcții sintactice, „substantivul e în apostrofă cînd va fi persoana sau lucrul către care ne îndreptăm cuvîntul... noroadelor ascultați, ceruri și mări răspundeți“ [2, p. 74]. Element independent în frază, lipsit prin urmare de legătura care există între subiect și atribut, predicat și complement sau în general între celelalte elemente sintactice, vocativul nu poate îndeplini o funcție sintactică. De altfel aceasta nu rezultă nici din prezentarea lui Eliade. E vorba, mai ales, de valoarea stilistică a vocativului.

„Chemarea se face totdeauna către ființele cele vii și însuflețite, dar oratorul și poetul în aprinderea fanteziei se îndreptează către natura întreagă, dau persoane, simțiri și suflet la tot lucrul“ [2, p. 74].

Am invocat acest citat cu scopul de a sublinia, ca merit al lui Eliade, și faptul de a fi analizat fenomenele de limbă și din punct de vedere stilistic. Nu întîrziem asupra acestui capitol, asupra lui s-a anticipat, deoarece l-am considerat ca un autentic capitol de morfologie.

Sintaxă propriu-zisă nu va face Eliade decît în partea a doua a gramaticii sale „analizul logicesc“, după ce mai întîi va încheia marele capitol al „analizului gramaticesc“ cu „construcția“ (corespondența topicii din gramatica actuală).

Eliade distinge o topică firească sau dreaptă, căreia îi opune una figurată, întoarsă sau nedreaptă (deci o topică gramaticală și stilistică). Admite de asemenea o topică plină sau întreagă, căreia îi opune elipsa (sîntem de fapt în fața unei probleme de sintaxă și nu de topică). Neputrivity este de asemenea aici discuția privitoare la întrebuintarea pleonastică a pronumelui, care-și avea locul într-una din cele două prime părți ale „analizului gramaticesc“: „etimologia“ și „sintaxul“.

Sub influența logicismului, care, începînd cu sec. XVII—XVIII dominase cercetarea lingvistică, își întemeiază Eliade concepția sintactică. Propoziția este definită astfel ca „o judecată pronunțată“ alcătuită din doi termeni: unul „pentru care vorbim sau pentru care afirmăm“ („subiectul“ sau „subzăcutul“), altul „cu care afirmăm“ („prezisul“) [2, p. 136], raportul dintre cele două elemente fiind stabilit cu ajutorul copulei numită de Eliade „legătură“, sau „semn al judecării“. Orice propoziție este redusă astfel la schema generală: subiect, copulă, predicat încorsetîndu-se în tiparele rigide ale tipului clasic de judecată, întotdeauna bimebră, diversitatea complexă a propozițiilor din vorbirea reală.

De pe pozițiile aceluiași raționalism, Eliade distinge subiecte și predicate simple sau compuse (ultimele ar corespunde subiectelor și predicatelor multiple) și pe de altă parte subiecte și predicate „necomplinite“ sau „gramaticale“, „complinite“ sau „logice“. Nu putem pune semn de

egalitate între ceea ce consideră Eliade subiect și predicat logic, respectiv gramatical și ceea ce înțelegem astăzi prin acești termeni (terminologia ar putea înșela). Logic este, după Eliade, subiectul sau predicatul exprimat prin sintagmă (deci așa cum este conceput parțial în logica formală), gramatical cel exprimat nesintagmatic.

În ceea ce privește clasificarea propozițiilor, Eliade distinge propoziții „principale absolute” sau „de sine” și „principale relative” din exemplele citate numai cele de-al doilea ar corespunde principalelor, primele reprezentând propozițiile independente. Așa-numitele incidente („explicative” și „determinative”), care nu se suprapun decît parțial incidentelor din gramatica actuală, ar reprezenta, deducem aceasta din tipul conjuncțiilor citate de Eliade ca elemente de legătură între incidente și principale, tipurile de subordonate (cauzale, finale etc.), cărora Eliade nu le acordă nici un loc în gramatică. În sfîrșit, înțîlnim tot aici tipurile de propoziții „explicite” și „implicite” (după cum sînt exprimate toate elementele comunicării sau numai subînțelese), „pline” sau „eliptice” (nu se diferențiază în fond de cele imediat mai sus citate), „fixe” sau „figurate” (criteriul de apreciere fiind de data aceasta topica: gramaticală sau stilistică).

Clasificînd propozițiile din punct de vedere al înțelesului, Eliade distinge ca și astăzi propoziții „expozitive” (de supunere), „imperative” (de poruncire), „interogative” (de întrebare) și „exclamative” (de mirare). Lipsesc față de clasificarea din Gramatica Academiei doar prohibitivele și dubitativele.

Dacă Eliade nu și-ar fi fundamentat teoretic sintaxa pe baza logicismului lingvistic, nu ar fi ajuns la uniformizarea sintactică a bogăției atît de diferite a propozițiilor din vorbirea vie. Aceasta este marea greșeală a gramaticii sale, atît de prețioasă în general.

Privită din punct de vedere al terminologiei, gramatica lui Eliade este, în acest sens, inovatoare. Infruntînd rezistența spiritului oriental al învățămîntului românesc din acest timp, Eliade folosește o terminologie gramaticală nouă. Păstrînd cîțiva din termenii în uz ca punți de legătură cu cei noi (glasnice, bărbătesc, femeiesc, singurit, înmulțit, subzăcut) Eliade renunță la vechile calcuri preferînd termenilor învechiți, unii de-a dreptul ridicoli (profarauă, înainte punere, slovenire etc.) corespondentele neologice: analiz, pronunție, propoziție, silavă etc. De parte de a fi „meșterul strică” așa cum i-a plăcut lui Naum Rimniceanu, detractorul gramaticii sale, să-l numească, Eliade Rădulescu a folosit, acum o sută douăzeci și șapte de ani în urmă, o terminologie care, exceptînd cîteva nepotriviri de natură fonetică (subjet, declinație etc.), explicabile în perioada de acomodare a neologismelor este încă în uz. El a introdus o terminologie științifică modernă, înlăturînd imensele greutăți pe care le întîmpinau în acest sens, datorită caracterului „necanonisit” al limbii, contemporanii. Gramatica lui Eliade reprezintă astfel cea dintîi reușită tentativă de a impune o normă literară unitară, depășind prin caracterul normativ limitele unei gramatici pur descriptive.

Bogată în explicații și exemplificări (subliniem insistența lui Eliade în acest sens), minuțios întocmită, analitică, dar mai ales sinteză a legi-

lor gramaticii vii (schematizată doar la sintaxă) gramatica lui Eliade este primul manual de gramatică românească care și-a îndeplinit strălucit dubla-i misiune: de a fi fost carte de învățătură, dar și operă de unificare a limbii.

Preocupat încă din perioada școlărității de problemele limbii „hi-mera noastră era limba rominului și traiul lui într-o viață potrivită cu viața națiilor civilizate“ [3, p. 414] Eliade a militat pe diferite planuri pentru îndreptarea și prosperarea limbii. Surprinde bogăția problemelor de limbă pe care le-a risipit prin diferitele articole, scrisori etc., dintre care multe de cea mai vie actualitate. Originea limbii și a poporului român nu-l poartă pe drumul înaintașilor, care căutau fanatic „în fundul veacurilor să descopere ceva titluri de nobilitate putredă“ [3, p. 213]. Intuind, am putea spune, problema fondului principal, Eliade distinge între elementele vocabularului elemente „de primă necesitate“, toate de origine latină:

„Simțire, vedere, auzire, cuget, minte, tată, mamă, frate, suror, unchi, nepot, cumnat, socru... Pîine, apă, carne, făină, vin, legume, mîncare, bere, ședere, stare, mergere, arare, măcinare, cernere, frămîntare, coacere... Cer, soare, stele, luceafăr, nour, ploaie, ninsoare, grindină, vînt, aer, brumă, tunet, fulger, fîntină, rîu, mare... Munte, piatră, fum [?], fer, oțel [?], aramă, plumb, argînt, aur, cîmp, vale... Frunză, iarbă, fin, floare, sămînță, grîu, orz, mei, cer, frasin, anîn, pleop, tei, salcie, lemn, scoarță, frunză, ramură, rădăcină, vine... Om, femeie, june etc.“ [3, p. 396].

Menționăm că studiul a apărut în 1868, în perioada italianizantă deci. Eliade ia, totodată, atitudine față de limba curții sau a saloanelor pe care o numește jargon, opunîndu-i robusta limbă populară.

„Nu pot sta la sintrophie
Ca să dau plirophorie,
Căci sînt tînăr hageamîu
Și n-am praxis ca să știu

Poate sta un asemenea jargon de-alătura cu limba populară“ [3, p. 397].

În fața acestor neprețuite, dar pînă azi neglijate păreri, se naște legitimă întrebare: de ce se apreciază în bloc, global, perioada de după 1839, cu neiertate, e adevărat, lunecări în italianism, drept o perioadă compromisă, negativă? Nu este oare firesc ca în lumina noilor concepții lingvistice să acordăm mai multă atenție și activității de după 1840? Acestei întrebări trebuie să-i răspundem afirmativ. Deși despre Eliade s-au scris multe pagini, dintre care unele pline de adevăr, deși avem o bună ediție critică a operelor lui, o revenire asupra întregii activități, asupra perioadei italianizante în deosebi, se impune, cel puțin din punct de vedere lingvistic.

Universitatea „Al. I. Cuza“
Catedra de Limba romînă

BIBLIOGRAFIE

1. Bogdan Duică, *Istoria literaturii romine moderne*, Primii poeți munteni, Cluj, 1923.
2. Ion Eliade Rădulescu, *Gramatică ruminească*, Sibiu 1828.
3. " " " " *Opere*, Ediția D. Popovici, București, 1943.
4. Iorgu Iordan, *Limba romină contemporană*, București, 1954.
5. *Gramatica Academiei*, București, 1954.
6. I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Editura pentru literatură politică 1953.

ГРАММАТИКА ИОНА ЕЛИАДЕ РĂДУЛЕСКУ

Краткое содержание

Грамматика Иона Елиаде Рăдулеску, вышедшая в 1828 г. в Сибии, представляет собой первую удачную попытку формулировки литературных норм нашего языка.

В освещении вопросов теории грамматики И. Е. Рăдулеску придерживается, в общем, принципов французской грамматики, насыщенной логичизмом. Наиболее ценной и оригинальной частью труда Рăдулеску является изучение конкретного материала румынского языка. Здесь проявляются полностью и тонкое лингвистическое чутье, и серьезная подготовка автора.

Каждое изучаемое им явление получает глубокую и многостороннюю интерпретацию, с выявлением всех его значений и функциональных возможностей.

Выбирая из живого языкового материала элементы наиболее характерные для письменного румынского языка различных областей, И. Е. Рăдулеску стремится к созданию единого для всей территории литературного языка.

Очерк, находящийся в начале учебника и озаглавленной „Предисловие“, представляет также значительный интерес, так как затрагивает такие теоретические вопросы, как вопрос об орфографии, о неологизмах, о литературном языке.

Несмотря на то, что многосторонняя деятельность И. Е. Рăдулеску неоднократно изучалась сведущими специалистами, осталось еще много вопросов требующих рассмотрения и уточнения.

В частности, второй период его деятельности, считающийся в целом отрицательным, требует пересмотра, по крайней мере с точки зрения вопросов языка.

LA GRAMMAIRE DE I. H. RĂDULESCU

R é s u m é

La *Grammaire* de I. H. Rădulescu, parue à Sibiu en 1828, représente la première tentative valable de formuler les normes littéraires de notre langue.

I. H. Rădulescu s'y montre moins original en ce qui concerne la théorie grammaticale proprement-dite, où l'on ressent l'influence de la grammaire française contemporaine, imprégnée de logicisme. En revanche, il y fait particulièrement preuve d'intelligence linguistique, en étudiant le matériel concret de la langue roumaine.

Le phénomène mis en discussion est largement et profondément interprété. Toutes les possibilités fonctionnelles et les valeurs de contenu du phénomène discuté sont mises en relief.

Parmi ce matériel vivant I. H. Rădulescu choisit les éléments les plus représentatifs pour la langue roumaine écrite de tous les territoires roumains — qui manquait d'unité à cette époque-là — et il tend vers son achèvement par l'unification.

L'étude précédant le manuel, intitulée „*Préface*”, est également vaine, par les problèmes théoriques qu'elle soulève, comme — par exemple — le problème orthographique, le problème des néologismes et celui de la langue littéraire.

Bien que l'activité multiple de I. H. Rădulescu ait été étudiée chez nous par des chercheurs compétents, il subsiste encore dans son oeuvre bien des éléments à explorer. C'est notamment la deuxième partie de son activité, jugée entièrement comme négative, qui doit être réexaminée, au moins du point de vue des problèmes linguistiques.

OBSERVAȚII ASUPRA ÎNTREBUINȚĂRII EXPRESIEI IDIOMATICE ÎN PROZA ARTISTICĂ

D E

AL. ANDRIESCU

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 22-24 mai 1955*

Expresiile idiomatice, datorită valorii lor stilistice-expressive deosebite, și-au găsit, întotdeauna, o întrebuințare largă în literatură. Rămân, în afara acestei afirmații, doar operele literare în care mijloacele de expresie ale scriitorului, în mod voit, se îndepărtează de seva viguroasă a graiului popular, spre diferite construcții artificiale sau spre surse indicate de tendințe cosmopolite. Chiar și în astfel de situații expresia idiomatică nu poate fi total înlocuită. De obicei, în astfel de cazuri, ea servește, înaintea expresivității, nevoile comunicării.

Limba, oricâte mijloace artificiale s-ar încerca, are nevoie, pentru a nu-și pierde sau diminua puterea de a comunica cele mai subtile înțelegeri, de întreaga bogăție de sensuri pe care o aduc aceste sintagme și pice ale vorbirii. Dacă poți recurge la un cuvânt împrumutat de pe cine știe ce îndepărtat meridian, în locul unui regionalism sau chiar în locul unor cuvinte din limba comună mai puțin răspândite, simțite, prin urmare, ca populare datorită cunoașterii lor în special de vorbitorii din mediul rural, este mai greu, nota de forțat, de artificial, mai evidentă, când se procedează la înlocuirea unei expresii idiomatice, impusă în limba comună de secole multe de uz. Înlocuirea nu s-ar putea produce decît tot prin ajutorul unei sintagme, ori astfel de împrumuturi sînt respinse chiar de partizanii fervenți ai acestui import, în cazurile cînd nu vor să scrie în jargon.

Romanul, alît de discutat al lui G. Călinescu, *Bietul Ioanide* [1], poate fi citat ca un exemplu tipic din acest punct de vedere. Cum ar fi putut înlocui autorul, chiar dacă personajele sale vorbesc de multe ori, ca în studiile de estetică scrise pe vremuri, expresia, ca să ne oprim doar asupra unui exemplu, *a bate la ochi*? Expresia apare într-un comentariu al autorului: „Șefii își dădură seama că Hangerliu este un element comod și care nu bate la ochi, capabil de a-i pune în legătură cu cercurile înalte din țară și străinătate” [1 p. 303].

Este evident, însă, că întrebându-se locuțiunea *nu bate la ochi*, autorul n-a urmărit vreun efect stilistic deosebit. Ea servea, cel mai bine, nevoile comunicării conținutului „nu atrage atenția”. Numai în al doilea rând, pe un plan secundar, prezența sa în fraza citată a fost hotărâtă de valoarea ei afectivă deosebită față de echivalentul *nu atrage atenția*.

Interesul nostru se concentrează, în paginile care urmează, nu asupra locuțiunilor idiomatice situate în apropierea punctului de unde începe un fel de pseudoneutralitate stilistică, datorită pierderii funcției de imagine a expresiei respective. O neutralitate absolută din punct de vedere stilistic, așa cum a arătat R. G. P i o t r o v s k i, în studiul *Despre unele categorii stilistice* [2], este greu de realizat când judecăm cuvântul sau expresia în contextul unde apare. Noi nu ne oprim totuși decât asupra locuțiunilor cu valoare expresivă evidentă, în afara oricărei îndoieli, majoritatea dintre ele păstrându-și nealterată funcția de imagine. Vom invoca puține nume de scriitori și de opere, deoarece incursiunea aceasta, făcută cu scopul de a vedea întrebuintarea expresiei idiomatice în literatură, are un caracter mai mult ilustrativ. Problema merită să formeze obiectul unei cercetări ample, care s-o epuizeze.

De la început trebuie să subliniem un fapt de importanță capitală pentru discuția noastră. În opera unor scriitori expresia idiomatică apare în forma ei brută, ca în vorbirea de toate zilele. Ea este căutată în primul rând cu scopul de a da naturalețe limbii din opera respectivă. Alți scriitori, care-și lucrează fraza cu artă și, uneori, cu migală, prelucrează expresia idiomatică, pentru ca aceasta, șlefuită, să-și sporească strălucirea diamantină. Valorificarea mai poate fi făcută și în alt chip, prin locul ales de scriitor între celelalte unități sintactice ale frazei, sau între imaginile create de dînsul. Această muncă s-ar putea apropia de aceea a meșterului cu mîină harnică și pricepută, care potrivește în așa fel piatra în ansamblul podoabei făurite, încît apele ei să lumineze mai puternic ochiul. Ilustrăm cele două atitudini cu numele prozatorilor: Liviu Rebreanu și Mihail Sadoveanu.

Pentru a se putea vedea spre ce fel de expresii idiomatice se îndreptă Liviu Rebreanu, cităm, mai întîi, o listă, incompletă, a acestor locuțiuni din romanul *Răscoala* (3): *tai frunze cîinilor* (98)*; *rezultatele vorbelor de clacă* (113); *le-ați băgat în cap toți gîrgăunii* (113); *să nu puie la inimă* (117); *să-i măture pe amîndoi* (121); *ce primejdie îi paște* (121); *pe unde scoatem cămașa* (121); *l-a făcut albie de porci* (125); *să nu te culci pe o ureche* (125); *băiat de zahăr* (128); *are să-și aprindă paie-n cap* (132); *să tacă mîlc* (132); *cruce de voinic* (148); *frumușică picătură* (148); *bărbat în toată firea și cu scaun la cap* (150); *bateți apa-n piua* (152); *să-ți iei lumea-n cap* (154); *îți spun verde* (171); *ai dat cu bobii* (176); *a întins prea mult coarda* (177); *l-am dat gata* (185); *sînt toți în păr* (101); *din fir în păr* (231); *să facă din fînțar armăsar* (280); *să se ducă pe gîrlă toate* (305); *se vor da pe brazdă* (305); *șapul ispășitor* (307); *frica-i mare cucoană* (310); *s-a dus dorului* (342); *încercăm și noi marea cu degetul* (344); *ca frunza pe apă* (350); *cu inima-n izmene* (352);

*) Cifra din paranteză indică pagina.

să puie piciorul în prag (354); apă chioară bătută-n piuă (355); umblați după potcoave de cai morți (357); să nu rămînem de căruță (273); ai să mai vii tu la moara mea (450); avem noi ac de cojocul tilharilor (478); fugeau mîncînd pămîntul (486); țipînd ca din gură de șarpe (586).

Exemplele citate dovedesc că romancierul, în alegerea mijloacelor de expresie, n-a urmărit frumusețea efemeră a jocului de artificii, ci mijloacele care să servească, în modul cel mai potrivit, adevărul psihologic și social, uneori crud, din paginile celor mai multe scrieri ale sale. Acest conținut obliga notarea brută a expresiei idiomatice și îndreptarea, în general, spre comparația frecventă în limba vorbită. Acoperirea anumiilor crudități cu haina strălucitoare a metaforei, așa cum procedează, de pildă, Tudor Arghezi în proza sa, este un procedeu necunoscut artei lui Rebreanu. Conținutul realist din scrierile sale respinge categoric acest procedeu.

Stilul cenușiu [4] despre care s-a vorbit în legătură cu autorul *Răscoalei* cuprinde, ca parte integrantă esențială, expresia idiomatică dură, lipsită de strălucire. Chiar notațiile umoristice n-au darul să descrețească fruntea, să provoace zîmbetul larg, ci crisparea, în suris amar, a gurii.

Titu Herdelea, abia sosit din Transilvania la București, fără a-și avea existența materială asigurată, caracterizează ironic situația precară în care se găsește cu cuvintele: „...deocamdată tai frunze cîinilor cu speranța că voi găsi de lucru“ [3, p. 98]. În altă parte, într-un comentariu al autorului, existența precară a tînărului este asemuită, cu același umor amar, frunzei pe apă: „De unde își închipuise că muncind conștiincios are asigurată o leșoară din care să trăiască azi iată-l iar ca frunza pe apă“ [3, p. 350].

Citeodată umorul amar evoluează spre notația brutală. Expresia idiomatică imprimă comunicării o înfățișare naturalistă: „Apoi norocul numai de cei îndrăzneți se ține, nu de neputincioșii cu inima-n izmen!“ [3, p. 352] — spune plin de năduf un țăran din *Răscoala*.

Chiar dacă alte expresii ating mai rar duritatea celei de mai sus, preferințele autorului merg pe aceeași linie. Puține sînt expresiile din cele citate din *Răscoala*, care să nu fie legate de acțiuni violente, de un conținut mușcător, amar sau întunecat. Oamenii din *Răscoala* rîd rar. Trăiesc înțeleștați în sărăcie și în lupta fără sorți de izbîndă. Viața lor intelectuală este minată de abrutizare. Nici cei care trăiesc în huzur nu știu să rîdă. Vorbele lor sînt biciul stăpînului. Bucuriile lor — ceea ce le oferă carnea. Preocupările lor intelectuale sînt robite satisfacerii simțurilor. Acest conținut întunecat și-a găsit exprimarea firească în *stilul cenușiu*, despre care a mai fost vorba, pe nedrept condamnat la un scriitor al cărui realism crud ridică brutal cortina în spatele căreia își etalează decrepitudinea burghezo-moșierimea.

Onestul învățător Ion Dragoș din *Răscoala* este la discreția boierului Miron Iuga. La fel revizorul care îl protejează: „Miron Iuga însă nu e o fire care să-și schimbe gîndurile și, cînd va observa tărăgăneala revizorului, se va adresa chiar ministrului, prieten de-al lui, sau va pune pe cuscrul său, deputatul Gogu Ionescu, să-i măture pe amîndoi“ [3, p.

[121]. Expresia idiomatice *să-i măture*,* din fraza citată, nu are nimic comun cu exprimarea elegantă. Ea este potrivită, mai mult, de neînlocuibil, pentru comunicarea conținutului frazei. Samavolnicia, ferocitatea, lipsa de scrupule a reprezentanților aparatului de stat burghezo-moșieresc este denunțată necruțată. Acești oameni comunică, în relațiile de la superior la inferior, ca în exemplul următor: *Căpitanul, firește, a tăbărit asupra plutonierului, l-a făcut albie de porci și i-a pus în vedere că-l svirle tocmai în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulțumire d-lui Iuga care așa și pe dincolo...* [3, p. 123]. Posturile de răspundere se obțineau, în trecut, după rețeta care l-a adus în fruntea județului pe Boierescu: „*A trebuit să puie piciorul în prag, adică să intervieve direct și prin anume prieteni influenți de la București, ca să frângă rezistența ministrului*“ [3, p. 354]. Demagogia sfărăitoare a politicienilor de talia acestui prefect displace pînă și celor pe care-i servește: „*Miron Iuga n-asculta discursul prefectului. El disprețuia mijloacele acestea de-a încurca pe săteni, cu apă chioară bătută-n piuă*“ [3, p. 355]. Pentru a-și menține pozițiile, unsprezece mii de țărani au udat cu singele lor pămîntul pe care au vrut să-l smulgă cu forța pentru burțile umflute de foame ale copiilor: „*Domnule prefect avem noi ac de cojocul țilharilor!*“ — declară războinic maiorul Tănăsescu.

La început, cei apăsați de jugul celor dinții s-au înarmat cu singura armă oferită de mizeria ce-i înconjura, răbdarea: „*Omul cît poate tot rabdă că altfel ar trebui să-ți iei lumea-n cap! observă Serafim Mogoș amărit*“ [3, p. 154]. Cînd n-au mai putut răbda, au pus mîna pe coase și au înălțat din conacele boierești, rugurile libertății rîvnite: *Da noi ce ne holbăm de pomană, măi fraților? ... Ori n-avem altă treabă? ... Ia haidem mai sus, să vedem și noi, ce mai mișcă prin sat, și să nu rămînem de căruță!*“ [3, p. 373]. În fața armelor, curajul piepturilor goale s-a frînt: „*Țăranii fugeau mîncînd pămîntul, imbulzindu-se, strivindu-se, urlînd*“ [3, p. 486].

Exemplele citate, la care s-ar putea adăuga și altele, demonstrează, fără să se facă simțită nevoia comentariului amplu, supunerea perfectă la conținut a expresiilor idiomatice în opera lui L i v i u R e b r e a n u. Lipsite de strălucire, notate în forma lor brută, mai rar prelucrate, și atunci nu cu intenția de a le transforma în podoabe, ele constituie un element de bază între mijloacele de expresie ale autorului.

Cercetarea expresiilor idiomatice în opera lui R e b r e a n u ne dă posibilitatea să aducem un corectiv părerii mai vechi, aproape generală în critica literară a timpului, asupra stîngăciei romancierului în notarea vorbirii orășenilor, în special a reprezentanților mediului social „de sus“. Este adevărat că aceste personaje nu ajung niciodată pînă la verba scilicet, spumoasă, dar intențiile realiste ale autorului preocupat să scrie „exact“ nu „frumos“, după cum mărturisește singur**), sînt cum

*) Expresia apare de obicei, în formularea, mai dezvoltată, a *mătura din cale*. Nu mai verbul *mătura*, considerat izolat. S-ar părea că depășește sfera acestor locuțiuni. L-am introdus în discuție pentru că servește aceleași scopuri ca întregul material comentat.

**) Vezi Ovid. S. C r o h m ă l n i c e a n u, *Prefața*, care însoțește romanul *Răscola*, E.S.P.L.A., 1954.

nu se poate mai potrivit servite de aparenta sărăcie a limbii. Preocupat de adevăr, romancierul n-a căutat să infrumusețeze niciodată vorbirea eroilor săi. De aceea felul de a vorbi al boierului Miron Iuga, nu se deosebește prea mult de al țăranilor cu care trăiește alături; expresia idiomatice și anumite construcții stereotipice nivelează felul de a vorbi al acestor personaje: „*Uite rezultatul vorbelor de clacă cu care ați împuiat urechile țăranilor! Făcu Miron apăsător, adresându-se mai cu seamă fiului său. Câtă vreme țăranul a știut că trebuie să se învoiască cu moșierul, ca să poată trăi amândoi, au mers toate bine. De când le-ați băgat în cap toți gărgăunii au început șapte d-astea. Și e numai începutul! Fii sigur că vor urma altele și mai urâte*“ [3, p. 113].

Pentru bătrînul boier cu principii feudale discuțiile privitoare la problema țăărănească sînt *vorbe de clacă* cu care unii *împuiază* *) urechile țăranilor, iar dorința acestora de a trăi omenește pe un pămînt care să fie și altfel al lor, nu numai ca obiect de muncă însingurată, *gărgăuni*. Cele două metafore populare dau o vigoare deosebită vorbirii bătrînului stăpînit de minie. Dacă romancierul ar fi înlocuit expresiile idiomatice subliniate cu alte cuvinte, așa cum ar fi vrut poate unii estetizanți, care vedeau pe reprezentanții claselor exploatatoare neapărat cu suflet complicat și vorbire aleasă, să spunem că cuvintele *demagogie* sau *parlamentarism* pentru *vorbe de clacă* și *revendicări insolite* pentru *gărgăuni*, comunicarea ar fi fost lipsită de căldură și nesugestivă. Împrejurarea în care se petrece discuția, respinge, de altfel, exprimarea doctă.

Rafinamentul frivol al Nadinei, soția lui Grigore Iuga, s-ar părea că trebuie să-i epureze vorbirea de duritatea expresiei idiomatice. Lucrurile sînt sfău altfel. Nadina folosește expresia idiomatice și autorul a știut să aleagă pentru ea tocmai pe aceea cu ajutorul căreia să poată contura o latură a caracterului său, desprinsă din trăsătura esențială, frivolitatea ei mondenă. Femeie de lume, obișnuită să fie amfitrioana atentă cu toți, ea se acomodează ușor oricărei situații de natura aceasta și-și întîmpină, de aceea, arendașul, socotit om de la țară, cu multă dezînvoltură și o amabilitate suspectă, ascunsă, într-o expresie idiomatice: „*Tocmai despre dumneata vorbeam. Parca-i dat cu bobii!*“ [3, p. 176]. S-o urmărim pe aceeași eroină în altă împrejurare, la teatru. „*Nadina trona în loja ei ca un idol satisfăcut de admirația credincioșilor. Iși aluneca alene ochii peste parter, schimba saluturi cu cite o lojă. După primul examen sumar, spuse încet lui Grigore: — Ai văzut? Pînă și Predelenii sînt toți în păr... Ce-o și pățit sgîrcitul de-a cheltuit atîția bani?*“ [3, p. 201]. Femeia mondenă se dovedește, sub fardul convenienței, în intimitate, o clevefitoare cu limba la fel de harnică și ascuțită ca și a cumețelor de mahala. După spectacol, în localul descoperit de Raul, „*absolut parisian și retras, unde nu merge decît lumea cea mai bună...*“; Nadina va ciripi încîntată pe franțuzește: — *Ah, oui, c'est vraiment très chic, très parisien!*“ [3, p. 203].

*) Nu considerăm verbul *împuia* expresie idiomatice; l-am menționat aici pentru că servește aceluiași scopuri artistice ca și celelalte expresii.

La prima vedere, s-ar părea că există în vorbirea acestui personaj contradicții grave. Intre expresiile idiomatice *ai dat cu bobii, sînt toți în păr* și franțuzeasca din cabaretul parisian găsim totuși puternice elemente de apropiere. După o părere depășită de mult, o boieroică romîncă putea să cunoască foarte bine franțuzește, dar romînește mai puțin, într-o măsură care o obliga să ignoreze expresiile idiomatice. Și, apoi, nu suna bine vorba aspră, țărănească, în gura unei cucoane mari! În realitate nu există nici un fel de nepotrivire în felul de a vorbi al acestui personaj. Nu poate fi vorba aici de o stingăcie*) a autorului în mînuirea elementelor lingvistice în conformitae cu mediile sociale diferite în care viețuiesc eroii săi. În trei situații diferite, autorul își pune eroina să vorbească diferit și dă posibilitate cititorilor să-i adîncească personalitatea: Nadina vorbește pe un ton glumeț, întărit de expresia populară *parca-i dat cu bobii* cu arendașul ei, considerat „de la țară”; cleveților, în intimitate, cu soțul, *Predelenii sînt toți în păr...*; și în jargonul cosmopolit al clasei din care face parte în „societate”. Aici trebuie căutată legătura dintre aceste elemente, numai în aparență disparate, în realitate dozate cu artă.

Eroii lui Rebreanu nu vorbesc frumos. Vorbele lor puține, nealese, anumite construcții tipice, și, după cum s-a remarcat, chiar interjecțiile**), sînt, întotdeauna, potrivite cu conținutul comunicat. Acest conținut realist, uneori cu accente naturaliste, cerea mijloace de exprimare adecvate. Intre acestea, expresia idiomatică nudă, neînfrumusețată, joacă un rol hotărîtor.

La polul opus, în întrebuițarea expresiei idiomatice, stă opera masivă a lui Mihail Sadoveanu. Evocarea cere alte mijloace de expresie decît povestirea și analiza***). Expresia idiomatică trebuie acomodată, ca număr, ca formă și chiar în ceea ce privește situarea ei în frază, în foarte multe scrieri ale povestitorului, tehnicii evocării.

Cel care cercetează opera lui Mihail Sadoveanu, cu intenția de a se opri asupra expresiilor idiomatice, rămîne, îndată, surprins, contrar așteptărilor preconceptute, de numărul lor redus. Faptul se explică prin aceea că scriitorul, așa cum s-a arătat de mult, nu reproduce, ci sugerează, cu multă artă, vorbirea populară. Tot tehnica evocării determină și acest fapt. Elementele sintactice joacă aici rolul hotărîtor. Cei care socotesc că prezența cuvintelor regionale dă limbii scriitorului, înaintea altor elemente, caracterul popular, se înșeală. Sînt fraze întregi unde nu apare nici un cuvînt regional, în scrieri cu eroi din lumea satelor, muncitori ai ogoarelor sau păstori din sălbăticia munților. Totuși simțim aceste fraze ca populare din cauza structurii lor interne. Convinge chiar

*) Observația făcută de prof. Tudor Via nu asupra acestei probleme în *Arta prozatorilor romîni* nu găsește aici un argument, ci o desmințire: „Ba chiar, atunci cînd pune să vorbească pe orășeni, notațiile lui Rebreanu sînt uneori stingace” (p. 353).

**) Academicianul G. Călineanu constată în studiul *Liviu Rebreanu*, Iași: *Jurnalul literar, Colecția scriitori de ieri și de azi*, p. 28: „Vorbirea acestor ființe e apăsată și interjecțională”. Ideea a fost luată și dezvoltată de Ovid. S. Crohmălniceanu în *Prefața* amintită.

***) Vezi T. Via nu, *Arta prozatorilor romîni*, p. 332.

și cercetarea unei singure opere. Ne oprim asupra romanului *Baltagul*. După o listă făcută fără pretenția de a fi acceptată de toată lumea, dar nici prea departe de aceea pe care ar alcătui-o cei ce consideră „populare“ toate cuvintele necunoscute de unii orășeni, citeodată numai de autorul statisticii, nu sînt în această operă nici 30 de cuvinte regionale. Le înșirăm în ordine alfabetică: *astruca*, *bagdadie*, *caie*, *cață*, *conta*, *(pe)*, *covălie*, *daraveruri*, *fușalăi*, *hait*, *hăițușcă*, *hei*, *acaret*, *hîrzob*, *lanțug*, *mînzal*, *muiere*, *pahar dulce*, *răzlog*, *sălaș*, *sloată*, *stalive*, *sudui*, *șandrama*, *tohoarcă*, *toplîță*, *zlat* „nume de floare“. Am lăsat în afară acestei liste cuvinte cum ar fi, de pildă, *galeș*, mai puțin străin și cu alte sensuri ca sinonimul sau recent *tandru*, pentru motivul că le considerăm literare. Chiar și din lista citată, oricît ar părea de restrînsă, s-ar mai putea elimina cuvintele *sloată* și *șandrama*. Pentru noțiunile respective nu avem alte cuvinte în limba romînă. Sinonimia *lapoviță* — *sloată* nu merge prea departe. Cine le întrebuițează nu înseamnă că vorbește dialectal, iar cine le ignoră înseamnă că-și cunoaște mai puțin limba maternă, sub aspectul ei literar chiar, decît primul. Criterii precise pentru a stabili *cuvintele populare* față de restul vocabularului nu avem. De cele mai multe ori se impun, ca singur criteriu, cunoștințele cercetătorului respectiv asupra graiurilor populare. După oricare criteriu ne-am conduce, lista dată nu poate fi mărită prea mult, și lucrul acesta interesează în discuția de aici. Prin urmare, nu cele 30, sau mai multe chiar, de cuvinte regionale fac ca limba din romanul *Baltagul* să ne învăluie, din fiecare pagină, cu aroma proaspătă a graiului popular, ci anumite procedee sintactice, care nu-s copiate, ci evocă doar sintaxa graiurilor populare.

Am crezut necesară această lungă paranteză pentru a demonstra că S a d o v e a n u își dozează cu multă pricepere elementele populare. Constatarea aceasta angajează, în egală măsură, lexicul, fonetica, morfologia și sintaxa. Prin urmare nu trebuie să ne surprindă dacă printre procedeele sintactice, cu ajutorul cărora este evocată sintaxa graiurilor populare, vom întîlni mai puține idiolisme. Scriitorul se dovedește la fel de scrupulos în selectarea acestora, ca și în cazul cuvintelor regionale.

Pentru a cuprinde întreaga operă a scriitorului, ne vom opri la scrieri reprezentative atît pentru diferitele sale etape de creație, cît și pentru diferitele specii literare, în care s-a manifestat. Limităm, ca de obicei, exemplele la un minimum absolut necesar și în ceea ce privește sursa, adică operele cercetate, și în ceea ce privește numărul expresiilor în discuție.

Dacă comparăm o operă din tinerețe, cum este *Povestiri din război*, apărută în 1905 [5], cu scrieri din a doua perioadă de creație a scriitorului, în plină maturitate de talent, *Hanu-Ancuței* (1928) [6] sau *Baltagul* (1930) [7], avem prilejul să subliniem interesante deosebiri în folosirea expresiei idiomatice.

Nu putem afirma că sînt prea numeroase expresiile idiomatice nici în *Povestiri din război*, cu toate că eroii din paginile lor sînt, cu puține excepții, țărani, categorie de vorbitori care folosește cel mai mult astfel

de construcții. Față de scrierile din celelalte două opere invocate pînă aici, numărul lor este mult mai mare. Înșirăm în ordinea în care apar, un număr limitat de astfel de expresii, număr care nu este, totuși, depășit prea mult de totalul lor din volum, pentru a ne putea da sama de felul cum sînt utilizate de scriitor: „Și fiecare se cunoștea, că așteaptă ceva, într-o neliniște, într-o stringere de inimă pe care nimeni n-o putea stăpîni“ [5, p. 20]; „Cînd se puse soarele drept inimă, mugetul iadului era în toi [5, p. 24]; „... pe mică pe ceas ieșeau din văi aducînd spre doctorii cu chipiuri roșii trupuri zdrobite de tunuri“ [5, p. 30]; „păgînii îi luau ca din oală“ [5, p. 31]; „Eram săraci lipiți pămîntului, numai cît era pe noi...“ [5, p. 67]; „Umblă, parcă calcă în străchini“ [p. 88]; „parcă mi-au mas șoarecii în pîntece!... [5, p. 88].

La exemplele de mai sus, adăugăm un număr foarte mic, deși numărul lor este mare, de comparații, curente limbii vorbite, care nu sînt, toate, și expresii idiomatice: *aduce ca un fulger, trecu ca o săgeată* [5, p. 30]; *ca niște lei* [5, p. 32]; *sîios ca o țată mare* [5, p. 32]; *alb ca varul* [5, p. 35]; *ochii se bulbucaseră ca două cepe*. [5, p. 41]; *cu ochii ca jăratecul* [5, p. 50]; *am să mor ca un cîine* [5, p. 65]; *dragă ca ochii din cap* [5, p. 77].

Frica, foamea, oboseala, moartea, noțiuni legate de front, *sărăcia*, și fiindcă oamenii sînt tineri *dragostea*, lăsate acasă, sînt concretizate de locuțiunile și comparațiile citate fără egal. Oamenii simpli la care se referă sau care le rostesc sînt, tot cu ajutorul lor, pe lîngă alte mijloace, conturați din punct de vedere social. Ei sînt țărani sau locuitori de margine ai orașelor.

Cît privește forma locuțiunilor citate, trebuie să remarcăm că ea este aceeași ca în vorbirea curentă a celor ce le rostesc. Intervenția scriitorului se face simțită doar în ceea ce privește dozarea lor și încadrarea în frază, făcută așa fel încît expresivitatea lor să sporească. Pentru a demonstra acest lucru, vom discuta cîteva din exemplele citate.

În fraza: „Și fiecare se cunoștea, că așteaptă ceva, într-o neliniște, într-o stringere de inimă, pe care nimeni n-o putea stăpîni“, — unitățile sintactice sînt gradate cu multă grijă. Așteptarea, enunțată de complementivă *că așteaptă ceva*, intră într-o linie ascendentă, transformîndu-se în *neliniște*, comunicată de complementul circumstanțial de mod, *într-o neliniște*. *Neliniștea*, incertă la început, vagă, informă, capătă contururi tot mai precise, desenate în linii clare, neșovăielnice, de expresie idiomatică, cu aceeași funcție de complement circumstanțial de mod, *într-o stringere de inimă*. Din aceste linii răsare, numai datorită ambianței sintactice amintite, chipul, turnat în formă sensibilă, al *spaimii*. Acesta este punctul culminant al ascensiunii acestei stări afective, iar propoziția atributivă *pe care nimeni n-o putea stăpîni*, marchează, într-o formă directă, intensitatea sentimentului.

Analiza aceasta ne ajută să vedem cum, situată într-o anumită ambianță sintactică, expresia idiomatică capătă valori afective deosebite. *Stringerea de inimă* poate să însemne numai o frică vagă, la fel de in-

certă ca *neliniștea*. În fraza discutată, datorită talentului și simțului pentru limbă al scriitorului, ea a fost măiestrit valorificată artistic, comunicând *frica de moarte*.

În alte cazuri nu mai este vorba de încadrarea în frază a expresiei idiomatice, din care să rezulte anumite efecte, ci numai de încadrarea ei în ansamblul conținutului comunicat de fraza respectivă. În exemplul: „*Cînd se puse soarele drept inimă, mugetul iadului era în toi*“, datorită prezenței expresiei idiomatice *se puse soarele drept inimă*, tabloul cîmpului de bătaie și starea luptătorilor se întregeste cu elemente altfel greu de comunicat, și numai cu ajutorul unor formulări prolixе. Cititorul are imaginea soarelui sus, deasupra șanțurilor luptătorilor. Cunoaște de aici că e ora prînzului, evocat și de cuvîntul *inimă*, popular cu sens de „stomac“. Poziția soarelui, vremea prînzului, foamea luptătorilor, conținutul comunicat de prima parte a frazei, concordă și se leagă organic cu ceea ce comunică partea a doua a frazei: *mugetul iadului era în toi*. Tocmai în timpul mesei bătălia este în toi și mîncarea va întîrzia, ca de obicei, din această cauză.

A fi *în toiul* unei acțiuni oarecare, sau a unui anotimp (*în toiul iernii*), este tot o expresie idiomatică, lipsită însă de posibilitatea de a sensibiliza ideea pe care o comunică, datorită neînțelegerii sensului vechi „gălăgie“ al cuvîntului de origine turcească sau cumană *toi* „ospăț“. În limba veche cuvîntul însemna „gălăgie, tărăboi, încăierare“ și legătura de înțeles cu sensul din limba de unde a fost împrumutat nu-i greu de desprins. Astăzi locuțiunea circulă cu sensul „moment culminant“. Gălăgia, larma, marchează, în numeroase împrejurări, punctul culminant. În timpul cînd *toi* a căpătat pe lingă sensul propriu atunci *gălăgie*, accepția metaforică „intensitate maximă, punct culminant“, circula cu o valoare expresivă deosebită, era simțit ca imagine. Astăzi și-a pierdut această calitate și valoarea lui stilistică n-o depășește pe aceea a oricărui cuvînt popular.

Alăturată de metafora lui Mihail Sadoveanu *mugetul iadului*, pentru *bătălia cu zgomotul ei asurzitor*, expresia idiomatică era *în toi* capătă o valoare deosebită, o completează necesar și, împreună, se leagă organic, cum am arătat, cu prima parte a frazei, într-o unitate capabilă să comunice, cu cîteva cuvinte, un conținut de o bogăție nemaipomenită.

Fraza: „*Eram săraci lipiți pămîntului, numai cît era pe noi...*“ demonstrează același lucru. Propoziția scriitorului *numai cît era pe noi* vine să precizeze gradul de sărăcie, comunicată de prima propoziție, care este și o expresie idiomatică.

Serierile istorice din această perioadă nu ne oferă material pentru discuții noi față de cele spuse pînă aici. Am avea de adăugat doar faptul că apar unele expresii idiomatice, născute în anumite împrejurări istorice, cu sensul lor vechi, potrivit cu timpul cînd se desfășoară acțiunea. Astfel, de exemplu, expresia a da *șfară în țară* apare în *Neamul Șoimăreștilor* (1904), cu sensul propriu, vechi „a aprinde focuri pe dealuri pentru a vesti primejdia unui atac dușman“. Din această cauză expresia, astăzi impietrită în forma *a da șfară în țară*, suferă o ușoară modificare, prin înlocuirea cuvîntului *țară* cu *finut*, potrivit cu împrejurările povest-

tite : „Să se aprindă focurile și să se deie șfară în ținut“ [8, p. 184]. Alte expresii idiomatice sînt fericit alese pentru a evoca fapte de arme : „...mulți scăpaseră croindu-și drum cu săbiile“ (p. 200).

Un material interesant, deși mai sărac, ni-l oferă operele din a doua perioadă de creație a autorului. Am văzut, din exemplele discutate pînă aici, arta scriitorului în dozarea și alegerea expresiei idiomatice potrivit timpului și împrejurărilor povestite, precum și încadrarea lor în frază, în ambianța celorlalte unități sintactice sau a figurilor de stil create de autor. Cu exemplele culese din cărți scrise în cea de a doua perioadă (*Hanu-Ancuței* și *Baltagul*), avem prilejul să subliniem un lucru care-l deosebește profund, din punctul de vedere al valorificării artistice a expresiilor idiomatice, de prozatorul cărui a l-am opus, *Liviu Rebreanu*, prelucrarea expresiilor idiomatice folosite.

Pentru a evoca oameni de demult, eroii unor întâmplări vechi, *Mihail Sadoveanu* folosește expresia idiomatică *oale și ulcele* : „Pe vremea aceea, tot în acesta loc ne aflam, în preajma focurilor și a carelor cu must, cu alți oameni care acuma-s oale și ulcele ; și-n jurul nostru umbra Ancuța cealaltă, mama aceștia, care și ea s-a dus într-o lume mai puțin veselă“ [6, p. 10].

Aceeași expresie idiomatică apare, în *Județul sărmanilor*, șlefuită pînă la linia simplă a pietrii prețioase : „Asta n-a mai cunoaște băutura, vorbe iar ciobanul rînjind, — și nu ne-om mai întîlni decît după ce-oi fi și eu ulcior“ [6, p. 130]. Distanța dintre cele două variante ale metaforei, forma ei brută și cea cizelată de scriitor, este mare. Expresia, în forma ei din vorbirea obișnuită, sensibilizează ideea de vechi, dispărut de mult, dar atît. Varianta obținută în urma intervenției scriitorului o depășește. Rezultatul transformării, care concretizează scurgerea timpului, moartea, nu mai este o grămadă informă de *ulcele și oale*, urîte prin îngrămădire și dimensiuni mărunte, care nu permit dezvoltarea liniei, ci *ulciorul*, cu arcuirea lui simplă și avîntată. Partea a doua a frazei, în care accentul cade pe această inegalabilă în frumusețe metaforă, este un mic poem în proză închinat morții : „...nu ne-om mai întîlni decît după ce-oi fi și eu ulcior“. Ideea morții, comunicată de această metaforă, nu mai are nimic respingător, infricoșător. Descompunerea este înlocuită de transformare.

Altădată, intervenția scriitorului se face simțită mai puțin, aproape imperceptibil, expresia idiomatică păstrîndu-și, în mare măsură, forma originară. Fraza următoare lămurește ușor acest lucru : „Asemenea ca și orbul, au spus alții, înainte de a veni dumneata, niște istorisiri de s-a făcut crîncenă carnea pe mine și n-am să le uit pînă la ceasul morții“ [6, p. 201]. Deosebiriile dintre varianta *s-a încrîncenat carnea pe mine*, pe care o auzim obișnuit în vorbirea curentă, și varianta mai puțin răspîndită *mi s-a făcut carnea crîncenă* par neînsemnate. Scriitorul a preferat, însă, nu fără motiv, varianta a doua, într-o formă puțin modificată ca topică, încît accentul să cadă pe cuvîntul *crîncenă* : *mi s-a făcut crîncenă carnea pe mine*. În varianta inițială verbul *încrîncena* numește o acțiune mai generală decît adjectivul *crîncenă*, cu valoare de adverb, din

varianta a doua. Inlocuirea verbului prin adjectiv face comunicarea mai sugestivă, mai concretă.

Expresia de care ne ocupăm cunoaște numeroase variante. Cităm două exemple din romanul *Intunecare* de Cezar Petrescu, prozatorul care l-a urmat cel mai de aproape pe Mihail Sadoveanu, în ceea ce privește mijloacele de expresie: „*Radu Comșa își spune că acum toate inimile sînt golite de sînge, toată carnea e încrîncenată pe oase și în toți se cască nu frică, ci altceva necunoscut, o spaimă în afară de tot ce e omenesc*” [9, p. 353].

Al doilea exemplu din *Intunecare* se deosebește de varianta cea mai răspîdită în vorbirea obișnuită, doar prin renunțarea la prefixul *în-* de la verbul *încrîncena*, ceea ce îl apropie de adjectivul *crîncen* și mărește astfel expresivitatea locuțiunii: „*Și de două zile și de două nopți, mă tot gîndesc cum și carnea pe mine se crîncenează, fiindcă văd că stă aproape sfîrșitul înfrîcoșat...*” [6, p. 322].

La exemplele din *Hanu-Ancuței*, pentru a demonstra grija cu care scriitorul se oprește asupra variantei celei mai expresive, adăugăm și câteva din *Baltagul*. În mod obișnuit, auzim în vorbirea zilnică expresia idiomatică *a băga cuiva gîrgăuni în cap* „a sfătui de rău pe cineva”. Victoria Lipan, aprigă și neinduplecată, cu mintea isteată și limba ageră; își muștră fata cu vorbele: „*Nu mai știi ce-i curat, ce-i sînt și ce-i bun decînd îți umblă gîrgăunii în cap și te cheamă domnișoară*” [7, p. 19]. Verbul *umbla* în locul lui *avea* (*are gîrgăuni*) sporește mult expresivitatea locuțiunii. Starea mintală anormală devine mai sensibilă prin mișcarea gîrgăunilor în cap decît prin prezența lor liniștită. Nu putem afirma că varianta citată este creația scriitorului. Schimbarea verbelor amintite se poate produce în vorbirea curentă frecvent. Admițînd această posibilitate, meritul autorului rămîne acela de a se fi oprit asupra celei mai plastice variante, căreia i-a dat o formulare proprie, potrivită cu conținutul comunicat de întreaga frază. Ironia este puternic subliniată de prezența expresiei idiomatice discutate.

Compararea variantei din *Baltagul* cu cea citată anterior: *le-ați băgat în cap toți gîrgăunii* din *Răscoala*, cea mai frecventă variantă în vorbirea zilnică, face evidentă grija lui Sadoveanu pentru varianta cea mai plastică.

În culegerea apărută la E.S.P.L.A. sub titlul *Basme* (1953), întîlnim și expresia *vorba îi curgea din gură ca mierea* (p. 15). Aceeași expresie apare în *Baltagul* într-o formă mult deosebită: „*Tare se mai uită galeș una la alta și-și vorbesc* parcă le-ar fi limbile unse cu miere” [7, p. 186]. Între prima și a doua variantă rămîne comun factorul esențial: raportarea vorbelor frumoase, dulci, la miere. Apropierea aceasta dintre limba frumoasă și dulceața mierii, din expresia populară în discuție, a fost măiestrit valorificată de Mihail Eminescu în *Epigonii*: „*Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un șagure de miere*” [10, p. 17]. Formularea diferă mult de la o variantă la alta. Lucrul acesta nu este lipsit de importanță cînd cercetăm forța lor de sugestie. În primul caz avem o compa-

rație simplă, cu valoare de metaforă; Eminescu a modificat al doilea termen al comparației, dându-i prospețime și vigoare; Sădoveanu a sublinat comparația, în varianta din *Baltagul*, într-o subtilă și sugestivă metaforă, foarte potrivită cu conținutul ironic comunicat de fraza respectivă.

Ultimele două expresii discutate, ca și multe din cele citate cu prilejul altor discuții din aceste pagini, ne dau prilejul să subliniem un lucru de o importanță deosebită. În literatură, ca și în vorbirea zilnică, astfel de expresii își găsesc un loc foarte potrivit în fraze cu un conținut ironic. Contrastul violent dintre uitătura galeșă a celor două soții de oieri, vorbele lor microase, și sentimentele adevărate pe care se întemeiază relațiile dintre ele („*dacă ar pulea și-ar scoate ochii*”, — citim în continuare), dă frazei un accent mușcător. Formularea lui Sădoveanu, față de celelalte citate, este cea mai potrivită pentru conținutul acesta ironic, așa cum admirația lui Eminescu pentru limba înaintașilor și-a găsit exprimarea firească în comparația *ca un făgure de miere*. Nu putem înlocui cele două expresii una cu alta fără să trădăm intențiile pentru care au fost întrebuițate de cei doi scriitori.

Pretențiile de *domnișoară*, mai mult presupuse decât întemiate, ale Minodorei Lipan, capătă din partea Vitoriei calificativul tăios *gărăuni*. La fel stau lucrurile și cu expresia „...vă ung la inimă *lăutarii când vă cîntă cite-un val nemțesc*” [7, p. 17].

Am afirmat pînă acum, în mai multe rînduri, că arta lui Sădoveanu, în întrebuițarea expresiilor idiomatice, ca în cazul tuturor elementelor de limbă populară, se caracterizează prin dozarea lor măiestrită, de unde rezultă, ca un efect direct, numărul lor redus. Afirmarea este valabilă, în special, pentru perioada a doua din creația autorului, unde lipsa acestora este suplinită de metaforele personale, create, dacă putem spune așa, în maniera celor populare.

Un loc aparte, în privința utilizării expresiilor idiomatice, îl ocupă romanul *Mitrea Cocor* [11], scrierea cea mai reprezentativă a povestitorului, din cea de a treia a sa etapă de creație.

Nu vom întilni aici metafora rară, cu migală șlefuită, ca în alte scrieri. Comparația, în schimb, de multe ori comună cu limba vorbită, și expresia idiomatice abundă. Cităm, în continuare, o listă aproape completă a expresiilor idiomatice din acest volum. Față de celelalte scrieri cercetate, mai ales cele din a doua perioadă de creație a scriitorului, unde întilneam rar locuțiuni de acest fel, numărul lor, peste cincizeci, este impresionant. Ținem să amintim că această cifră depășește cu mult numărul regionalismelor din volum. Iată acum expresiile înregistrate: *și-i spînzur piele-n cui* (6*); *De nu l-ar fi răscumpărat de la comisie cîrciumarul ar fi fost albastru; inimă rea* (8); *o să-ți fac pielea tobă* (17); *În dricul verii* (20); *nu e dus de multe ori la biserică* (27); *cît ai zbate din amnar* (28); *nu-și mai încape în piele* (28); *fură de zvîntă* (29); *Ce mai ala-bala pe la Hagiu ?* (30); *a sărit în sus* (31); *s-alege din ei pulbere*; *le iese părul prin căciulă* (31); *mi-au mas șoarecii în burtă* (37);

*) Cifra din paranteză indică pagina.

mă scoate din fire (39); I s-a zbîrlit pielea pe șira spinării (41); pînă în fundul rărunchilor (44); se face foc (49); să-și săreze și robii inimile (52); prăpădești și ce brumă mai ai (56); ca frunzele pe apă (56); în doi timpî și trei mișcări (57); o să mi se întoarcă aici la Malu numai numele și pielea tăbăcită (62); de-a-surda (69); slovele lui „talpa-gîștei” (72); calea-valea (83); nici în clin nici în mîneacă (83); călătoreau ici-colo de-o azvîrlitură de bîtă (84); L-au ferchezuitără (93); mă țin cu dinții de viață (100); luau uneori în șfichi pe morar (126); la dracu-n praznic (126); stăteau toți ciucure (127); o sfoară de pămînt (128); te fură de te zvîntă (133); au întors nemții foaia (137); fătat, nu ouat (154); dacă îl prindea nea Ghiță cu șoalda (156); Imi scosese, mă frate-meu, peri albi (157); E copilul florilor (173); să-i iai cu topuzul (180); e cu burta la gură (181); Taie cîinilor frunză (181); să nu stăm cu mîinile în sîn (184); ca să li se întoarcă și lor poate numai numele (184); să tragă pe dracu de coadă (188); parcă nouă ne arde de asta (192); au uns unora ochii (192); vă vîrîți unde nu vă fierbe oala; îmi faceți capul călîndar (201); autoritatea o să le vie de hac (205); îi făceau cu ou și cu oțet (205).

Bogăția aceasla de expresii idiomatice, neîntîlnită în alte scrieri ale lui Mihail Sadoveanu, este cerută de conținutul nou al romanului. Durerea aspră, lupta îndrjită și organizată pentru vindecarea ei, nu simpla izbucnire individuală, anarhică și violentă, fac din *Mitrea Cocor* un personaj nou, deși este frate bun cu toți asupraii din scrierile vechi. Interesanta competiție din jurul focului de tabără din *Hanu-Ancuței*, la care povestitorii trebuie să dovedească trei virtuți: hărnicie la golirea oalei de vin, admirație pentru Ancuța, dar mai cu seamă pricepere în povestirea unor întîmplări, de obicei cu sfîrșit *crincen*, din trecut, solicită alte mijloace de expresie decît cele din *Mitrea Cocor*. Povestea ciobanului coborît la han din sălbăcia Rarăului, oricît de ascuțit este ăpătul de durere din paginile ei, se încheagă în vorbe frumose, alese, parcă neizvorîte din durerea depănată. Expresia idiomatică cedează locul metaforei create de autor. Conținutul de luptă din romanul *Mitrea Cocor* cerea deplasarea mijloacelor de expresie de la cele căutate pentru a da farmec povestirii, ca în *Hanu-Ancuței*, la mijloacele de expresie alese cu scopul de a sublinia autenticitatea faptelor povestite. Imaginea creată de autor servește bine evocarea, în *Hanu-Ancuței*, iar expresia idiomatică, povestirea realistă. Se poate face, din punctul acesta de vedere, o apropiere între felul cum întrebuițează Mihail Sadoveanu expresia idiomatică în *Mitrea Cocor* și felul cum sînt utilizate acestea în opera lui Liviu Rebreanu.

Cu privire la forma expresiilor idiomatice din acest roman, se cuvine să menționăm că preocupările scriitorului de a le valorifica cu ușoare modificări, ca și prin încadrarea în frază, continuă. Am adăuga, la cele spuse cu prilejul analizei altor opere, doar un singur exemplu, care ne reține atenția prin valoarea cu totul nouă căpătată de expresia respectivă, datorită unei ușoare modificări, ce poate trece și neobservată. În graiul colorat al țaranului, copilului nelegitim i se spune, cu o metaforă de o frumusețe rar întîlnită, *copil din flori*. Expresia a căpătat

o nuanță peiorativă. Pentru a îndepărta acest sens peiorativ, nepotrivit pentru copilul lui Mitrea Cocor și al Nastasiei, legitim prin dragostea mare care-i unește pe cei doi părinți, expresia capătă forma *copilul florilor*. Această modificare șterge complet sensul peiorativ al expresiei.

Deoarece, discutînd expresiile idiomatice în opera lui Mihail Sadoveanu, atenția noastră s-a concentrat, în primul rînd, asupra modului cum sînt prelucrate de scriitor, se cuvine să menționăm aici contribuția marelui său înaintaș și învățător, Ion Creangă, în această privință. Cel leagă pe Mihail Sadoveanu de humuleșteanul hitru și genial, iscusitul autor al *Amintirilor*, ne-a spus-o chiar scriitorul, în numeroase împrejurări*). Nu ne putem opri să nu invocăm aici măcar o singură mărturie a sa, din numărul atît de mare al acestora, pentru dragostea și recunoștința pioasă care respiră din fiecare cuvînt al acestor rînduri față de marele său învățător: „*Din copilărie am avut dragoste mare pentru opera lui Ion Creangă. Găseam poate în poveștile și povestirile lui graiul înflorit al mamei, poezia de expresii a Moldovei; mă simțeam cu el așa de bine, ca și cu unul din vechii povestitori care mi-am încîntat copilăria în seri de iarnă la vatra cu jar, simțeam pătruzîndu-mă blîndeța nesfîrșită a piesagiului moldovenesc, glasul patriei vibra în opera lui și șermeca, așa cum nu m-a șermecal nici un alt scriitor vreodată*” [12, p. 100].

Datorită legăturii cu preocupările din aceste pagini, ne reține atenția, în mod deosebit, prețuirea pe care o arată învățăcelul pentru „poezia de expresie a Moldovei” din operă autorului nemuritoarelor *Amintiri* și *Povești*. Intr-adevăr, la fiecare pagină, și, uneori, chiar din fiecare frază, cititorul lui Creangă este întîmpinat de strălucirea puternică a expresiilor idiomatice, de cele mai multe ori metafore foarte sugestive. Vrem să subliniem doar cîteva exemple de măiestrită prelucrare a expresiei idiomatice.

Afirmația hiperbolică *am înghețat de frică*, o imagine tocită de uzul zilnic, capătă din nou prospețime, devenind o metaforă sugestivă, în formularea lui Creangă: „*eram cu gheață în spate de frică*” [13, p. 31]. Ținem să mai remarcăm că prelucrarea expresiei idiomatice *am înghețat de frică* în *eram cu gheață-n spate* se face după modelul altei expresii, foarte răspîndită: *eram cu frica în spate*. Valoarea metaforică a cuvîntului *gheață* devine evidentă prin apropierea de ultima expresie.

Altădată modificarea este mai mică și constă doar în adăugarea unu-i cuvînt, care schimbă, însă, cu totul, valoarea expresiei respective. Cităm un exemplu de la aceeași pagină: *Numai atîta, că el a trecut mai departe în drumul său, iar noi am stat pe loc* și-am pus-o de mămăligă fără apă” [13, p. 31]. Adaosul *fără apă* îi aparține povestitorului. În vorbirea zilnică expresia circulă așa cum o întîlnim în *Povestea lui Stan Pășitul*: „— *Măi Chirică, d-apoi știi că și boierul, citu-i de boier, a pus-o de mămăligă*” [13, p. 177]. În aparență neînsemnată, deosebirea

*) Vezi mărturiștrile făcute de M. Sadoveanu în 1916, 1920, 1930 și 1951 din volumul *Evocări*, E.S.P.L.A., 1954, p. 85—142.

dintre cele două variante este mare. În prima variantă valoarea metaforică a expresiei este evidentă pentru oricine. Trunchiată, așa cum circulă în vorbirea obișnuită astăzi, ea comunică ideea „mă aflu într-o situație dificilă“, fără s-o poată prezenta corect. Valoarea metaforică s-a pierdut. Completarea povestitorului îi redă vechea forță de sugestie. În fraza: „... *cînd tragi sorocoveștii la musteață, de ce nu te olicăiești atîta*“ [13, p. 25], datorită cuvîntului *sorocovești*, introdus de scriitor, metafora, altfel ascunsă, devine evidentă, numele vechii monede substituindu-se vinului.

Adăugăm, la cele spuse pînă aici, că modificările povestitorului contribuie și la sporirea notei umoristice sau a ironiei, ca în ultimele două exemple citate.

Poate nimeni altul nu și-a putut da seama mai bine ca *Mihail Sadoveanu* de măiestria cu care *Ion Creangă* prelucrează, valorifică pe un înalt plan artistic, vorbirea țaranilor noștri. Și lucrul acesta l-a afirmat răspicat: „*Mai este încă ceva. Dacă țaranii noștri nu vorbesc și nu pot vorbi ca în proza lui Creangă, fără îndoială că recunoaștem alt în Povești cît și în Amintiri esența cea mai sublimă a graiului nostru popular, ca și cum geniul limbii noastre s-ar fi întrupat. În această limbă în care cîntă suferința și bucurii ale generațiilor și strălucesc metaforele acumulate de secole ca într-un tezaur, Creangă a dat la lumină un bun suprem al acestui neam, însușirile de delicateță, sentiment și umor*“ [12, p. 98].

Autorul acestor rinduri, calde de admirație pentru arta celui căruia se mîndrește că i-a fost învățăcel, a dus mai departe măiestria marelui său înaintaș în valorificarea tezaurului limbii populare. Prelucrarea expresiilor idiomatice este una din numeroasele dovezi care pot fi aduse în acest sens.

Am discutat, în mod deosebit, felul cum expresiile idiomatice „*metaforele acumulate de secole ca într-un tezaur*“, cum le numește, atît de potrivit, *Mihail Sadoveanu*, capătă altă strălucire șlefuite de scriitor. Se cuvine să arătăm, în încheierea acestei discuții, că schimbările acestea cer din partea scriitorului, pricepere, talent și simț pentru limbă. Nu numai această muncă de prelucrare cere scriitorului calitățile amintite, dar și alegerea lor potrivită cu conținutul comunicat.

În caz contrar intervenția scriitorului este nepotrivită și poate merge pînă la falsificarea expresiei. Așa, de pildă, prozatorul moldovean *I. Istrati*, care a învățat unele lucruri din arta lui *Ion Creangă* și a lui *M. Sadoveanu*, dar manifestă și multe șovăiri și lipsuri, vrea să literarizeze expresia moldovenească *chita lui* și ne oferă un exemplu tipic de hiperurbanism, scriind *pita lui* în romanul *Trandafir de la Moldova*. Greșeala pornește de la confuzia pe care o face scriitorul între fonetismul *chită* pentru *pită* și *chiti* „șinti“. Expresia *chita lui* înseamnă „bucuria lui, scopul, ținta lui“ și trebuie pusă în legătură cu verbul *chiti*. Hiperurbanismul lui *I. Istrati* ne duce la cuvîntul *pîine*, care nu este pus în legătură cu expresia citată de niciunul din dicționarele noastre. Astfel de intervenții trebuie evitate.

Cercetarea sumară pe care am întreprins-o în aceste pagini asupra expresiilor idiomatice, cu sublinierea valorii lor stilistice în limba vorbită și a modului cum sînt valorificate artistic în literatură, ne oferă posibilitatea de a arăta locul important al acestora, între celelalte mijloace de expresie ale scriitorilor. Cele mai multe sînt, sau devin, cu ușoare modificări, metafore cu o strălucire vie, puternică ca și graiul popular din care se desprind. Cele cu funcția metaforică tocită sau pierdută au aceeași valoare în limba literaturii artistice ca și sinonimele: o îmbogățesc cu sensuri noi și constituie, față de mijloacele obișnuite, cu valoarea afectivă tocită, elemente cu potențialul afectiv întreg, netocit. Aici adăugăm și conținutul lor mușcător, ironia tăioasă sau umorul fin, care le fac, în unele împrejurări, imposibil de înlocuit. La toate acestea se adaugă, în sfîrșit, faptul că expresiile idiomatice sînt elemente indispensabile dialogului, care trebuie să aibă vioiciunea limbii vorbite. Nevoile de a indica apartenența narațiunii, cu lumea ei de fapte, împrejurări și oameni, mediului rural, satul fiind leagănul și păstrătorul celor mai multe idiotisme, este, de asemenea, un factor esențial care hotărăște prezența acestora în literatură.

Pentru toate aceste motive, scriitorii, și în primul rînd cei care își înprospătează mijloacele de expresie din izvorul, la fel de miraculos ca cel din poveste, dătător de tinerețe fără bătrînețe, al graiului popular, au acordat, în opera lor, locul cuvenit expresiilor idiomatice .

*Universitatea „Al. I. Țuza“
Catedra de Limba română*

B I B L I O G R A F I E

1. G. Călinescu, *Bietul Ioanide*, E. S. P. L. A., 1954.
2. R. G. Piotrovski, *Despre unele categorii stilistice*. Voprosi Iazikoznania nr. 1, 1954.
3. L. Rebreanu, *Răscola*, E. S. P. L. A., 1954.
4. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romini*, Ed. Contemporană, 1941.
5. Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. VI, E. S. P. L. A., 1951.
6. „ „ *Hanu-Ancuței*, Cartea Rominească, 1943.
7. „ „ *Baltagul*, Cartea Rominească, 1950.
8. „ „ *Neamul Șoimăreștilor*, Editura Tineretului, 1953.
9. Cezar Petrescu, *Intunecare*, E. S. P. L. A., 1951.
10. Mihail Eminescu, *Poezii*, E. S. P. L. A., 1953.
11. Mihail Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, E. S. P. L. A., 1950.
12. „ „ *Lvocăvi*, E. S. P. L. A., 1954.
13. I. Creangă, *Opere*, E. S. P. L. A., 1954.

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИДИОМАТИЧЕСКИХ ВЫРАЖЕНИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ

Краткое содержание

Настоящее исследование ставит своей целью установить место идиоматических выражений среди остальных изобразительных средств прозаика.

Место идиоматических выражений определяется тем, что большинство из них, незначительно изменяясь, является (или становится) столь же яркими и живыми метафорами, как и народная речь, от которой они ведут своё происхождение. В языке художественной литературы идиоматические выражения с устаревшей или утраченной метафорической функцией имеют то же значение, как и синонимы: обогащают его новыми смысловыми значениями и, в сравнении с обычными изобразительными средствами, имеющими устаревшее аффективное значение, представляют собой элемент, обладающий полноценным аффективным потенциалом.

К этому надо добавить их едкое содержание, острую прощуп или тонкий юмор, благодаря чему в некоторых случаях их невозможно заменить, как это видно из произведений И. Крингэ. Наконец, надо отметить и то, что идиоматические выражения являются необходимыми в диалоге, который должен обладать живостью и пластичностью разговорной речи.

Существенным фактором, определяющим место идиоматических выражений в литературе, является также необходимость указать соответствующими речевыми средствами, что повествование охватывает героев и события деревенской среды, в которой зародилось и сохранилось большинство идиомов.

Основываясь на этом, писатели, особенно те из них, которые пополняют свои изобразительные средства, черпая их из богатого источника народных говоров, в своих произведениях уделяют большое внимание идиоматическим выражениям. Эти выражения появляются в произведениях наших прозаиков либо необработанными, как у Л. Ребряну, либо, как в произведениях М. Садовяну, обработанными талантом писателя, искрящимся, как алмаз.

LA VALEUR STYLISTIQUE DES EXPRESSIONS IDIOMATIQUES

R é s u m é

La présente recherche s'attache à indiquer la place occupée par les expressions idiomatiques parmi les autres moyens d'expression des prosateurs.

Cette place est déterminée par le fait que la plupart d'entre elles, sont, ou deviennent, avec de légères modifications, des métaphores d'un éclat vif et vigoureux comme le parler populaire d'où on les puise. Les expressions idiomatiques à fonction métaphorique usée ou perdue ont la même valeur dans la langue de la littérature artistique que les synonymes : elles l'enrichissent de nouveaux sens et constituent, par rapport aux moyens communs, à valeur affective émoussée, des éléments d'un potentiel affectif entier et frais. Il faut y ajouter également leur contenu mordant, l'ironie incisive ou l'humour fin, qui les rendent, dans certaines circonstances, irremplaçables, comme dans l'oeuvre de I. Creangă. Enfin, nous mentionnons aussi le fait que les expressions idiomatiques constituent des éléments indispensables au dialogue, qui doit reproduire la vivacité et la plasticité de la langue parlée. L'obligation d'indiquer, par des moyens linguistiques propres, que la narration embrasse des héros et des événements du milieu rural, représente encore un facteur essentiel qui détermine leur place dans la littérature.

Voilà autant de raisons pour que les écrivains, et en premier lieu, ceux qui puisent leurs moyens d'expression à la riche source des parlars populaires, aient accordé, dans leurs oeuvres, la place méritée aux expressions idiomatiques. Celles-ci paraissent, dans l'oeuvre de nos prosateurs, soit sous leur forme fruste, comme dans les romans de Liviu Rebreanu, soit polies par le talent de l'écrivain jusqu'à l'éclat du diamant, comme dans les récits de Mihail Sadoveanu.

PROZA LITERARĂ A LUI VASILE ALECSANDRI

D E

CONST. CIOPRAGA

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 20—22 martie 1954*

În jurul operei lui Vasile Alecsandri, istoria literară înregistrează un fenomen demn de interes: popular și admirat mult timp aproape fără rezerve, scriitorul a fost contestat cu asprime îndată după moarte.

În timpul vieții, Alecsandri s-a impus mai ales ca *poet*, de aceea în limbaj metaforic i s-a atribuit apelativul, meritat de altfel: „*bardul de la Mircești*”.

Eminescu a contribuit în bună măsură la fixarea imaginii despre un „*vesel*” Alecsandri, poet prin toate atributele existenței lui și încă „*rege al poeziei*”, cum l-a definit cu un epitet elogios în *Epigonii* (1870).

Prin varietatea genurilor literare pe care le-a cultivat ca deschizător de drum, Alecsandri este însă un „*scriitor universal*”, în sensul pe care G. Ibrăileanu îl acorda acestui termen. Într-adevăr, promotorul atît de activ al literaturii naționale, are merite remarcabile și multilaterale ca *poet*, *prozator* și *dramaturg*.

Scriitorul a înțeles, că în faza de înjghebare a literaturii noastre moderne, are datoria să umple cît mai grabnic golurile, de aceea fără a-și pune întotdeauna problema calității lucrului creat, el și-a încercat forțele în genuri variate. A scris prin urmare, și dintr-un fel de *datorie patriotică*, încît n-a fost eveniment mai de seamă în viața noastră, ca popor, între anii 1840—1890, pe care rapsodul să nu-l fi consemnat în literatură. În această direcție trebuie căutat izvorul popularității lui.

Iată de ce Al. Odorescu, folosind o alegorie, considera că înainte de Alecsandri literatura romînă era „reprezentată printr-o noapte adîncă”. Pe fundalul întunecat al acestei nopți, autorul lui *Pseudokinegetikos* deosebea creațiile bardului: „stele, care mai mari, care mai mici, unele adunate mai multe la un loc, altele risipite, unele cu scînteii vii, altele cu rază domoală, ba chiar și unele sub forme nebuloase...”. Și admiratorul scriitorului moldovean mai observa cu dreptate: „Pe acel cer înstelat își găsește locul și fiecare din spirituasele lui *opere* în proză⁽¹⁾”.

1) Cf. *Raport academic despre V. Alecsandri*. (Reprodus în *Opere* de Al. Odorescu, ed. 1908, vol. II).

Rareori o operă literară a fost o atît de fidelă oglindă morală a scriitorului respectiv, ca în cazul lui Alecsandri. Pe baza manuscriselor, s-a putut reconstitui exact cronologia călătoriilor, iubirilor, și evoluției lui ideologice.

Scriitorul născut, pe cît se pare, în zilele răscoalei lui Tudor Vladimirescu, la 1821, a fost nu numai martor, dar și participant activ la unele evenimente politice, sociale și culturale din cele mai importante în viața poporului român: revoluția burgheză din 1848, Unirea Principatelor, războiul de independență. A conlucrat apoi la crearea vestitului curent al „duhului național“ în cultură, și la dezvoltarea teatrului românesc, ciștigîndu-și în acest sens merite de netăgăduit.

Opera lui Alecsandri înregistrează deopotrivă aspirațiile sociale progresiste din prima perioadă a activității scriitorului și contradicțiile anilor din a doua jumătate a vieții lui. De aceea G. Ibrăileanu a întrebuițat, pentru a-l așeza în cadrul „Spiritalui critic moldovenesc“, o formulă definitorie bazată pe o antinomie. Criticul care i-a admirat cu sinceritate contribuția literară și a făcut din personalitatea scriitorului, centrul unei întregi epoci literare, „Epoca Alecsandri“, l-a caracterizat succint ca „un junimist patruzecioplist“. Prin aceasta, G. Ibrăileanu a vrut să exprime oscilațiile lui Alecsandri între elementele vechi și ideile noi, și implicit, să caracterizeze pe plan ideologic perioada dintre 1840—1890.

Ca trăsătură dominantă a personalității acestui clasic al literaturii române, reținem deci întrepătrunderea activității creatorului cu aceea a omului politic.

Sub raport literar, poetul nu poate fi separat de prozatorul și dramaturgul Alecsandri. Aceleași idei, teme, metode de creație și mijloace de expresie, revin cu regularitate în cadrul întregii literaturi a scriitorului de la Mircești. Mai mult chiar, deficiențele unui anumit gen literar, se înfilnesc și în celelalte sub forma verbozității, a lipsei de invenție psihologică și a trucajelor romantice.

Studiind în mod special proza lui Alecsandri — atît de împrăștiată din punct de vedere cronologic — vom face sondaje în mod general și în celelalte ramuri ale creației lui, pentru a sublinia în spirit științific valoarea filonului epic al scriitorului.

Moștenirea literară a lui Alecsandri-prozatorul se cere trecută prin filtrul riguros al criticii științifice, spre a înlătura interpretările contradictorii încercate de istoria literară burgheză. Intrucît asupra scriitorului s-au emis nenumărate aprecieri izolate — și foarte puține studii consacrate prozei — vom proceda la o caracterizare în măsură să pună în lumină adevărata imagine a prozatorului.

Inceputurile literare ale lui Alecsandri se leagă de creația în proză. La nouăsprezece sau douăzeci de ani, scriitorul compune din îndemnul prietenului său, M. Kogălniceanu, o cunoscută nuvelă romantică, *Buchetiera din Florența*. Publicată în *Dacia literară*, în 1840, prima scriere a lui Alecsandri avea să-i aducă popularitate în societatea ieșeană.

Îndată însă scriitorul își îndreptă eforturile creatoare mai ales în

direcția liricei și dramei. Condițiile determinante ale viitoarei sale creații merită a fi subliniate.

După încercări poetice în limba franceză, Alecsandri este atras de curentul istoric-popular inițiat de M. Kogălniceanu, în 1840, odată cu întemeierea revistei *Dacia literară*. Influența acestui curent al „duhului național” se va resimți binefăcător asupra literaturii române pînă la Unire și chiar după acest eveniment. Prietenia cu M. Kogălniceanu și Al. Russo determină apropierea lui Alecsandri de popor, încît scriitorul nostru devine la rîndul său un reprezentant de frunte al curentului popular.

Vorbind despre „Epoca Alecsandri”, în cursul său universitar, G. Ibrăileanu distinge în legătură cu curentul istoric-popular, două filoane cu trăsături diferențiate: direcția *istorică*, reprezentată prin M. Kogălniceanu și C. Negruzzi și direcția *populară* ilustrată prin operele lui Al. Russo și V. Alecsandri. În vreme ce primii manifestă preocupări folclorice numai sporadic, Al. Russo și V. Alecsandri își așază creația pe baze populare temeinice.

Este clar că sub influența sănătoasă a curentului istoric-popular, și în special grație exemplului oferit de Al. Russo, Alecsandri trece de la motivele exotice, de factură romantică, la tematica legată de viața și aspirațiile poporului.

Renunțînd pentru un moment la evocarea călătoriilor recente prin Franța și Italia, de unde se întoarce în 1839, tînărul scriitor încearcă a-și orienta creația pe făgașul național. Cu prilejul călătoriilor în munții Moldovei, în tovărășia lui Al. Russo, Alecsandri observă cu încîntare tablouri etnografice demne de interes și descoperă țaranul, ignorat pînă atunci ca personaj literar. Astfel, după patru ani, în 1844, scriitorul se manifestă cu totul altfel decît atunci cînd își concepusese prima lucrare, *Buchetiera*, „ca un prinos adus Italiei și romantismului”.

„Alecsandri — notează Ion Vițner — a fost salvat de la pieire de către popor și arta lui măiastră”²⁾.

Contemplativul cuprins de „admirare poetică” la vederea priveliștilor exotice din cadrul mediteranean — așa cum făcuseră un Goethe, apoi romanticii Lamartine și Musset — devine curînd un cîntăreț al frumuseților și oamenilor patriei.

În poezie, între 1842—1857, Alecsandri dă la iveală culegerile de *Doine*, *Lăcrămioare* și *Mărgăritărele*, care demonstrează naționalizarea inspirației și caracterul popular al creației lui. Concomitent cu creația poetică a rapsodului popular, în proza și drama scriitorului nostru, descoperim un critic viguros, deși stăpînit de contradicții, al regimului feudal în agonie.

Scriitorul nostru se relevă în proză ca un admirator al poporului, în pagini încă proaspete, ca *O plimbare în munți* (1844) și în conferința *Romîni și poezia lor*, rostită la Paris, în 1844 (publicată apoi în 1849 în revista *Bucovina*, de sub redacția lui A. Hurmuzachi). Dar totodată Alecsandri se dovedește un critic al boierimii retrograde și al burghe-

2) *Schiteia*, nr. 2098, 22 iunie 1951.

ziei cosmopolite în povestirea *Istoria unui Galbăn și a unei parale* (1844) și în tablourile de moravuri, *Iașii în 1844*, *Borsec* (ambele publicate în 1845) și în *Balta-Albă* (1847).

Între anii 1840—1850 se încadrează cea mai importantă parte a operei în proză a lui V. Alecsandri. În ciuda infiltrațiilor romantice (retorism, lirism, poză), realismul se impune scriitorului din necesitatea socială de a oglindi și chiar de a critica prezentul. Semnalăm de asemenea ideea apropierii certe de pozițiile maselor populare și pledoaria în sprijinul propășirii sociale și literare. În fine, ideea interesului pe care-l prezintă în ochii lui V. Alecsandri în această epocă — înainte de 1848 — bazele folclorice ale literaturii, se cuvine anticipată, ca una care preocupă și în mod teoretic pe autorul *Doinelor*.

Odată cu înfringerea revoluției de la 1848 din Moldova, inspirația scriitorului nostru este solicitată mai întins de poezia cu caracter mobilizator, social și de teatru, ca mijloace de biciuire a boierilor reacționari pe care-i blestema: „*Dușmani ai țerii! Cruzi vânzători*“ (Moldova în 1857).

Opera dintre 1840—1860, a lui V. Alecsandri este strins legată de cele două evenimente politico-sociale — Revoluția de la 1848 și Unirea — la care el a participat direct, dar în același timp ea reflectă și momente din viața personală a scriitorului: iubirea pentru Elena Negri și Maria Cantacuzino, călătoriile în țară și în străinătate.

În orientarea ideologică a lui Alecsandri intervin limite serioase în cea de-a doua etapă a creației sale literare, datorită apropierii scriitorului de reprezentanții „monstruoasei coaliții“. Este adevărat că, „Junimea“ influențează prea puțin creația lui ca prozator de la 1860 pînă la sfîrșitul vieții, în 1890. Reținem însă constatarea că scriitorul nostru, legat prin poziția sa economico-socială de interesele clasei posedante, dă adesea dovadă de contradicții lăuntrice. El se arată refractar problemei exproprierii latifundiilor, deși înainte fusese de acord și mai ales, în teatru, ridiculizează ideile de înnoire în viața socială și culturală, alăturîndu-se campaniei „Junimii“, împotriva așa ziselor „forme fără fond“.

În legătură cu proza scriitorului, creată între 1850—1880 observăm rolul predominant al amintirilor, deci prezența lirismului, în duna elementului critic pe care-l observasem în etapa de la 1840—1850.

Cele mai izbutite pagini în proză aparținînd etapei a doua, sînt cunoscutele note de drum *Călătorie în Africa*, din 1853 (cu excepția povestirii intercalate aici, *Muntele de foc*) și amintirea despre *Vasile Porojan* (1880).

Pe un plan minor se situează cîteva simple povestiri, fără intrigă și fără tipuri sociale deosebite, *Innecarea vaporului Seceni pe Dunăre* (1852), pe care o scrie, după ce a povestit-o a douăzeci și opta oară, *Mărgărita*, poveste de dragoste scrisă în 1870 (și publicată în 1880) și un portret moral destul de superficial, *Tarde venientibus ossa* (1881), în care prozatorul a intenționat să descifreze psihologia unui timid, Petre Sfiiescu.

Un loc aparte în creația epică a lui Alecsandri, îl ocupă o încercare de roman, din care a realizat două fragmente. Primul este un cunoscut *Episod de la 1848*, apărut în revista *Convorbiri literare* (1869) al doilea în *Revista contemporană* (1873) sub titlul *Dridri*, care trebuia să fie și numele operei neterminată. În ansamblu, acestea sînt paginile de epică lăsate de V. Alecsandri și care prin intenția artistică de la baza lor se înscriu în rindul prozei literare ³⁾.

În edițiile apărute în timpul vieții scriitorului nu figurează decît parțial lucrările menționate de noi, în scurta prezentare cronologică a prozei lui Alecsandri. *Salba literară* (Iassi 1857), nu putea cuprinde, cum era și firesc, decît lucrări din prima etapă. Volumul de proză din ediția Socec, 1876, nu include pagini ca acelea despre *Vasile Porojan*, scrise mai tîrziu, *Dridri* ș. a.

Edițiile de proză scoase după moartea scriitorului variază de asemenea mult între ele, încît necesitatea unei reeditări după criterii științifice este evidentă.

Ca precursor de mare prestigiu, Alecsandri a scris și alte numeroase pagini de proză, care însă nu intră în categoria creației literare propriu-zise. Apoi, de exemplu, volumele de teatru ale scriitorului moldovean, deși scrise în cea mai mare parte tot în proză, aparțin dramaturgiei, situîndu-se în afara obiectivelor noastre.

Mai aproape de modul de exprimare al prozei, se înscriu unele pagini ale lui Alecsandri, cu preocupări de teorie și critică literară. În afară de imaginea de *critic al societății*, portretul scriitorului nostru se întregește cu trăsături noi de *critic al literaturii* și *critic al limbii*.

Evident că termenul de „critic“, în ultimele două accepțiuni este destul de impropriu și-l folosim cu înțeles limitat. Aceasta pentru motivul că scriitorul n-a avut preocupări *organizate* în aceste două direcții. S-a afirmat chiar că i-a lipsit erudiția necesară, că n-a avut idei. Așa cum a remarcat acad. G. Călinescu, Alecsandri a recurs la tonul persiflant voltairian, „fără sarcasm“ ⁴⁾, făcînd din ironie o armă de rezistență împotriva exagerărilor lingvistice sau a imposturii literare.

Importanța criticii de această factură, întreprinsă de scriitorul moldovean, este de a fi susținut cu prestigiul unui creator talentat, lupta dusă de un Kogălniceanu și Russo, corifeii „spiritului critic moldovenesc“, cum i-a numit G. Ibrăileanu. Sub acest raport, critica judicioasă a lui Alecsandri, în spiritul tradițiilor populare, constituie o notă pozitivă în activitatea sa generală.

Combătînd naivele *Stanțe epice* ale scriitorului muntean C. Arștia, (Cf. *Propășirea*, 1844), Alecsandri se arată sever pe drept cuvînt

³⁾ Acum cîțiva ani fiica poetului, Maria Bogdan, a scos la iveală un vechi manuscris al lui Alecsandri referitor la călătoriile acestuia cu Elena Negri. Materia ul a fost editat de C. D. Papastate în volumul *Vasile Alecsandri și Elena Negri, cu un jurnal inedit al poetului*. Buc., 1947.

⁴⁾ *Istoria literaturii romîne de la origini*. Cap. V. Alecsandri.

cu acei care încurajează unele opere literare, numai pe motivul temelor patriotice. Criticul pune preț și pe *calitatea artistică* a operelor, semnalînd ca inactual și depășit îndemnul lui Eliade Rădulescu, „scrieți băieți numai scrieți” — lansat cu un sfert de secol mai înainte.

În articolul *Romîni și poezia lor*, tipărit în 1849, dar, redactat cu cîțiva ani mai înainte), scriitorul exprimă de asemenea păreri înaintate mai ales în privința creației populare orale, iar în *Dicționar grotesc* (1869) satirizează cu eficacitate pe stricătorii de limbă (latiniști sau „ciuniști”) cu ajutorul parodiei verbale inteligente.

Un caracter mai stringent, au cele două studii critice așezate ca prefețe: unul de la operele lui C. Negruzzi (ediția 1872) și altul la propria-i culegere de teatru (vol. I, ed. Socec, 1875). În cel dintîi, Alecsandri studiază raporturile dintre societate și literatură, făcînd „o răpide ochire asupra întregului tablou” oferit de literatura romînă de pînă la 1872. El judecă opera lui Negruzzi în raport cu ceea ce reprezenta literatura romînă pînă la autorul lui Al. Lăpușneanu, îl compară cu prozatorii de peste hotare ai vremii și-i stabilește astfel locul în istoria noastră literară.

În caracterizarea critică a rolului literar jucat de C. Negruzzi, bănuim intenția lui Alecsandri de a oferi cercetătorilor de după el, sugestii pentru o analiză a propriei lui opere. De aceea Alecsandri insistă asupra greutăților lui C. Negruzzi de a crea într-un domeniu fără exemple anterioare și într-o limbă nedisciplinată cu rigorile scrișului artistic. Condițiile obiective în care au lucrat cei doi scriitori sînt aceleași. Deci studiul este un *memento*, adresat viitorului, de a judeca fără palimă și în cunoștință de cauză, contribuția începătorilor literaturii noastre moderne.

Prefața lui Alecsandri la ediția din 1875 a operelor sale dramatice aduce precizări noi asupra funcției educative pe care autorul trilogiei „Chirișelor” o acorda teatrului. Considerînd teatrul ca o tribună de răspîndire a ideilor înaintate, scriitorul își definește rolul de combatant social și educator al maselor.

În fine, Alecsandri a mai lăsat o serie de biografii sau portrete literare despre Al. Russo, Anton Pann, Petre Ispirescu ș. a., edificatoare asupra simpatiei de care se bucurau în ochii scriitorului creatorii populari. Despre Lamartine și Prosper MÉRIMÉE, scriitorul și-a spus cuvîntul în scurte biografii introductive la tîlmăcirile în romînește din operele acestora.

Cum însă aprecierile de teorie și critică literară ale lui Alecsandri, nu au decît tangențială legătură cu opera artistică propriu-zisă, le-am amintit aici numai spre a judeca dialectic procesul de creație al scriitorului. Analiza lor aprofundată ne-ar îndrepta într-un alt domeniu.

Cu alît mai puțin au contingențe cu tema studiului *Scrisorile* lui V. Alecsandri (ed. Il. Chendi și E. Carcalechi, 1904), mai exact corespondența adresată cunoscuților sau soției sale, Paulina Alecsandri. Acestea pot clarifica însă biografia. Și tot ca și scrisorile, pre-

zintă numai interes documentar discursurile, amintirile politice și rapoartele academice ale scriitorului nostru, care ca personalitate literară și politică a venit în contact cu numeroși oameni politici și artiști români și străini dintre 1840—1890.

Rămânem prin urmare fixați asupra termenului de „proză“, în accepțiunea strictă de proză artistică, fără ca prin aceasta să excludem din zona interesului documentar celelalte scrieri în proză. În acest sens, urmează să definim acum personalitatea de *prozator* a lui Alecsandri, scriitor cărui poezia i-a adus pînă nu de mult întregul renume.

Analiza epicei lui Alecsandri scoate în relief, la prima vedere, lipsa de unitate internă a poeziei lui. Dispersarea în timp înlărește impresia de amatorism și tratare întâmplătoare.

În ciuda aparențelor și evoluției capricioase, proza lui Alecsandri nu este totuși lipsită de unitate tematică și ideologică, dacă o privim, nu izolat, ci ca o parte integrantă în opera de ansamblu a scriitorului. Într-adevăr, ca teme, poziție ideologică și mijloace de expresie, proza lui nu este în dezacord cu lirica și drama, ci dimpotrivă acestea se completează și se împletesc. De aici, — aceleași calități și aceleași contradicții ideologice; aceleași slăbiciuni artistice.

Studiul *cronologic* al operei epice ne-ar permite a urmări mai atent salturile de la o lucrare la alta. Vom recurge mai cu folos însă la studiul pe teme, indiferent de data apariției lucrărilor, pentru ca din înmănuncherea scrierilor cu conținut asemănător, să degajăm specificul prozatorului și sectorul în care însușirile lui excelează în mod original. Astfel vom putea urmări în cadrul aceleiași diviziuni tematice, dibuirile, preferințele și creșterea măiestriei prozatorului.

Înainte de a trece la caracterizarea fiecărei diviziuni tematice, este locul să determinăm atitudinea scriitorului față de lume și problemele literaturii.

Observăm în această privință două explicații, care au circulat în jurul operei literare a lui Alecsandri.

Ținînd seama de temperamentul lui echilibrat, lipsit de duioșie, egal în fața bucuriilor și necazurilor, G. Ibrăileanu, îl consideră în mod fundamental un clasic, în plină epocă romantică. Din amănuntul că lui Alecsandri i-a lipsit duioșia, că s-a manifestat deci ca un rațional, lucid, Ibrăileanu deduce nu numai clasicismul scriitorului, ci și aplecarea lui spre critica socială. Alecsandri era prea clasic ca structură sufletească — afirmă criticul — pentru a fi dominat de exemplul romantic, încît scriitorul a scuturat cu ușurință elementele de împrumut, redevenind cu timpul clasicul prin excelență.

O altă explicație, în perfectă antiteză cu prima, ne oferă imaginea unui Alecsandri iremediabil romantic. Charles Drouhet, autor al studiului comparatist, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi* (1924), este capul de serie al istoriografilor literari care s-au îndeletnicit cu descoperirea izvoarelor scriitorului nostru, pentru a-l situa în

zona de radiație a lui Lamartine, ca liric și în aceea a lui V. Hugo, ca scriitor epic.

În proză, mai ales, afirmă un comentator, „Alecsandri se situează pe plan romantic pur“⁵⁾, și drept aplicare clasează o povestire cu accentuate note realiste, *Istoria unui Galbăn*, între nuvelele romantice.

Care este oare punctul de vedere științific în această controversă privind raportul dintre clasicism și romantism? Răspunsul ni-l oferă însăși opera scriitorului.

Spiritul lucid, rece, împiedică într-adevăr pe scriitor de a fi o jucărie a pasiunilor violente: ca revoluționar el este un moderat, manifestându-se mai energic, mai ales în ajunul Unirii; un reținut este și în viața sentimentală, încît fericirea nu-l îmbată prea mult, după cum nefericirea nu-l dezorientează. De exemplu, criza morală după moartea Elenei Negri este uitată destul de repede.

Ca scriitor, Alecsandri caută în natură pitorescul, și nu grandiosul care să sugereze sublimul și să rupă astfel echilibrul sufletesc. Emoția sa în fața spectacolelor naturii se traduce prin repetarea frecventă a cuvintelor: plăcere și mulțumire. Scriitorul moldovean este, cum s-a remarcat de mult, cel mai optimist dintre scriitorii români, notă prin care se diferențiază radical de filonul decepționist al romantismului.

Cercetînd cu atenție proza lui Alecsandri, nu găsim nicăieri adevărul explicită a scriitorului la clasicism sau la neoclasicism.

Deși în evocatoarea-i „primblare la munți“ ne istorisește despre „un război omeric“ purtat „cu niște *amazoane* în catrințe, care culegea poame într-o livadă“ și ne descrie peregrinarea în noapte „a celor trei călători“ ca niște umbre rătăcite *pe malul Aheronului*, comparațiile acestea de tipul nobil, nu ne relevă un clasicist de factura unui Al. Odobescu. Romanticii, la vremea lor, au cultivat ca și clasicii, procedeul alegoriilor mitologice. Mai mult chiar, referindu-se la începuturile literare ale lui C. Negruzzi, Alecsandri notează ca un fapt pozitiv: „el și cu Hrisoverghi au fost cei dintîi în Moldova, care au dat semne de independență literară, ferindu-se de formele stilului mitologic, plin de Afrodite, de Apoloni etc.“⁶⁾.

Dramele cu personaje latine, *Fintîna Blanduziei* și *Ovidiu*, scrise în anii bătrîneții, reprezintă o legătură cu totul fragilă cu clasicismul. Antichitatea este evocată de dramaturg cu alte mijloace decît cele ale clasicismului.

Așadar, Alecsandri n-a fost un clasicist în sens deplin, deși echilibrul structural al unui clasic nu i-a lipsit în viziunea despre lume.

Asupra romantismului din opera lui Alecsandri iarăși se pot formula rezerve. În nici un caz nu vom lua de bună afirmația categorică despre un Alecsandri „romantic pur“.

Era natural, ca literatura lui Alecsandri din etapa 1840—1860, să prezinte influențe romantice de intensitate variabilă, știut fiind că scri-

5) Cf. Gabriel Drăgan, Prefață la *Opere alese*, 1941, p. 21.

6) Cf. *Scrisori*, 1904, p. 37.

itorul s-a format în Franța romantismului ajuns la apogeu. Chiar dacă romantismul francez cedează după 1840, sub presiunea realismului, triumfător prin Balzac, influența aceluia durează încă mult timp, atît în Franța, cît și peste hotarele ei. La noi, în condiții economice și culturale specifice, ia naștere și se dezvoltă un romantism românesc. Așa se explică faptul că Eminescu concepe după 1870 romanul rămas neterminat, *Geniu pustiu*, și nuvele pe baze romantice, iar în poezia sa romantismul ocupă un loc apreciabil.

Ca poet, Alecsandri care în 1841 debuta în *Spicuiitorul moldo-român* (*Le glaneur moldo-valaque*); de la Iași, cu versuri convenționale în franțuzește, utilizînd în parte motive lamartiniene, se detașează curînd de acestea, în urma descoperirii tezaurului folcloric național. Acum se produce degajarea de romantismul dominator, grație călătoriilor scriitorului prin munți, evocate cu patetism de tînărul călător din anii 1842 și 1843.

„Imi făgăduii cu tot dinadînsul să las la o parte încercările mele de versificație franceză și să-mi urmez calea ce-mi croisem singur în domeniul adevăratei poezii românești“.

De asemenea în dramă, Alecsandri se orientează spre realitățile naționale și sociale, făcînd din scrisul lui un mijloc de răspîndire a ideilor înaintate.

Din romantism păstrează elementele pozitive, recunoscute și astăzi de estetica realismului socialist, sub forma unor componente ca : patosul eroic, tonul revoluționar, viziunea optimistă a viitorului.

Nu trebuie să uităm iarăși, că există și un romantism de proveniență populară, frecvent în basmele și legendele tuturor popoarelor, pe care iarăși, îl întîlnim ca un element de preț în baladele și legendele poetului (*Răzbuarea lui Statu-Palmă*, *Dan Căpitan de plai*, *Ghioaga lui Briar*, *Noaptea sfîntului Andrei* etc.).

În proză Alecsandri debutează ca romantic, spre a evolua apoi către realism, cu reveniri totuși la romantism, în ultimele sale pagini epice.

Prima scriere tipărită de Alecsandri este o povestire construită după metoda romantismului. *Buchetiera din Florența* (1840). Acțiunea, eroii, stilul sînt romantice. În episodul *Muntele de foc* (integrat mai tîrziu în *Călătorie în Africa*) de asemenea exaltarea romantică, patetismul și efectele contrastante vin de-a dreptul din romantism.

Cu timpul romantismul lui Alecsandri devine formal și exterior, redus doar la unele exclamații lirice; frecvent revine mai cu seamă epitetul „fantastic“. Astfel, în *Călătorie în Africa* scriitorul admiră la un moment „o priveliște romantică“. La Tuluza, în zorii zilei cite un om „trece rîpide și dispore ca o stafie în umbra deasă a strădelor“. În vestita-i *Primblare la munți*, ne vorbește de „o primblare fantastică prin întinericul codrului“, de umbrele tinerilor călători, care „producea o fantasmagorie cumplită“. Amintindu-și (în *Vasile Porojan*, 1880) de tentativele din tinerete, de a studia medicina, politehnica sau dreptul, scriitorul precizează : „...Cercare zădarnică ! Fiind contrară *imaginației mele vagabonde*“...

Mărturii semnificative asupra rolului fanteziei în creația lui Alecsandri aduc și *Scrisorile* sale. Cu prilejul inundațiilor din 1881, Alecsandri comunica într-o epistolă, de la Mircești: „Siretul crește iarăși cu repezi-ciune de potop! Pagubele sînt mari, dar *spectacolul e mare*“.

Este semnificativă observația că *Pastelurile* nu prezintă priveliști mărețe, ci pitorești și plăcute ochiului, menite să încînte, dar nu să provoace ideea de sublim. Misterul în fața naturii statice lipsește din viziunea scriitorului nostru. Prin aceasta Alecsandri se diferențiază de romantici, care concepeau natura prin prisma reveriei, peisajul devenind un „état d'âme“. În nici un caz Alecsandri nu-și pune în fața naturii probleme metafizice și nu se pierde în contemplații despre poziția omului în raport cu cosmosul, cum făceau romanticii decepționiști.

După această ochire sumară constatăm că romantismul lui Alecsandri este mai pronunțat la începutul creației sale în proză, treptat scriitorul scuturîndu-se de influențele din afară, dar cu reveniri parțiale spre bătrînețe. În schimb scriitorul se definește în unele pagini ale prozei lui ca un realist, așa cum se va vedea din analiza pe teme.

Opera lui Alecsandri exprimă, cum am arătat, etapele și evenimentele vieții lui. Călătorii, iubiri, „misi“ diplomatice, evocări de persoane, totul își află un loc în opera literară a scriitorului nostru.

Călător pasionat de farmecul plaiurilor moldovene și observator inteligent al peisajului natural și social de peste hotare, lui Alecsandri i-a plăcut să povestească și să scrie cele văzute. Astfel, întorcîndu-se din Franța în 1839, vizitează Italia, care-l impresionează puternic și ajunge în țară după o călătorie pe mare, pe la Constantinopole.

În vara anilor 1842 și 1843 cercetează munții Moldovei și se încîntă de tabloul etnografic mai mult decît de peisajul propriu-zis. Publică acum poezie, dar mai ales dramă, în calitate de co-director al Teatrului Național din Iași (1840—1842). Dragostea pentru Elena Negri, îl determină ca în 1845 să revină împreună cu iubita consumată de boală, la Veneția și apoi în căutarea unei clime mai dulci, în Sicilia, la Palermo. Aici Alecsandri stă un timp în preajma lui N. Bălcescu, bolnav și el.

Nereușita revoluției burgheze de la 1848, din Moldova, îl determină a se exila trecînd prin Ardeal și Bucovina spre Franța. La căderea tiranului Mihail Sturza, poetul revine în țară, al cărei dor îl cîntase în versuri simțite, dar în 1853 pornește iar la drum, spre a vizita sudul Franței, coasta Spaniei și Madridul, după care trece în Africa. Priveliștea unor spinzurători, în vecinătatea Kasbei de la Alger și a unor pari în vârful cărora se aflau capete de oameni expuse în scopul terorizării localnicilor, face pe Alecsandri să fugă îngrozit de acest „loc blăstămat“.

În același an îl regăsim la Constantinopole și apoi la Sevastopol, cetate aflată pe atunci în vestitul război al Crimeii. Cu acest prilej, poetul scrie poezia *La Sevastopol* (1855) în care tună împotriva ravagiilor războiului.

În calitate de secretar al comitetului Unirii, Alecsandri călătorește iar în Franța în 1857, iar sub domnia lui Al. I. Cuza, ca reprezentant diplomatic al țării are prilejul să viziteze des Franța, Anglia și Italia.

După o retragere îndelungată din viața politică, Alecsandri își petrece ultimii cinci ani, în Franța, ca ministru al țării la Paris.

Arătând în repetate rînduri repulsie față de îndeletnicirile politice ⁷⁾, scriitorul și-a găsit mulțumirea sufletească, după cum se vede, în călătoriile îndelungate.

Cele cincisprezece bucăți în proză ale lui Alecsandri se pot grupa potrivit conținutului lor în: călătorii; schițe și tablouri de moravuri; nuvele și amintiri.

Cu puține excepții, proza lui Alecsandri este creația unui memorialist. Chiar nuvelele (*Buchetiera*, *Dridri*, *Mărgărita*) reprezintă variațiuni pe tema călătoriilor.

Elementul autobiografic, justificat în literatura de călătorii, este prezent însă în mai toate paginile sale de proză, ca urmare a faptului că liricul Alecsandri nu ajunge la obiectivarea totală a celor narate. Poetul este încă netrăvestit în paginile prozatorului. În nuvele, el povestește la persoana întâia, în stilul unui participant direct la acțiune. De asemenea, poetul nu se poate reține de a cita versuri din propria-i producție, pe care le intercalează în textul de proză.

După vechea *Istorie a călătoriei mele*, din 1826, a boierului muntean Constantin Radovici din Golești, care se arăta uluit de spectacolul civilizației din țările Apusului, Alecsandri, spirit cultivat și obișnuit cu privilegiile exotice, aduce asupra străinătății o viziune critică.

Dinicu Golescu se mărginește la simpla relatare a moravurilor și monumentelor din străinătate, prezentîndu-ne cu un ochi adesea neprevenit, ceea ce i se părea că ar putea reține interesul documentar. Numai rareori, opera sa depășește categoria materialelor documentare.

Între 1835—1844, Ion Codru-Drăgășanu consemna de asemenea, dar cu spirit, în *Pelerinul transilvan*, trăsăturile morale caracteristice psihologiei altor popoare sau venea cu observații asupra civilizației romîne a epocii.

O treaptă superioară în domeniul relatărilor de călătorii o reprezintă paginile datorite unor scriitori care au adăugat cite o nouă însușire artistică genului. Între contemporanii lui Alecsandri, nu pot fi trecuți cu vederea precursori ca muntenii Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, Ion Ghița și N. Filimon și moldovenii C. Negruzzi și Al. Russo, scriitori în opera cărora elementul memorialistic ocupă un rol apreciabil.

Lui Alecsandri îi revin meritele unor inițiative fericite în privința descrierilor de călătorie. Scriitorul moldovean are la îndemînă mijloacele de exprimare ale unui artist și mai ales — cum a remarcat acad. G. Călinescu — capacitatea de a surprinde contrastele, de a pune în lumină *grotescul și pestrițul* oamenilor și locurilor ⁸⁾.

Ca om cultivat, Alecsandri ne vorbește de monumente istorice, de

7) Cf. *Scrisori*, ed. 1904: „Politica mă așteaptă ca să mă dezguste pentru mai mulți ani. Blata luncă de la Mircești! Are să rămînă în urmă-mi cu toate cîntările sale de primăvară (Paris, 1865).

„Politica, diplomația, care mi-au fost totdeauna urite, sînt astăzi partea mea și mă lupt cu ele, cum se luptă un marinar cu valurile, printre care a fost aruncat de furtună“ (Paris, 1885).

8) Cf. nota 4.

compozitori ca Verdi, Rossini și Mozart și face o caracterizare sugestivă a tablourilor etnografice esențiale pentru un ținut.

În persoana scriitorului se îmbină darurile unui vizual cu cele ale unui imaginativ. De aici preferința pentru culori și lumină, alternând cu evadarea în fantezie. Iubitor al peisajului însoțit, scriitorul se caracterizează printr-o cromatică luminoasă, surizătoare. Viziunea plastică a formelor se șterge însă uneori lăsând loc reveriei. Priveliștile îi sugerează senzații „poetice“ „dulci“ sau „plăcute“.

Prin dorința de a cunoaște și judeca oamenii și lucrurile, Alecsandri se manifestă ca un realist. Ideea călătoriilor concepute ca o evadare din realitate constituie pe de altă parte, nota romantică a scriitorului moldovean.

Exemple ilustrative sînt numeroase. Astfel, la *Borsea* scriitorul își face „planuri de fericire“ și înalță în gînd „casteluri în Spania“ pe marginea amintirilor din călătoriile mai vechi. Simțindu-se „cîteva minute fericit de ele“, visătorul notează însă revenirea la starea lucidă:

„Zic cîteva minute numai, căci realitatea, cea mai aprigă dușmană a închipuii îi vine de se pune neconținut dinaintea ei și o întunecă fără milă. Visul se șterge.“

Pe mare, în drum spre Africa, scriitorul încearcă iarăși „rari mulțămiri“, simțindu-se „aruncat afară din calea obicinuită a vieții“.

Alecsandri este, cum singur se caracterizează în *Călătorie în Africa*, „o pasăre voioasă“, gala oricînd să peregrineze prin lume. Concepția despre călătorii și-o mărturisește scriitorul în termenii pe care-i va relua C. Hogaș, literatul drumeț prin Carpații Moldovei :

„Nu, eu nu înțeleg călătoriile ca cei mulți, adică: de a se face robul unui plan, și în urmăre, de a alerga țintă pe linia dreaptă pînă la țelul propus, feră a se abate din cale și fără a îndrăzni de a ieși din roful de mașină drumeșă. Numesc voiaj acela singur care, liber de orice inriurire străină, urmează numai caprițile vremelnice a în hipuirii și care la ființă fără pregătire, precum și fără scop pregătit“ (*tașit în 1844*)

Tipice pentru măiestria sa ca povestitor de fapte și pictor de peisaje sînt *O plimbare la munți* (apărută la Iași în revista *Propășirea*, 1844) și *Călătorie în Africa* (publicată fragmentar în diverse periodice, între altele și în revista scoasă de Alecsandri, *România Literară*, 1855).

În prima scriere avem de-a face cu peisajul moldovenesc, văzut în varietatea reliefului alpin, dar fără perspectivele largi ale acelorași munți din proza lui Hogaș. În termeni mai preciși, Alecsandri nici nu insistă prea mult asupra decorului, de aceea el atrage în primul rînd ca povestitor, care știe să utilizeze gluma, sarcasmul, aluzia potrivită și poanta cu efect comic.

Este interesant să observăm că Alecsandri, poetul obiectiv din *Pastelurile* scrise în epoca maturității (1862—1875), nu utilizează prea des în paginile de călătorie, procedeul descriptiv. Scriitorul nu se lasă furat de pitoresc. În proza lui Alecsandri, imaginația plastică se împletește cu imaginația anecdotică și critica socială. Chiar și amintirile lui Alecsandri, notează G. Ibrăileanu, sînt pătrunse de spirit critic. De aceea pozatorul nu este preocupat atît de mijloacele de expresie—limba deși vioaie nu este nesigură—cit de cursivitatea povestirii și de pătrunderea faptelor care-i trec pe sub ochi.

Pornind de la Piatra Neamț, împreună cu doi poeți și un „tînăr judecător“ (desigur Al. Russo) într-o „primblare de două ceasuri“, pînă la Mînăstirea Pîngărați, Alecsandri și vesela ceată nici nu aveau de gînd să facă o călătorie prin munți. Scopul lor era să vadă portretul lui Alexandru Lăpușneanu, aflat la mînăstirea amintită.

Itinerariul are însă un curs capricios, spre veselia tinerilor călători cu brișca. Ajunși la mînăstire, ei află că portretul în cauză fusese strămutat la mînăstirea Slatina, unde se află și osemintele Lăpușneanului. În schimb la Pîngărați, ascultă o romantică istorisire de dragoste a unui călugăr, spusă într-un stil lăcrimos, patetic. Călugărul mai arăta pistolul cu care Turcii îi ucisese soția, „plîngea și se bocea ca un copil“, deși faptele se petrecuseră cu douăzeci de ani înainte.

Atrași pe făgașul povestirilor, tinerii vin și ei cu istorisiri de epocă, pe care scriitorul le-a înlăturat în edițiile ultime ⁹⁾.

Vizita la mînăstire este urmată de o încercare de ascensiune pe Ceahlău, cu farsele de rigoare (iluzia ieșirii unui urs) și fel de fel de glume, care ilustrază verba de narator a scriitorului.

Spectacolul alpin este departe de a transmite lui Alecsandri starea de sublim, care la C. Hogaș va fi un fapt caracteristic. Lucrul este explicabil: Hogaș își exprima entuziasmul de unul singur, în tăcere și contemplație, în vreme ce voioasa ceată în care se afla Alecsandri bravează totul cu grabire. Elementul descriptiv, la drept vorbind, este destul de sărac. Epitetele sînt prea generale: „*frumuseță măreață și sălbatică*“; natura în care „*nicăieri nu se vedește mîna omului cu prețacerile ei uricioase și prozaice*“; „*un entuziasm poetic ne-a cuprins*“; „*frumosul și mărețul apus a soarelui*“; „*locuri pline de aduceri aminte a strămoșilor noștri, de povești fantastice, și, mai ales, de doine armonioase*“ etc.

Este natural deci ca pentru acei tineri care o duc „din hohot în hohot și din cîntec în cîntec“, spectacolul să lase loc unor comentarii scurte și nu descripțiilor în largi pînze picturale. Scriitorul se silește însă a ne comunica entuziasmul grupului, făcîndu-ne să apreciem indirect, peisajul excepțional. De aceea, în lipsa descripțiilor, observăm frecvența exclamațiilor și interogațiilor retorice:

„*Cum să nu se mire cineva! Cum să nu i se aprindă închiputrea*“... „*Cum să nu-ți bată tîma de bucurie și de mulțămire în sinul unor locuri atît de mărețe și de poetice*“... „*Admirarea noastră negăsind cuvinte, ca să se tîlmăcească, s-au răsuflat prin vreo două duzini de A! și de O!, carele s-au ridicat spre ceruri ca niște îmne de laudă*“.

Descrierea Bistriței sau momentul apusului soarelui, din povestirea *O plimbare la munți* anunță totuși pe măestrul pictor al Luncii de la Mircești cu vegetația și fauna minusculă a bălților Siretului.

Ceea ce reprezintă latura cea mai izbutită a bucații sînt caracterizarile oamenilor din munții Moldovei.

„*Munteanu-i curat la suflet, liber la gînd și la vorbă și verde la trup ca brazil subț care trăiește. Munteanc.-i naltă de boiu, albă, veselă, sprintenă, isteată și frumoasă*“.

Rătăcind drumul spre Ceahlău, munte care le pare „un urs negru, purtînd pe cap un coif de aur“, călătorii poposesc la mijloc de codru,

9) Este vorba de *Toader și Mărinda* și *O intrigă la bal mascat*.

ascultînd „un conțert original la miezul nopții“. Este un episod cunoscut, în care un țaran cîntăreț din cîmpoi și din gură, făcu pe Alecsandri și tovarășii lui de drumetrie să tresară de înflăcărare patriotică ¹⁰⁾.

Abandonînd tonul hazliu, scriitorul își exprimă admirația, cuprins de emoție, acum întîia oară în decursul „primblării“. Ceea ce nu izbutise a face peisajul, reușește omul din popor cu cîntecul doinei, căreia scriitorul îi închină accente de cald elogiu: „Eu, de cîte ori aud doina, îmi pare că aud Moldova după gloria sa cea veche“.

Înțelegem acum motivul pentru care G. Ibrăileanu consideră pe Alecsandri un temperament clasic. Acest atribut nu decurge, cum am văzut, din mijloace de expresie în stil clasicizant, ci se degajează din observarea atitudinii cumpănite, echilibrate a scriitorului în fața naturii.

Deși infiltrațiile romantice în *O primblare la munți* sînt evidente, scriitorul moldovean este departe de a privi natura cu devoțiunea religioasă a unui Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre sau Chateaubriand, considerați odinioară modelele lui. Prozatorul nostru nu cîntă nici odată peisajul gol, natura ca o forță misterioasă, „armoniile naturii“ ca expresie a unei adorații panteistice. Peisajul lui Alecsandri este umanizat, social, văzut cu ochiul poetului, dar și al criticului social.

Aceleași lucruri se pot susține și despre peisajul exotic din *O călătorie în Africa*.

Prozatorul pornește de la realitățile sociale, ca unul pentru care „lumea exterioară există“ înaintea oricăror fantasmagorii romantice.

Jurnalul de călătorie începe cu descrierea drumului de la Biarritz la Gibraltar. O figură interesantă, construită însă cu intenția caricaturii, este aceea a unui englez, care devine tovarășul de drum al scriitorului. Călătoria cu *mal-posta* ne familiarizează mai întîi cu apucăturile aceluia englez excentric. Glumele schimbate de cei doi pasageri — cît putea lua *mal-posta* — sînt mai degrabă banale: calambururi, dueluri de spirite, anecdote despre oamenii ținuturilor.

Iarăși lucru curios, descrierea este redusă în general la mărunte notații, sau creionări spontane. „În vreme ce istoriseam această anecdotă, — ne previne prozatorul — soarele se cobora spre apus într-un ocean de fiăcări și razele lui străbăteau ca niște săgeți de aur printre frunzele copacilor“.

Un patriotism cald caracterizează în mod constant pe călătorul Alecsandri. Din munții Pirinei gîndul tainic al scriitorului călătorind în noapte, lunecă o clipă în „împărăția fantasmelor“. Dar îndată el își amintește calitatea de român: „Îmi revăzui țeara, familia, amicii, cu o duioasă bătaie de inimă, și, supus farmecului acelei dulci reverii, mă simții rătăcind în lumea dragălașă a suvenirilor“.

Itinerariul *Tuluza, Nîma, Marsilia* oferă scriitorului prilejul unor notații interesante și sugestive. Ca străin el observă diferențele sociale de clasă, este frapat de arhitectura edificiilor și de firea oamenilor, a căror psihologie încearcă s-o generalizeze în caracterizări succinte.

10) Pasajul respectiv a sugerat lui M. Sadoveanu evocarea *Cîntece bătrînești* (1930) în care apar V. Alecsandri, Al. Russo și M. Kogălniceanu ascultînd cu încîntare baladele bătrînului Calomfir, imagine ideală a unui aed popular din secolul trecut.

La Tuluza, de exemplu, îl impresionează o piață de alimente în zorii zilei, cu forfota ei. Tabloul surprinde în linii sigure mișcarea oamenilor și amănuntele tipice ale culorii locale. Iată o acuarelă care denotă un ochi atent la ritmuri și capacitatea de a fixa peisajul social :

„Unii strigă marfa ce au de vândut, alții se sfădesc pentru preț și toți de la o altă ascuțesc glasurile lor; iar mai ales dacă în a cel vâlmășag vine de se adaugă și răgetul măgarilor încărcăți cu panere pline cu legumi; dacă în vremea acestui concert asurzitor, se întâmplă să treacă pe uliți un regiment de soldați conduși de sunetul darabanelor, apoi nu-ți rămâne alta de făcut decît să-ți astupi urechile și să împungi de fugă în lume.

Ca și înaintașul său muntean, logofătul Dinicu Golescu, Alecsandri face și el comparație între peisajul străin și situația din țară. Astfel, de la piața Tuluzei, gândul i se îndreaptă spre

„medeanul glodos al sfintului Spiridon din Iași, unde, cînd vezi carnea zvîrlită pe tărăbi și poamele ascunse într-un nor negru de muște, îți vine să te hotărăști a muri de foame!“

Apoi scriitorul își exprimă dorința, ca și românii să-și îndeplinească „datoria de a ridica statui acelor eroi, care, prin faptele lor mărețe, au adus strălucire neamului românesc“.

Față de ruinele edificiilor romane, Alecsandri nu cade în meditație melancolică, ci la fel cu Jean-Jacques Rousseau, își „umple sufletul de o adîncă admirare“ și deplînge căderea romînilor.

La Marsilia, scriitorul observă calea ușoară a îmbogățirii unora, care-și duc viața în lux și petreceri, fără însă a trece la considerațiuni critice mai hotărîte.

Pe mare, în vapor, scriitorul simte în inima-i „deșteptîndu-se un dor fierbinte de familie și de patrie“. În amintire el își vede întîi țara, „ca o mamă iubitoare ce mă cheamă la sînul ei“, apoi i se perindă „scene veșele din Franța, scene poetice din Italia; scene pitorești din Orient, carele alcătuiesc albumul suvenirilor“ sale.

În partea a doua a călătoriei, scriitorul ajunge în Africa. La Tetuan îl impresionează un tablou specific: caravanele de cămile și berberii „cu picioarele goale pînă la genunchi, arămii, sprinteni și care neconținî scot pe gît țipete răgușite și sălbatice, sub cuvînt de a îndruma mahalii patrupezi“. Apoi în munții Uadras admiră un joc războinic „o fantasmă executată de vreo sută de arabi încălecați pe ageri armăsari“. Evocarea acestui joc „interesant“, „bărbătesc“ și „pitoresc“ este un exemplu concludent asupra măiestriei descriptive a lui Alecsandri. Întîlnirea cu vitejii călăreți este expusă cu sobrietate: „Ei ne privesc pe noi cu demnitate, noi pe dînșii cu admirare; căci unii au figuri foarte expresive și ochi de vultur“. Caracterizarea psihologică a arabilor o face scriitorul, vorbind de dragostea lor pentru cai, trăsătură tipică a acestui popor.

De la descripția priveliștilor naturii, scriitorul trece cu interes la prezentarea peisajului social. „Curiozitatea vizitatorilor“ este atrasă de măiestria obiectelor de marochin, lucrute de meșterii locului. După cercetarea bazarului, ochiul prozatorului observă raporturile între clasele sociale. Deasupra stă un pașă, cu priviri sadice, ca „păstrător“ al legilor. Și Alecsandri notează cu compătimire: „Fiecare împetricinat din Tetuan

se găsește expus într-o paranteză formată, pe de o parte de „ghiarele zaraiului“ și, pe cealaltă parte, de gîrbacele soldaților“.

Ca înfățișare, pașa „se bucură de o asemănare perfectă cu lăieșii din Moldova ; iar cînd grăiește în limba lui, el imitează la perfecție lătratul unui șacal“. În fine portretul este complet cînd scriitorul scoate în relief „niște ochi mărunți, dar vicleni“ și „o rinjire de hienă“.

Uscăciunea și ariditatea unei amieze maure sînt înfățișate cu mijloace sugestive. Privind vegetația sărăcăcioasă, scriitorul se întrebă sceptic dacă în grădinile palatului pașei se vor fi desfășurat vreodată vestitele femei frumoase, „huriile“ din basmele mahomedane. O întâmplare îl clarifică, îndepărtîndu-l de falsele legende livești : prozatorul vede sub ochii surizători ai pașei „un nenorocit cyreu, lungit la pămînt și măsurat de-a lungul spinării cu patru nevre de bou“, iar într-o piață „patru pari nalți, purtînd fiecare în vîrfurile lui cîte un cap de om“.

Povestirea *Muntele de foc* (apărută la început separat în revista *Albina Romînească*, 1843, intercalată apoi în *Călătorie în Africa*) reprezintă un fel de intermezzo, o istorie de călătorie, cu bandiți, vendete și hangii italieni plini de șiretenie.

Legenda se întîlnește cu eresul popular spre a ne face cunoscută firea romantică a italienilor din Apenini. Tema povestirii cultivă obișnuitul contrast romantic, între urîțenia fizică și puritatea morală, unite în același individ, contele Foscari.

Căpitanul Campbel, comandantul vaporului cu care călătorea Alecsandri vine și el cu o povestire construită din situații căutate și cu totul neveridice. Este vorba de *Cel întîi pas în lume*, relatare în spiritul aventurii romantice, lipsită însă de tragicism.

Tot un rezultat al călătoriilor sînt și două din cele trei *schife și tablouri de moravuri*, care pînă acum au fost considerate în mod impropriu drept amintiri. În această diviziune tematică intră *Iașii în 1844*, *Borsec* și *Balta Albă*.

Iașii în 1844 (*Calendarul pentru poporul românesc*, Iași 1845), este în mod evident o „fiziologie“, o schiță de moravuri în genul inaugurat de Balzac și cultivat curînd și în proza Moldovei de la finele primei jumătăți a secolului trecut. C. Negruzzi ne-a dat astfel *Fiziologia provincialului*, iar Al. Russc *Iașii în 1846*. Chiar și M. Kogălniceanu, mai puțin literat decît prietenii lui, a fost atras de schița de moravuri.

Alecsandri a descris și caracterizat cu mult spirit tabloul Iașului în perioada în care boerimea se pleca neputincioasă în fața burgheziei în ascensiune. *Iașii în 1844* și *Un salon din Iași* (1855) sînt două stampe care proiectează o lumină edificatoare asupra epocii premergătoare Unirii.

Intors abia de cinci ani de la Paris, Alecsandri ar fi vrut să găsească și în „politica“ Iașului semnele libertății și civilizației :

„Adorator fervent al Treimei Sfinte și mîntuitoare ce reprezintă libertatea, egalitatea și fraternitatea, am reintrat în țară ca un fanatic, naiv și convins că voi găsi pretutindeni aceste sacre principii în aplicare...“.

Dar vechile stări de lucruri erau încă în floare, de aceea scriitorul notează cu revoltă :

„Nimic mai trist decât aspectul poporului strivit! Nimic mai viclean și mai brutal decât tipul subalternilor puși în contact cu el; nimic mai umilit decât fizionomia boierilor mici, nimic mai grotesc decât îngîmfarea boierilor mari” (Prefață la *Teatru*, ed. 1876).

Prozatorul observă viața socială din „capitalie” pe două planuri, punînd față în față vechea boierime reacționară și un tineret cu vederi noi în problemele sociale și politice. Poziția lui Alecsandri este însă confuză dacă o confruntăm cu alte vederi ale lui : pe de o parte el vrea înnoirea stărilor vechi, pe de alta ridiculizează unele aspecte ale inovației. Astfel în comedia de moravuri *Iorgu de la Sadagura*, scrisă în același timp (1844), scriitorul prezintă cu destulă simpatie pe bătrînul retrograd Enache Damiean, sub pretextul satirizării moravurilor cosmopolite ale lui Iorgu. „Moderația” dramaturgului sună în unele cazuri a teamă de prefacere revoluționară.

În *Iași* în 1844 ochiul lui Alecsandri distinge „tot farmecul unei poliții ce are două fețe, una orientală și alta evropienească”. Pe această antiteză se bazează întreaga compoziție. Prozatorul utilizează umorul și aluzia satirică, ajungînd pînă la unele accente evidente de realism critic.

După fixarea panoramei orașului, el caracterizează arhitectura lipsită de unitate și costumele împetritate ale locuitorilor.

„Hainele lungi și largi au dat rînd strajelor mai strîmte a Europei; șlicul s-au închinat dinaintea pălăriei, ciubotele roșii și galbene au dat pas încălțămintelor de vax; divanurile late s-au cioplit în forme de canapele elegante... etc.”.

Tot ideea „contrasturilor” îl determină pe scriitor să generalizeze : „Iași este un teatru curios, decorat cu palaturi și bordeie lipite împreună; actorii lui sînt *luxul* și *sărăcia*; iar comedia ce se gioacă în foată ziua pe scena lui poartă deosebite titluri, precum :

„*Cine-l mare, it și tare ; cine-l mic, tot nimic.*
„*Șlicul și palăria, sau idei vechi și idei nouă*”.

Fără a se încurca în ipoteze istorice asupra vechimii orașului, Alecsandri sondează mereu actualitatea, spre a-și bate joc de graba ieșenilor de a adopta obiceiuri străine, de noroiul care conferă orașului „o privire venețiană prin ulițele lui prefăcute în canale”.

De la tonul plin de umor și aluzii glumețe ca în poezioara *Bah-lui* („meditare mlăștinoasă”), scriitorul trece la note grave. Monumentele istorice (Cetățuia, Galata ș.a) cu toate amintirile lor, nu împiedică pe Alecsandri să observe și să condamne inegalitatea socială:

„Iașul samănă foarte mult cu un boier îmbătrînit în haine scumpe și inconjurat de țigani cu strențe. Centrul său, așezat pe zarea unui deal, este compus din case mari și frumoase în care domnește luxul, cînd dimpotrivă, mahafalele lui, imprăștiate pe coastele aceluși deal, sînt aleătuite mai mult din bordeie acoperite cu stuh, unde zace sărăcia. Capul poartă coroană și picioarele sînt goale!”...

Meșter se dovedește Alecsandri și în zugrăvirea interioarelor.

După descrierea tabloului panoramic, scriitorul ne introduce într-*Un salon din Iași* (publicat în *România Literară*, 1855).

Ironia și umorul arată atitudinea prozatorului față de prețiozitatea femeilor și înfumurarea boierilor conservatori.

Costache Facă cu *Franțuzitele* (1833) și Costache Caragiale cu *O soară la mahala* (1847) se întâlnesc în domeniul comediei satirice cu Alecsandri, din piesele *Iorgu de la Sadagura* și *Iașii în carnaval* (1845) și cu C. Negruzzi, autorul *Muzei de la Burdujeni* (1850), cu toții criticând mania împrumutării obiceiurilor străine și disprețul boierimii față de limba poporului.

Pericolul era destul de mare, de vreme ce Alecsandri însuși, care își făcuse educația în Franța, întreprinde satira cosmopolitismului. Scrisorile poetului cuprind în acest sens numeroase mărturii care exprimă clarviziunea lui:

„Toate năzbitiile franceze găsesc actori imediat în România”. (1869). „... Imităm în toate Franța, sau mai bine zis apucăturile strachete ale unora din cetățenii Republicii” (1887)

Tabloul intitulat *Un salon din Iași* constituie imaginea unui interior de epocă. Prezentarea dramatică, bazată aproape exclusiv pe dialog, va fi reluată după trei decenii cu o artă superioară, de Caragiale, în *Momente* (*Vizita*, *Five o'clock* etc).

Personajele reprezentative aparțin clasei boierești și sînt individualizate superficial după amănunte vestimentare, particularități ale fizionomiei, sau ranguri. Discuția se poartă astfel, între Rochia de crep, Rochia de catifea, Un cavaler spîn, Un fost ministru, Un boier cu anterior etc.

Petrecerea se desfășoară pe mai multe planuri: „se ascultă *Trovatore* — operă compusă cu doi ani mai înainte — interpretată la clavier, se execută contradanțul, sau cotilionul și mai ales toț timpul se bîrfește.

Amănuntele concordă cu cele narate de Costache Negruzzi, în cunoscuta-i fiziologie în care își bate joc de curiozitatea și spiritul palavrăgiu al acelorași personaje.

Între fiziologiile care oglindesc viața. Iașului din ajunul Unirii, paginile scrise de Alecsandri, se dovedesc la înălțimea celor lăsate de un mare prozator realist ca Negruzzi.

Cu prilejul călătoriilor la băi în căuțarea sănătății, Alecsandri și-a notat observațiile în două povestiri: *Borsec* și *Balta-Albă*.

La Borsec ¹¹⁾ (*Calendarul pentru poporul românesc — Iași 1845*), scriitorul petrece în 1844 cîteva săptămîni. Peisajul de munte îl atrage mai puțin, în schimb îl frapează și aici contrastele dintre indivizii diverselor națiuni adunați laolaltă.

11) Stațiunea care pe atunci era „o adunătură de vreo cincizeci de case de lemn”, atrăgea totuși atenția vizitatorilor. Daniil Scavinschi, cel popularizat de C. Negruzzi, ne-a lăsat și el o relatare în versuri: *Călătoriile Dumnealui Constantin Palade la fere-deele Borsecului*, 1828.

Narațiunea este succintă evocînd în ton șăgalnic, în cîteva linii, psihologia colectivă: „Toată dimineața, precum am spus, de la 6 pînă la 12 ceasuri, locuitorul vremelnice a Borsecului trece printr-un șir de necazuri, de spaime, de suferinți morale și trupești; iar cum a scăpat de grija fîntinei și a băiei, ceasurile se fac nesimțite pentru dînsul și fiecare din ele îi aduce o nouă plăcere, ca răsplată la cele ce a pătimit mai înainte“.

Balurile și vizitele la „fîntini“ pun pe scriitor în fața unor „oarecare împliniri comice“ și „oarecare ridicule“.

Cu toată forfota de oameni, cu toată înclinarea spre ironie a scriitorului, nu întrezărim semnele vreunui șovinism național, așa cum se întîmplă în alte producții ale lui Alecsandri.

„Toată ziua se petrece în adunări fără pretenții, în convorbiri prietenești, în plimbări încîntătoare, și mai ales în sinul acelei prietenii neprețuite, ce nu se găsește alturea decît la băi... La Borsec toți sînt frați, de nu în Hristos, dar în Borviz.“

O compoziție de același gen este *Balta-Albă*, (publicată în Calendarul *Albinei*, 1848). Tabloul de moravuri al societății romînești de la jumătatea secolului trecut este zugrăvit în scopul oglindirii prefacerilor sociale, care erau în curs.

Scriitorul surprinde specificul așezării și al grupurilor de vilegiaturişti, iar prin introducerea în peisaj a unui vizitator străin, „un tânăr zugrav francez“, scoate în relief contrastele de viață între Occident și Orient. În același fel va proceda M. Sadoveanu, cînd în *Zodia Cancerului* va defini psihologia țaranilor noștri din sec. al XVIII-lea prin impresia pe care aceștia o fac asupra abatelului francez de Marrenne, trecător prin Moldova.

În povestirea lui Alecsandri faptele sînt narate, ca și cum ar fi fost văzute de călătorul francez amintit. Ca „pictor“, cum îl prezintă scriitorul, acesta are ochiul format și capabil să seziseze noutatea locurilor.

Călătoria de la Brăila cu diligența primitivă, din care pictorul este aruncat peste cap, provoacă uluirea francezului.

„În loc de măl-post, sau de diligență, o cutioară plină de fin, pe patru roți de lemn cu schițele stricate. Patru cai mici numai oasele și pielea, pe care erau săpate urme adînci de bici și un om sălbatic, bărbos, strențeros și înarmat cu un harapnic lung de un stînjîn! Acesta era echipajul meu!“

Iuțeala cailor; norii de praf, drumul cu hopuri, abandonarea unuia din cei patru cai, care își scrintise un picior, repararea în grabă a unei roți stricate, pe care surugiul o leagă cu brîul — toate acestea dau călătorului impresii din cele mai contradictorii, în care uluirea se amestecă cu teama.

Peisajul solitar al satului Balta-Albă are ceva din dezolarea și aerul primitiv al gravurilor lui Raffet și Bouquet ¹²⁾, pictori francezi

12) În special Denis Raffet (1804—1862), în calitate de însoțitor al contelui De Midof, a lăsat albume de mare interes documentar, relative la stările sociale din Prinsul cîmpate. Atenția lui s-a concentrat mai ales asupra Munteniei.

Michel Bouquet, contemporanul său, insistă asupra Moldovei.

care în preajma anului 1850, au creionat imagini din principatele Române.

„Am sosit într-un sat alcătuit de bordeie coperite cu stuh și coronate de cuihuri de cocostirei. Forma bizară a acelor locuinți, printre care se înalța o mulțime de cum-pene de fintini ca niște gîturi de cucoare urieșe; urletul cinilor ce ale-ga pe sub gar-duri, ciocănitul berzelor care își da capul pe spate la razele lunii, și într-un cuvînt, amestecul acel de umbră și de lumină, care da lucrurilor o privire fantastică, mă făcură să mă cred în altă lume“.

Cu ajutorul unor lineri dintr-un echipaj, francezul este încredințat unui străjer, care să-i slujească drept călăuză.

„O matahală naltă, groasă, spătoasă, bărboasă, fioroasă! Acea nălucă înarmată cu un ciomag cu care ar fi turfit un buhai, își scoase căciula dinaintea noastră și ascultă poruncile călărețului cu un aer de supunere, aruncînd din vreme în vreme, cătătura sălbatică în partea mea“.

Nevoit să găzduiască în bordeiul mizerabil al străjerului, „a că-rui descriere“ anunță că nu o mai face, dar totuși o sugerează prin impresiile de neplăcere, călătorul trece a doua zi din uimire în uimire, cînd se duce la balta făcătoare de minuni.

Noul tablou contrastează total cu amintirile din timpul nopții. Bolnavi, sau snobi veniți să-și arate luxul, populează plaja cosmopolită, a bălții cu nămol. Boieri cu trăsuri de mode diverse, un bazar improvi-zat un casinou în care se vorbește franțuzește și se dansează valsul, al-cătuiesc un tablou etnografic, cu valoare de document.

„Voiajul“ de „24 de ceasuri“ al călătorului Alecsandri la Balta-Albă aduce note critice pronunțate. Alecsandri persiflează lipsa de gust în îmbrăcăminte, împerecherea straiului oriental cu cel francez, cosmopolitismul în privința mîncărurilor și în limbă, depărtarea cla-sei boierești de tradițiile populare naționale, de aceea consideră Valahia acelor ani drept o țară din Haïma.

Romantismul scriitorului este uitat în avantajul realismului critic.

„Nu puteam crede că eram treaz și mă socoteam a fi față la vreo fantasmagorie nepricepută; fantasmagorie cu atît mai curioasă, că îmi infățișa tot solul de contrasturi, precum: baloane din Viena cu inhămături necunoscute pe la noi; pălării de Franța cu ștife orientale; frace cu anterie, tualete parisiene cu costumii străine și originale...

Lîngă o cutie de scînduri, unde bogatul trăgea ciubuc, se clătina de vînt o șatră de țoluri rupte, în care săracul se pălea la soare...“

Termenul de „contrasturi“ revine de repetate ori sub pana scriito-rului, iar în final trage el însuși o concluzie semnificativă, confirmînd impresiile străinului dezorientat:

„Aici ne găsim în împărăția contrasturilor celor mai originale; aici, luxul și să-răcia, durerea și veselia, ideile nouă și ideile vechi, costumele Europei și costumele românești, toate sînt unite la un loc“.

Un loc aparte în cadrul prozei lui Alecsandri îl ocupă o povestire alegorică destul de întinsă, intitulată *Istoria unui galbăn și a unei pa-rale* (publicată în *Propășirea*, 1844). Prin conținutul său realist critic,

ingenioasa „istorie” se încadrează în mod firesc în rîndul temelor din diviziunea anterioară, printre schițele și tablourile de moravuri.

Acad. G. Călinescu crede că *Istoria unui galbăn* ar fi avut ca punct de plecare o compunere cu izvor german, publicată în *Mozaiicul* lui C. Lecca.

Compoziția concepută după tehnica dramatică aduce în scenă două personaje care capătă o valoare tipologică: *Galbănul olandez* (individul cu pretenții de noblețe) și *Paraua* turcească (omul de rînd din popor). Personificarea merge atît de departe, încît între piesele respective descoperim chiar și o vechi dragoste.

Cele două monede închise „într-o cutioară de fildeș săpată” se reintîlnesc în fine și ajung în aceeași casă, după lungi peregrinări prin pungi străine.

Pentru a-și schimba impresiile, cele două personaje utilizează *dialogul*, procedeu îndemînat, grație căruia Alecsandri caracterizează moravurile timpului. *Istoria unui galbăn* este bucată cea mai răspicat critică din toată proza scriitorului nostru.

Scriitorul și-a dat seama că povestirea lui are tonul unei fabule; în introducere citează fabula lui Al. Donici, *Ferul și argintul*, în care „aceste două metaleuri țin un dialog atît de înțelept”.

Dialogul monedelor subliniază mai ales capacitatea distructivă a capitalismului. *Galbănul* își povestește impresiile cu mult tîlc, în vreme ce *Paraua*, modestă, ascultă :

„De cite ori am trecut de la treptele cele mai înalte ale societății, la cele mai de jos, din minile cele mai curate la labelle cele mai mirșave, de la sinurile cele mai nobile, la piepturile cele mai deșarte de oricare simțire. Nu este soartă în lume mai curioasă și mai vagabondă, decît a ființei nenorocite ce se numește monedă. Noi simtem pricina celor mai multor fericiri și nenorociri pe pămînt..”

Odiseea *Galbănului* este impresionantă. De la căpitanul Costiță el trece în ciubota unui boierinaș; apoi „din întîmplare, giu-mătate de ceas în buzunarul unui poet”, ajunge apoi drept mită în punga unui „giudecător”, un director de tribunal al cărui buzunar „nu avea nici margini nici fund”. Bani de toate categoriile alcătuiau în concepția judecătorului „nația dovezilor sunătoare”.

Peregrinarea urmează, *Galbănul* fiind cîștigat la jocul de cărți de un ținplăr șarlatan „din acei trîntori paraziți ce s-au introdus de o bucată de vreme în soțietatea romînilor”. Trece la un zaraf, la un haiduc, la ispravnicul care anchetează pe haiducul prins și apoi la soția ispravnicului.

Aici scriitorul prezintă cu umor un aspect moral al unei familii boierești :

„Boierul ispravnic iubea numai două lucruri în lume : 1-îu banii și 2-le ne-vasta. Cucoana ase-mine slăvia numai două lucruri pe pămînt : 1-îu banii și 2-le verișorul. Verișorul, iarăși, adora numai două lucruri în viața lui : 1-îu banii și 2-le vinatul”.

Întîmplător, unul din stăpîni pierde *Galbănul*. „În ceasul acela — spune el — am purtat cea mai mare fericire în sufletul meu, căci nimic pe lume nu e mai scump și mai slăvit decît libertatea”.

După acest elogiul al libertății, scriitorul relatează o întîmplare

din viața țiganilor robi. Era tocmai momentul în care se ducea campania pentru dezrobirea acestora. Alecsandri însuși dăduse exemplul, eliberînd în 1844 toți robii de pe moșia Mirceștilor.

Pentru a agita mai cu efect problema robiei, prozatorul intercalează în *Istoria unui galbăn* întîmplarea tragică a doi țigani tineri, separați mai întîi de părinții lor și vînduți după aceea ca robi, la doi stăpîni diferiți.

Galbănu, găsit în iarbă de frumoasa Zamfira, pe cînd tinăra țigancă culegea flori, istorisește iubirea curată dintre aceasta și Nedelcu.

Popasurile țiganilor și dragostea lor de libertate sînt caracterizate cu versuri citate din vestitul poem *Țiganii* al lui Pușkin. După o scurtă „fiziologie“ despre firea vagabondă și moravurile țiganilor, Alecsandri prezintă prin contrast vînzarea acestora la mezat, asemenea vitelor. Zamfira, „fata giudelui“ este prețuită pentru frumusețea ei, la zece galbeni.

Sub îndemnul iubirii cei doi iubiți se regăsesc numai pentru scurt timp. Prinși și aduși în fața boierului, Nedelcu se repede cu un topor și „boierul pică mort la pămînt cu capul crăpat în două“.

Moartea prin spînzurătoare a lui Nedelcu și nebunia Zamfiriei, completează în chip patetic tabloul vieții țiganilor robi.

Și istorisirea se încheie cu o observație îndrăzneată pentru anul 1844. Tinărul care înfruntă pe boier, dă din ștreang „o lecție de morală poporului adunat“.

În fine Galbănu asistă la un duel cu pistolul și salvează viața purtătorului, întrucît glonțul se lovește la piept, în monedă. Epilogul îl constituie trecerea banului ca subscriere „la un jurnal ce iese acum, în Iași: *Propășirea*“.

Concluzia laconică a *Galbănu* are tonul unui aforism: „Banul este cea mai sigură piatră de cercare a firii omenești“.

Cele mai variate mijloace stau la îndemîna scriitorului, pentru a susține interesul „istoriei“ sale. Personalitatea *Galbănu* este mai reliefată. El vorbește mult, ține să i se cunoască rangul, face glume și aprecieri critice. Deși între monede se consideră un privilegiat, atunci cînd judecă raporturile dintre oameni, ia apărarea celor umiliți și detestă pe apăsători. *Paraua*, ca parte feminină, este doar un personaj șters care răspunde scurt, cu sfială și supunere, mai mult pentru a confirma opiniile Galbănu, niciodată spre a riposta.

Dialogul viu conferă unor momente înfățișare de autentice scene dramatice. Elocvent în acest sens este episodul lecției de franceză, plin de mișcare și vervă, în care isprăvniceasa ia lecții de la verișorul ei.

Comicul, sub forma umorului contribuie în mod eficient la caracterizarea celor două personaje. În plus autorul dramatic vine cu indicații scenice, ca într-o adevărată comedie. *Școărița* apare: „cu o drăgălașă căutătură“; „adăugînd pomenitei căutători un glas dulce și tremurător“; „luîndu-l de mîna“. *Profesorul*: „rușinîndu-se“; „coborînd ochii“ etc.

Persiflarea ia tonul aluziei cînd scriitorul ne vorbește de o „nouă limbă romînească ce se descopere, acum, la București“. Este vorba de sistemul italianizant al lui Eliade-Rădulescu pe care-l parodiază cu umor.

Vorbînd de frumusețea Zamfirei, prozatorul ne previne că ar trebui să facă „o fiziologie întregă de fieștecare parte îndeosebi“ sau să procedeze asemenea unor scriitori mediocri, care „vroid a descrie un portret, întrebuițează chipul obicinuit în pașporturi“. Rezultatul obținut este tocmai „înlăturarea“ clișeeleor descriptive și realizarea unui umor fin :

„Aș zice, dar,... — continuă Alecsandri — Zamfira avea :
Ochii, ca senînul după ploate sau ca floarea de cicoare.
Genele, lungi ca un vâl de mătase.
Gura, boboc de trandafir, glumătate desfoat.
Păru', vezi mai sus“ etc..

Repaosul Galbănuului într-o pajiște este un pretext pentru Alecsandri, de a ne prezenta un mozaic de culori în genul viitoarelor lui pasteluri, iar dragostea căpitanului de haiduci, devine centrul unui peisaj de codru, sub lună plină.

Comparațiile cărturărești, cu trimeri la Mars, Vulcan, Afrodita și Don Juan, sînt bune sub pana lui Alecsandri, pentru a realiza umorul, căci după evocarea miticei Afrodite, aflăm că o „Afrodită din Tîrgul Hertîi a fost trimisă la o mînăstire“.

În fine, amintindu-ne cu ironie că, „astăzi“, în Moldova, e cam rușine să vorbească cineva romînește“, scriitorul care ridiculează atât de necruțător pe „cucoana isprăvnicească“, povestește într-un savuros grai moldovenesc și recurge cu dibăcie la comicul popular.

Scrisă în anii tinereții, *Istoria unui Galbăn* este concludentă asupra capacităților de creator în proză ale scriitorului nostru.

A treia diviziune tematică a prozei lui Alecsandri, înglobează *nuvele și amintiri*. *Buchetiera din Florența* (publicată în „Dacia Literară“ 1840) este prima scriere tipărită de Alecsandri, de aceea își justifică în parte lacunele prin lipsa de experiență a debutantului.

Compoziția nuvelei este destul de confuză, iar tratarea urmează procedeele romantismului, pe atunci în floare. Cadrul exotic, pasiunea erotică violentă, frecvența lacrimilor, atmosfera de mister, travestițiile eroinei din actriță în „buchetieră“ (vînzătoare de flori) sînt particularități cunoscute din arsenalul poetice romantice, de care debutantul nostru uzează pe larg.

Nuvela poartă amintirile impresiei puternice pe care i-a produs-o scriitorului călătoria prin Italia, la întoarcerea în țară în 1839.

Entuziasmat de comorile artistice ale cetății florentine, Alecsandri admiră deopotrivă operele ilustre ale arhitecturii și plasticei din vremea „renașterii“. Interiorul unei catedrale este descris cu multă forță evocatoare. Aici autorul recunoaște pe pictorul V., prieten din anii de studii la Paris, cufundat „într-o meditație dureroasă“. Alecsandri observă că

„fața sa lungăreață și albă, ochii săi negri, mari și infocați, părul său lung ce-
pica în plete netede pe umeri“

exprimă o taină dureroasă. Portretul pictorului are numeroase atribute din fizionomia morală a eroului romantic neînțeles, care se consumă în tăcere ca un René al lui Chateaubriand. Tranzițiile sale de la o stare sufletească la alta sînt violente :

„V. era de un caracter iute, aprins și supus impresiilor celor mari; cînd sufletul său era lovit de vreun lucru, atunci toată ființa-i se pătrundea de el. imaginația-i se înflăcăra și băterea inimii sale îi zdrobia pieptul“.

După o confesiune despre o dragoste nefericită, de rigoare în nuvela romantică, după serenade și un duel, pictorul izbutește a-și înlătura rivalul — „tîranul Sinor Barbarisimo“ — și a se bucura de iubirea Ceciliei, „buchetiera din Florența“. Finalul fericit contravine exemplelor romantismului, în care eroii se descompun sufletește și cad pradă excesului de procese interioare.

Într-un *post-scriptum*, adăugat mai tîrziu cu 18 ani, — adresîndu-se lui C. Negri, care pare a fi eroul întîmplării — Alecsandri consideră povestirea drept „o slabă încercare“.

Lipsită de invenție psihologică, povestirea nu aduce tipuri viabile, intriga este fortuită, situațiile artificiale, de aceea „Buchetiera“ este o scriere nerealizată.

Mărgărita (scrisă la 1870 și publicată parțial în *Albumul macedo-romîn* din Buc. 1880) este de asemenea o nuvelă romantică, prezentînd deci toate stigmatetele curentului : sentimentalism, peregrinări neînțelese, renunțări dureroase, despărțiri și lacrimi.

Eroul, Alexis V. (altădată Alexis Lunceanu), nu este altul decît V. Alecsandri. Nuvela are un pronunțat caracter autobiografic, referindu-se la a doua dragoste a poetului, pentru Maria Cantacuzino — fostă prietenă a lui Bălcescu și Negri — măritată apoi cu pictorul francez Puvis de Chavannes. Iubita apare sub numele de Mărgărita, iar într-o altă versiune, drept Eliza.

Alecsandri a cîntat-o pe frumoasa Maria în cîteva poezii, iar unui ciclu întreg i-a dat numele „Mărgăritărele“.

Alexis iubește pe Mărgărita, care însă supunîndu-se dorinței părinților, se căsătorește cu altul. El asistă chiar la nunta Mărgăritei, a „celei mai frumoase flori din aristocrația Moldovii“.

Prezentarea cadrului boieresc începe cu descrierea saloanelor Iașului de la 1850. Dragostea veche este povestită spiritual, cu glume și improvizatii în versuri.

Compoziția deslînată include episoade cu vizite la minăstiri, călătorii pe Bistrița și amintiri din străinătate. În nici un moment însă nu avem conștiința unei iubiri tragice. Totul se desfășoară senin, iar finalul este melodramatic. Mărgărita, devenită mamă, își retrace promisiunile de a se întîlni la Paris cu iubitul.

— „Alexis, vrei să fii fratele meu ?

Alexis îi răspunde, depunînd pe acea mină tremurîndă un sărutat respectuos !“

Și astfel totul se termină luminos, moderat, fără obișnuita pasiune vijelioasă caracteristică romantismului.

Aproape concomitent cu „Mărgărita“, Alecsandri începe un roman, rămas neterminat. Este vorba de *Dridri* (publicat parțial în *Convorbiri Literare* 1869 și *Revista Contemporană*, rivală a *Convorbirilor*, în 1873).

Cele două fragmente pot fi calificate mai degrabă ca povestiri sau nuvele romantice.

Eroul Vali (V. Alecsandri) își deapănă amintirile din anii refugiului său la Paris în urma înfrîngerii revoluției din 1848. Elementul autobiografic este marcat prin pasiunea de a ne evoca detalii exacte din anii tinereții sale la Paris.

Intriga de dragoste cu actrița Dridri (căreia îi dedică și versuri) ne dă prilejul de a pătrunde în culisele teatrale franceze de pe la 1850, pe care dramaturgul român le cunoscuse îndeaproape. Neputîndu-se căsători cu Vali, eroina trece de la un conte francez la un lord. Acesta își dă concursul la Unirea principatelor române, act care interesa pe revoluționarul Vali, spre a-l îndepărta din calea lui Dridri.

De reținut din primul fragment este decorul parizian al epocii: sa-loanele, moda, cursele de la Longchamp.

Partea a doua, tratată în spirit mult mai realist, este superioară celei dintîi ca măiestrie și valoare documentară.

Refugiul în munții Hangului, împreună cu ceilalți revoluționari, considerați de Mihail Sturza „netrebnici tulburători“, pregătirea rezistenței împotriva domnitorului, încercarea de a atrage în luptă pe țărani, apoi peripețiile trecerii în Transilvania și popasul în această provincie, sînt pagini în care Alecsandri se dovedește un excelent narator, care știe să rețină interesul și să evoce oameni și locuri.

De la descrierea mediului de salon, din prima parte a lucrării, se trece cu îndemînare la prezentarea unui decor de munte cu păduri și țărani aspri la chip.

Iată de exemplu pe Vali încercînd să lămurească pe țărani de scopurile rezistenței la Hangu. Unul din ei întreprinde pe tînărul orator :

„— Pentru ce s-au răscolit boierii asupra stăpînirii ?

— Pentru ca să scape țara de o domnie tirană și degradată, răspunse oratorul nostru.

— Schîmbarea Domnilor, bucuria nebunilor! replică bătrînul clătîind din cap.

Vali rămase mut. Necompătimirea țărănilor pentru soarta boierilor îi smulse de pe ochi un vâl care-i ascunsesese adevărul pînă atunci: tristul adevăr, că distanța socială dintre clasa privilegiată și popor dezvoltase în inima poporului o indiferență absolută în privința boierimii și că abuzurile impiegaților făcuse pe romîni a stigmatiza cu porecla de ciocoi pe toți acei care nu erau din rîndul lor“.

Totuși, pînă la urmă cîțiva plăieși, din cei mai voinici, prezențați cu gluma mereu pe buze, pun mîna pe arme și ajută apoi revoluționarilor să treacă granița în ascuns.

Țăranii zugrăviți de Alecsandri în proza sa sînt fie aspri la chip și închiși la suflet ca surugiul și străjerul de la *Balta-Albă*, fie cîntăreți și plăieși cu atitudini eroice, dar cam teatrali ca într-un poem istoric, așa cum apar Crețu și Cimpoerul Udrea din munții Hangului.

Scriitorul n-a ajuns pînă la tratarea unor portrete tipice, studiate în profunzime, — cum face C. Negruzzi — ci s-a mărginit la schițarea unor trăsături care nu conferă eroilor individualitate proprie.

Dealtminteri, această insuficiență se resimte în întreaga proză a lui Alecsandri. Personajele din saloanele Iașului, ca și eroii nuvelor sînt niște simple apariții fugare.

Scriitorul este mai atent la fenomenul social colectiv; în schimb, tipuri și caractere ca pașa cel crunt de la Tetuan, ca Dridri și Vasile Porojan constituie aproape excepții în epica lui Alecsandri.

O amintire propriu-zisă este *Vasile Porojan* (1880), în care elementul autobiografic este dominant. În „scrisoarea” către Ion Ghica, făcînd portretul tovarășului de jocuri din copilărie, Vasile Porojan, scriitorul își exprimă și unele idei avansate despre poziția nenorocită a țiganilor de la noi înainte de 1844.

„Valurile lumii și treptele sociale ne-au despărțit de mult unul de altul, eu înălțîndu-mă pe scară mai pînă în virful ei și el rămînînd gîos, fără a putea pune piciorul nici măcar pe întâia treaptă; însă acum 50 de ani eram amîndoi egali dinaintea soarelui, fiind deopotrivă pîrlîți de dînsul și formam o pereche nedespărțită de cum răsărea lumina zilei pînă ce apunea”.

Jocurile la Iași sau la Mircești, începutul studiilor cu Gherman Vida, amintirile din pensionul Cuenim, sînt episoade care alternează cu descrierea vieții lui Porojan. Acesta, deși credincios ca un ciine, fuge de la Mircești, spre a se bucura de libertate, îndată după plecarea lui Alecsandri la studii în Franța.

Din analiza prozei lui Alecsandri decurge concluzia că acest domeniu al creației scriitorului are merite importante în evoluția prozei românești.

Prima scriere publicată de Alecsandri, *Buchetiera din Florența*, a apărut alături de cunoscuta nuvelă istorică *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzi, în același număr al *Daciei Literare*.

Vorbînd despre contribuția lui C. Negruzzi în epică mai ales, Alecsandri a sesizat în 1872 un criteriu de apreciere care astăzi se aplică pe scară largă:

„Pentru a judeca și a prețui meritul unui autor, trebuie a cunoaște bine timpul în care el a scris, gradul de cultură a limbii în care el a fost îndemnat a scrie și dificultățile de tot soiul, prin care geniul său și-a făcut drum, pentru ea să iasă la lumină”.

Criteriul enunțat de Alecsandri este judicios și semnificativ, de aceea se cuvine aplicat și în legătură cu propria-i creație.

Dacă ținem seama că pînă la 1850 proza noastră număra — cu excepția paginilor lui C. Negruzzi și V. Alecsandri — încercări ca *Misterele din București*, de I. M. Bujorianu; *Radu Buzescu* de I. Dumitrescu, *Coconușu Gurluescovic*, *Baptiste Velchi* și *Vasile* de V. A. Urechia; *Colecțiunea de romane* a lui I. Eliade¹³⁾ — încercarea de roman *Tainele Inimei* (1850) a lui M. Kogălniceanu a fost cunoscută abia a-

cum vreo două decenii — înțelegem că Alecsandri intră în rîndul des-chizătorilor de drum.

Intr-adevăr, dacă fără *poezia* lui Alecsandri nu putem concepe pe Eminescu, fără *dramele* lui nu ar fi fost posibilă apariția marelui Caragiale, *proza* scriitorului nostru a pregătit terenul pentru creația epică a unor scriitori ca Al. Odobescu și C. Hogaș. Sfătosul povestitor moldovean Nicu Gane, datorește de asemenea mult prozei lui Alecsandri.

Pagini ca *Vasile Porojan* sau *Episodul de la Hangu (Dridri)* relevă un prozator autentic, care consacrîndu-se mai cu pasiune poeziei și teatrului și-a subestimat calitățile de prozator. De aceea, paginile sale de proză scrise după 1850 sînt, în general, improvizate și artificioase.

De bună seamă, proza lui Alecsandri nu este scutită de unele stîngăcii. Scriitorului îi lipsește invenția psihologică și aceea a acțiunii. Eroii rămîn într-o nebuloasă romantică, nediferențiați în tipuri și caractere distincte. Alecsandri a introdus totuși, printre primii, în proza noastră, profiluri de oameni de peste hotare: francezi, englezi, italieni, marocani, arabi, văzuți însă mai mult ca exterior. În acest sens, paginile de jurnal sau amintirile sînt mai izbutite decît nuvelele. Naratorul întrece în interes pe descriptiv, deși găsim în proza sa mostre de descrieri reușite, tablouri de natură sau încercări de frescă socială.

Ironia și umorul conferă prozei lui Alecsandri un aspect atrăgător, încît o citim și astăzi cu interes, deși uneori gluma este învechită.

Scriitorul evită descripția uscată, didactică, introducînd în aprecierea peisajului comentariul care umanizează și evită momentul solemn :

„Am găsit o mare mulțumire la privirea acelor locuri mărețe și, negreșit am fi strigat: *mari sînt minunile tale, Doamne!* dacă nu ne-am fi adus aminte tocmai atunci de un străin care văzînd șticul unui logofăt mare, a zis tot acele cuvinte“. (*O prîmbulare la munți*).

Un poet sclivisit care-și zîmbește „dinaintea oglinzii“ (*Istoria unui galbăn*) este de asemenea obiectul unei ironii tăioase.

Umorele devine în proza lui Alecsandri un mijloc adecvat de tipizare a personajelor. Iată, de exemplu, un ispravnic, care

„avea sărmanul, două moșioare luate de la răzeși, avea cîteva sute de țigani și era cunoscut în tot ținutul de gospodar cumsecade. Mai era încă cunoscut și de creștin cu frica lui Dumnezeu“ (*Istoria unui galbăn*).

Prozatorul privește destrămarea boierimii cu speranța unor prefaceri în avantajul poporului; viziunea sa despre lume este senină și optimistă. Simpatia îi merge spre cei sărmani, spre țărani și țigani, în vreme ce burghezia este ridiculizată, iar boierimea satirizată cu indignare.

Limba și mai ales stilul prozei lui Alecsandri dovedesc improprietăți și ezitări. Faptul este explicabil, deoarece ne aflăm în faza disputelor și a fixării limbii literare. Improprietățile lingvistice din versurile lui Alec-

13) Cf. Ar. Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, ed. II, Iași, 1894, p. 331.

sandri se mențin și în proză. Scriitorul moldovean a manifestat cu consecvență interes pentru limba poporului. De aici, combaterea cosmopolitismului și a teoriilor latinizante din vremea lui.

Între manuscrisele sale, de la Academia R.P.R., se păstrează un caiet cu „Expresii din povești“, cuprinzând imagini și fraze populare. Pe de altă parte, după ce a ridiculizat pe scenă disprețul boieresc pentru limba poporului (*Iorgu de la Sadagura, Cucoana Chirița*), scriitorul nostru tună cu vehemență împotriva stricătorilor de limbă „cloaște infernale“; „buhne cobiloare“ (Dicționar Grotesc, 1872), semnănd „avîntul balamucic ce a luat limba romînă sub impulsul pedanților sterili“ și „fantasmagoria gramaticilor, ortografiilor etc. ... ieșite din crierii prea înfierbîntați ai unor pedanți ridicoli“. (*Scrisori*, corespondență din 1874).

Nici în *Călătorie în Africa*, nu uită Alecsandri să persifleze pe latinizanți, arătînd că a întîlnit în Maroc cuvinte ca: „*lella*, sinonim cu *lelea* romînă; *Lira* — *flaut*, cuvînt latinism etc.“, dovadă „că arabii marocani se trag din strămoșii noștri romani“.

Alecsandri utilizează expresia populară și chiar fonetismele moldovenești: *schife* (pentru „spite“), *pin* (prin); *svoană* (zvon); *moș* (unchi). Apoi: *cîntic*, *peatră*, *răpide*, *vedere*, *păreși*, *trii*, *-mpregiur*, *ghibaci* etc.

Arhaismele și turcismele servesc prozatorului pentru a ne sugera cu oare locală în călătoria sa prin Maroc. Acestea se adaugă și franțuzismele, necesare pentru zugrăvirea tabloului social ieșean, ca loc de întîlnire a vechilor obiceiuri bizantine și a influențelor apusene. Termeni englezi și italieni apar în descrierea oamenilor aparținînd acestor națiuni. Asupra unor termeni Alecsandri este nesigur, de aceea scrie impropriu; *admirare* (admirație); *seanță* (ședință); *onor* (în loc de onoare, care i se pare mai puțin expresiv); *favorul* (favoare); *mariner* (marinar); *muzic* (cîntăreț).

De asemenea, uneori prozatorul întrebuițează fără necesitate expresii franceze sau adaptări calchiate după limba franceză: „*ii fac prezent*“ (dăruiesc); „*fugar*“ (coursier); „o convorbire *naște* între noi“; „fața brăzdată de *patimi*“ (passions: suferințe); „*aș fi iubit mai bine* să trec prin glonțuri“ (mi-ar fi plăcut) ș.a.

Ca epitet, adjectivul este adesea inexpressiv în proza lui Alecsandri. El vorbește de: „simțiri *tainice*“; *tainică* lumină; „farmec *dulce*“; „*dulci* mulțumiri“; „mare *lină*“; „fulger *poetic*“; „tăcere *adîncă*“. Dar adesea găsește epitețe sugestive, vorbind de: un măsluitor de „coțcărească pomenire“; „ne primblam apostolicește“; „demoazele de pansion“; „gîdilire stomahică“...

Exprimarea plastică, stilul concret și verva șagalnică sînt în general notele dominante ale prozatorului. Pentru a evita ritmul uniform, Alecsandri își variază neîncetat stilul, procedeele de exprimare. În *Călătorie în Africa* povestirea și descripția alternează cu dialogul și stilul jurnalului de călătorie. În paginile de călătorie la munți și în tablourile de interior, proverbele, citațiile și aluziile cărturărești sînt utilizate frecvent.

Simplitatea expresiei și luminozitatea povestirilor lui Alecsandri sînt departe de retorismul și vagul romanticilor.

Pagini ca cele din *Istoria unui galbăn*, *Episod de la 1848* și *O primblare la munți* demonstrează darurile de povestitor și narator ale lui Alecsandri. Din confruntarea aceluiași teme, tratate în versuri și în proză — *Mărgărita*, *Dridri* — ajungem la rezultate care pledează în avantajul prozatorului.

Amintindu-ne prețuirea pe care i-a arătat-o lui Alecsandri un Vlahuță—la început unul din criticii bardului—trebuie să conchidem că scriitorul de la Mircești „a rămas cel mai aproape de popor, cu inima, cu gîndirea, cu graiul limpede și cald și frumos fără multă meșteșugire“ — cum îl caracterizează autorul *Romîniei pitorești*.

G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu¹⁴⁾, G. Călinescu, Perpessicius ș.a. consideră proza lui Alecsandri ca partea cea mai durabilă a operei aceluia pe care ne-am obișnuit a-l cerceta mai ales ca poet și scriitor dramatic.

Moștenirea lui Alecsandri ca prozator ne pune în fața unei creații cu calități neprețuite încă îndeajuns. Caracterul realist și popular al celor mai bune pagini din proza lui Alecsandri îl situează în cadrul istoriei noastre literare, alături de C. Negruzzi, printre întemeietorii prozei artistice rominești.

Universitatea „Al. I. Cuza“
Catedra de Literatură romină

14) Marele prozator se pronunța în anul 1929 în sensul observațiilor formulate de G. Ibrăileanu: „Alecsandri a fost un clasic, o natură reflexivă, observatoare și echilibrată... Alecsandri poate rezista victorios lecturii... În primul rînd trebuie să punem comedile lui și mai presus de ele, minunata lui proză, așa de luminoasă și de fină“.
(*Evocări*, 1954, p. 60)

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРОЗА ВАСИЛЕ АЛЕКСАНДРИ

Краткое содержание

Предметом исследования настоящей работы является в основном художественная проза Василе Александри—область которой в старой истории литературы мало занималась.

Образ нашего писателя остается неполным без внимательного освещения его этических произведений. Такие писатели и критики, как Г. Ибраэилу, М. Садовяну, Г. Кэлинеску и др. ставят гораздо выше прозаическое творчество Василе Александри, его лирических и драматических произведений.

Вопреки романтическим приёмам (риторика, лиризм, некоторое позирование), встречающимся в ранних произведениях, мы замечаем в нём быстрый переход к реалистическому методу, который вытекал из необходимости отражать или даже критиковать современное ему общество.

В творчестве писателя можно отметить два периода. Критический элемент особенно сильно проявляется в период между 1840 и 1850 годами. В произведениях написанных между 1850 и 1880 годами—то есть после относительного отклонения от революционных идей—преобладают произведения лирического характера, черпающие свой материал из воспоминаний писателя.

Творчество Александри, как литературное явление, в прошлом освещалось двояко. Принимая во внимание его уравновешенный темперамент, лишённый сентиментальности, одинаково реагирующий как на радостные, так и на печальные моменты жизни, в основном Г. Ибраэилу считал его классиком в период полного расцвета романтизма.

Другое объяснение пытается убедить нас в том, что Александри, как прозаик, „примыкает к чистому романтизму“.

Научное исследование приводит нас к заключению, что румынский писатель—не будучи классиком в полном смысле этого слова—обладал всё же мировоззрением и уравновешенностью классических писателей. С другой стороны, увлечение фольклором помешало тому, чтобы он стал второстепенным представителем романтизма своей эпохи.

Исследование прозы Александри по темам охватывает следующие произведения: путешествия, очерки и картины о правах, рассказы и воспоминания.

За некоторыми исключениями, Александри, как прозаик, является автором мемуаров. В области описания путешествий он выступает как видный предшественник этого жанра.

Описания природы и внешних предметов его мало занимают; он уделяет почти все свое внимание описанию людей. Очерки о правах (Ясы в 1844 г., В одном леском салоне, 1855) являются интересными зарисовками эпохи, имеющими реалистические и критические элементы.

Особое место среди его прозаических произведений занимает аллегорический рассказ История одного червонца и одной копейки (1844), заключающий в себе много элементов антифеодальной критики.

Такие произведения, как Мэргэрит (1869), Дридри (1870), написанные в романтическом духе, резко отличаются от реалистического изображения жизни, присущего писателю в годы его старости (Василе Порожан, 1880).

В заключение, не обладав психологической выдумкой,—как это видно из того, что ему не удавались типические герои,—наш писатель выступает всё же как одаренный рассказчик и бытописатель, критикующий часто с буржуазных прогрессивных позиций отсталые и отрицательные стороны своего времени.

В художественном отношении, Александри, как прозаик, пошел дальше своих поэтических и драматических произведений.

По реалистическому и народному характеру лучших своих прозаических произведений, в истории нашей литературы, Александри считается — вместе с К. Пегруци — одним из основателей румынской художественной прозы.

LA PROSE LITTÉRAIRE DE V. ALECSANDRI

R é s u m é

L'objet du travail c'est l'étude globale de la prose artistique de V. Alecsandri; domaine longtemps négligé dans l'ancienne histoire littéraire.

L'image de notre écrivain serait incomplète, sans une connaissance sérieuse de sa création épique. Critiques et écrivains comme G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu, G. Călinescu, Perpessicius et d'autres, sont d'accord à reconnaître la supériorité d'Alecsandri prosateur sur le créateur lyrique et dramatique.

Malgré les infiltrations romantiques (rhétorisme, lyrisme, pose) de l'époque du début, le réalisme s'impose à l'écrivain en raison de la nécessité de refléter et de critiquer même, la société de son temps.

On observe deux étapes dans la création du prosateur. Entre les années 1840-1850 l'élément critique est vigoureux; dans les créations des années 1850-1880 — après l'abandon relatif des idées révolutionnaires — ce sont les souvenirs et le lyrisme qui dominent.

En ce qui concerne le phénomène littéraire Alecsandri, ont circulé dans le passé deux catégories d'explications. En considération de son tempérament équilibré, peu enclin au pathétisme, G. Ibrăileanu le caractérise comme un *classique* en plein romantisme. Une autre explication tâche à nous convaincre qu'Alecsandri, en sa qualité de prosateur, se manifeste comme un vrai *romantique*.

L'analyse scientifique nous mène à la conclusion que le prosateur — jamais classicisant — a pourtant la vision et l'équilibre structural d'un classique. Le contact avec le folklore — d'autre part — a protégé l'écrivain de devenir une annexe du romantisme contemporain.

L'étude de la prose d'Alecsandri comporte l'analyse par thèmes des divisions suivantes: *voyages, tableaux de mœurs, nouvelles et souvenirs*.

A peu d'exceptions près, la prose d'Alecsandri c'est la création d'un mémorialiste. Dans le domaine des relations de voyage il est un précurseur remarquable du genre. L'attention accordée au décor est toutefois réduite; les hommes préoccupent toujours l'écrivain.

Les tableaux de mœurs (*Iassy en 1844, Un salon de Iassy, 1855*) sont de véritables estampes d'époque avec des éléments de réalisme critique.

Une place spéciale dans la prose d'Alecsandri occupe également la narration allégorique *L'histoire d'un louis et d'un sou* (1844), sévère critique antiféodale.

Des écrits comme *Dridri* (1869) et *Mărgărita* (1870), évidemment romantiques, forment un contraste saisissant avec l'évocation réaliste *Vasile Porojan*, oeuvre de vieillesse.

En conclusion, le prosateur n'excelle pas dans l'invention psychologique — il ne parvient pas à créer des types — mais il se fait remarquer comme narrateur et descriptif. Dans ses pages en prose, Alecsandri critique souvent les aspects rétrogrades de la société contemporaine du point de vue des catégories bourgeoises avancées. L'artiste-prosateur dépasse souvent les limites du poète et de l'écrivain dramatique.

Par le caractère réaliste et populaire de ses meilleures pages en prose Alecsandri se range dans notre histoire littéraire, — à côté de C. Negruzzi — parmi les fondateurs de la prose artistique roumaine.

„LINIILE DE PERSPECTIVĂ“ ȘI REFLEXELE CONDIȚIONATE

DE

V. PAVELCU

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza“
din 20-22 martie 1954*

În comunicarea de față vom încerca să analizăm mecanismul formării acelor cicluri psihologice care în concepția lui A. S. M a k a r e n k o se prezintă ca „*linii de perspectivă*“.

Vom examina, cu această ocazie, importanța „tonusului“ cerebral (în limbajul psihologic, a interesului) în formarea reflexelor catenare, în procesul de prelungire a ciclurilor asociative. Importanța tonificării scoarței pune în relief rolul centrilor subcorticali în formarea noilor legături temporare.

Ținând seama de specificul conștiinței umane, de importanța celui de-al doilea sistem de semnalizare, vom scoate în relief deosebirea dintre reflexele catenare, specifice psihismului animal (și primului sistem de semnalizare la om) și reflexele verbale, legături care implică un salt calitativ, specific omului. Încercarea de aprofundare a acestui nou mecanism rămâne încă o sarcină a viitorului apropiat.

„Sistemul liniilor de perspectivă reprezintă a doua și foarte importantă instituție” ~ spune Makarenko, referindu-se la Curiaj [p. 566]. „Omul nu poate trăi pe lume fără a avea înaintea lui o bucurie. Un adevărat stimulent al vieții omenești este bucuria de mîine. În tehnica pedagogică, această bucurie de mîine reprezintă unul din cele mai de seamă obiecte de preocupare. Întîi, se cere ca această bucurie să fie organizată, chemată la viață și prezentată ca o realitate. În al doilea rînd, se cere, în mod stăruitor, o transformare a modurilor mai simple de bucurie în unele mai complexe și mai de seamă, ca semnificație umană. Aici se observă o linie interesantă: de la semnificația primitivă, a unei prăjituri oarecare, la sentimentul adînc de datorie” [1, p. 567].

Diagnosticul omului, al puterii și frumuseții lui, după Makarenko, se poate determina după modul de comportare a acestuia față de „perspectivă”: perspectivă apropiată sau depărtată; privind interesele proprii sau interesele colectivului. Așadar, de la apropiat la depărtat, de la subiectiv, individual și egoist, la obiectiv, colectiv, dezinteresat.

Este atît de important acest fel de a vedea al educatorului, încît, fără exagerare, admitem în întregime afirmația lui Makarenko: „A educa pe om înseamnă a-i forma căile de perspectivă, după care se distribuie bucuria lui de mîine” [p. 567]. Străduința educatorului va con-

sta, deci, în organizarea noilor perspective, în organizarea bucuriei de mine.

Principiul liniilor de perspectivă poate fi înțeles ca o dublă sarcină : 1) *mobilizarea* conștiinței, a energiei psihice, prin fixarea în conștiință a unui scop, cu o mare putere de atracție și 2) *organizarea*, repartiția, distribuția în timp, eşalonarea, ierarhizarea și planificarea acestei energii. În fixarea scopului, trebuie să ținem seamă de gradul de *intensitate* a energiei și de calitatea, de *nivelul* ei. În organizare, trebuie să tindem la crearea de planuri cât mai *vaste* și mai bine coordonate. Aceste dimensiuni, înălțimea, lungimea și lărgimea, merg mână în mână, căci, cu cât idealul depășește mai mult nivelul, altitudinea intereselor noastre egoiste, individuale, cu atât și traiectoria lui este mai lungă și sfera lui crește : *raza de acțiune* sporește. Perspectiva, deci, are lungime, lărgime și altitudine ; ea trebuie concepută *tridimensional*.

Trebuie să deprindem pe om să întrevadă și să realizeze plăcerile lui, începînd cu bucurii imediate și egoiste, pînă la acțiuni ancorate în interesele unui vast grup social, ale umanității însăși și proiectate peste limitele vieții lui individuale. Iată sarcina trasată de pedagogia sovietică și formulată atât de pregnant de marele Makarenko.

Care este substratul material și mecanismul fiziologic al acestui mare principiu de educație ?

1) Ce înțelegem prin *mobilizarea* energiei ? Este clar că organismul, în satisfacerea trebuințelor lui, nu lucrează segmentar, ci ca o unitate. Tot așa de clar este și faptul că procesul de consum al energiei (reacția), este precedat de un travaliu de acumulare a energiei nervoase, proces reglat de sistemul nervos ; în acest caz, spunem noi, anumite sectoare ale scoarței se află în stare de activitate specifică : excitație sau inhibiție. Intensitatea și calitatea reacției se află, deci, în funcție atât de gradul de mobilizare a energiei nervoase, cât și de calitatea de coordonare sau integrare a întregului mecanism nervos.

În primii ani (1906) ai cercetărilor asupra activității nervoase superioare, Pavlov formulează „legea forței”, prin care reacția organismului este determinată ca fiind o funcție a forței fizice a excitantului. [4, III, 1, p. 73] ; v. și Maiorov, [2, p. 38]. Foarte curînd însă (1910) Pavlov își dă seama că explicația este prea simplă și că trebuie să ținem seama de semnificația *biologică* a excitantului : un excitant slab poate determina un răspuns intens și, invers, un excitant puternic declanșează uneori reacții slabe. Este natural ca un ciine flămînd să reacționeze mai intens la excitanții alimentari decît un ciine sătul. Relația o nouă formă, de „lege a forței relative”. Dacă un excitant condițional fizic slab este legat cu un excitant necondițional puternic, el este desprins dintr-un complex de stimuli mai intensi, dobîndind o valoare semnalizatorie dominantă. În termeni de psihologie, am putea susține că răspunsul organismului nu depinde numai de intensitatea stimulului, ci și de gradul de excitabilitate *electivă* a organismului, adică de orientarea dominantă a acestuia, determinată de configurația și ierarhia intereselor sale la un moment dat.

Dar mobilizarea energetică nu depinde numai de relația dintre excitant și un anumit sector al sistemului nervos, ci și de relația, cantitativă și calitativă, a acestui sector cu restul sistemului nervos.

Dacă plecăm și aici de la principiul pavlovian de bază, al închiderii circuitului nervos, vom constata că o legătură între doi centri se formează pe baza atracției exercitată de centrul mai intens excitat asupra centrului mai puțin excitat. [5, p. 46]. Un centru puternic excitat exercită o putere de atracție asupra tuturor punctelor scoarței, mai slab excitate. Nu este greu aici de constatat acțiunea „*principiului dominantei*” al lui Uhtomski, fapt recunoscut și de Pavlov la Reuniunile de miercuri cu ocazia comunicării lui L. S. Grigorovici. În urma aplicării unui excitant dureros, câinele răspunde, după mai multe luni, la *orice* excitant prin aceeași reacție de apărare. Pavlov explică faptul prin atracția exercitată de către centrul de apărare, puternic excitat, asupra excitațiilor care, în mod obișnuit, nu se leagă cu centrul de apărare. Pavlov consideră acest proces ca fiind asemănător cu „*Bahnung's Reflex*” al autorilor germani, cu dominantă la Uhtomski și cu mecanismul *pus în evidență* de experiențele lui Zeligonii. [6, II, p. 40].

Acest fenomen este ilustrat și de experiența transformării unei excitații dureroase absolute în excitant condițional (Erofeeva). Atragearea unui excitant mai slab în zona mai intensă de excitație are ca efect modificarea calitativă a excitației respective. Excitantul distructiv, care, încetînd să provoace reflexul de apărare, produce un reflex alimentar, își pierde semnificația lui anterioară de „primejdie”, dobîndind-o pe aceea de „hrană”; ca polaritate afectivă, procesul se transformă din negativ în pozitiv. Experiențele de psihologie făcute de L. S. Vigotski, în laboratorul din Moscova, asupra reacțiilor dominante, duc la conștientizarea extrem de prețioasă, confirmînd în același timp faptele stabilite în laboratoriile lui Pavlov.

Asupra importanței acestor publicații am atras atenția publicului românesc încă din anul 1938. „Psihologia sovietică” spuneam atunci — a adîncit conceptul de dominantă psihică, ajungînd la concluzii interesante în domeniul afectivității (vezi Vigotski, Luria). Orice reacție dominantă, în afară de faptul că este un răspuns la un stimul, are și tendința de a cuprinde întreaga conduită, dirijînd, în depărtînd sau frînînd cursul altor reacții. Această dominantă regulatorie utilizează în folosul său forțele sistemelor subordonate, cînd nu este slăbită prin lupta cu ele”.

„Despre aceste procese ne dăm seama, în mod empiric, în viața zilnică. Atunci cînd un nou element, încă slab colorat ca sentiment se ivește într-un sistem afectiv, el se colorează imediat în nuanța sistemului; atunci însă cînd noul element posedă o forță afectivă, se întîmplă ca el să domine sistemul” [3, p. 43].

Principiul, deci, al închiderii curențului nervos, al lui Pavlov, astfel formulat de Uhtomski și interpretării acestuia, are o importanță explicativă covîrșitoare în viața psihică. Fenomenul „cristalizării” în sentimentul de iubire, ca și în orice altă pasiune, urmează legea stabilită de Pavlov.

Excitarea intensă a unui punct (în fenomenul de atenție) odată cu inhibarea — prin inducție negativă — a oricărei alte excitații, exercită în același timp o putere de atracție și de *transformare* a tot ce o poate alimenta: uneori ea se întărește chiar *impotriva* factorilor tulburători

din afară. Pasiunea se hrănește cu orice aluzie și iese întărită uneori din împotriviri și din obstacole. O voință fermă se întărește în luptă, realizând scopul, în ciuda obstacolelor ivite. Un centru puternic excitat (folosim din nou limbajul fiziologic) nu numai că atrage excitațiile din afară, dar le și încorporează, le și transformă, folosindu-le energia. Puterea de transformare merge chiar pînă la schimbarea polarității afective: repulsiile de odinioară devin acum izvor de satisfacții.

Mobilizarea energiei nervoase în fixarea unui scop, a unei „bucurii de mîine“, se manifestă prin *ridicarea tonusului cortical*, prin sporirea capacității de sinteză a cortexului. Trebuie însă să ținem seama de faptele experimentale stabilite de I. P. Pavlov: excitațiile *optime*, în formarea noilor legături, sînt acelea care nu sînt nici prea slabe, nici nu depășesc limita superioară de rezistență a scoarței. Aceasta depinde, desigur, și de starea generală a organismului [5, p. 41]. Dacă dorințele moderate dinamizează scoarța, stimulînd activitatea intelectuală, pasiunile și emoțiile excesive inhibează scoarța, fie total, — prin inducție negativă din partea regiunii subcorticale, — fie parțial (pe plan orizontal) în virtutea aceleiași legi a inducției reciproce. De aceea, omul pasionat este adesea etichetat ca „monoman“: un singur focar de excitații se instalează ca putere suverană și autocrată asupra scoarței întregi.

Ca primă concluzie ce se poate trage din cele spuse pînă acum este ideea că formarea noilor legături este condiționată de valoarea biologică a excitantului, tradusă, pe plan fiziologic, în general, prin ridicarea tonusului cortical și, în special, prin activitatea dominantă a unui sistem cortical.

2) A doua idee fundamentală a principiului liniilor de perspectivă privește *organizarea* bucuriei de mîine, amînarea și îndepărtarea scopului, lungirea progresivă a liniei, a traiectoriei acțiunii.

Această prelungire implică două aspecte: 1) sporirea intervalului de timp între nașterea interesului și satisfacerea acestuia și 2) complicarea lanțului prin introducerea progresivă de noi termeni între momentul inițial și satisfacția finală.

Primul aspect a fost scos în relief de experiențele asupra reflexelor întîrziate și amînate. Experiențele au demonstrat că întîrzierea și amînarea răspunsului impune un efort, o *încordare*, sporită odată cu creșterea intervalului. Limita suportată a întîrzierii variază proporțional cu puterea sistemului nervos al animalului (un cîine normal pare că nu suportă o așteptare ce depășește durata de 3 minute). În fixarea limitei trebuie să ținem seama, firește, de natura reflexului și de gradul de intensitate al acestuia.

Acest fapt se verifică și la oameni: se știe că nu toți oamenii au aceeași capacitate de răbdare și așteptare. Copiii, avînd în comparație cu adulții un sistem nervos mai slab, suportă mai greu așteptarea, iar capacitatea lor de căutare a unui lucru sau de amînare a unei dorinți este inferioară adultului. Am putea afirma, fără exagerare, că primul simptom al nervozității, al dereglării funcționale a sistemului nervos, este incapacitatea de răbdare, de așteptare, de căutare, implicit, de

atenție. Tonusul cortical al omului „nervos“ nu suportă tensiuni mari impuse de amânarea unei dorinți sau de așteptarea unui efect dorit.

Munca, fiind o activitate desfășurată în cicluri temporale considerabile, se reduce, deci, în eficiența ei, la persoanele cu tonusul cortical scăzut. De aceea, copiii și nevropații sînt incapabili de muncă; munca înseamnă răbdare, așteptare, perseverare, reluare, etc., toate — operații dificile.

Indirect, proba negativă a acestui adevăr, o avem în experiențele cu *scurtarea* reflexului întîrziat. Efectul imediat al acestei operații este *sporirea* reflexului salivar, rezultat al sporirii tonusului cortical: convertirea energiei, eliberată de actul *scurtării* intervalului, într-un *spor de intensitate* a actului.

Cunoaștem cu toții din experiență cum orice scurtare a duratei de așteptare a unui rezultat plăcut provoacă în mod spontan o bucurie; *apropierea* neprevăzută a termenului unei satisfacții are ca efect *sporirea intensității* aceleia. Invers, amînarea scadenței unei bucurii aduce o deprimare sau chiar renunțare, dacă termenul este prea lung sau sîntem prea oboșiți. Avem fenomenul interesant al *convertirii duratei în intensitate și invers*. Poate că în acest fenomen rezidă natura raportului între intensitatea și durata excitației în cronaxie.

Se înțelege de ce perseverența este una din marile calități ale voinței, ale caracterului, unul din semnele de vigoare nervoasă. Este explicabil de ce educația sovietică pune mare preț pe educația voinței copilului, în sensul *antrenării* sistemului lui nervos, prin actul de căutare a obiectelor și efectuarea independentă a sarcinilor. Copilul trebuie deprins din vreme cu efortul de a-și căuta singur o jucărie scăpată din mîini, să fie obișnuit cu așteptarea, cu amînarea unei dorinți etc. (A. Vedenov [9]). Mecanismul fiziologic al actului de amînare se manifestă clar în relațiile dintre excitație și inhibiție. Pavlov a deosebit, ca o categorie aparte, *inhibiția de întîrziere*. Orice întîrziere implică, deci, un consum de energie și anumită *tensiune* între impulsul spre acțiune și efortul de oprire a acesteia.

Noțiunea de tensiune nervoasă merită, credem, o aprofundare, căci ea nu depinde numai de forța celor două procese fundamentale, excitația și inhibiția, ci și de o anumită *unitate* a acestor două forțe antagoniste. Dificultatea înțelegerii relației dintre excitație și inhibiție (problemă „blestemată“, după expresia lui Pavlov) îndeamnă pe unul din elevii lui Păvlov, Stroganov [8], să propună, în determinarea tipului de sistem nervos, afară de cele trei criterii, stabilite de Pavlov (forță, echilibru și mobilitate) pe al patrulea, *tensiunea*, gradul de încordare între excitație și inhibiție.

A doua concluzie ce rezultă din analiza noastră este ideea că sporirea traiectoriei unui reflex reprezintă un spor de consum energetic, posibil numai prin creșterea energiei mobilizate, cît și prin menținerea unui grad superior de tensiune nervoasă. Antrenarea sistemului nervos face posibil ca linia reflectorie să poată fi prelungită cu același consum de energie. Scurtarea traiectoriei unui reflex are ca efect intensificarea reacției pe seama energiei economisite.

Complicația ciclului unui reflex condiționat nu constă numai în variații temporale, dar — cum am afirmat — în modificări structurale, prin introducerea în unitatea dinamică inițială a unor noi verigi, a unor noi termeni. Cercetarea științifică se poate efectua în două direcții deosebite: 1) înțelegerea mecanismului — *orizontal* — de complicație progresivă a reflexelor condiționate în cadrul *aceluiși* sistem semnalizator și 2) cercetarea mecanismului — *vertical* — de trecere a unui act reflex de pe etajul primului sistem, la etajul celui de-al doilea și invers, Pavlov, cu colaboratorii săi, s-au ocupat îndeosebi de primul mecanism, de formare a reflexelor de ordinul al doilea și al treilea.

Problema pusă de Pavlov era următoarea: cum se poate forma, prin analogie cu reflexul condiționat, pe baza *numai* a excitantului condițional, fără ajutorul celui absolut, un nou reflex? Problema aceasta a fost pusă de Pavlov încă la începutul cercetărilor sale în domeniul reflexelor condiționate și încredințată, în 1906, doctorului G. V. Miștovt [6, II, p. 229—234].

Rezultatele cu privire la problema pusă au fost negative la început; ele au dus însă la descoperirea altor mecanisme, cu privire la modurile de inhibiție.

Experiențele lui Crjișkovski (1908) au demonstrat posibilitatea formării reflexelor de ordinul al doilea, dar acestea erau încă prea legate de alte reflexe, constituind o fază, în alternare cu reflexele de inhibiție condiționată. Nu mult după aceasta încercările lui Zeligonî și Kașerininova, au izbutit să formeze reflexe de ordinul al doilea. Experiențele lui Fursikov (1921), introducând o modificare tehnică, prin sporirea la 5 sec. a intervalului între excitantul indiferent și cel condițional pozitiv, izbutesc să creeze un reflex condiționat de ordinul al doilea în stare pură. Tot atunci, se încearcă o complicare a experiențelor în vederea obținerii reflexelor de ordinul al treilea; la început fără rezultat. Dar sporirea excitabilității alimentare, adică a *tonusului cortical*, a avut ca rezultat formarea acestor reflexe. Totuși, aceste reflexe pozitive nu se puteau izola de cele negative, aflându-se cu acestea din urmă într-un fel de cumpănire (excitația și inhibiția). Noțiunea de „reflex catenar“ a fost creată [5, p. 44—45].

Concluzia ce se poate trage de aici este aceea a importanței enorme a acestor experiențe, a importanței lor „vitale“, după expresia lui Pavlov [6, I, p. 224]. O altă concluzie constă în vădita dificultate crescândă, în formarea reflexelor, odată cu prelungirea lanțului reflector.

Se pune, însă, marea problemă, dacă aceste mecanisme ne explică formarea ultimului etaj, uman, și ne pot face să înțelegem procesele de gândire și evoluția acesteia? În această privință, Pavlov, la început, are ezitări și este foarte rezervat.

„Limbajul uman, după ce omul îl învață, rămâne constant“, spune el. „Înseamnă că reflexele condiționate nu sînt același lucru ca și cuvintele noastre; procesul aici este altul“. „Reflexul de ordinul al doilea nu este de loc analog cu asociațiile noastre“. „Este posibil ca, la om, dezvoltarea în ceea ce privește semnalele semnalelor să se producă datorită sensibilității superioare a sistemului secund de semnalizare. Dar este posibil ca aici să fie și altceva“ [6, I, p. 240].

Am reprodus mai amplu pasajul din stenograma ședinței din 2.XI.1932, spre a arăta rezerva și prudența caracteristice lui Pavlov, totdeauna precaut în generalizări.

Cu toate acestea, în 1934, el afirmă net că :

„Fiind semnalul primelor semnale, cuvântul constituie sistemul al doilea de semnalizare a realității, sistemul nostru special” [4, f. 2, p. 336]. „Nu avem nici o îndoială că legile fundamentale, stabilite în activitatea primului sistem de semnalizare, trebuie să cirmuiască și pe al doilea, pentru că această activitate aparține aceluiași țesut nervos”. [ibid].

Din cele de pînă acum se vede că lungirea și complicarea intervalului între excitație și reacție impune un efort, fie că e vorba de o „mobilare” a intervalului cu alte excitații, de introducerea de verigi intermediare în lanțul asociativ, fie de o simplă distanțare a termenilor extremi. Necesitatea sporirii tonusului cortical rezultă din faptul că reflexele de ordinul al doilea nu se produc decît la o excitabilitate sporită a centrului *alimentar*. Reflexele, însă, de ordinul al treilea n-au reușit la ciine decît pe baza reflexului de *apărare*.

„S-a văzut că, folosind un timp îndelungat reflexele alimentare, noi nu am putut elabora un reflex condiționat de ordinul al treilea; încercările noastre se intrerup întotdeauna la reflexul de al doilea ordin. În legătură cu ce fapt se producea acest fenomen? S-a constatat că este suficient să creștem excitabilitatea generală a creierului pentru a putea forma și un reflex condiționat de ordinul al treilea. Atunci cînd, în loc de excitantul necondiționat alimentar, am recurs la un excitant necondiționat nociv mai puternic (curentul electric), am elaborat cu ușurință și un reflex condiționat de ordinul al treilea” [4, f. 2, p. 32].

Se poate oare trage de aici concluzia că reflexul de apărare reușește să mobilizeze scoarța într-o măsură mai mare decît celelalte reflexe? Credem că o asemenea concluzie este legitimă.

Dacă sporirea tonusului cortical se traduce prin înțelesul psihologic al sporirii interesului, putem afirma că dezvoltarea psihismului uman, în sensul arătat mai înainte, nu se poate efectua decît pe calea mobilizării conștiinței, prin trezirea intereselor puternice și susținute. Intrucît, însă, energia unui organism nu este nelimitată, sporirea progresivă a randamentului nu se poate realiza decît prin folosirea procesului corelat al automatizării, prin repetiții, prin antrenamentul progresiv al sistemului nervos. Numai astfel, prin eliberare progresivă de energie din ciclurile automatizate, putem lărgi sfera noastră asociativă, linia noastră de perspectivă.

Exemplul tipic de diferență între o asociație mai vastă și alta mai îngustă ne-o dă Pavlov în experiențele sale cu maimuțele. După un șir de încercări neizbutite, o maimuță reușește să așeze lăzile exact sub mărul pe care voia să-l ajungă. O altă maimuță a voit s-o imite pe cea dintîi: așează și ea lăzile, dar departe de fruct. „S-a dovedit a fi o proastă — spune Pavlov —; s-a urcat, dar mărul e departe. E clar că este vorba de formarea unor asociații separate” [6, II, p. 584]. Am putea spune că celei de-a doua nu i-a ajuns energia nervoasă spre a *cuprinde, într-un singur ciclu, întregul lanț asociativ*.

Prelungirea lanțului asociativ, deci, cere un consum mai mare de

energie. Această energie trebuie să vină sau, din mobilizarea mai intensă a unor reflexe puternice (reflexul de apărare, alimentar, sexual) sau din economisirea progresivă a energiei realizată prin automatizarea lanțului asociativ. Bătătorirea drumului aduce cu sine scurtarea lui, iar scurtarea intervalului se traduce într-un spor de intensitate.

Am afirmat că cercetarea procesului de prelungire a lanțului asociativ deschide două perspective: una pe plan orizontal, care l-a dus pe Pavlov spre înțelesul reflexelor catenare și alta — pe plan vertical — care l-a condus, în mod logic, pe marele fiziolog, spre determinarea, de primă importanță, a relațiilor dintre cele două sisteme de semnalizare.

Pavlov a văzut clar deosebirea între mecanismul formării unor noi legături catenare, între excitanți de natură concretă pe de o parte și legături care se fac între un excitant — semnal concret și nemijlocit — și un nou excitant verbal, pe de altă parte.

Deși Pavlov, în lucrarea sa *Prelegeri despre activitatea hemisferelor cerebrale* (în ed. din 1926 și 1927) denumește excitantul verbal — excitant de *ordinul al doilea* (la fel ca și excitanții „secundari“ din reflexele catenare (pag. 338), în comunicarea sa din 1932: *Fiziologia activității nervoase superioare* afirmă că adaosul funcției verbale introduce „un nou principiu în activitatea hemisferelor“ [4, f. 2, p. 232]. Într-o comunicare ulterioară, din 1935, despre *Tipurile activității nervoase superioare în legătură cu nevrozele și psihozele și despre mecanismele fiziologice ale simptomelor nevrotice și psihotice*, Pavlov numește semnalele verbale, semnale de *gradul al doilea* (și nu de *ordinul al doilea*, ca excitanții secundari din reflexele catenare obișnuite).

Deosebirea, deci, dintre cuvânt și excitant nemijlocit (și concret) se reflectă în deosebirea terminologică privind legăturile respective.

Cum ne putem reprezenta, pe baza celor afirmate de Pavlov, mecanismul formării celui de-al doilea sistem? Cum ne putem explica faptul predominării la om a secundului sistem asupra celui dintii?

Clasicii marxism-leninismului au arătat factorii care au contribuit la formarea conștiinței umane. Între conștiința umană și psihismul animal este însă precară, superficială, unilinară, apropiindu-se mai mult de o logică corespunzătoare [7, p. 75]. Această deosebire se reflectă în diferențierea celor două sisteme de semnalizare la om. În ideile clasicii marxism-leninismului și în învățătura lui Pavlov se găsesc premisele pentru înțelegerea mai precisă a mecanismului fiziologic de formare și funcționare a celor două sisteme de semnalizare.

Grosso modo, cred, că am putea reduce primul sistem la procese catenare, specifice automatismelor. Unitatea reflexelor din acest sistem este însă precară, superficială, unilinară, apropiindu-se mai mult de o juxtapunere. Prolungirea lanțului reflector depinde în mare măsură (dacă nu exclusiv) de sporirea *tonusului cortical* rezultat din trezirea intereselor adânci biologice și din procesul de automatizare.

Cu totul altfel se pune problema în domeniul celui de-al doilea sistem de semnalizare. În primul sistem: cu cât mai departe se află exci-

tantul condițional de excitantul absolut, cu atât mai slabă este acțiunea lui asupra sistemului reflector. Ne-am aștepta astfel ca și acțiunea cuvântului — agent abstract și general — să fie mai slabă în comparație cu realitatea concretă, individuală și prezentă, reflectată într-un act imediat al percepției. Lucrurile se prezintă altfel, cel puțin în psihismul adultului. O anticipare schematică, abstractă, a viitorului se poate împotrivi îndemnului trezit de agentul prezent și concret; un cuvânt este crezut adesea împotriva evidenței realității imediate și sensoriale. Omul modern se află pe poziția intelectuală a heliocentrismului împotriva evidenței simțurilor, care pledează pentru geocentrism. Cum se explică fenomenul, în aparență paradoxal, al puterii superioare a cuvântului și a noțiunii față de forța senzației și a percepției? Cum se explică *predominarea* celui de-al doilea sistem de semnalizare asupra celui dintii?

Credem că acest domeniu rămîne încă deschis cercetărilor experimentale. Explicația trebuie căutată pe linia filozofiei marxist-leniniste, asociată cu învățătura pavlovistă.

Forța de acțiune a cuvântului constă în natura lui socială. Fiind un instrument de comunicare, cuvântul este implicit și un *instrument de acțiune* asupra altora. Ca atare, eficiența lui adesea este superioară eficienței fizice, acțiunii materiale a omului. Un cuvânt poate declanșa acțiunea a sute, mii și milioane de oameni.

„Un gram de radium extras din mii de tone ale minereului verbal are o putere extraordinară calorică. Aceste cuvinte mișcă milioane de inimi timp de mii de ani” (*Malakovski*).

Ceea ce noțiunea pierde în vivacitate, ea câștigă multiplicat în *comprehensiune* și *înlindere*. Lăsînd la o parte balastul accidentului, reținînd esențialul, noțiunea își prelungește raza ei de acțiune, îmbrățișînd într-un singur act un număr nelimitat de exemplare individuale.

Nu numai atât. Cuvîntul nu este niciodată o realitate izolată, eterică și impersonală. El aparține cuiva; el poartă în sine căldura unui sentiment, tăria unei convingeri, autoritatea unui prestigiu, efanul unei năzuinți.

Experiențele ce urmează să pună în lumină aceste sumare și fugare sugestii, trebuie să țină seama atât de ponderea logică a cuvîntului, cît și de ponderea lui afectivă și socială. Cuvîntul folosit ca stimul, într-o experiență, este adresat cuiva de cineva într-un anumit mod și într-o anumită împrejurare. Fiecare din aceste aspecte trebuie bine determinat. Așadar, dacă ne întrebăm de unde vine tonusul cerebral necesar pentru făurirea unor noi legături extrem de complexe și de vaste al celui de-al doilea sistem de semnalizare, de unde vine energia nervoasă necesară, putem, cred, găsi explicația în analiza valorii *practice* a cuvîntului și a noțiunii, a valorii lor sociale. *Ponderea socială a cuvîntului este mult superioară ponderii biologice a senzațiilor.*

În ajutorul acestui factor energetic pozitiv ne vine și economia, rezultată din procesul automatizării, al antrenării sistemului nervos, efect al bătătoririi unui drum. Se înțelege de la sine că eficiența cuvîntului, a instanței a treia nervoasă, se manifestă prin intermediul celorlalte două

instanțe nervoase (primul sistem de semnalizare și instanța reflexelor absolute), așa după cum gândirea abstractă „se bazează pe contemplația vie”. Reflexele verbale sînt tot catenare, dar lanțurile asociative între idei au însușiri care lipsesc în procesele asociative concrete.

Dacă ne gândim la rolul de generalizare și de abstracție al semnalului verbal, ne putem da seama că noțiunea, cuvîntul, implică un act de *sinteză*, de sezișare într-un întreg a mai multor unități concrete, ce fuseseră legate înîmplător. Eliberarea, produsă prin automatizare, a energiei favorizează apariția unui act de condensare, integrare, care însă nu înlocuiește pe cel dintîi, pur asociativ, catenar, ci i se suprapune cu o funcție de reglare, integrare, coordonare și supraveghere a lanțului devenit subaltern. Astfel fiecare unitate se restructurează în funcție de întreg, lanțul dobîndind o conștiință nouă; activitatea devine *proiectivă*, adică efectuarea începutului se face în lumina *anticipării* sfîrșitului, iar acțiunea finală se săvîrșește în concordanță cu începutul. Noțiunea, prin cuvîntul corespunzător, reprezintă o priză de conștiință, un act de sinteză și de anticipare.

În generalitatea noțiunii se reflectă funcția socială a cuvîntului, iar comunicarea socială, legată de operațiile de muncă, de făurirea și mînuirea uneltelor, mai introduce în conștiință și înțelegerea relațiilor (scop — mijloc, cauză — efect, întreg — parte, azi — mîine etc.). Astfel, sistemele de relații concrete își găsesc o transpunere — și totodată o transfigurare — *conștientă*, pe plan calitativ deosebit, verbal, conceptual, abstract și generalizat.

Nu este aici locul pentru adîncirea acestor idei ¹⁾. Ne mărginim aici numai la formularea problemei și a premizelor ei în legătură cu înțelesul „liniei de perspectivă”.

„Linia de perspectivă” ne apare, în felul acesta, ca un sistem care angajează ambele sisteme de semnalizare, în colaborare armonioasă între ele și sub conducerea celui de-al doilea. Prin natura lor socială, cel de-al doilea sistem ne deschide căi neabătute spre rezervoare adînci ale energiei. Prin procesul de automatizare, se favorizează de asemenea lărgirea liniei de perspectivă, de sporire a anvergurei psihice.

În concluzie, introducerea de noi verigi în lanțul de asociații implică un proces de *organizare*, *integrare*, *ierarhizare* a termenilor, a mijloacelor, a relațiilor spațiale, temporale, finale, cauzale etc. În felul acesta, linia de perspectivă devine un „sistem de perspectivă”, o adevărată proiectare în viitor a personalității și cu ea a întregului colectiv.

Nu numai atît. Makarenko vorbește de „sistemul” liniilor de perspectivă, ca de o *metodă* care veghiază să nu lase nici un moment energia umană fără un scop mobilizator. Îndată ce s-a realizat o perspectivă, trebuie să creăm alta. Astfel, toate perspectivele, ce se realizează succesiv, constituie, la rîndul lor, un întreg unitar, o mare traiectorie a

1) În această privință, semnalăm articolul lui A. R. Lurta, apărut după prezentarea comunicării noastre: „Rolul cuvîntului în formarea legăturilor temporare la om” în *Voprosi psihologii* N. 1, 1955, p. 73-86. În acest studiu se subliniază importanța funcției de abstracție și generalizare a cuvîntului.

vieții individuale și colective, o destindere a unei conștiințe încordate, o desfășurare a unui act de curaj și de inițiativă.

Linia de perspectivă în acțiune reprezintă un șir laborios de încercări, de succese și eșecuri, de repetiții nenumărate, toate însă animate de o neclintită încredere în viitor, în forțele individului și ale colectivului, în posibilitatea de realizare a „bucuriei de mîine“. Linia vastă de perspectivă nu este, deci, o desfășurare spontană a unui resort mecanic, ci o concretizare a unei lupte îndelungate, cu mediul și cu sine, un triumf, o *cucerire*. Ea începe prin a fi un vis, o dorință, o schiță a unui gest, devenind apoi luptă încordată, încheiată printr-un act final de izbîndă. Linia de perspectivă înseamnă tensiune între azi și mîine, tensiune orientată spre cucerirea bucuriei de mîine, spre realizarea unui nou echilibru. Voința umană construiește podul peste hiatusul celor două momente; de iscusința inginerului depinde justetea planului; de vigoarea muncitorului depinde soliditatea podului. Linia de perspectivă este planul construcției zilei de mîine. De voința noastră depinde transformarea acestui plan în realitate.

Universitatea „Al. I. Cuza“
Catedra de Pedagogie - Psihologie

B I B L I O G R A F I E

1. Makarenko A. S, *Pedagoghiceskala poema*, Izd. Akad. Ped. Nauk, Moscva 1950.
2. Maiorov F. P. *Istoria ucenicia ob ustovnih reflexah*, Izd. Akad. Med. Nauk, Moscva, 1948.
3. Pavelcu V. *Caracterele afectivității*, Iași, 1938.
4. Pavlov I. P. *Polnoie sobranie socinenii*, Izd. Akad. Nauk, III 1, 2, 1951.
5. " *Lekții o rabote bolših polušarii golovnogo mozga*, Polnote sobr. trudov, IV, Moskva = Leningrad, 1947.
6. " *Pavlovskie sredii*, Izd. Akad. Nauk, Moskva = Len'ograd, 1949, I, II, III.
7. Šinkarenko A. I., K voprosu o psihike i soznanii. *Sovetskaia pedagogika* Nr. 10, 1953, p. 72 = 77.
8. Stroganov V. V. *Vzaimnala indukția i napriajenie nervnih proťessov v core bolših polušarii*, *Fiziologhiceskil jurnal*, XXXV, 1949, Nr. 5, p. 604 = 608.
9. Vedenov A. *Vospitanie voli, u detei doškolinogo vozrasta*, *Doškolinote vospitanie*. 1950 Nr. 10, pag. 19 = 31.